

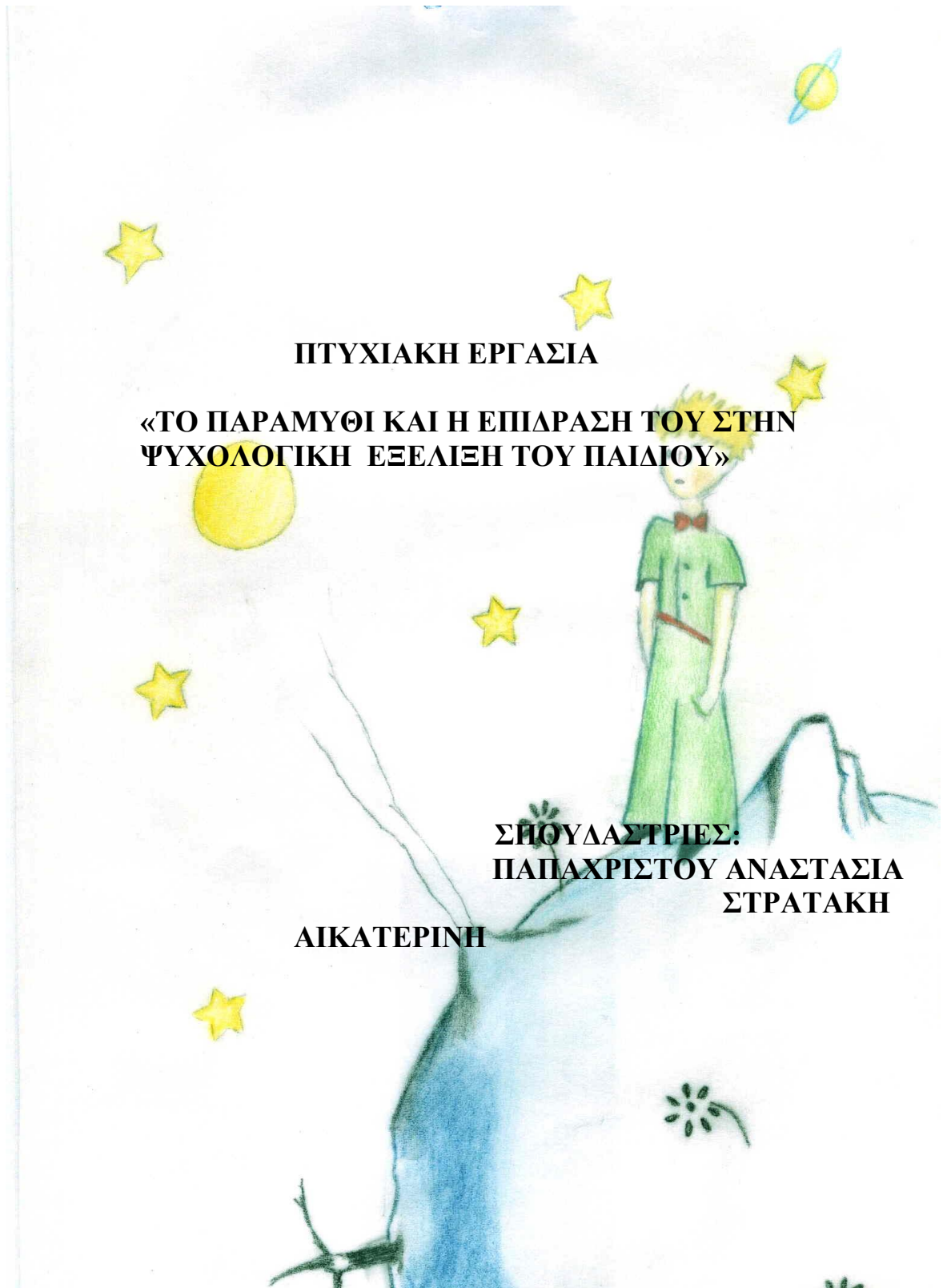
**Τ.Ε.Ι. ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ Σ.Ε.Υ.Π.
ΤΜΗΜΑ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΙΑΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΒΑΡΑΓΓΟΥΛΗ ΜΑΡΙΑ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ»**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΣΤΡΑΤΑΚΗ**

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ¹

Μια φορά κι έναν καιρό, σε μέρη μακρινά κι απόκοσμα, σε μέρη κοντινά και συνηθισμένα, ζούσε το Λαϊκό παραμύθι.

Κανείς δεν ήξερε πούθε κρατούσε η σκούφια του, γι' αυτό κι άλλοι λέγανε πως γεννήθηκε από ένα όνειρο, κι άλλοι πως γεννήθηκε από μάγια. Ωστόσο άγνωστος έμενε ο άνθρωπος που έκανε το όνειρο, άφαντη κι η μάγισσα που έκανε τα μάγια.

Κι επειδή χιλιάδες χρόνια περνούσαν και το λαϊκό παραμύθι ήταν πάντα ζωντανό και λαχταριστό, όπως την πρώτη μέρα, οι σοφοί, κάποια στιγμή, ενδιαφέρθηκαν κι έψαξαν για να βρουν τα συστατικά της απaráμιλλης αντοχής του. Και είπαν πως είχε, μάλλον, γεννηθεί από το δάκρυ μιας πεντάμορφης, στον κήπο όπου αναβλύζει το αθάνατο νερό, ακριβώς κάτω από τη μηλιά με τα χρυσά μήλα της ζωής, την ώρα που το ουράνιο τόξο ξεσκόνιζε τα φτερά του.

Οι άνθρωποι από τα βάθη των αιώνων λίγο άλλαξαν, οι σημερινοί εραστές των παραμυθιών ίδια σώματα έχουν με τους παππούδες τους. Πεινούν, πονούν, αγαπούν. Ίδιες ψυχές. Ελπίζουν, φοβούνται, κοιτούν τον ουρανό.

Η ανθρώπινη κατάσταση παραμένει πάντοτε η ίδια. Όσο κι αν τέντωσαν το νήμα της ζωής τους παραμένουν θνητοί. Όσο κι αν δυναμώσουν παραμένουν ευάλωτοι κι εύθραυστοι. Η γέννηση, ο έρωτας και ο θάνατος όσους όριζαν, τόσους ορίζουν.

Στις πρωταρχικές ανάγκες των ανθρώπων, στην ουσία της ανθρώπινης κατάστασης μιλούν κατευθείαν οι παραδοσιακές λαϊκές ιστορίες.

Οι ιστορίες παρηγορούν, στηρίζουν, οδηγούν. Μας διαβεβαιώνουν πως όλα στο τέλος πάνε καλά. Πως μια αναπάντεχη βοήθεια σύντομα θα εμφανιστεί.

Στον κάτω κόσμο να κατέβουμε, θα' ρθει μια Χρυσή αλεπού με ένα χρυσό κλειδί στο στόμα να μας βοηθήσει.

Στου δράκου το παλάτι κι αν κρυφτούμε, θα' χει μια μάνα κι αυτός που θα' ναι πονετικιά να μας γλιτώσει. Στο τέλος πλούτος μας περιμένει και χαρά.

Ο κόσμος του λαϊκού αφηγήματος, ο τόσο ακραίος στις αντιθέσεις του, ο παράδοξος, προσφέρει σταθερότητα γιατί κι αν όλα γύρω αλλάζουν οι ανθρώπινες αξίες μένουν πάντοτε αναλλοίωτες.

1. Βαλάση Ζώη, Καθημερινή, ένθετο «Επτά ημέρες», Ιούνιος 2002, 23

Κι ίσως ένας κόσμος πιο πραγματικός από τη σύγχρονη τρέχουσα πραγματικότητα που απ' την τρεχάλα την πολλή νομίζει πως παρασύροντας και αλλοιώνοντας μορφές και δομές μπορεί να αλλοιώσει και την ουσία.

Ο κόσμος των μύθων και των παραμυθιών δε νοιάζεται για την πραγματικότητα της ταραγμένης επιφάνειας, μα την ψυχική πραγματικότητα στα βάθη και την αποτυπώνει άμεσα με πανάρχαια σύμβολα κι όμως φρεσκοβγαλμένα μόλις απ' το χθεσινοβραδινό όνειρο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν είμαστε παιδιά το «μια φορά κι έναν καιρό» ήταν το κλειδί για να βρεθούμε σ'έναν άλλο κόσμο. Μεγαλώνοντας, οι ξέφρενοι ρυθμοί και οι αγωνίες της ενήλικης ζωής μας παρασέρνουν μακριά από το μαγικό κόσμο.

Κι όμως, τα παραμύθια τα έλεγαν οι μεγάλοι μεταξύ τους. Οι ναυτικοί στα καράβια, οι γυναίκες, όταν μαζεύονταν για να κάνουν δουλειές, οι άντρες στα καφενεία.

Στόμα με στόμα, οι ιστορίες ταξίδεψαν από τα βάθη του χρόνου και τα πέρατα της γης, φυλαγμένα στις ψυχές των ανθρώπων σαν θησαυροί και έρχονται εδώ, σήμερα, να μας παρηγορήσουν, να μας ψυχαγωγήσουν και να μας ορμηνέψουν όπως και τους γονιούς μας, τους παππούδες μας, τους προπαππούδες μας.

Στις μέρες μας, την εποχή της τεχνοκρατίας και των κομπιούτερ το παραμύθι συνεχίζει να κρατάει τα πρωτεία στην παιδική λογοτεχνία και να απλώνει τα μάγια του σε μικρούς και μεγάλους. Τα παιδιά είναι πάντα παιδιά σε όλες τις εποχές. Ο κόσμος τους κινείται ανάμεσα στο φανταστικό και στο πραγματικό, όπως συμβαίνει στον κόσμο του παραμυθιού. Η φαντασία των μικρών παιδιών βρίσκεται στο ζενίθ της. Για το μικρό παιδί τα πάντα έχουν ψυχή: ζώα, πουλιά, παιχνίδια. Δεν υφίσταται διαχωρισμός μεταξύ του άψυχου και εκείνου που ζει. Για το παιδί που ψάχνει να κατανοήσει τον κόσμο φαίνεται λογικό να ελπίζει μια απάντηση από μέρους αυτών των αντικειμένων που του κινούν την περιέργεια.

Παρ'όλο που τα παραμύθια φαίνονται να αντλούν τα θέματά τους, εκ πρώτης όψεως, από το φανταστικό κόσμο, στην πραγματικότητα ασχολούνται με ζητήματα και καταστάσεις της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Αυτός είναι ο λόγος που είναι διαχρονικά και εξαπλώνονται σε διαφορετικούς πολιτισμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1 α. Ορισμός και περιεχόμενο του παραμυθιού¹

Το παραμύθι είναι μια πλαστή διήγηση με ποιητική φαντασία παρμένη από το μαγικό κόσμο. Είναι μια διήγηση που αναφέρεται σε συμβάντα που έγιναν κατά τρόπο θαυμαστό και δεν έχουν σχέση με την πραγματική ζωή. Η διήγηση αυτή αρέσει σε μικρούς και μεγάλους, αν και δεν την θεωρούν πιστευτή. Υπάρχουν και ευτράπελα παραμύθια και διηγήσεις με ήρωες ζώα. Έχουμε λοιπόν το μαγικό παραμύθι, την ευτράπελη διήγηση και το μύθο με ήρωες ζώα.

Ο παιδαγωγός Ευρυπίδης Σούρλας ορίζει το παραμύθι: «σαν μια ιστορία πρωτογόνων ανθρώπων, μέσα στην οποία ο ήρωας κατορθώνει να μεταπηδά από την καθημερινή του ζωή σε ένα βασίλειο μαγικό, να το διασχίζει επιτυχώς παρά τους μεγάλους κινδύνους και εν τέλει να επανέρχεται στην καθημερινή ζωή ως νικητής, μαζί δε με αυτόν να προβάλλει και να εμφανίζεται ως νικήτρια και η ιδέα του αγαθού. Με τέτοια όμως αντίληψη περί κυριαρχίας αγαθού στον κόσμο, εξασφαλίζεται παράλληλα και η ανθρώπινη ευτυχία.»

Καλύτερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι το παραμύθι είναι μια έκφραση της πραγματικότητας που ξεκινάει από τη μαγική αντίληψη του κόσμου. Στην περίπτωση αυτή δε γίνεται ακόμα διάκριση μεταξύ ζωντανού και νεκρού, ανθρώπων και πραγμάτων, δυνατού και αδύνατου, φυσικού και μεταφυσικού. Το παραμύθι το ζούμε με έναν τρόπο βιωματικό, ενορατικό, δε μπαίνει σε λογικά μέτρα και σε σχήματα. Το παραμύθι μιλάει απευθείας στην ψυχή του ανθρώπου, χωρίς λογικούς συλλογισμούς, γι' αυτό και τα βιώματα που προκαλεί είναι αρκετά έντονα. Μιλάει στην ψυχή όλων των ανθρώπων και μάλιστα πολύ έντονα.

Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκε και ως μέσο έκφρασης μεγάλων αληθειών. Οι ανατολικοί πολιτισμοί με το μύθο εξέφρασαν τις πιο μεγάλες επιστημονικές αλήθειες. Με το παραμύθι μας άφησαν όλες τις παρατηρήσεις που έκαναν τόσο για το φυσικό κόσμο, όσο και για το μεταφυσικό. Ακόμη και οι μεγάλοι φιλόσοφοι για να εκφράσουν σπουδαίες αλήθειες χρησιμοποίησαν το φιλοσοφικό μύθο που είναι μια μορφή παραμυθιού. Ο Πλάτων στην «Πολιτεία» χρησιμοποιεί το μύθο του σπηλαίου προκειμένου να εκφράσει τη συμβολή των φιλοσόφων μέσα στην πολιτεία του. Μύθο χρησιμοποιεί και στο «Φαίδρο» για να εκφράσει τις εκδηλώσεις της ψυχής του ανθρώπου.

1. Νάκου Ηλ. Αρετή, «Το παραμύθι στην προσχολική ηλικία και επιλογή 50 παραμυθιών», Ιωάννινα 1992, 13-15

Μύθο χρησιμοποιεί ακόμα και στο «Συμπόσιο» για να εκφράσει την έννοια του έρωτα. Ακόμη κι ο Χριστός είπε τις πιο μεγάλες αλήθειες με παραβολές που είναι μορφή μύθου. Εκείνο που αποτελεί τη μαγνητική δύναμη του παραμυθιού είναι το σύμβολο. Το σύμβολο αποτελεί έναν τρόπο έκφρασης της πραγματικότητας. Το σύμβολο περιέχει μια πραγματικότητα, την οποία εκφράζει με τρόπο εποπτικό, κατανοητό, αποτελεί την αισθητή εμπειρία μιας πνευματικής πραγματικότητας.

Γνώρισμα του παραμυθιού είναι το θαυμαστό. Με αυτό το μαγικό τρόπο οι άνθρωποι εξέφρασαν την σοφία τους, την επιστήμη, την τέχνη, τους πόθους και τις προσδοκίες τους.

Με το παραμύθι οι άνθρωποι εκφράζονται επαγωγικότερα και γίνονται καταληπτές οι μεγάλες αλήθειες. Ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος γράφει ότι: ο φιλοσοφικός μύθος είναι ένα ξεκούρασμα της ψυχής κατά την πορεία της προς την αλήθεια.

1β. Ιστορική εξέλιξη του παραμυθιού-διάσημοι παραμυθάδες

Στην¹ μακρινή αρχαιότητα πρέπει να αναζητηθούν οι πρώτες αρχές του παραμυθιού και γιατί όχι στη ρίζα της ίδιας της ζωής πάνω στη γη. Δεν είναι δυνατό να φαντασθούμε τη μάνα-την πρώτη μάνα-να μην κοιμίζει το παιδί της με μια διήγηση. Μια τέτοια διήγηση η οποία να καθησυχάζει, να παρηγορεί το παιδί για τους τυχόν φόβους του- «παραμύθια» σημαίνει παρηγοριά-αλλά και να του διασκεδάζει τις όποιες ανησυχίες του. Αλλά πρέπει να δεχτούμε επίσης πως η μητέρα, η γιαγιά και στη συνέχεια οι «παραμυθάδες» μεταφέρουν μέσα στο παραμύθι όχι μόνο αυτά που γνωρίζουν οι ίδιοι αλλά και αυτά που έχουν ακούσει, είχαν δει, χωρίς να μπορούν να τα εξηγήσουν. Πλούτιζαν άρα τη διήγησή τους με τις δικές τους ανησυχίες, απορίες, εκπλήξεις και προσπαθούσαν να τις ντύσουν με δικές τους ερμηνείες, φροντίζοντας πάντα να τελειώνουν αυτή τη διήγηση τους με ένα τέλος καλό (το γνωστό μας happy end)

Τηρουμένων κάποιων αναλογιών, τα μικρά παιδιά των πρώτων ανθρώπων σε πολύ λίγα πράγματα διέφεραν από τους ενήλικους των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών. Αυτοί οι πρωτόγονοι, οι οποίοι ζούσαν κάτω από τρομακτικές συνθήκες, ήταν πλημμυρισμένοι από φόβους, προλήψεις, προκαταλήψεις, εκπλήξεις, απορίες για τα πάντα. Όταν έπεφτε το σκοτάδι, μαζεύονταν γύρω στη μοναδική φωτιά ή, αργότερα, στο τζάκι τους

1. Δελώνης Αντώνης, Ελληνική παιδική λογοτεχνία 1835-1985, από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα, Αθήνα 1990, 101-102

και έως ότου να κοιμηθούν άκουγαν κάποιους μεγάλους σε ηλικία να τους διηγούνται παραμύθια, δηλ. φανταστικές ιστορίες οι οποίες είχαν σκοπό να «απελευθερώσουν» την ψυχή τους. Αυτό που κάνει η μάνα στο παιδί, γίνεται τώρα σε συλλογικό επίπεδο από τον «μάγο-αρχηγό» της φυλής ή, αργότερα, τον παραμυθά.

Αργότερα, με την πάροδο των αιώνων, χωρίς ούτε στιγμή η λαϊκή φαντασία να παύσει να γεννά, θα εμφανιστούν οι άνθρωποι που, έχοντας μια πλούσια και γόνιμη φαντασία, θα κάνουν πλέον επάγγελμα το πλάσιμο παραμυθιών. Γυρνώντας από σπίτι σε σπίτι, από αρχοντικό σε αρχοντικό, από τόπο σε τόπο, από χώρα σε χώρα, και συνοδεύοντας τις διηγήσεις τους με μουσικό όργανο, θα δώσουν μια όψη έντεχνου λαϊκού λόγου στα παραμύθια τους, είναι οι γνωστοί μας Παραμυθάδες ή Παραμυθοποιοί. Αυτοί δε θα πλουτίσουν απλώς το είδος θα βοηθήσουν να διακινηθούν σε ευρεία κλίμακα οι ιδέες. Τους παραμυθάδες τους βρίσκουμε στις αυλές των αρχαίων βασιλιάδων, στα παλάτια των βασιλιάδων όλων των εποχών, αλλά και να γυρνάνε από χωριό σε χωριό. Δεν πρέπει όμως να τους συγχέουμε με τους ποιητές, τους τροβαδούρους -αν και κάποιες φορές συνυπάρχουν στο ίδιο πρόσωπο.

Η στοματική παράδοση, δηλ. η προφορική μετάδοση του λαϊκού παραμυθιού, συνεχίζεται για πολλούς αιώνες μέσα στην ανθρωπότητα που έχει αρχίσει κιόλας να εκπολιτίζεται. Η αδυναμία για ευρεία διάδοση, επειδή ακόμα δεν έχει εφευρεθεί η Τυπογραφία, δεν εμποδίζει το Λαϊκό Παραμύθι να αναπαράγεται και να διαδίδεται. Πρέπει εδώ να παρατηρήσουμε πως στη διαδρομή του μέσα στο χώρο και το χρόνο «υφίσταται τις προσθαφαιρέσεις κυρίως στο λεξιλόγιο και κάποτε στο περιεχόμενο» όπως σημειώνει ο Βασ. Αναγνωστόπουλος, «κρατώντας όμως τη μυθική του διάσταση και το βασικό θεματικό πυρήνα»

Ο Πλούταρχος, ο Ηρόδοτος, ο Πλάτων, ο Αριστοφάνης χρησιμοποιούν διασκευασμένα παραμύθια με λαϊκή προέλευση αλλά και στο Βυζάντιο το είδος ανθεί.

Η² κίνηση γύρω στο παραμύθι ξεκινά από την Ευρώπη κατά τον 12^ο αι. μέχρι τον 17^ο αι. Η διάδοσή του ήταν προφορική, αλλά σιγά σιγά δημιουργείται και γραπτή παράδοση. Έτσι τον 16^ο αι. στην Αγγλία τυπώνονται οι μύθοι του Αισώπου, τα Ομηρικά Έπη, οι ιστορίες του βασιλιά Αρθούρου. Στην Ιταλία, επίσης, οι συγγραφείς, όπως ο Straparola (1550) και ο Basile (1637), άρχισαν να στρέφονται προς τη λαϊκή παράδοση και να

2. Αναγνωστόπουλος Β. Δ., Θέματα παιδικής λογοτεχνίας, Α' ανιχνεύσεις, Αθήνα 1987, 65-70

αντλούν θέματα από το λαϊκό παραμύθι. Την πρώτη όμως συλλογή λαϊκών παραμυθιών και με θαυμάσιες ξυλογραφίες μας την έδωσε ο Γάλλος Charles Perrault(1628-1703)με τον τίτλο Contes de ma mere l'oye(Παραμύθια της μαμάς χήνας,1697). Η έκδοση αυτή εντυπωσίασε τους πνευματικούς κύκλους της Γαλλίας και παρακίνησε πολλούς να γράψουν παραμύθια λογοτεχνικά. Τα παραμύθια του Perrault αργότερα, και σήμερα βέβαια, μεταφράζονται σε πολλές γλώσσες και φυσικά στην Ελληνική. Είναι πασίγνωστα ο «Κοντορεβιθούλης», «Κοιμωμένη του δάσους» , «κυανοπώγων» κ.α. Εντονότερο ενδιαφέρον για τις λαϊκές αφηγήσεις εκδηλώθηκε, κυρίως, στις αρχές του 19^{ου} αι., στη Γερμανία, όπου δημοσιεύτηκαν πολλές ανάλογες συλλογές και ερευνητικές εργασίες.

Ασφαλώς, δεν είναι τυχαίο ότι αυτό το ενδιαφέρον για το παραμύθι γεννήθηκε στην Ευρώπη τον 17^ο αι. και κορυφώθηκε τον 19^ο αι. σχεδόν σε όλες τις χώρες. Τα κύρια ιστορικά αίτια θα τα αναζητήσουμε στα νέα κοινωνικοπολιτικά και πνευματικά ρεύματα που επικρατούν κατά τους νέους και νεότερους χρόνους, την Αναγέννηση, το Διαφωτισμό, το γερμανικό Ρομαντισμό, τις νέες κατακτήσεις των Ευρωπαϊκών λαών. Αυτές, κυρίως, οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές, οι νέες θεωρίες για την οικονομία, την Εξουσία και τα δικαιώματα του λαού έφεραν στην επιφάνεια και τις προαιώνιες λαϊκές δημιουργίες του λόγου, ως απaráγραπτα στοιχεία της εθνικής ταυτότητας και σπεύδουν όλα τα έθνη να συλλέξουν την περιφρονημένη ως τότε λαϊκή χρυσή κληρονομιά: παραδόσεις, θρύλους, τραγούδια, παραμύθια, παροιμίες κ.α.

Ο Claude Fauriel το 1824 σημειώνει : «Ας σπεύσουν(οι Έλληνες)να συλλέξουν ό,τι δεν εχάθη από τα δημοτικά τραγούδια. Η Ευρώπη θα τους οφείλει ευγνωμοσύνη δι' ό,τι θα πράξουν προς διαφύλαξιν των και οι ίδιοι θα είναι γοητευμένοι μίαν ημέραν, διότι θα δύνανται να γνωρίσουν τα προϊόντα μιας σοφής και καλλιεργημένης ποιήσεως, τα απλά αυτά μνημεία του πνεύματος,της ιστορίας και των ηθών των προγόνων των.»

Εκείνοι όμως που τόνωσαν τη στροφή προς τα λαϊκά δημιουργήματα του λόγου και κατέδειξαν ότι τα παραμύθια αξίζουν να ερευνηθούν και να μελετηθούν επιστημονικά είναι οι Γερμανοί αδερφοί Grimm. Ο Jakob Grimm(1785-1863) και ο Wilhelm Grimm(1786-1869) είναι και οι θεμελιωτές της Γερμανικής Φιλολογίας. Από το 1812 μέχρι το 1822 έδωσαν τρεις τόμους με παραμύθια λαϊκής προέλευσης με τον τίτλο «Kinder-Hausmarchen». Τα παραμύθια αυτά καταγράφηκαν με βάση τις δικές τους παιδικές αναμνήσεις, τις αναμνήσεις των θυγατέρων του φαρμακοποιού Βίλντ και τις διηγήσεις των απλών ανθρώπων. Και η καινοτομία των Grimm

ήταν ότι, εκτός από κάποιες μικρές επεμβάσεις, κράτησαν το περιεχόμενο και το ύφος των αφηγητών. Η συλλογή τους περιλαμβάνει γύρω στους 200 μύθους, όπου συγκαταλέγονται και τα πολύ γνωστά παραμύθια και στην Ελλάδα, η «Σταχτοπούτα», η «Κοκκινοσκουφίτσα», οι «νάνοι-μάγοι», η «Χιονάτη», «ο Χένσελ και η Γκρέτελ» κ.α.

Η έκδοση των Γερμανικών μύθων αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα φιλολογικά γεγονότα του 19^{ου} αι. για πολλούς λόγους και κυρίως γιατί έδωσαν «την πρώτη ώθησιν εις την έρευνα του παραμυθιού». Τα ερωτήματα που διατύπωσαν οι αδερφοί Grimm και απασχόλησαν λαογράφους, παραμυθιολόγους, εθνολόγους, φιλόλογους κ.ά. ήταν :α)Τι είναι παραμύθι β)πού και πότε δημιουργήθηκε και γ)πώς εξηγούνται τα κοινά παραμύθια σε διάφορους λαούς.

Κατά τους Grimm «τα παραμύθια είναι η τελευταία ηχώ των τελευταίων αρίων μύθων», δηλ. αποτελούν υπολείμματα πανάρχαιων ινδοευρωπαϊκών μύθων και διαδόθηκαν ανάλογα με την εξάπλωση των Αρίων, δηλ. της Ινδοευρωπαϊκής φυλής. Ο σανσκριτολόγος καθηγητής Th.Benfey αντιτάσσει τη δική του θεωρία. Πιστεύει ότι η πατρίδα των παραμυθιών είναι η Ινδία, απ'όπου έφτασαν στην Ευρώπη κατά τον 10^ο αι. με την ανάπτυξη του εμπορίου, της ναυτιλίας και, στη συνέχεια, με τους Σταυροφόρους. Εξαιρεί μόνο τους μύθους για τα ζώα, για τους οποίους υποστηρίζει ότι κινήθηκαν αντίστροφα, από την Ελλάδα προς τις Ινδίες. Η ανθρωπολογική, εξάλλου, θεωρία των Andrew Lang και Erward Tylor υποστηρίζει την πολυγενεσία δηλ. αφού η πρωτόγονη σκέψη, η πίστη και η φαντασία μοιάζουν σε όλους τους λαούς, οι ίδιες ψυχικές διαθέσεις παράγουν ίδια προϊόντα, άρα και όμοια παραμύθια. Επίσης, στα τέλη του 19ου αι. αναπτύχθηκε και τέταρτη θεωρία για την προέλευση των παραμυθιών, την οποία υποστήριξε ο Laistner στο βιβλίο του για το αίνιγμα της Σφίγγας. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι φανταστικές παραστάσεις και τα εξωλογικά στοιχεία των παραμυθιών προέρχονται από τα όνειρα.

- Όλες οι παραπάνω βασικές θεωρίες αποτέλεσαν αφορμή για μακρόχρονες επιστημονικές συζητήσεις μεταξύ των νεότερων παραμυθιολόγων για να καταλήξουν στα εξής κύρια πορίσματα: Τα παραμύθια έχουν στοιχεία(motifs) που ανάγονται σε αρχέγονους πολιτισμούς και μπορούσαν να γεννηθούν σε όλους τους τόπους και σε όλους τους λαούς
- Η διάδοση των παραμυθιών από λαό σε λαό ήταν πρώτα προφορική και κατόπιν γραπτή
- Πολλά στοιχεία παραμυθιακά έχουν την πηγή τους στον κόσμο του ονείρου

- Το παραμύθι είναι μια συγκροτημένη ενότητα που προϋποθέτει κάποιον δημιουργό και αρχικό τύπο
- Το παραμύθι απαιτεί για τα διάφορα στοιχεία και επεισόδια έρευνα ψυχολογική, ενώ για τη λογοτεχνική του αξία φιλολογική.

Στην Ελλάδα το παραμύθι απασχόλησε ήδη από τον περασμένο αιώνα αρκετούς φιλόλογους και λαογράφους. Στα ελληνικά περιοδικά της εποχής, όπως «Πανδώρα», «Αττικόν Ημερολόγιον», «Χρυσασλίδα», κ.ά. δημοσιεύονται λαϊκές διηγήσεις και παραμύθια. Επίσης έχουμε αρκετές συλλογές παραμυθίων, όπως του Δ. Κ. Ασλάνη-Βυζαντίου(1839), του Αυστριακού προξένου στην Ελλάδα J.F. Von Hahn (1864), του Αθ. Α. Σακελλαρίου (1868), του Γερμανού Bernhard Schmidt (1877) κ.ά. Συστηματικές λαογραφικές μελέτες μας έδωσαν ο Ν. Πολίτης, ο Στίλπ. Π. Κυριακίδης (Ελληνική Λαογραφία, 1922), ο Γ. Α. Μέγας (Ελληνικά Παραμύθια, 1927, Εισαγωγή εις την λαογραφία, 1967), ο Δ. Λουκάτος (Τα νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα, 1957), ο Μ. Γ. Μερακλής (Τα παραμύθια μας) κ.ά.

Το ενδιαφέρον για τα παραμύθια στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο ενισχύθηκε σημαντικά τον περασμένο αιώνα από το Δανό συγγραφέα και μοναδικό παραμυθά Hans Christian Andersen (1805-1875). Ο Άντερσεν χάρη στη συλλογή Παιδικών Παραμυθίων, που συντάχθηκε στην εικοσαετία (1835-1855), εξασφάλισε λαμπρή θέση στην παγκόσμια Λογοτεχνία.

Η ζωή του μοιάζει με παραμύθι. Γιος μπαλωματή, χάνει νωρίς τον πατέρα του, εγκαταλείπει το χωριό του και αναζητεί τύχη στην Κοπεγχάγη. Γράφει ποιήματα και θεατρικά. Προσπαθεί να σταδιοδρομήσει στο θέατρο, αλλά δεν τα καταφέρνει. Γράφεται στη Φιλοσοφική Σχολή της Κοπεγχάγης, από όπου αποφοιτά το 1827. Με μια μικρή επιχορήγηση από τη Δανική κυβέρνηση ταξιδεύει στη Γαλλία, Ελβετία, Γερμανία, Ιταλία, Ελλάδα, Τουρκία. Στο βιβλίο του «Αγορά του ποιητή» (Εντυπώσεις από την Ελλάδα και την Τουρκία) εκφράζεται με πολύ θαυμασμό για την πατρίδα μας. «Εμείνα, γράφει, ένα μήνα στην Αθήνα. Τα πράγματα είχαν κανονιστεί έτσι ώστε στις 2 Απριλίου, που είναι τα γενέθλιά μου να βρεθώ πάνω στον Παρνασσό... Η φύση μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση. Ένιωθα ότι τριγύριζα πάνω σε ένα μεγάλο πεδίο μάχης, όπου πολέμησαν έθνη και καταστράφηκαν. Κανένα ποίημα δεν μπορεί να αποδώσει ένα τέτοιο μεγαλείο. Κάθε καμένη ρεματιά, κάθε ύψωμα, κάθε λιθάρι, είχαν να σου διηγηθούν τις αναμνήσεις τους... Με πλημμύριζε ένας πλούτος από ιδέες και με μια πληρότητα, που δεν κατάφερα τίποτα να μεταφέρω στο χαρτί...»

Στην Ευρώπη γίνεται γνωστός με τα έργα του «Το παιδί που πεθαίνει», «Το βιβλίο των εικόνων χωρίς εικόνες», «Το παραμύθι της ζωής μου» κ.ά. Στην Αγγλία γνωρίζεται με τον μυθιστοριογράφο Κάρολο Ντίκενς

και στην Γερμανία με τους αδερφούς Grimm. Το έργο όμως που τον έκανε διάσημο ήταν τα «Παραμύθια για παιδιά»(1835-1837). Έργο, που μεταφράστηκε, κατά τους Δανούς βιογράφους του, σε 90 και πλέον γλώσσες και ιδιώματα όλου του κόσμου.

Ανάμεσα στα 1835 και στα 1872 έγραψε πάνω από 150 παραμύθια. Πολλά από αυτά είναι πρωτότυπα, γραμμένα από τον ίδιο, άλλα είναι παιδικές του αναμνήσεις από παραμύθια που άκουσε στην πατρίδα του το Οντενζέε , άλλα βασίζονται σε λαογραφικό υλικό της χώρας του και άλλα προέρχονται από ξένες φιλολογικές πηγές. Όλα όμως χαρακτηρίζονται για το λεπτό, ποιητικό ύφος, την αριστουργηματική αφήγηση, τη δροσιά του λαϊκού λόγου, τη θελκτική και απόμακρη ομορφιά με πρίγκιπες και νεράιδες, πελαργούς και αγριόκυκνους , παλάτια και καλυβόσπιτα. Αποφεύγονται επίσης οι θηριωδίες και οι τρομακτικές σκηνές και κυριαρχούν η χαρά, η εγκαρδιότητα, η απλότητα, το χιούμορ, η φαντασία και κάποια μελαγχολική διάθεση. Πολύ εύστοχα έχει παρατηρηθεί ότι είναι «χάρμα των μικρών και απόλαυση των μεγάλων». Τα παραμύθια του Άντερσεν είναι κήρυκες ειρήνης και ανθρωπιάς. Ενώνουν όλα τα παιδιά του κόσμου. Τέρπουν, συγκινούν, διδάσκουν.

Η πολύτιμη προσφορά του Άντερσεν στα παιδιά όλου του κόσμου αναγνωρίστηκε με την καθιέρωση (το 1951) του Διεθνούς Βραβείου H. C. Andersen από την IBBY (Διεθνή Οργάνωση Βιβλίων για την Νεότητα). Είναι, όπως λέγεται, το μικρό Νόμπελ και απονέμεται ανά διετία σε συγγραφέα που γράφει βιβλία για τα παιδιά και τους νέους, ενισχύοντας, έτσι, την παγκόσμια Παιδική-Νεανική Λογοτεχνία.

Στην Ελληνική μεταφράστηκαν για πρώτη φορά «Παραμύθια Λαϊκά εκ των του Άντερσεν» το 1873 από τον Δημ. Βικέλα και τυπώθηκαν στη Λειψία «χάριν των ανεψιών»του. Από τότε έγιναν πολλές εκδόσεις, πολυτελείς και λαϊκές, και είναι πασίγνωστα τα παραμύθια του, όπως «Η Σακοράφα», «Το μολυβένιο στρατιωτάκι», «Το μπαούλο που πετάει», «Το άσχημο παπί», «Το κοριτσάκι που πουλούσε σπίρτα» κ.ά.

1.γ. Τα είδη των παραμυθιών ανάλογα με την προέλευση και το περιεχόμενό τους

- Διεθνή, που με κάποιες παραλλαγές τα συναντάμε σε όλα τα έθνη
- Ανατολίτικα, όπως «Τα παραμύθια της Χαλιμάς»
- Παραμύθια που προήλθαν από αποσύνθεση παλαιότερων μεσαιωνικών θρύλων και τραγουδιών
- Τα νεοελληνικά παραμύθια που πηγάζουν από τον Νεοελληνικό Λαϊκό Πολιτισμό
- Παραμύθια από την αρχαία Ελληνική μυθολογία
- Τα παιδικά παραμύθια που τα περισσότερα είναι έντεχνα, προσωπικά δημιουργήματα

Επίσης, σύμφωνα με το περιεχόμενό τους τα παραμύθια κατατάσσονται στις εξής κατηγορίες:

- Τα¹ μυθικά ή ξωτικά παραμύθια, με τους γίγαντες, τους δράκους, τις μάγισσες, τα φτερωτά όντα, τους αράπηδες με τα υπόγεια πλούτη, κ.ά.
- Τα διηγηματικά ή κοσμικά παραμύθια, που κινούνται σε ανθρώπινες κοινωνίες (ταξίδια, πολέμους, γεωργία, κυνήγι) και μοιάζουν με μυθιστορήματα από την πραγματική ζωή. Αυτά είναι περισσότερο φιλολογικά, που κάποτε γράφτηκαν ή και διασκευάστηκαν από μεσαιωνικούς συγγραφείς (π.χ. ο Απολλώνιος και η Αρχιστράτα).
- Τα θρησκευτικά ή συναξαρικά παραμύθια που εμπνέονται από τη γραφή και τους βίους των αγίων, ή παρουσιάζουν σκηνές με την εμφάνιση του Χριστού και των Αποστόλων στη γη.
- Τα ευτράπελα ή σατιρικά παραμύθια, που διηγούνται με περιπετειώδη τρόπο παθήματα κουτών, τιμωρίες υπερήφανων, ξεγελάσματα δράκων, κ.ά.

Μέσα στις κατηγορίες αυτές υπάρχουν και ιδιαίτερες περιπτώσεις παραμυθιών, που τα λέμε αινιγματικά, κλιμακωτά, παροιμιακά, κ.ά. ανάλογα προς τον τρόπο της πλοκής τους. Αινιγματικά είναι όσα ξεκινούν από ένα αίνιγμα και στηρίζουν την πλοκή τους στη λύση του: π.χ. Η Πιττούλα σκότωσε τη Μορφούλα, η Άντζα η μάννα μου, ο Βάτος ο πατέρας μου, Τα

1. Λουκάτου Δ. ,Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία, Αθήνα 1978,142-144

μασώ, πατώ κ.ά. Κλιμακωτά είναι όσα πορεύονται με ολοένα αυξανόμενα περιστατικά π.χ. Δώσ' μου, μπιστικέ , ένα αρνί , κι εγώ , το αρνί του λύκου, και ο λύκος εμέ τ'αντέρια, για να γυρίσω σπίτι μου, μη με σκοτώσει ο γέρος κ.ά. Παροιμιακά είναι αυτά που αναπτύσσουν μια παροιμία π.χ. Βόηθα με να σε βοηθώ, να ανεβούμε το βουνό. Μια φορά κι έναν καιρό...

Τα παραμύθια της κάθε χώρας είναι συνήθως παραλλαγές από τον μεγάλο κόσμο των παγκόσμιων παραμυθιών, αλλά διατηρούν το εθνικό χρώμα τους, στη γλώσσα, στα στοιχεία ζωής, στα πρόσθετα φανταστικά μοτίβα και στον τρόπο της αφήγησης. Η σύγχρονη μελέτη της δομής τους ελάχιστα ξεχωριστά στοιχεία παρατηρεί στο κάθε εθνοτοπικό κείμενο, επειδή η ανθρώπινη παραμυθουργία παρουσιάζεται κοινή. Διαφέρουν όμως, όπως είναι φυσικό, οι γλωσσικοί τρόποι, που έχουν δική τους πειθαρχία στη διατύπωση και στη σειρά του λόγου.

1 δ. Ο χαρακτήρας και οι κύριες τάσεις του σύγχρονου παραμυθιού

Με¹ ένα παραμύθι μπορούμε να απευθυνθούμε σε όλες τις ηλικίες, γιατί σε όλους αρέσει να ονειρεύονται. Και σε μικρούς και σε μεγάλους. Η διαφορά έγκειται στο θέμα και τη γλώσσα του κειμένου. Παλιά βέβαια, το παραμύθι λεγόταν και για μεγάλους και για μικρούς. Έτσι αναγκαστικά η μεγαλύτερη προσπάθεια γινόταν για να εντυπωσιαστούν ή να παραδειγματιστούν με «γκροτέσκο» τρόπο οι μεγάλοι.

Τώρα όμως τα παραμύθια στην πλειονότητά τους έχουν κύριο αποδέκτη το παιδί. Έτσι όλη η προσπάθεια γίνεται για να είναι κατάλληλο

1. Μάστορη Βούλα, Πρακτικά του Δ' Σεμιναρίου του «Κύκλου του ελληνικού παιδικού βιβλίου», «Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την ελληνική παιδική λογοτεχνία», Αθήνα 1991, 67

για αυτή την ηλικία. Το γεγονός ότι μερικά παραμύθια για παιδιά διαβάζονται ευχάριστα και από μεγάλους, οφείλεται σίγουρα στη δεξιοτεχνία του συγκεκριμένου παραμυθά. Διότι δεν είναι αναγκαστικά το «ακατάλληλο δια ανηλίκους» εκείνο που ευχαριστεί τους ενήλικες.

Το σύγχρονο, λοιπόν, παραμύθι στοχεύει, το παιδί και επομένως είναι προσεχτικό στο θέμα και στην πλοκή του. Προσπαθεί να εντυπωσιάσει και να ελκύσει τον μικρό αναγνώστη χωρίς όμως να τον τρομάξει. Του δίνει παραδείγματα προς αποφυγή ή μίμηση, ενώ άλλες φορές μέσα από μαγικές και φανταστικές κοινωνίες χτυπάει τα σημερινά «κακώς έχοντα» ή προβάλλει ιδανικά πρότυπα. Με άλλα λόγια το σύγχρονο παραμύθι έχει κυρίως κοινωνικό-πολιτικές και οικολογικές προεκτάσεις. Ο σύγχρονος παραμυθάς περνάει τον προβληματισμό του στην ιστορία του. Δεν είναι ένας απλός διασκεδαστής της πυροστιάς, όπως παλιά. Είναι ένας σκεπτόμενος λογοτέχνης που, παραμένοντας ο ίδιος παιδί, δημιουργεί πάνω στην κόψη της ενηλικίωσης και παιδικότητάς του. Έτσι το παραμύθι, παρ'όλα τα μαγικά και μη λογικά στοιχεία του αναπόφευκτα έχει βαθύτερα νοήματα. Έχει προεκτάσεις στον κοινωνικό και πολιτικό περίγυρο του συγγραφέα. Έτσι βλέπουμε παραμύθια με ήρωες μόνο ζώα που οι άνθρωποι χαρακτήρες τους και η κοινωνία τους παραλληλίζονται με τον κόσμο μας. Όπως για παράδειγμα «Η Ποντικούπολη» του Μάνου Κοντολέων ή το «Το Δάσος» της Σοφίας Ζαραμπούκα. Άλλες φορές άνθρωποι και ζώα συνυπάρχουν, μόνο που τα ζώα έχουν και αυτά ανθρώπινες ιδιότητες, όπως στο «Ο Αυγουστίνο, η φάλαινα θαύμα» του Νίκου Μαρουλάκη. Κι άλλες φορές οι άνθρωποι χαρακτήρες παρουσιάζονται μέσα από τα μάτια των ζώων, με την αναπόφευκτη κριτική ματιά μιας γάτας, για παράδειγμα, όπως στο «Όσο υπάρχουν γάτοι» της Κατερίνας Ζαρόκωστα. Ανθρώπινες αδυναμίες όπως απληστία, αστοργία, ψέμα, κολακεία, αδικία...καταγράφονται στο σημερινό παραμύθι και μέσα από μαγικές λύσεις ο αδικημένος δικαιώνεται. Γιατί, ναι. Στο σύγχρονο παραμύθι η δικαίωση του καλού είναι αναπόσπαστο στοιχείο δομής. Άλλωστε ένα παιδί έχει ανάγκη, να δει το καλό να θριαμβεύει στο τέλος. Μπορεί αυτό να μην γίνεται πάντα στη σκληρή πραγματικότητα, αλλά ένα παραμύθι εφόσον κινείται στη σφαίρα του ονείρου, είναι ελεύθερο να δίνει και ουτοπιστικές λύσεις. «Και ζήσαν αυτοί

καλά και εμείς καλύτερα.» Αυτή είναι η «κάθαρση» της παραμυθένιας τραγωδίας. Γενικά, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι ο σημερινός παραμυθάς έχει σαν σημεία αναφοράς τον κοινωνικό και πολιτικό του περίγυρο και ήρωές του είναι, ως επί το πλείστον, προσωποποιημένα ζώα. Δεν λείπουν όμως και οι φορές που στοιχεία ή φαινόμενα της Φύσης γίνονται παραμυθένιοι ήρωες, όπως στο «Η Νύχτα τρέχει να συναντήσει την Ημέρα» της Μάρως Λοίζου ή «Το ερωτευμένο αστέρι» της Μαρίας Βασιλειάδου. Κι οπωσδήποτε δεν πρέπει να παραλείψω ότι γράφονται πια και οικολογικά παραμύθια, όπως το «Πως φτιάχτηκε το δάσος» της Γαλάτειας Γρηγοριάδου - Σουρέλη, σε μια προσπάθεια να ευαισθητοποιήσουν σε αυτόν τον τομέα τουλάχιστον τα παιδιά, το μέλλον της γης. Ο σύγχρονος παραμυθάς δεν διστάζει, πιεζόμενος από τις κοινωνικές αλλαγές, να αντικαταστήσει ακόμη και αυτή την παραδοσιακή γιαγιάκα που λέει παραμύθια με μια... κασέτα. Βλέπε το «Ιστορίες της γιαγιάς κασέτας» της Ζωής Κανάβα. Ο σύγχρονος παραμυθάς αρχίζει και δίνει παραμύθια αστεία, τρελά και με άφθονο χιούμορ όπως το «Ο Ιγνάτιος και η γάτα» του Ευγένιου Τριβιζά.

- Αναλυτικότερα² οι κύριες τάσεις του παραμυθιού έχουν ως εξής:
- Αποφεύγεται ο έντονα μαγικός και αφελής κόσμος των λαϊκών παραμυθιών. Το σημερινό παιδί-αν εξαιρέσουμε τα πολύ μικρά- δεν συγκινείται και ούτε πιστεύει τις νεράιδες, τις μάγισσες, τους δράκους, τα υπερφυσικά πλάσματα, το μαγικό ραβδί ή το μαγικό νερό. Αρέσκειται σε θέματα που του είναι περισσότερο οικεία. Θέματα, που το συγκινούν και το προβληματίζουν. Στα παραμύθια, τις μικρές ιστορίες, τις εικονογραφημένες ιστοριούλες, που απευθύνονται σε παιδιά της προσχολικής ηλικίας τα ανιμιστικά στοιχεία είναι πιο πολλά. Στο καθαρά σύγχρονο παραμύθι διατηρείται το μυθικό μοτίβο, η μυθική διάσταση, αλλά κυρίως είναι ένας συγκερασμός της πραγματικότητας με τη φαντασία. Έτσι περνάει ζωντανό το μήνυμα στο παιδί βοηθώντας το να κατανοήσει τον εαυτό του και τον γύρω κόσμο.
 - Αποφεύγονται οι αγριότητες, οι θηριωδίες και κάθε είδους απανθρωπία που περιέχουν τα παλιά παραμύθια, γιατί γεννούν το αίσθημα της ανασφάλειας και καταστάσεις αγχώδεις και τραυματικές. Η ψυχογραφία των ηρώων καθορίζεται από τους κοινωνικούς και ηθικούς κώδικες συμπεριφοράς προάγοντας το πνεύμα της δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού. Η αντιπαράθεση του ωραίου και του άσχημου δεν ταυτίζεται

2. Αναγνωστόπουλος Β.Δ., «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας την δεκαετία '70-'80», Αθήνα 1983, 93-95

με το καλό και κακό, αλλά είναι αναγκαία οικονομία για να θριαμβεύσει το ηθικό και δίκαιο.

- Το σύγχρονο παραμύθι κινείται μέσα σε μια αταξική κοινωνία αποφεύγοντας τους βασιλιάδες, τις βασιλοπούλες, τους πρίγκιπες και τα πριγκιπόπουλα. Η τάση αυτή απηχεί και τους γενικότερους πολιτικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Εξοστρακίστηκαν τα σύμβολα που ενσάρκωναν σχεδόν μια θεϊκή δύναμη και καλοσύνη. Τώρα δρα και ευτυχεί ο ικανός, ο ευφυής, ο παντογνώστης με τις αρετές της ψυχής και του πνεύματος.
- Η κατάκτηση του διαστήματος και τα μεγάλα επιστημονικά επιτεύγματα άνοιξαν ένα μεγάλο κεφάλαιο της παιδικής Λογοτεχνίας. Το παραμύθι στρέφεται με πολλή επιτυχία στο γοητευτικό αυτό κόσμο βοηθώντας τα παιδιά να προσεγγίσουν το γενικότερο πνεύμα της εποχής μας και να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τα επιστημονικά ενδιαφέροντά τους. Έτσι στα σύγχρονα παραμύθια, συναντούμε αστροναύτες, διαστημόπλοια, πυραύλους, αεροπλάνα, κομπιούτερ, αυτοκίνητα, μηχανές και εξωγήινα τέρατα.
- Οι σημερινοί ήρωες του παραμυθιού είναι οι διαστημάνθρωποι και είναι όλως διόλου αλλιώτικοι «ηθικοί» χαρακτήρες από τους παλαιούς. Έτσι ο κακός δράκος αντικαταστάθηκε από το διαστημικό τέρας, ποικίλου σχήματος αλλά φοβερό στην όψη, ο μάγος από το διαστημικό επιστήμονα, που με την επιστήμη του μεταμορφώνει και μαγεύει τον κόσμο, ο νάνος από το ρομπότ και το έξυπνο παλικάρι του παραμυθιού από τον Σούπερμαν κ.ά.
- Το παραμύθι καλλιεργεί την προβληματική πάνω στα σύγχρονα ζητήματα, που αντιμετωπίζει ο κόσμος, όπως η καταστροφή του περιβάλλοντος, ο συνωστισμός των ανθρώπων στις μεγαλουπόλεις κ.ά. Έγινε από την άποψη αυτή πιο λειτουργικό και δραστικό, πιο ρεαλιστικό.
- Η αναφορά του σύγχρονου παραμυθιού στη μυθολογία, την ιστορία, τους λαϊκούς θρύλους και μύθους και το λαϊκό πολιτισμό είναι μάλλον ασθενική. Η παρουσία της μυθολογίας μας είναι έντονη και αισθητή στα μυθιστορήματα και τις μυθιστορίες όπως θα εξετάσουμε σε άλλο κεφάλαιο.
- Χαρακτηριστικό γνώρισμα του σύγχρονου παραμυθιού είναι η διαφορετική έκφραση και το ύφος του. Ο διδακτισμός έχει υποχωρήσει και τη θέση πήρε η έμμεση οδηγητική, η εμπράγματο διδαχή, που γίνεται ανεπαίσθητα, ελεύθερα και αβίαστα. Και το ύφος

- είναι πιο αληθινό και φυσικό χωρίς τη γνωστή συγκαταβατικότητα. Σε πολλές περιπτώσεις όμως διαπιστώνει κανείς μια ανυπόφορη πεζολογία, χαλαρή δομή, άχρωμα πράγματα και λεξιλόγιο απρόσφορο στην αντιληπτική ικανότητα των παιδιών. Το παραμύθι πέρα από το ανάλογο σκηνικό του υποτάσσεται σε ορισμένους κανόνες καλλιτεχνικούς. Πρέπει δηλαδή να αντιστοιχούν από άποψη μορφής(λεξιλογίου και ύφους) και από άποψη περιεχομένου (μηνυμάτων και διανοημάτων) προς το πνευματικό επίπεδο του παιδιού, τα διαφέροντα και γενικά το βιωματικό κύκλο της φαντασίας του. Πρέπει να είναι σε έκταση ευσύνοπτο και περιεκτικό, να είναι πνευματώδες, ζωντανό, παραστατικό, συναρπαστικό με σκηνές και διάλογους γοργούς, και γεμάτους με έντονες συναισθηματικές εναλλαγές. Να υποβάλλει ευγενικά συναισθήματα και να κεντρίζει την έφεση για μάθηση και γνώση. Να έχει χρωματικό λεξιλόγιο, γλώσσα χωρίς τοπικά ιδιώματα, φράση αβίαστη, φυσική. Ο χαρακτηρισμός προσώπων να είναι λιτός, λακωνικός, χωρίς απεραντολογίες. Αρκούν πολλές φορές ένα δύο επίθετα χαρακτηριστικά για να δώσουν λάμψη στη διήγηση και να δημιουργήσουν ισχυρή έλξη και εντύπωση στην ψυχή των παιδιών.
- Το σύγχρονο παραμύθι δίνει πάντοτε ένα ευτυχισμένο τέλος στην ιστορία, ένα «happy end» με λυτρωτική και καθαρτική επίδραση στην ψυχολογία του παιδιού. Δεν αφήνει μετέωρο το παιδί, αλλά προσφέροντας μια «ηθική» λύση γεννά και τονώνει το αίσθημα της ασφάλειας και την πίστη στο δίκαιο, στην ειρήνη, την ανθρωπιά.

1.ε.Χαρακτηριστικά των Νεοελληνικών παραμυθιών¹

Τα νεοελληνικά παραμύθια είναι πολλά και ευχάριστα πάντα στον ελληνικό λαό(αφού τον ψυχαγόγησαν στους αιώνες της κλειστής ζωής του) και μπορούμε να πούμε ότι παρουσιάζουν τα εξής στοιχεία:

- Χαρούμενες εισαγωγές που δημιουργούν οικειότητα: (Κόκκινη κλωστή δεμένη...την καλή μας συντροφιά να την καλησπερίσει). Επίσης ευχάριστες παρεμβολές : (Ψέματα κι αλήθεια,ετσ'είν'τα παραμύθια!)Και αισιόδοξους τερματισμούς (Έζησαν αυτοί καλά...ή: Ήμουν κι εγώ εκεί και χάρηκα φαγοπότι)
- Κάποια λιτότητα και νοικοκυρεμένη πορεία στην αφήγηση: (Για να κοντολογούμε...ας αφήσουμε τούτους να δούμε εκείνον.)
- Μια συνήθεια περιγραφής του χώρου και του περιβάλλοντος, που μας δίνει και στοιχεία πολιτιστικά (ή γεωγραφικά)για τους τόπους και τη ζωή τους.

1.Λουκάτος Δ. , «Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία», Αθήνα 1978, 144

- Μια κοινωνική οικειότητα ανάμεσα σε βασιλιάδες και υπηκόους, σε άρχοντες και υπηρέτες, σε πλούσιους και φτωχούς, που είναι ανθρώπινη και τη θεωρεί πολύ φυσική ο λαός (π.χ. Ο βασιλιάς φωνάζει από το μπαλκόνι του ένα φτωχό...Η μητέρα του φτωχού πάει στον άρχοντα να του ζητήσει την κόρη του κ.ά.).
- Μια διάθεση διδακτική (όπως και στους μύθους) που φανερώνεται περισσότερο κάθε που οι κακοί τιμωρούνται (στην αφήγηση) ή οι απελπισμένοι δεν χάνονται.
- Μια εύκολη διάθεση αστείου και χωρατού, αλλά και μετρημένη ευγένεια, όσο και σεβασμό του παιδικού ακροατηρίου στην αφήγηση.

1.στ. Δομικά και λειτουργικά στοιχεία του παραμυθιού

Όσοι¹ μελετούν (αλλά και όσοι αγαπούν) τα λαϊκά παραμύθια, έχουν προσέξει, ότι συχνά αυτά συνοδεύονται από ενδιαφέρουσες, έμμετρες κάποτε, ενάρξεις και κατακλείδες

Το παραμύθι, παρατηρεί η Γαλλίδα ανθρωπολόγος Νικόλ Μπελμόν, «εγγράφεται» σε τυπικές εκφράσεις(φόρμουλες) της αρχής, που αναγγέλλουν το «ψέμα» του παραμυθιού, τη φανταστική ιστορία του, και σ' αυτές που δηλώνουν το τέλος του και ζητούν την επιστροφή στον πραγματικό κόσμο. Αυτές οι τυπικές εκφράσεις, λοιπόν, της αρχής και του τέλους υπάρχουν, για να δηλώσουν τη ρήξη ανάμεσα σε δύο κόσμους, στον κόσμο, στο σύμπαν της πραγματικότητας και στο σύμπαν της φαντασίας.

Στα ελληνικά παραμύθια συνήθως η έναρξη έχει μια κωμική χροιά, δηλώνει την είσοδο στον κόσμο του φανταστικού με ένα είδος, θα έλεγε κανείς, αυτοειρωνείας, σαν ο αφηγητής ή η αφηγήτρια να μην θέλουν να απογειώσουν ολότελα το ακροατήριο τους, σαν να του μισοκλείνουν το μάτι σχετικά με αυτά που θα ακούσουν και που είναι πλασμένα από αλήθειες και ψέματα.(τα παραδείγματα είναι παρμένα από τη δίτομη έκδοση παραμυθιών το Γ. Α. Μέγα). Αυτό φαίνεται π.χ. στην επόμενη έναρξη, υποδηλώνεται με το ότι ένας ολόκληρος βασιλιάς φορούσε «τσόχινο βρακί»: «Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας βασιλιάς, φόρειε τσόχινο βρακί/σήκω να στο πω από την αρχή...».Συνηθέστερη πάντως τυπική έναρξη στα ελληνικά παραμύθια, σε παραλλαγές ανάλογα με το βαθμό του παραδόξου, είναι η ακόλουθη (η συγκεκριμένη από την παλιά Ανατολική Θράκη: «Πράσινη κλωστή κλωσμένη,/στην ανέμη τυλιγμένη,/πάτα κλώτσα στην ανέμη,/να γυρίζει όπως θέλει,/και καθόλου μη σε μέλει./Αρχή παραμυθιού καλησπέρα σας,/και καλώς ορίστε,/και πολύ μην αργήστε.»

Στο τέλος ο αφηγητής, που σε όλη την ιστορία είχε υποχωρήσει και κατά κάποιον τρόπο σβήσει και χαθεί ο ίδιος πίσω από τα πρόσωπα του παραμυθιού, επανεμφανίζεται μερικές φορές λέγοντας «εγώ», σαν να ήταν-

1. Μερακλής Μ.Γ. Περιοδικό: «σύγχρονο νηπιαγωγείο», Μάρτιος-Απρίλιος 2002, 24

χωρίς να το έχει διόλου δηλώσει- ο παρατηρητής των γεγονότων.

Η Μπελμόν αναφερόμενη σε γαλλικές φόρμουλες του τέλους, σημειώνει, πως στην πιο απλή από αυτές ο αφηγητής δηλώνει την άγνοιά του για την παραπέρα τύχη του ήρωα ή της ηρωίδας του παραμυθιού π.χ.: «και δεν ξέρω τι απέγιναν αυτοί ύστερα...» ή : «Από τη στιγμή αυτή και ύστερα δεν άκουσα πια να μιλάνε για αυτούς.». Τέτοιες εκφράσεις του τέλους, δεν ξέρουμε αν υπάρχουν στα ελληνικά παραμύθια, στα οποία αντίθετα η πιο συχνή είναι εκείνη που δηλώνει πως οι παραμυθιακοί ήρωες έζησαν καλά, και ο αφηγητής με το κοινό του ακόμα καλύτερα. Μια παραλλαγή μάλιστα(από τη Νάξο) περιορίζεται μόνο στους πρώτους: «Κι έζησαν και πεθάνανε/παιδιά κι εγγόνια κάνανε» (αφού δηλαδή προηγουμένως είδαν και χάρηκαν παιδιά κι εγγόνια). Παρατηρεί πάντως και η Γαλλίδα ανθρωπολόγος, ότι σε μεγάλο αριθμό κατακλείδων αναφέρεται ο γάμος των νέων ηρώων, με φαγοπότι και μεγάλο γλέντι. Κάτι που είναι συνηθέστατο και στα ελληνικά παραμύθια : «Και όργανα, τούμπανα, χαρές μεγάλες, εγίνηκαν οι γάμοι και περάσανε εκείνοι καλά κι εμείς καλύτερα». Κάποτε και με την εμφάνιση του «εγώ» του αφηγητή: «Ήμουνα κι εγώ εκεί και με κέρασε του βασιλιά η γυναίκα τρεις χρυσές κούπες κρασί». Ήδη όμως η επανεμφάνιση του αφηγητή σημαίνει και την προσγείωση, τη δική του και του παραμυθιού, που δηλώνεται κιόλας ρεαλιστικά : «Ανέβηκαν ύστερα στον πύργο κι έζησαν σαν βασιλιάδες. Κάμανε βασιλόπουλα, και τρώγανε και πίνανε,/και καμιανού δεν δίνανε». Με το ρεαλισμό άλλωστε ανοίγει άνετα ο δρόμος προς την ειρωνεία και το σαρκασμό, δηλαδή σε μια περισσότερο έντονη και αναντίρρητη προσγείωση: «Στο τέλος έκαμαν μεγάλες βασιλικές χαρές σωστό ένα μήνα. Ήμουνα κι εγώ εκεί/με το κόκκινο βρακί/κι έφαγα μια σούβλα φακή. Κι όσο περνάει η φακή από τη σούβλα τόσο να πιστέψετε κι εσείς το παραμύθι μου.» Και πιο απλά και κοφτά: «Μήτε εγώ ήμουν εκεί μήτε εσύ να το πιστέψεις». Έτσι δηλώνεται ξεκάθαρα ότι ο αφηγητής έχει επιστρέψει για τα καλά μέσα στον οικείο χώρο και μικρόκοσμο της κοινότητάς του. Κάποτε μάλιστα εισάγει στην κωμική κατακλείδα και υπαρκτούς τόπους του χώρου του, όπως στην επόμενη παραλλαγή από τη Μικρασία, και μάλιστα σε ένα από τα πιο μαγικά και συνεπώς απογειωμένα παραμύθια: «Ήμουνα κι εγώ εκεί κι έκανα σεργιάνι. Μου έδωκαν και μια κοκάλα από το μαγειρείο, την πήρα κι ερχόμουνα. Πήγα να περάσω τον ποταμό, φώναζαν οι βαθρακοί βρακ, βρακ και εγώ θαρρούσα πως οι Τούρκοι μου έλεγαν μπρακ, μπρακ (ας το, ας το). Φοβήθηκα κι εγώ, την τινάω μια κάτω. Εκείνη βρίσκει καταλαχού (συμπωματικά)τον Κουτσαργύρη, τον χτυπά μία πάνω στο ποδάρι του κι από τότες απόμεινε κουτσός κι αν δεν πιστεύετε δείτε τον!»

Όμως δεν είναι μόνο οι ενάρξεις και οι κατακλείδες σημαντικά δομικά στοιχεία του παραμυθιού. Η σωστή δόμηση μιας ιστορίας, όπως κάθε λογοτεχνικού κειμένου, είναι το βασικό μυστικό της λογοτεχνικής της αξίας.

Σύμφωνα² με τον Β.Δ. Αναγνωστόπουλο τα δομικά στοιχεία του παραμυθιού είναι τα εξής:

Η Δομή: Μία στερεή ιστορία πρέπει να έχει αρχή-μέση-τέλος. Μέσα στην κύρια ιστορία διακρίνουμε τρία, συνήθως, επεισόδια (μοτίβα), που βαθμιαία επιτείνουν την αγωνία και φτάνουν σε μια κορύφωση την ιστορία

Κάθε επεισόδιο εξάλλου, παρουσιάζει ένα πλέγμα δυσκολιών και δοκιμασιών για τον ήρωα λ.χ. να φέρει το αθάνατο νερό, να φέρει την Πεντάμορφη, να φέρει φτερά από θαλασσοπούλι, να λύσει τα αινίγματα κ.ά.

Η έκταση, το διηγηματικό πλάτος κάθε επεισοδίου εξαρτάται από τις εκάστοτε αυξανόμενες λεπτομέρειες, που σχετίζονται με την προσωπικότητα κάθε αφηγητή.

Η αρχή του παραμυθιού: Συνήθως ξεκινούν με το λογότυπο «Μια φορά κι έναν καιρό...» ή, για να γλυκάνουν την ατμόσφαιρα, με χαριτωμένες φράσεις και έμμετρη εισαγωγή ή χάριν ποικιλίας το προεξαγγέλουν σε πρόζα ή σε στίχους, με έμμετρα αρχινίσματα λ.χ. «Θα πούμε ένα παραμύθι για τη φτώχεια...».

Οι παρεμβολές: Ανάλογα με την ιστορία ή το παραμύθι και μάλλον όσα έχουν σχέση με μοίρες, πεπρωμένο, μάγια κτλ. Ή άλλες φορές όταν νιώθει την ανάγκη να δώσει εξηγήσεις ή να διευκρινίσει κάτι, ο λαϊκός αφηγητής διακόπτοντας την αφήγηση, παρεμβάλλει δικά του λόγια, ερωτήσεις, διευκρινήσεις κτλ.

Π.χ. «...Λέει ο γάιδαρος... (τότε κουβέντιαζαν και τα ζώα)»
(ο γάιδαρος και οι αλεπούδες)

Η περιπέτεια: Εκτός από τα παραμύθια για ζώα (που προέρχονται κατά κανόνα από αισώπειους μύθους) και τις λαϊκές ιστορίες (παροιμιακές, ευτράπελες κ.ά.) τα υπόλοιπα παραμύθια (αφηγηματικά, μαγικά, θρησκευτικά) έχουν μικρή ή μεγάλη περιπέτεια, που συνδέεται έτσι κι αλλιώς με την τύχη του ήρωα. Στην περιπέτεια αυτή ο ήρωας υποχρεώνεται να υπερνικήσει κάποιες δυσκολίες, κάποια εμπόδια.

2. Αναγνωστόπουλος Β.Δ., «Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού», Αθήνα 1997, 43-55

Οι επαναλήψεις: Στην αφήγηση συναντάμε αρκετές επαναλήψεις, συνήθως σκόπιμες, δηλαδή τυπικές λέξεις ή φράσεις, στίχους, λογότυπους, αινίγματα, κ.ά. για να δοθεί ένταση και ευκαιρία για βαθύτερη αφομοίωση

Π.χ. λογότυποι : το και το, αυτό κι αυτό , στο πι και φι κ.ά.

Κοινά μοτίβα: Ο αφηγητής ίσως από κτητικό συναίσθημα, επίγνωση ότι είναι φορέας και εκφραστής της λαϊκής ψυχής και της συλλογικής μνήμης, ότι αυτά που διηγείται είναι δικά του , ή άλλες φορές, απο σύγχυση των παραμυθιακών στοιχείων, κάνει μια «αυθαίρετη» παρεμβολή στην ιστορία των άλλων μοτίβων που προέρχονται από άλλες ιστορίες ή είναι επιβιώσεις αρχαιοελληνικές. Κρατάει βέβαια τον τύπο, τη βασική υπόθεση και το θέμα του παραμυθιού

Οι μεταμορφώσεις: Στα λαϊκά παραμύθια είναι έντονος ο παμψυχισμός και συχνές οι μεταμορφώσεις ανθρώπου σε ζώο, πουλί, ερπετό, ψάρι ή μυθικά τέρατα, ακόμα και σε δέντρο. Αυτά παρατηρούνται κατά κανόνα στα μαγικά παραμύθια, τα διηγηματικά και περιπετειώδη, με τη βοήθεια πολλές φορές μαγικών φίλτρων

Η αναγνώριση: Ως λογοτεχνικός τρόπος, η αναγνώριση του ήρωα είναι γνωστός από την αρχαιότητα ήδη, αλλά και από τα ιπποτικά μεσαιωνικά μυθιστορήματα και τα δημοτικά μας τραγούδια. Η αναγνώριση γίνεται εφικτή όταν εμφανίζονται διάφορα σημάδια ή γνωρίσματα σωματικά, εξωτερικά , κτλ.

Το τέλος του παραμυθιού: Το τέλος των παραμυθιών είναι πάντα ευφρόσυνο, αισιόδοξο και θριαμβικό και δηλώνεται κατά κανόνα με τη φράση «Κι έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα». Πολλές φορές το κλείσιμο του παραμυθιού δεν είναι απλό, λιτό, αλλά γίνεται με ευτράπελο τρόπο, πεζά ή με στίχους, κυρίως όταν προηγείται ευτυχές γεγονός, γάμος, γλέντι, επιτυχία, κ.α., λ.χ.:

Είπαμε πολλά και σώνει,
το πανί βρακί δε σώνει.
Γω το μέτρησα και σώνει,
και βρακί και βρακοζώνι...

Αυτά όμως είναι τα στοιχεία όσον αφορά στη δομή του παραμυθιού, υπάρχουν και τα λειτουργικά στοιχεία που συνθέτουν ένα παραμύθι και είναι τα εξής:

- Η³ αχαλίνωτη φαντασία,η οποία αγκαλιάζει τα πάντα (χώρο, χρόνο, γεγονότα,πρόσωπα, ζώα, πράγματα, καταστάσεις) και διαποτίζει αυτά με το ζωοποιό της πνεύμα.
- Το όνειρο, ως μια κατάσταση όπου πλέουν και δρουν όλα τα προηγούμενα
- Η μαγεία, που,ξεπερνώντας την πραγματικότητα με μεγάλη ευκολία, βρίσκει λύσεις στα άλυτα και ντύνει με ένα δίχτυ τα τεκταινόμενα στο παραμύθι, κάνοντας τα πάντα δυνατά με μια μόνο λέξη!
- Το υπερλογικό, δηλαδή την,πέρα από κάθε λογική, ανέλιξη του βασικού θεματικού πυρήνα
- Το υπερχρονικό και υπερτοπικό, δηλαδή την τοποθέτηση της δράσης σε τέτοιο επίπεδο ώστε να ξεπερνιέται κάθε έννοια χρόνου και χώρου και με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να ισχύει αυτή η δράση με οποιαδήποτε ονόματα.Με αυτή την έννοια, το παραμύθι αποκτά ένα ακόμα χαρακτηριστικό.
- Η παγκοσμιότητα,δηλαδή μια διαχρονική και διεθνική φυσιογνωμία
- Η πρόθεση να διασκεδάσει, χωρίς αναγκαστικά να διδάξει στους ακροατές και,τέλος,
- Η σύγκρουση χαρακτήρων, καταστάσεων-στοιχείο το οποίο συναντάται κατ'εξοχήν στο Θέατρο- με κυριότερη ασφαλώς σύγκρουση αυτή του ψέματος με την αλήθεια

1.ζ. Η ώρα του παραμυθιού στο προσχολικό ίδρυμα¹

Η ώρα του παραμυθιού έχει ένα ιδιαίτερο χρώμα στο προσχολικό ίδρυμα. Τα παιδιά συγκεντρωμένα όλα μαζί, περιμένουν ανυπόμονα το νηπιαγωγό να αρχίσει να διηγείται. Η διήγηση του παραμυθιού μπορεί να γίνει στο ξεκίνημα της ημέρας ή οποιαδήποτε άλλη ώρα που η νηπιαγωγός θα κρίνει πως είναι κατάλληλη.

Οι περισσότερες νηπιαγωγοί προτιμούν το τέλος της ημέρας. Τότε που τα παιδιά είναι «κουρασμένα» και έχουν ανάγκη από χαλάρωση

Η νηπιαγωγός τα προσκαλεί κοντά της, σε ένα χώρο που είναι συνήθως σταθερός. Εκείνα τοποθετούνται απέναντί της με τέτοιο τρόπο, ώστε να έχουν όλα σωστή οπτική επαφή. Ο καταλληλότερος τρόπος είναι το σχήμα του ημικυκλίου. Μπορεί όμως να κάθονται σε μια μοκέτα, ακουμπώντας το ένα πλάι στο άλλο. Έτσι η επικοινωνία μεταξύ τους είναι μεγαλύτερη.

Από αυτή τη στιγμή μια «σιωπή» απλώνεται στην αίθουσα, που δεν την επιβάλλει κανείς, παρα μόνο αυτό που γνωρίζουν τα παιδιά ότι θα ακολουθήσει. Είναι μια στιγμή γεμάτη μαγεία. Η νηπιαγωγός πρέπει να προσέξει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της αφήγησης, μια και γνωρίζει πως αυτή είναι έργο τέχνης.

Η αφήγηση στο νηπιαγωγείο έχει σκοπό να θέλξει και να δώσει χαρά στο νήπιο. Είναι πιο αυθόρμητη από την ανάγνωση γιατί, ένα κείμενο, όσο καλά κι αν διαβάζεται, δεσμεύει αυτόν που διαβάζει και δεν τον αφήνει να κινηθεί ελεύθερα.

Πρώτα απ' όλα η νηπιαγωγός πρέπει να γνωρίζει καλά το κείμενο που θέλει να αφηγηθεί. Και βέβαια αυτό γίνεται όχι μόνο με ένα πρόχειρο ξεφύλλισμα στο σχολείο, και μάλιστα λίγο πριν αρχίσει η ιστορία αλλά με κάποια σχετική προετοιμασία στο σπίτι.

Καθώς αφηγείται η νηπιαγωγός, έχει μια πνευματική επαφή με τα παιδιά και μεταφέρει σ' αυτά όλα όσα τη συγκίνησαν, όταν πρωτοδιάβασε την ιστορία.

Η μελέτη του κειμένου δε σημαίνει απομνημόνευση αλλά βαθιά κατανόηση. Η νηπιαγωγός διαθέτοντας δυνατή ευαισθησία απέναντι στις αξίες που κρύβει κάθε παραμύθι, μπορεί να τις μεταφέρει στα παιδιά. Το βάθος, το νόημα του παραμυθιού, πρέπει να είναι σαφές στο νου του αφηγητή, ώστε να μην αποσπάται η σκέψη του ψάχνοντας λόγια κατά τη

1. Παπανικολάου Ρ.-Τσιλιμένη Τ., «Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο», Αθήνα 1992, 39-41

διάρκεια της διήγησης. Αυτό δημιουργεί κενά και αποσπά την προσοχή του ακροατηρίου. Η αφήγηση πρέπει να κυλά αυθόρμητα κι ελεύθερα

Ίσως μερικές φορές χρειαστεί η νηπιαγωγός να διασκεύασει κάποιο παραμύθι (είτε γιατί είναι μεγάλο είτε γιατί είναι μικρό). Αυτό απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μην αλλοιωθεί το παραμύθι. Αρχικά θα γίνει η ανάλυση της ιστορίας και θα κρατήσει το σκελετό της αφήγησης, αφού αφαιρέσει τα «περιττά» στοιχεία. Ύστερα θα ακολουθήσει η ανάπλαση της ιστορίας, ώστε να επιτευχθεί η γλωσσική ομοιομορφία.

Όλα αυτά προϋποθέτουν ευαισθησία. Γι' αυτό η νηπιαγωγός πρέπει να ασχολείται συστηματικά με τη λογοτεχνία και όχι περιστασιακά.

Ένα άλλο σημείο που πρέπει να προσεχθεί είναι η χρονική διάρκεια της αφήγησης. Δεν πρέπει να είναι πολύ σύντομη, αλλά ούτε να ξεπερνάει τα δέκα λεπτά. Το μεγάλο παραμύθι κουράζει ενώ το μικρό απογοητεύει.

Κάποτε η διήγηση τελειώνει. Οι αντιδράσεις των παιδιών ποικίλλουν. Άλλα θα υποβάλλουν ερωτήσεις, άλλα θα σχολιάσουν, άλλα σιωπηλά θα βρίσκονται ακόμα στη μαγεία του ονείρου. Αυτή η στιγμή είναι πολύ σημαντική. Η νηπιαγωγός βλέπει τι εντυπωσίασε τα παιδιά, τονίζει μερικά σημεία που τα ενδιαφέρουν και γενικά καλλιεργεί τη συζήτηση. Οι γενικές ερωτήσεις, όπως «τι σας άρεσε», καλύτερα να αποφεύγονται.

1.η. Η διήγηση¹

Τα κύρια στοιχεία της καλής διήγησης είναι η απλότητα, η αμεσότητα, η δραματικότητα και ο ενθουσιασμός.

- Η απλότητα αναφέρεται στον τρόπο και στην ύλη της ιστορίας. Όταν διηγούμαστε την ιστορία οφείλουμε να είμαστε ειλικρινείς και φυσικοί, κατανοητοί και ευδιάθετοι. Όχι εξεζητημένο ύφος, όχι υποκριτική φωνή. Να διηγούμαστε έτσι ώστε να δείχνουμε ότι χαιρόμαστε κι εμείς με την ιστορία. Κάποτε μας πιάνει ένα «τρακ», κυρίως όταν ξεκινάμε τη διήγηση. Πρέπει να το θεωρήσουμε, κάποτε, φυσικό. Είναι μια αδυναμία που ξεπερνιέται. «Το φάρμακο είναι να χάσεις τον εαυτό σου μέσα στην τέχνη σου. Να σκέφτεσαι την ιστορία τόσο έντονα και ζωντανά, ώστε να μην έχεις περιθώρια να σκέφτεσαι τον εαυτό σου.

Η απλότητα στη ύλη θα έρθει εύκολα. Οι λέξεις και οι εικόνες θα σχηματίζονται αβίαστα και απλά. Προσοχή, η υπεραπλούστευση του λόγου δεν είναι κατάλληλη. Κάθε φράση, ιδέα, εικόνα πρέπει να δίνει χαρά στην

1. Αναγνωστόπουλος Β.Δ., «Θέματα παιδικής λογοτεχνίας», Α' ανιχνεύσεις, Αθήνα 1992, 39-41

ακοή και στην ψυχή του παιδιού.Γι'αυτό οι λέξεις πρέπει να είναι ζωντανές, εύηχες, σύντομες, γνωστές

- Η αμεσότητα σχετίζεται με την εσωτερική πρόοδο της ιστορίας, με την κίνηση,που πρέπει να γίνεται απρόσκοπτα,με αλληλουχία, με γοργότητα.Οι πλατειασμοί, οι σχιτοτενείς περιγραφές, οι ηθικολογίες δημιουργούν ακαταστασία.Τα επεισόδια να είναι σύντομα και να έχουν λογική αλληλουχία.Το τέλος, επίσης, της ιστορίας πρέπει να είναι σύντομο και απροσδόκητο, να ξαφνιάζει,να δημιουργεί εντύπωση ζωηρή, να ησυχάζει ψυχικά τους ακροατές.
- Η δραματικότητα συνδέεται με το ύφος, τη στάση, τις χειρονομίες, το βλέμμα μας(προπαντός), που έχουμε όταν διηγούμαστε.Πρέπει να υποδυόμαστε τους χαρακτήρες με ειλικρίνεια και αυθορμητισμό.Ο αφηγητής δεν είναι ηθοποιός, δεν παίζει θέατρο.Απλώς ερεθίζει τη φαντασία των ακροατών του..Γι'αυτό όλη η στάση του πρέπει απλώς να υποδηλώνει κι όχι να διευκρινίζει ή υπερβολικά να «μιμείται».
- Ο ενθουσιασμός είναι απαραίτητη ιδιότητα στην αφήγηση.Είναι το στοιχείο εκείνο,που θα ζωοποιήσει την ιστορία και θα σκορπίσει τη χαρά και την ψυχική ευφορία μέσα στην αίθουσα.Για να συμβεί αυτό πρέπει να έχουμε τη δύναμη εμείς οι ίδιοι να χαρούμε την ιστορία.Με την ενθουσιαστική αφήγηση(την ειλικρινή κι όχι την υποκριτική)δημιουργούμε ένα αισιόδοξο κλίμα, απαραίτητο για τα παιδιά.Βαριεστημένα δεν πρέπει να λέγεται ποτέ η ιστορία.Πρέπει να πείσουμε τον εαυτό μας να δημιουργήσουμε μια ανάλογη διάθεση.

1.Θ.Τέχνη και τεχνική της ανάγνωσης¹

Ασφαλώς πολλοί είναι ευνοημένοι από τη φύση τους και διαβάζουν και μιλούν όμορφα,όμως κάθε άνθρωπος έχει τις αναγκαίες εκείνες προϋποθέσεις για καλλιιεργήσει τις γλωσσοφωνητικές του ικανότητες.Και εδώ προσφέρει πολλά η Αγωγή του Προφορικού Λόγου,που σκοπό έχει να διδάξει τους κανόνες και τον τρόπο της καλής άρθρωσης και ορθοφωνίας, ώστε να ανυψώσουμε τη γλωσσική εκφραστική μας ικανότητα στον ελεύθερο λόγο.Και ενδιαφέρει όλους τους ανθρώπους, αλλά κυρίως το νηπιαγωγό, τον δάσκαλο, τον καθηγητή, τον ηθοποιό ,τον τραγουδιστή, το δικαστή , τον ιερέα κ.ά.Μεγάλη όμως ευθύνη επωμίζεται ο νηπιαγωγός, γιατί είναι το γλωσσικό πρότυπο για τους «αρχάριους της ζωής»,τα νήπια.

1. Αναγνωστόπουλος Β.Δ., «Θέματα παιδικής λογοτεχνίας»,Α'ανιχνεύσεις, Αθήνα 1987, 89-90

Οι κύριες προϋποθέσεις για την καλή ανάγνωση είναι:

- Η ορθοφωνία , που πετυχαίνεται με ασκήσεις γλωσσικές πάνω στους φθόγγους,φωνήεντα και σύμφωνα.Τις ορθοφωνικές ασκήσεις τις εφαρμόζει και η Κανονική και η Θεραπευτική Αγωγή του Λόγου και είναι μέθοδος που χρησιμοποιείται διεθνώς.Η πιο γνωστή μέθοδος είναι του Gutzmann.

Η ορθοφωνία σχετίζεται με την κυριαρχία μας πάνω στην αναπνοή (εισπνοή και εκπνοή).Για να διαβάσουμε ένα κείμενο με άνεση πρέπει να έχουμε εισπνεύσει ανάλογη ποσότητα αέρα.Και εισπνέουμε στα σημεία στίξεως.Η αναπνοή διακρίνεται σε θωρακική,κατωπλευρική και διαφραγματική.Ο τόνος και η ένταση της φωνής εξαρτάται από το ρυθμό και τον τύπο της αναπνοής.

- Η άρθρωση των λέξεων που πρέπει να είναι καθαρή και άρτια, χωρίς τοπικούς ιδιοματισμούς και κακούς σχηματισμούς των φθόγγων.Τα φωνήεντα και τα σύμφωνα να ακούγονται ευκρινώς, ιδιαίτερα όταν είναι καταληκτικά.Για να έχουμε μελωδικό λόγο πρέπει τα φωνήεντα να είναι μακρόπνοα και μαλακά,ενώ τα σύμφωνα έντονα και σχεδόν ακαριαία.Σε περίπτωση κάποιου γλωσσικού ελαττώματος(βραδυγλωσσία, τραυλισμός, ψευδισμός κ.ά.) οφείλει ο εκπαιδευτικός να συζητήσει με τους γονείς του παιδιού για τη θεραπεία, όσο νωρίτερα γίνεται.
- Η προφορά, που πρέπει να μη δείχνει τη γλωσσική μας ταυτότητα, αλλά να είναι η κοινή ελληνική.

Κι εδώ χρειάζεται προσπάθεια για να απαλλαγεί ο εκπαιδευτικός από τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα και την τοπική προφορά.

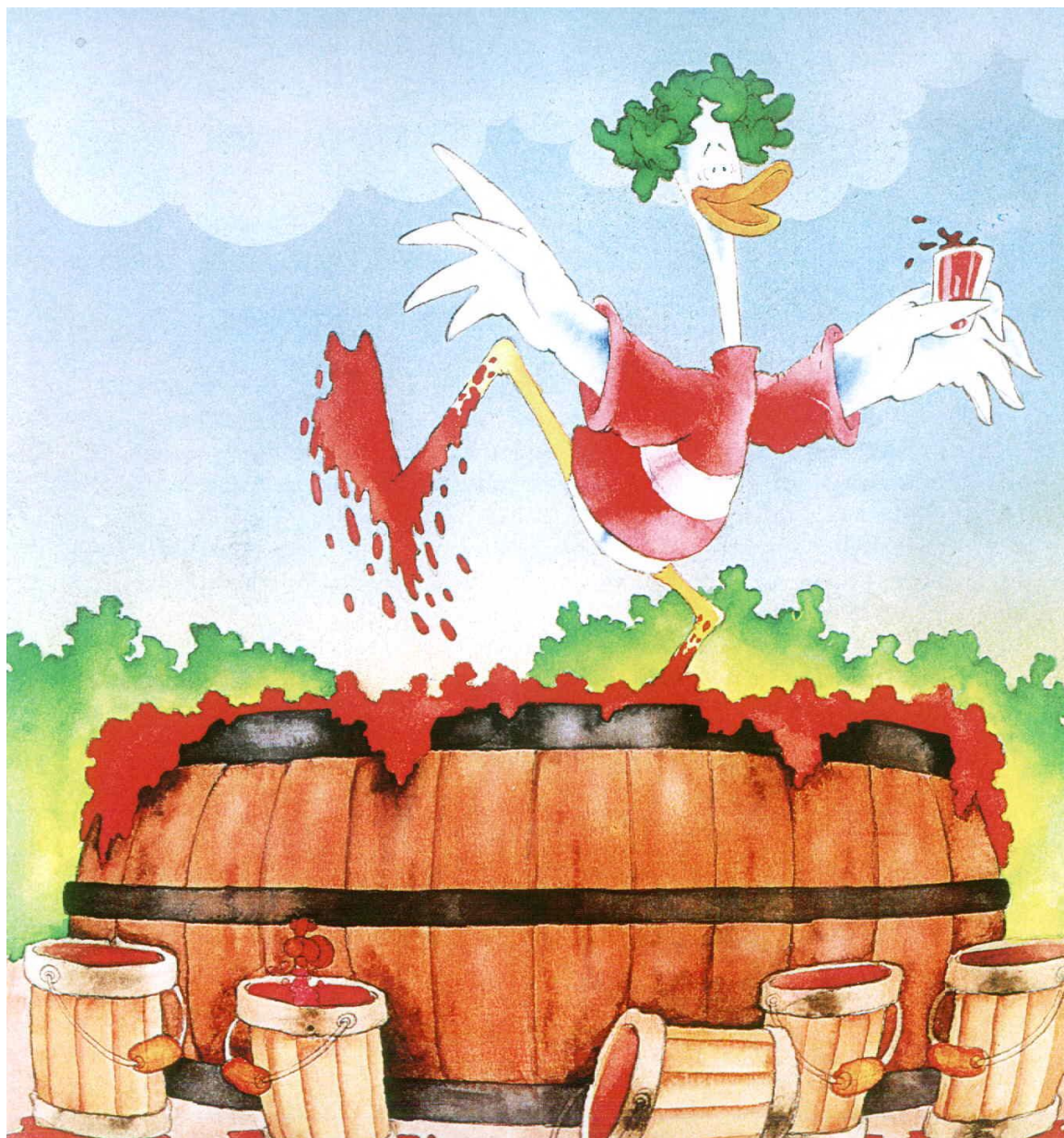
- Ο τονισμός της φωνής,που δίνει ιδιαίτερο χρώμα στην ανάγνωση και γενικά στην αφήγησή μας.Η αρχαία γλώσσα είχε μουσικό τόνο, ενώ η νεοελληνική δυναμικό.Είναι ο συλλαβικός τόνος,που η ένταση της φωνής συγκεντρώνεται σε μια συλλαβή μόνο της λέξης.Ορισμένες λέξεις όμως,συνήθως μονοσύλλαβες,αποσπούν τον τόνο της φράσης και δίνεται ένα ιδιαίτερο χρώμα και σημασία Π.χ. ή εγώ ή εσύ,θα μου το πεις;Έτσι,διακρίνουμε τις τονικές ενότητες σε μια πρόταση.Π.χ. στη φράση «αν από προχθές το είχες πει θα σου το δίνα» οι τονικές ενότητες είναι (αναποπροχθες),(τοειχεσπει),(θασουτοδυνα).

Ο τόνος της φωνής μας ανάλογα με τα συναισθήματα και την ψυχική κατάσταση μπορεί να είναι βραδύς,μέσος,ταχύς και ανάλογα πάλι στο είδος του κειμένου που διαβάζουμε.

- Ο χρωματισμός της φωνής ,που είναι βασικό συστατικό της ωραίας ομιλίας, της καλής ανάγνωσης και απαγγελίας.Και εξαρτάται από τις

ηχητικές διακυμάνσεις και τις τονικές αποχρώσεις της φωνής. Ο χρωματισμός της φωνής πετυχαίνεται με τη φυσικότητα του ύφους, το ανάλογο ύψος της φωνής, τη συναισθηματική ένταση, το ρυθμό και άλλες προϋποθέσεις.

Γενικά η καλή ανάγνωση χρειάζεται τέχνη, μαστοριά και τεχνική. Και φυσικά ο ατομικός χαρακτήρας της φωνής μας δίνει την ανάλογη ποιότητα στην ομιλία ή την ανάγνωση.

1.1. Μορφές προσέγγισης του παραμυθιού¹

Το παραμύθι στο σύγχρονο προσχολικό ίδρυμα μπορεί να αποτελέσει το κέντρο και την αφετηρία πολλών συναφών δραστηριοτήτων, που υπηρετούν ανάλογους σκοπούς. Μιλώντας εδώ για τρόπους προσέγγισης του παραμυθιού ουσιαστικά μιλάμε για δευτερογενείς μορφές επεξεργασίας και προέκτασης που υπάγονται βέβαια στην Ειδική Διδακτική, αλλά ο προφανής και βαθύτερος στόχος είναι η αισθητή απόλαυση και καλλιέργεια των νηπίων. Και εξυπακούεται ότι η εφαρμογή των παρακάτω προτάσεων εξαρτάται όχι μόνο από τις αντικειμενικές δυνατότητες που παρέχει το προσχολικό ίδρυμα αλλά και, κυρίως, από το μεράκι και το κέφι του νηπιαγωγού.

- Αφήγηση: Στο λαϊκό παραμύθι ταιριάζει η προφορική αφήγηση, ενώ στο έντεχνο η ανάγνωση. Η νηπιαγωγός αφηγείται με τον δικό της τρόπο το παραμύθι, που έχει φροντίσει να το γνωρίζει καλά. Η αφήγηση του παραμυθιού είναι (και έτσι πρέπει να θεωρείται) αυτοτελής αισθητική δραστηριότητα και δεν πρέπει να υποτάσσεται σε άλλους σκοπούς. Είναι συνεχής, ενιαία, χωρίς παρεμβάσεις και χωρίς συνακόλουθη επεξεργασία και συζήτηση. Ο επίλογος αυτής της σχολικής αφήγησης είναι το εξιλεωτικό: «Έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα...». Αφήγηση στο σχολείο μπορεί να έχουμε και πρέπει να την επιδιώκουμε και από παιδιά, από μαθητή μεγαλύτερων τάξεων του δημοτικού, από πρόσωπα οικεία, όπως παππούς, γιαγιά.
- Αφήγηση με επίδειξη εικόνων: Ανάλογα με το παραμύθι χρησιμοποιούμε εποπτικό υλικό, εικόνες (έγχρωμες ή μαυρόασπρες) και σκίτσα. Το υλικό αυτό διευκρινίζει εικονιστικά κάποια σημεία της αφήγησης και ποτέ δεν την καταργεί ή την υποβαθμίζει. Οι εικόνες έχουν παραπληρωματικό, βοηθητικό ρόλο. Προσέχουμε να είναι εύγλωττες, όμορφες, καλλιτεχνικές.

Αφήγηση με επίδειξη εικόνων μπορεί να κάνουν και τα παιδιά σε γνωστό τους παραμύθι, στο σχολείο, στο σπίτι τους, στους φίλους.

1. Αναγνωστόπουλος Β.Δ., «Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού», Αθήνα 1987, 219-222

- Ανάγνωση: Η ανάγνωση ταιριάζει, είπαμε, στα παραμύθια των λογοτεχνών, γιατί α) είναι αδύνατον και ανώφελο να απομνημονεύσουμε το κείμενο αυτολεξεί και β) με την προφορική αφήγηση απομακρυνόμαστε από το ύφος του συγγραφέα. Η ανάγνωση έχει άλλο ένα πλεονέκτημα για τα παιδιά: δείχνει το δρόμο που πρέπει να ακολουθήσουν για να ικανοποιούν μόνοι τους τις αναγνωστικές τους ανάγκες. Βεβαίως, μπορούμε να διαβάσουμε και λαϊκά παραμύθια από μια καλή συλλογή λαϊκών παραμυθιών,

Η ανάγνωση γίνεται χωρίς διακοπές, με χρώμα στη φωνή, με ρυθμό και τόνο φωνής επιβλητικό. Ανασηκώνουμε τότε τότε το βλέμμα μας για να παρατηρούμε το ακροατήριο.

- Ανάγνωση με επίδειξη εικόνων: Μπορούμε μετά από αυστηρή επιλογή να προτιμήσουμε αυτού του είδους την προσέγγιση: Διαβάζουμε το παραμύθι και δείχνουμε ανάλογες ή όσες εικόνες κρίνουμε απαραίτητες. Να έχουμε υπόψη μας και το εξής: ό,τι είναι τυπωμένο και κυκλοφορεί στην αγορά δεν είναι πάντα το καλύτερο που μπορούμε να προσφέρουμε. Οι διακοπές για την επίδειξη εικόνων πρέπει να είναι πολύ σύντομες, για να μην χάνεται το ενδιαφέρον της ιστορίας και για να μην ταραζεται το κλίμα και η ομοθυμία των παιδιών.
- Αναδιήγηση: Ζητάμε να επαναλάβουν το παραμύθι που άκουσαν, συνήθως όχι την ίδια μέρα, για άσκηση μνήμης τους. Η επανάληψη μπορεί να γίνει από 2-3- παιδιά, χωρίς τη δική μας συνδρομή, χωρίς εποπτικό υλικό κτλ. Καλό είναι να κάνει το νήπιο αναδιήγηση του παραμυθιού και στο σπίτι, στη μητέρα, στη γιαγιά κτλ.
- Αναδιήγηση με επίδειξη εικόνων: Δείχνουμε τις εικόνες ή τα σκίτσα τοποθετημένα σε λογική αλληλουχία και ζητάμε να μας αφηγηθεί ένα παιδί μόνο του ως το τέλος και όπως μπορεί το παραμύθι. Αυτό μπορεί να επαναληφθεί και από άλλα παιδιά. Η αναδόμηση μιας ιστορίας βασίζεται, όπως είναι φυσικό, σε λέξεις, πρόσωπα, αντικείμενα κτλ, που λειτουργούν ως «κλειδιά» στην αφήγηση από τα παιδιά.
- Παιχνίδια με κάρτες: Αφαιρούμε από τις κάρτες του παραμυθιού μία και ζητάμε να βρουν ποια λείπει ή προσθέτουμε μια άσχετη (από άλλο παραμύθι) ή αλλάζουμε τη θέση τους και ζητάμε να τις βάλουν σε λογική σειρά κτλ.
- Εικονογράφηση: Εικονογραφική παράσταση του παραμυθιού μπορούμε να έχουμε με δύο τρόπους:

α) Μετά την αφήγηση ή την ανάγνωση ζητάμε να ζωγραφίσουν ό,τι τους έκανε εντύπωση. Και να έχουμε υπόψη ότι ο τόνος και ο χρωματισμός της φωνής μας επηρεάζει τη δημιουργική φαντασία των παιδιών.

β)Ζητάμε να κάνουν το ίδιο μετά από αφήγηση ή ανάγνωση με επίδειξη εικόνων.Αν μάλιστα επιχειρηθεί η εικονογράφηση και με τους δύο τρόπους πάνω στο ίδιο παραμύθι, θα προκύψουν διαφορετικά αποτελέσματα.Και μπορεί να γίνει αυτό μέσα στην ίδια εβδομάδα και σε πέντε φάσεις:

Πρώτη φάση:Αφήγηση λαϊκού παραμυθιού και εικονογράφηση από τα παιδιά,ημέρα Δευτέρα

Δεύτερη φάση:Αφήγηση του ίδιου λαϊκού παραμυθιού με επίδειξη εικόνων και εικονογράφηση από τα παιδιά,ημέρα Τρίτη

Τρίτη φάση:Ανάγνωση ενός παραμυθιού(λαϊκού ή έντεχνου) και εικονογράφηση από τα παιδιά,ημέρα Τετάρτη

Τέταρτη φάση:Ανάγνωση του ίδιου παραμυθιού με επίδειξη εικόνων και εικονογράφηση από τα παιδιά,ημέρα Πέμπτη

Πέμπτη φάση:Συζήτηση συγκρίνοντας τα δύο αποτελέσματα.

- Δραματοποίηση:Τα παιδιά αφού ακούσουν καλά το παραμύθι και το ξανακούσουν και συζητήσουν για τα πρόσωπα και τους χαρακτήρες,τα επεισόδια κτλ., μπορούν να το παραστήσουν μόνα τους ή συνήθως με τη βοήθεια της νηπιαγωγού.Μοιράζονται οι ρόλοι και κάθε παιδί μαθαίνει τα λόγια που πρέπει να πει.
- Δρώμενο:Όταν υπάρχει μέσα στο παραμύθι μια σκηνή λ.χ. από την αγροτική ζωή, ή ένα έθιμο(γάμος), τότε ζωντανεύουν τα παιδιά την παραδοσιακή ιεροτελεστία, με ανάλογη αναπαράσταση, χρησιμοποιώντας μουσική, τραγούδι κτλ.
Η αναπαράσταση αυτή (performance) μπορεί να συνδυάζεται και με άλλες γλωσσικές ασκήσεις,χειροτεχνικές ασχολίες και παιχνίδια.
- Παραμυθόδραμα:Γίνεται η αναπαράσταση με κούκλες σε φωτεινή οθόνη.Απαιτείται προεργασία.Φτιάχνουμε τις κούκλες,μοιράζουμε τους ρόλους,μαθαίνουν το αντίστοιχο κομμάτι και κάνουν πρόβες για να μπορέσουν να συγχρονιστούν.
- Κουκλοθέατρο:Για να παιχτεί ένα παραμύθι ως κουκλοθέατρο, πρέπει να το διασκευάσουμε,να το μελετήσουμε σε ενότητες(πράξεις και σκηνές),να ξεχωρίσουμε τους ρόλους,να επεξεργαστούμε τα διαλογικά μέρη, να βρούμε τις κούκλες κτλ.
- Ρυθμικό:Κάνουμε ρυθμικό μιμούμενοι λ.χ. το βάδισμα των ζώων ή το πέταγμα των πουλιών,τραγουδώντας ή επαναλαμβάνοντας τα ρυθμικά κομμάτια του παραμυθιού,αν υπάρχουν.
- Μουσική:Ορισμένα παραμύθια δίνουν αφορμή και για μουσικές προεκτάσεις.Όταν λ.χ. η ιστορία εξελίσσεται μέσα σε δάσος ή ο ήρωας χάνεται μέσα σε ρεματιές και σε μέρη όπου ακούγονται αηδόνια ή κελαρύζουν τα νερά κτλ., μπορούμε να ακούσουμε

ανάλογα κλασικά κομμάτια όπως τις Τέσσερις Εποχές του Βιβάλντι.Κι ακόμα μπορούμε πάνω σε γνωστούς ρυθμούς να τραγουδήσουμε τους ποιητικούς στίχους του παραμυθιού, ή ανάλογα στους ήρωες να αυτοσχεδιάσουμε κάτι δικό μας ή να τραγουδήσουμε τραγούδι για το γεωργό,για το λιοντάρι κτλ.

- Χειροτεχνία:Τα παραμύθια για μικρά παιδιά μιλάνε για ζώα (μικρά και μεγάλα), πουλιά, λουλούδια, δέντρα, σπίτια κτλ. Και δίνουν έτσι αφορμή για χειροτεχνικές ασκήσεις στο σχολείο και στο σπίτι.Ακόμα μπορεί να κατασκευάσουν τα φορέματα,τα εργαλεία κ.ά.
- Πλαστική:Χρησιμοποιώντας ανάλογο υλικό μπορούν να δώσουν πλαστική μορφή στους ήρωες των παραμυθιών ή να κατασκευάσουν μια καλύβα, μια βρυσούλα κ.ά.
- Προβολή ταινιών με παραμύθια:Κυκλοφορεί στην αγορά μεγάλη ποικιλία ταινιών με κλασικά παραμύθια, μύθους, ήρωες από τη μυθολογία κ.ά.Μπορούμε ακόμα να δείξουμε σε video μια αφήγηση από μια γιαγιά ή έναν παππού,αρκεί να είναι καλά μαγνητοσκοπημένη.
- Αυτοσχέδια παραμύθια: Είναι μικρές (και θαυμαστές κάποτε) δημιουργίες παιδιών.Την τεχνική της δημιουργίας παραμυθιών και ιστοριών οφείλει να τη γνωρίζει ο εκπαιδευτικός,προκειμένου να βοηθήσει αποτελεσματικά τα παιδιά προς την κατεύθυνση αυτή.
- Ημιτελή παραμύθια: Αφηγούμαστε ή διαβάζουμε ένα παραμύθι χωρίς να δώσουμε όλη την πορεία του ή το τέλος του.Ζητάμε από τα παιδιά να συνεχίσουν ή να κλείσουν την ιστορία με τη δική τους φαντασία.Έτσι καλλιεργείται παράλληλα προς την ψυχαγωγία και η ικανότητα για μυθοπλασία.
- Ακρόαση παραμυθιών:Κασέτες με παραμύθια , λαϊκά και έντεχνα,κυκλοφορούν στην αγορά και πρέπει να έχουμε και στο προσχολικό ίδρυμα.Η ακρόαση είναι προπόνηση της ακοής και συμβάλλει στη δημιουργία του γλωσσικού αισθήματος, όταν μάλιστα η αφήγηση γίνεται από ταλαντούχους ηθοποιούς κτλ.
- Παραμυθοσαλάτα:«Αναμειγνύουμε» δύο τρία παραμύθια μαζί, μπερδεύοντας τους ρόλους των ηρώων ή δίνοντας διαφορετική εξέλιξη στη γνωστή ιστορία. Λ.χ.,σκηνοθετούμε συνάντηση της Κοκκινোসκουφίτσας με τον Κοντορεβιθούλη και τον Παπουτσωμένο γάτο. Είναι διασκεδαστική απασχόληση και καλλιεργεί τη δημιουργική φαντασία των παιδιών.Η ανατροπή και η μείξη των παραμυθιακών ρόλων ξαφνιάζουν ευχάριστα τα παιδιά.

- Γιορτή των παραμυθιών: Μπορεί να είναι αφιερωμένη στη γιαγιά, στον παππού, στη μητέρα κ.ο.κ. ακόμα και σε παραμυθιακά πρόσωπα, Κοκκινোসκουφίτσα, Ξανθομαλλούσα, Κοντορεβιθούλης κ.ο.κ. Επίσης σε ένα λογοτέχνη που γράφει παραμύθια για παιδιά κτλ. Η γιορτή των παραμυθιών μπορεί να περιλαμβάνει αφήγηση, δραματοποίηση, κουκλοθέατρο, άλλες καλλιτεχνικές δραστηριότητες εμπνευσμένες μέσα από τον κόσμο του παραμυθιού.
- Γλωσσικές απασχολήσεις: Παλαιότερα, το νέο σχολείο και το σχολείο εργασίας και πολύ πιο πριν η ερβαρτιανή σχολή το παραμύθι το είχαν ενταγμένο στην ενότητα Λεκτικές Ασκήσεις. Σήμερα υπάρχει μια τάση, τουλάχιστον προτείνεται, να αυτονομηθεί μέσα στο αναλυτικό πρόγραμμα και να ενταχθεί ως αυτοτελής δημιουργική δραστηριότητα στη γενική ενότητα της Αισθητικής Αγωγής. Το παραμύθι, λαϊκό ή έντεχνο, ως λογοτεχνικό κείμενο παρέχει πολλές δυνατότητες για ποικίλες λεκτικές απασχολήσεις και εμπέδωση λεκτικών τύπων. Αυτά επιτυγχάνονται με απλές συζητήσεις και διατύπωση αποριών για άγνωστες (και πολλές φορές ιδιωματικές) λέξεις, για το ύφος και τον τρόπο που γίνεται ο διάλογος ή η εξιστόρηση κ.ά. Εκμεταλλευόμαστε τις καταλήξεις των λέξεων ή τα σύνθετα και παίζουμε με τις λέξεις (παιχνιδόλεξα, γλωσσικά παιχνίδια κ.ά.). Εκμεταλλευόμαστε επίσης τα αινίγματα, αν υπάρχουν, τα έμμετρα κομμάτια, τους ρυθμικούς στίχους κ.ά.
Το παραμύθι, δεδομένου ότι συνήθως μιλάει συμβολικά, αλληγορικά, προσφέρει επιπλέον την ευκαιρία να συζητήσουμε την κυριολεκτική και μεταφορική σημασία μιας λέξης, μιας φράσης, μιας παροιμίας κτλ.
- Πραγματογνωσία: Είναι οι γλωσσικές απασχολήσεις που αφορούν όμως στα πράγματα, στις χώρες κτλ. Είναι στοιχεία πολιτισμού και παράδοσης, στοιχεία πατριδογνωσίας και γενικά του κοινωνικού χώρου. Είναι φυσικό τα λαϊκά κυρίως παραμύθια να παραπέμπουν σε ήθη και έθιμα που έσβησαν, σε εργαλεία και δραστηριότητες που δεν υπάρχουν, ακόμα σε λειτουργίες που ανήκουν σε πρωτόγονες κοινωνίες. Με τη συζήτηση κι εδώ μπορούμε να καταλήξουμε ότι είναι ανάγκη να επισκεπτούμε, λ.χ. ένα τοπικό μουσείο ή να κάνουμε ένα δικό μας μέσα στο σχολείο με την συνδρομή και των γονιών ή να επισκεφθούμε ένα ζωολογικό κήπο, παραδοσιακά εργαστήρια κ.ά.
Τελικά η πραγματογνωσία οδηγεί στη λαογνωσία και την πατριδογνωσία.

- Προανάγνωση: Τα νήπια «διαβάζουν» τις εικόνες πριν μάθουν την τεχνική της ανάγνωσης και ακόμα διαβάζουν κάποιες λεξούλες. Οι ευκαιρίες είναι πολλές μέσα από τα παραμύθια : ονόματα κύρια και προσηγορικά, στίχοι, δίστιχα ,αινίγματα κτλ.
- Προγραφή:Το προγραφικό στάδιο συνδέεται με την κίνηση του ματιού και του χεριού, είναι μια ψυχοκινητική διαδικασία.Γενικά μέσα από την αφήγηση, τη συζήτηση, το παιχνίδι τα παιδιά κατανοούν κινήσεις και διαδρομές, σχήματα και θέσεις κ.ά. Η δραματοποίηση, λ.χ. ενός παραμυθιού προσφέρει ανάλογες ευκαιρίες για κατανόηση των κινήσεων μέσα στο χώρο.
- Προαρίθμηση:Τα παραμύθια δίνουν πολλές ευκαιρίες να συζητήσουν τα μικρά παιδιά για τους αριθμούς 1, 2 , 3...κ.ο.κ.να τους «σχεδιάσουν», να παίξουν την κολοκυθιά κ.ά.

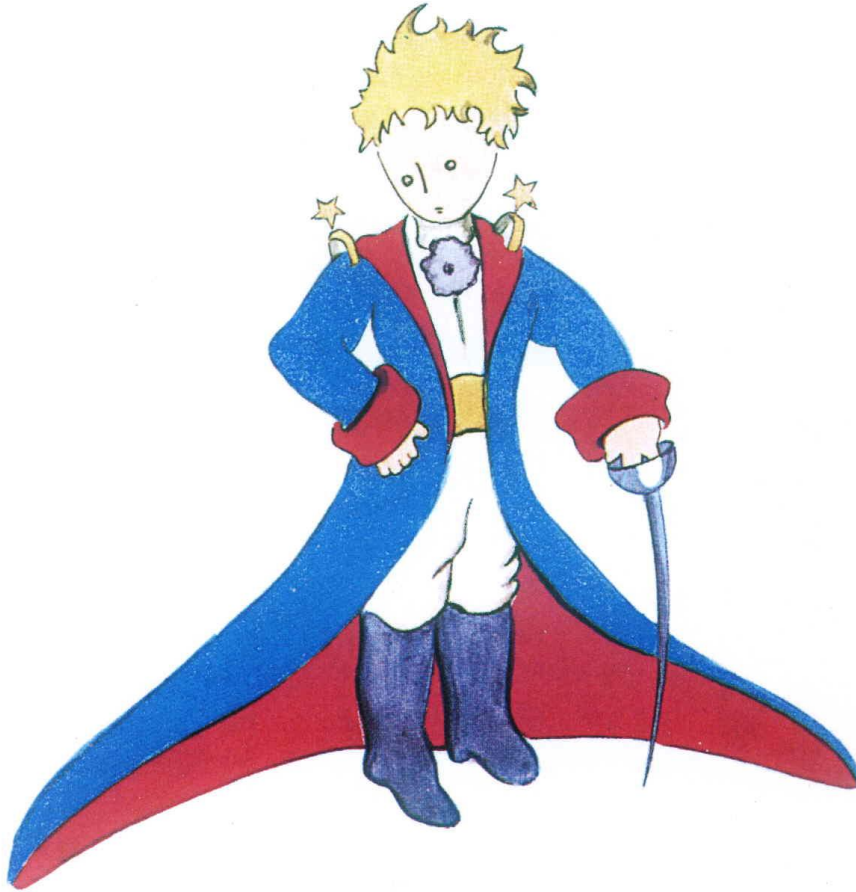

1.κ .Η αξία του παραμυθιού¹

Η αξία του παραμυθιού(που για τη Λαογραφία θα αποτελεί πάντα μια ωραία πραγματικότητα)εκτιμάται βέβαια φιλολογικά, για τη γλώσσα, την πλοκή και την αφηγηματική τεχνική του, αλλά η κυριότερη σημασία του είναι κοινωνιολογική και παιδαγωγική.Το παραμύθι σ'όλους τους λαούς:

- ψυχαγωγήσε και ψυχαγωγεί το κοινό, στις σπιτικές ώρες της ζωής του (ιδιαίτερα στα παλιότερα χρόνια.),αλλά και σε άλλες ώρες συναναστροφής ή πορείας (καραβάνια, ταξίδια κτλ).
- έδωσε στον κάθε λαό εγκυκλοπαιδική γνώση για τον άγνωστο κόσμο των ταξιδιών,αλλά και για τον φανταστικό της μυθολογίας.
- γέμισε με φιλοσοφία και αισιοδοξία τη σκέψη του,με το να του δείχνει ότι όλες οι περιπέτειες έχουν την καλή έκβασή τους,φτάνει να υπάρχει επιμονή και τόλμη.
- πλούτισε τη φαντασία των μικρών παιδιών με σκηνές από τη ζωή των ενηλίκων και από τις πιθανές δραστηριότητες των φανταστικών όντων.
- δίδαξε στα παιδιά την αφήγηση, πλούτισε τις εμπνεύσεις τους με θέματα και έγινε πρόδρομος στη σημερινή λογοτεχνία και τα κινηματογραφικά θεάματα.

1.Λουκάτος Δ., «Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία», Αθήνα 1978, 147-148

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.α.Η εικονογράφηση στο παραμύθι¹

Το σημαντικότερο ίσως κριτήριο(αν όχι το μοναδικό) που έχει το μικρό παιδί για να διαλέξει κάποιο βιβλίο, είτε από τη βιβλιοθήκη, είτε από το βιβλιοπωλείο, είναι η εικόνα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας στερούνται της αναγνωστικής ικανότητας.

Την ώρα που η νηπιαγωγός διαβάζει κάποιο λογοτεχνικό κείμενο στα παιδιά, εκείνα, τεντώνοντας το κορμί τους ή γέρνοντας το κεφάλι τους, προσπαθούν να δουν τις εικόνες του βιβλίου. Και πολλές φορές, πριν εκείνη προλάβει να ολοκληρώσει το διάβασμα, τα παιδιά απαιτούν: «Δείξε μας τις εικόνες!»

Μετά την αφήγηση, καθώς κρατούν στα χέρια τους το βιβλίο, συνεχίζουν να εξερευνούν μέσα από τις εικόνες. Διηγούνται ξανά την ιστορία, καθώς κοιτάζουν τις εικόνες. Το μικρό παιδί μιλάει, θαυμάζει, παρατηρεί όση ώρα τις κοιτάζει. Πολλές φορές πλάθει δικές του ιστορίες, ενώ «διαβάζει» την κάθε εικόνα. Επεμβαίνει δε με τέτοιο τρόπο, ώστε είναι δυνατόν οι δικές του ιστορίες να μην έχουν καμία σχέση με όσα άκουσε.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως τα μικρά παιδιά έλκονται περισσότερο από την εικόνα παρά από το λόγο. Η μαγεία του χρώματος και του σχήματος παίζουν σημαντικό ρόλο. Το χρώμα, κυριαρχεί στην εικόνα, εντυπωσιάζει το παιδί και διεγείρει τη φαντασία του.

Τα χρώματα έχουν τη δυνατότητα να προκαλούν συναισθήματα. Τα φωτεινά και καθαρά χρώματα είναι τα καλύτερα, γιατί προκαλούν ευχαρίστηση, ενώ τα σκοτεινά χρώματα προκαλούν φόβο και αγωνία. Αλλά μερικές φορές η υπερβολική χρήση χρώματος μπορεί να αποσπάσει την προσοχή του παιδιού από άλλα ουσιαστικά στοιχεία που θέλει να παρουσιάσει η εικόνα.

Η εικόνα σε ένα βιβλίο αποτελεί ένα κώδικα αναγνώρισης του περιεχομένου αλλά λειτουργεί κι αυτοδύναμα σαν «μια γλώσσα μέσα στη γλώσσα». Μπροστά στα γεμάτα δίψα κι απορία παιδικά μάτια αποτελεί αισθητοποιημένη έννοια και αποκτά θαυμαστή ευγλωττία. Ο Απ. Μαγουλιώτης αναφέρει: «Οι εικόνες παρουσιάζουν τα πράγματα όταν είναι απόντα και μπορούν να έχουν μεγαλύτερη διάρκεια σε αυτά. Οι εικόνες εξάλλου έχουν ένα δικό τους κώδικα επικοινωνίας και μάλιστα διεθνή, έχουν μια δική τους γλώσσα, μέσα από την οποία το παιδί αρχίζει να ερευνά με περισσότερη ακρίβεια».

1. Παπανικολάου Ρ.-Τσιλιμένη Τ., «Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο», Αθήνα 1992, 30-33

Βλέποντας εικονογραφημένα παραμύθια, το παιδί εμπλουτίζει τη φαντασία του, ευαισθητοποιείται απέναντι στην τέχνη. Τροφοδοτεί την έκφρασή του. Η εικόνα καλλιεργεί την αισθητική αγωγή, αλλά παράλληλα προσφέρει και γνώσεις.

Η εικόνα, φορέας μηνύματος, πρέπει όχι μόνο να γοητεύει αλλά και να εξηγεί. Τα χρώματα να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, όπως επίσης και τα σχήματα. Δεν πρέπει να παραμορφώνεται η αντίληψη του παιδιού για τον κόσμο.

Μολονότι η εικόνα είναι σύνθεση συμβόλων, πρέπει να είναι ξεκάθαρη. Να χαρακτηρίζεται από απλότητα που θα οδηγήσει το παιδί να κάνει τη δική του εικονογράφιση.

Το μικρό παιδί παρακολουθεί την εξέλιξη του παραμυθιού μέσα από τις εικόνες. Έτσι, οργανώνονται μέσα του έννοιες χρόνου, αιτιότητας και συνέπειας.

Και ο Αντ. Μπενέκος γράφει : «Οι εικόνες λοιπόν πρέπει να έχουν αφηγηματικό ύφος σε μορφή και περιεχόμενο...δεν είναι η κάθε εικόνα χωριστά, αλλά το σύνολο των εικόνων που συνθέτουν το καλλιτεχνικό μήνυμα του βιβλίου, όπως ακριβώς συμβαίνει με το κείμενο, το συγκροτημένο σύνολο των λέξεων, αυτό εμπεριέχει το νόημα κι αυτό μετουσιώνεται σε τέχνη».

Η εικόνα, εκτός από την αισθητική καλλιέργεια, προσφέρει ψυχικά ερεθίσματα σχετικά με την κατανόηση του κοινωνικού και φυσικού περιγύρου. Με την εικόνα εξερευνά το παιδί το χώρο αλλά και το εγώ του. Μέσα από τη μορφή της εικόνας ζητά να αποσαφηνίσει το δικό του κόσμο.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η εικόνα στα μικρά παιδιά έχει παντοδύναμη γλώσσα. Δε νοείται παραμύθι και γενικά βιβλίο που να απευθύνεται στα παιδιά αυτής της ηλικίας και να μην είναι εικονογραφημένο. Είναι όμως η εικονογράφιση πάντα παιδαγωγικά και αισθητικά κατάλληλη; Προκειμένου να δοθεί μια απάντηση, πρέπει να πάρουμε υπόψη μας τα εξής:

- ✓ Η εικόνα πρέπει να είναι ένα πραγματικό έργο τέχνης, δηλαδή να συντελεί στην ανύψωση της αισθητικής αντίληψης του παιδιού.
- ✓ Το κάθε παιδί έχει τον ατομικό του ρυθμό. Από την εικόνα κρατά ότι του ταιριάζει. Εκείνο όμως που περισσότερο ενδιαφέρει ένα παιδί είναι το περιεχόμενο και όχι τόσο η τεχνοτροπία της εικόνας.
- ✓ Δεν έχει αποσαφηνιστεί ποιο είδος, ποια τεχνοτροπία προτιμούν τα παιδιά. Όποια κι αν είναι αυτή, σίγουρα από την άποψη της τέχνης έχει να πει κάτι στα παιδιά. Γι' αυτό συνιστάται μια διαπαιδαγώγηση

σχετική, για να μπορεί το παιδί να καταλάβει και να αποκρυπτογραφήσει την εικόνα.

- ✓ Η εικόνα θα πρέπει να είναι δοσμένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να ανιχνεύει το μήνυμά της και να φτάνει με έναν έμμεσο τρόπο σ' αυτό. «Αυτή η διαδικασία βοηθά στην πολύπλευρη και σε βάθος προαγωγή της προσωπικότητας του παιδιού.
- ✓ Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποκαθιστά το λόγο η εικόνα. Αυτόνομη, οφείλει δημιουργικά να απεικονίζει το καθετί, αλλά και να προκαλεί το λόγο. Η εικόνα πρέπει να «αναδημιουργεί και όχι να αντιγράφει τα πράγματα» τονίζει ο Α. Λαμπρινίδης
- ✓ Η κίνηση και η δράση θα πρέπει να είναι κύρια χαρακτηριστικά της εικόνας.
- ✓ Η εικόνα πρέπει να είναι ανάλογη και σε αρμονική σχέση με όλα τα άλλα στοιχεία του βιβλίου, δηλαδή το ύφος, το κείμενο, το σχήμα του βιβλίου, ακόμα και με το περιεχόμενο
- ✓ Τα μικρά παιδιά δεν ενδιαφέρονται για λεπτομέρειες, καθώς και για τους κανόνες οπτικής και συμμετρίας
- ✓ Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται μια εικόνα προκαλεί διάφορα συναισθήματα. Η εικονιζόμενη μορφή, ανάλογα με τη θέση που κατέχει στην εικόνα και ανάλογα με την έκφραση της, είναι δυνατόν να προκαλέσει φόβο, περιέργεια κτλ.

Ο Απ. Μαγουλιώτης παρατηρεί πως τα παιδιά μπορεί να φοβηθούν τα εικονογραφημένα άγρια ζώα, αν αυτά παρουσιάζονται με συγκεκριμένη μορφή, π.χ. με γουρλωμένα μάτια, εξαγριωμένο ανοιχτό στόμα, βλέμμα που απευθύνεται κατευθείαν στον θεατή.

Η πρόκληση συναισθημάτων φόβου εξαρτάται και από τον τρόπο που αφηγείται και παρεμβαίνει με τις δικές του εκφράσεις, του προσώπου και γενικά του σώματος, ο ενήλικας την ώρα που διηγείται

Όλα τα παραπάνω μας βοηθούν να αντιληφθούμε πως η εικονογράφηση του παραμυθιού και γενικά του λογοτεχνικού βιβλίου πρέπει να είναι ανάλογη με τη διανοητική, συναισθηματική και γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού.

Το μικρό παιδί, εφοδιασμένο με ποικιλία μορφών εικονογράφησης βιβλίων (ρεαλιστικό, εξπρεσιονιστικό κτλ.), διευρύνει τις εμπειρίες του, την αντίληψη, τη φαντασία και τροφοδοτεί σημαντικά την αναπλαστική του προσπάθεια.

Η νηπιαγωγός πρέπει ακόμα να φροντίσει ώστε τα παραμύθια να έχουν μια πλούσια και καλαίσθητη εμφάνιση και για έναν ακόμα λόγο:

με τα εικονογραφημένα παραμύθια τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη σχέση που υπάρχει μεταξύ κειμένου και εικόνας.

2.β. Το πρώτο εικονογραφημένο παραμύθι¹

Σε ποια ηλικία πρέπει λοιπόν το παιδί να αποκτήσει το πρώτο εικονογραφημένο βιβλίο;

Όταν ξεκινήσουμε από τη θέση, ότι το παιδί πρέπει να μάθει το ίδιο να έρχεται σε επαφή με εικονογραφημένα βιβλία, τότε πρέπει να αποκτήσει το πρώτο του βιβλίο, όταν είναι σε θέση να το πιάσει και να το κρατήσει, όταν φτάσει δηλαδή στην ηλικία των 6 έως 9 μηνών.

Βέβαια από τη δική μας σκοπιά χρησιμοποιεί τελείως «λάθος» το βιβλίο. Το χρησιμοποιεί όπως όλα τα άλλα αντικείμενα. Το πετά από δω και από κει, το τραβά και το σκίζει ή το δαγκώνει. Το βιβλίο γίνεται παιχνίδι. Άλλωστε το παιδί «καταλαβαίνει» τον κόσμο με το παιχνίδι. Εδώ συλλέγει μόνο εμπειρίες για να μπορεί να χρησιμοποιήσει το αντικείμενο, που λέγεται βιβλίο.

Αλλά και αυτό το παιχνίδι διαφοροποιείται με τον καιρό. Το παιδί ανακαλύπτει ότι το βιβλίο αποτελείται από κινητά μέρη, τα φύλλα του. Όταν ασχολείται παίζοντας με την ιδιότητα αυτή του βιβλίου, αυτό δε σημαίνει ακόμη σε καμιά περίπτωση, ότι παρατηρεί αυτά που είναι τυπωμένα στις σελίδες και στα φύλλα του. Αυτό διαπιστώνεται εύκολα από το γεγονός, ότι το παιδί μπορεί να κάνει σε αυτήν την περίοδο το ίδιο πράγμα και με άλλα βιβλία, όπου δεν υπάρχουν εικόνες. Παρ'όλο που τα βιβλία δεν αντέχουν σε αυτή τη μεταχείριση και καταστρέφονται, δεν μπορούμε να μιλάμε για καταστροφική μανία του παιδιού.

Με το πέρασμα του χρόνου, όταν το παιδί έχει κατανοήσει τη λειτουργία του ξεφυλλίσματος του βιβλίου, συγκεντρώνεται η προσοχή του όλο και περισσότερο στην επιτυχία αυτής της δραστηριότητας : με το ξεφυλλισμό εμφανίζονται καινούριες εικόνες. Τώρα αποκτούν τα εικονογραφημένα βιβλία την πραγματική τους σημασία : Τα παιδιά τα παρατηρούν. Αρχικά το κοίταγμα των εικόνων γίνεται εντελώς επιπόλαιο.

Τα μάτια του παιδιού κοιτούν μόνο για λίγα δευτερόλεπτα μια σελίδα. Συχνά δεν ξεφυλλίζει ολόκληρο το βιβλίο σελίδα προς σελίδα. Μόνο σιγά-σιγά αποκτά το παιδί την ικανότητα να ασχολείται με το εικονογραφημένο βιβλίο, παρατηρώντας για μακρύτερο διάστημα τις

1. Γκρέμινγκερ Άρνολντ , «Το παιδί και το βιβλίο» Αθήνα 1979, 25-27

εικόνες των σελίδων του. Αρχίζει να αναγνωρίζει πάνω στις εικόνες συγκεκριμένα πράγματα- συνήθως βοηθούμενο από τους γονείς του- και να τα ονομάζει. Έτσι η παρατήρηση γίνεται μια απαιτητική πνευματική δραστηριότητα.

Τι συμβαίνει όμως στο εικονογραφημένο βιβλίο; Εμφανίζονται διάφορα αντικείμενα και γεγονότα από το περιβάλλον και τη ζωή, αλλά σε αντίθεση με τα βιβλία, που χρησιμοποιούν τη γραφή, εμφανίζονται στα εικονογραφημένα βιβλία οι παραστάσεις με τη μορφή της εικόνας.

Οι εικόνες όμως αυτές είναι σημάδια από τα οποία ο παρατηρητής παίρνει μηνύματα, όπως κι από τη γραφή. Το παιδί αναγνωρίζει λοιπόν ένα αντικείμενο από την εικόνα, από το σχέδιο, όπως ένας αναγνώστης αναγνωρίζει ένα αντικείμενο από μια λέξη, που διαβάζει. Μπορούμε λοιπόν να πούμε δικαιολογημένα, ότι το παιδί είναι αναγνώστης των βιβλίων με εικόνες.

2.γ. Το παιδί μαθαίνει από τα εικονογραφημένα βιβλία¹

Από τα εικονογραφημένα βιβλία δε μαθαίνει κανείς με τον ίδιο τρόπο όπως από τα σχολικά βιβλία, από τα οποία αυξάνει κυρίως τις γνώσεις του. Βασικός στόχος παραμένει η ευχαρίστηση στην επαφή με τα βιβλία, και με αυτόν τον τρόπο ακριβώς αποκτούν τα παιδιά ικανότητες, που υπηρετούν και συμβάλλουν στην επιτυχία στο σχολείο.

Η παρατήρηση, αναγνώριση και επεξήγηση των εικόνων στα εικονογραφημένα βιβλία είναι πνευματική εργασία, με την οποία ασκείται η νοητική ικανότητα του παιδιού. Αναπτύσσεται επίσης η παρατηρητικότητα και βελτιώνεται η γλωσσική ικανότητα.

Τα παιδιά μαθαίνουν με το πέρασμα του χρόνου ολοένα και περισσότερο να αναγνωρίζουν και να σχολιάζουν τα γεγονότα, που παρουσιάζονται στις εικόνες, να υποβάλλουν ερωτήσεις και να εκφράζουν κρίσεις, ανάλογα με τις δυνατότητές τους. Η ικανότητα του παιδιού να μάθει να ρωτά και να μπορεί να υποβάλλει ερωτήσεις, που έχουν σχέση με το αντικείμενο, που παρατηρεί, αποτελεί προϋπόθεση για κάθε είδους μελλοντική μάθησή του.

Τα παιδιά μαθαίνουν από τα εικονογραφημένα βιβλία και ορισμένα πράγματα γύρω από τις σχέσεις των ανθρώπων και μπορούν να προσαρμόσουν σε αυτά και τη δική τους συμπεριφορά. Σε πολλά

1. Γκρέμινγκερ Άρνολντ, «Το παιδί και το βιβλίο», Αθήνα 1979, 32-33

εικονογραφημένα βιβλία απεικονίζονται ιστορίες, όπου υλοποιείται η κοινωνική συμπεριφορά. Συχνά βιώνουν τα παιδιά ξαφνικά σε ένα πρόσωπο αυτών των βιβλίων, τη δική τους θέληση, τις δικές τους πράξεις. Μ' αυτόν τον τρόπο αποκτούν ορισμένες εμπειρίες, που τα βοηθούν να συμπεριφέρονται σωστά στην επικοινωνία τους με τους άλλους ανθρώπους, αναπτύσσουν αισθήματα για ορισμένες συνθήκες και ανθρώπους, που βρίσκονται σε ειδικές καταστάσεις.

Για να μπορέσει το παιδί να αποκτήσει μια τέτοια σχέση με το πρώτο του βιβλίο, πρέπει το βιβλίο να είναι τόσο ανθεκτικό, ώστε να επιζήσει από το στραπατσάρισμα, που θα υποστεί από το παιδί. Γι' αυτό ενδείκνυνται βιβλία από χοντρό και ανθεκτικό χαρτόνι, ή άλλο υλικό, που σκίζεται πολύ δύσκολα. Αλλά και το μέγεθος του πρέπει να είναι κατάλληλο.

Σημαντική είναι επίσης η παρουσίαση των εικόνων. Αν ξεκινήσουμε από τη θέση, ότι το μικρό παιδί πρέπει να αναγνωρίσει στις εικόνες αντικείμενα από την πραγματικότητα, τότε πρέπει οι εικόνες αυτές να είναι καθαρές και σαφείς. Στην αρχή είναι καλύτερα να δίνονται στο παιδί εικονογραφημένα βιβλία με εικόνες, στα οποία είναι αποτυπωμένο σε κάθε σελίδα ένα μόνο πράγμα από την καθημερινή ζωή του παιδιού.

2.δ. Κριτήρια επιλογής βιβλίων¹

Το πρώτο, λοιπόν, κριτήριο για επιλογή ενός βιβλίου για παιδιά είναι η αντιστοιχία του συγκεκριμένου κειμένου με το συγκεκριμένο παιδί. Με δύο λόγια, η ηλικία του αναγνώστη. Και εδώ ας τονίσουμε ότι μιλάμε για την πνευματική ηλικία, που δεν συμβαδίζει πάντα με την βιολογική. Η δεύτερη είναι αποτέλεσμα χρονικής διάρκειας, η πρώτη δημιουργήμα συνθηκών, και χρονικών και οικογενειακών και γενετικών και οικονομικών και κοινωνικών και φυλετικών.

Αν δώσουμε στο παιδί κείμενο που δεν απευθύνεται στην πνευματική του ηλικία, στην καλύτερη περίπτωση θα το αφήσει αδιάφορο, στη χειρότερη θα του υψώσει ένα εμπόδιο, όχι δύσκολα παρακαμπτόμενο, στην επαφή του με τη λογοτεχνία.

Δεύτερο κριτήριο είναι η γλώσσα με την οποία είναι γραμμένο το βιβλίο. Για λογοτεχνία μιλάμε, άρα πρέπει να απαιτούμε την ύπαρξη μιας γλώσσας αφήγησης, που να συνδυάζει το ήθος με τον αισθητικό πλούτο.

1. Κοντολέων Μάνος,, «Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία», Αθήνα 1988, 22-25

Συνδυασμός, αναμφίβολα, προσαρμοσμένος στην κατάσταση του αναγνώστη, μα πάντα και πανταχού βασιλεύων.

Το έθνος μας υπήρξε μέσα στους αιώνες κρατώντας τη γλώσσα του, εξελίσσοντάς τη. Μ' αυτή θα δυνηθεί να συνεχίσει την ύπαρξή του. Σήμερα μάλιστα που η επιβολή κάποιων άλλων γνώσεων, μέσω κυρίως της τεχνολογίας, απειλεί την αυτονομία γλωσσών σαν την δικιά μας, η λογοτεχνία προβάλλει σαν ο μπροστάρης ενός αγώνα αντίστασης. Ένας αγώνας που είναι απαραίτητο να ξεκινά από την παιδική ηλικία, άρα και από τα βιβλία για παιδιά.

Τρίτο κριτήριο : το θέμα. Σ' όλους δεν αρέσουν τα ίδια πράγματα και τα ενδιαφέροντα ποικίλουν από άνθρωπο σε άνθρωπο. Και ποιος είναι αυτός που, όντας μη ειδικός, αρέσκεται στην λογοτεχνική ανάπλαση ενός θέματος που βρίσκεται έξω από τα πλατιά, μα πάντα προσωπικά, ενδιαφέροντά του;

Για να φέρουμε ένα παιδί κοντά στο βιβλίο και για να το κρατήσουμε εκεί, θα πρέπει να προσέχουμε να ικανοποιούμε τις επιμέρους εκφράσεις της προσωπικότητάς του. Διερευνήσεις της πρέπει να δοκιμάζονται, όχι όμως εξαναγκασμός της. Σιγά σιγά θα δημιουργήσουμε τον αναγνώστη εκείνο που θα αγαπά σχεδόν όλα τα καλά βιβλία. Σιγά σιγά, δίχως βιάση και βία. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε πως το παιδί είναι συχνά συντηρητικό. Πριν αγαπήσει κάτι το νέο, πριν αυτό του κερδίσει το ενδιαφέρον, το παιδί αποζητά την εξάντληση των ήδη γνωστών του.

Ηλικία, λοιπόν, γλώσσα και θέμα αποτελούν τα τρία πρώτα κριτήρια επιλογής.

Τέταρτο κριτήριο είναι να υπάρχει ανταπόκριση της αφηγούμενης ιστορίας με την πραγματικότητα. Το παιδί να μυείται με γνησιότητα στο πρόβλημα που το συγκεκριμένο βιβλίο αναπτύσσει. Η αύξηση της δυνατότητας του παιδιού να βλέπει πίσω από την επιφάνεια των πραγμάτων και πέρα από την όποια συμβατικότητα τους, ακριβώς αυτή την προσέγγιση της πραγματικότητας εξυπηρετεί. Είναι απόλυτη ανάγκη η ύπαρξη της αλήθειας, αυτής που πάντα υπηρετείται από τη γνήσια Τέχνη.

Μα η αλήθεια, η αναγνώρισή της και η παρουσία της, μπορεί συχνά να γίνεται υποκειμενική-ίσως πάντα υποκειμενική να είναι-, παραμένει όμως πάντα προϊόν μιας σωστής και πλατιάς και θεμελιωμένης ιδεολογικής άποψης. Να, λοιπόν, το πέμπτο κριτήριο : η ιδεολογική τοποθέτηση του βιβλίου.

Κανένα προϊόν της λογοτεχνίας δεν μπορεί να πραγματωθεί αν δεν εκφράζει μια ιδεολογία. Ο πλουραλισμός πλάθει ολοκληρωμένες συζητήσεις γι' αυτό το βιβλίο που απευθύνεται στα παιδιά πρέπει να έχει μία. Ο συγγραφέας πρέπει να παρουσιάζει τις απόψεις του με έντιμο τρόπο, επιζητώντας το διάλογο και όχι πλανεύοντας.

Έκτο κριτήριο η δομική υπόσταση του βιβλίου. Έργο Τέχνης είναι, άρα πάνω σε κάποιους νόμους ανάπτυξης στηρίχθηκε ή σε κάποιες προσπάθειες ανατροπής αυτών των νόμων. Και στις δύο περιπτώσεις αποδεικνύει την οντότητά του μέσω της δομικής του άποψης. Μη φανταστείτε πως το βιβλίο για παιδιά, ακόμα και το πιο απλό παραμυθάκι, είναι δυνατό να εκπαιδεύσει, να προσελκύσει και να ψυχαγωγήσει (υπενθυμίζω: ψυχή και αγωγή), αν δεν έχει δημιουργηθεί πάνω σε κάποιους νόμους σύλληψης και έκφρασης.

Έβδομο κριτήριο ο ίδιος ο δημιουργός. Έχει παρατηρηθεί πως το πλατύ κοινό αγοράζει ένα βιβλίο για παιδιά χωρίς να γνωρίζει ή να θυμάται το όνομα του συγγραφέα του. Κάποιες εξαιρέσεις αποδεικνύουν το αληθές της παρατήρησης. Αυτό, βέβαια, δε γίνεται στα βιβλία για μεγάλους. Κι αν γίνεται είναι περιορισμένο. Όμως το συγγραφικό παρελθόν, όπως και το μέλλον, είναι μια εγγύηση ποιότητας ή όχι, είναι η συνέχιση ή όχι μιας γνωριμίας. Είναι μια ταυτότητα. Και έκφραση συνειδητής επιλογής του αναγνώστη.

Το όγδοο κριτήριο υφίσταται μόνο αν η εικονογράφηση του κειμένου είναι παρούσα, αφορά δηλαδή βιβλία για μικρά παιδιά. Αυτά έχουν πια μια πλούσια εικονογράφηση. Ας ελέγχουμε αν ο πλούτος συμβαδίζει με την ποιότητα.

Τέλος, το ένατο κριτήριο είναι αυτό που αφορά την όλη εμφάνιση του βιβλίου: ποιότητα χαρτιού, εκτύπωση, δέσιμο, σχήμα. Όλα θα πρέπει να καλύπτονται από τις βασικές απαιτήσεις μιας αισθητικής αγωγής και απόλαυσης. Το παιδί πρέπει να μάθει να αγαπά το βιβλίο μα και να το εκτιμά, σαν κάτι που κρύβει πλούτο αλλά και που τον δείχνει.

2.ε. Τα φύλα στην εικονογράφηση των βιβλίων

Η εικόνα στο βιβλίο λοιπόν είναι πολύ σημαντική. Όπως χαρακτηριστικά έχει τονιστεί «Μια ωραία εικόνα μπορεί να κάμει το παιδί να αγαπήσει το βιβλίο. Η αγάπη των εικόνων είναι το πρώτο βήμα για την κατανόηση της τέχνης.» Με βάση όμως την συχνότητα παρουσίας των φύλων, στις εικόνες, τους χώρους όπου οι χαρακτήρες των δύο φύλων απεικονίζονται να βρίσκονται, την ενδυμασία τους, το μέγεθος και στάση του σώματός τους και, τέλος, τις δραστηριότητες στις οποίες εικονίζονται να επιδίδονται εντοπίζουμε τη διαφοροποίηση των φύλων.

- Η συχνότητα των φύλων στην εικονογράφηση: Οι περισσότερες ιστορίες έχουν ως κεντρικό ήρωα γένους αρσενικού. Και δεδομένου ότι η εικονογράφηση έχει άμεση σχέση με το κείμενο, είναι επόμενο τα πρόσωπα και τα ζώα γένους αρσενικού να κυριαρχούν στην εικονογράφηση. Αυτό μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι τα παιδιά μέσα από τις εικόνες των βιβλίων ή που βλέπουν μόνα τους ξεφυλλίζοντας τα βιβλία που υπάρχουν και χρησιμοποιούνται στο προσχολικό ίδρυμα, διαμορφώνουν την εντύπωση ότι ο κόσμος κατοικείται κυρίως από άντρες.
- Χώρος παρουσίας των φύλων: Οι χώροι στους οποίους βρίσκονται συνήθως οι ήρωες των παραμυθιών είναι το εσωτερικό ή η αυλή-κήπος του σπιτιού, ο χώρος εργασίας, το πάρκο, η αγορά και το δάσος. Παρατηρείται διαφοροποίηση των φύλων, αναφορικά με τους χώρους τους οποίους παρουσιάζονται να βρίσκονται και να δρουν. Η διαφοροποίηση αυτή μάλιστα είναι πολύ πιο έντονη για τους ενήλικες απ' ό,τι για τα παιδιά. Οι ενήλικες χαρακτήρες γένους θηλυκού συνήθως παρουσιάζονται στο εσωτερικό του σπιτιού, οι ήρωες κάθονται στο τραπέζι, σε καμία περίπτωση δεν απεικονίζονται να ασχολούνται με το νοικοκυριό.

Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι τόσο για τους ενήλικες, όσο και για τα παιδιά, υπάρχει διαφοροποίηση. Τα αγόρια συνήθως, εκτός του ότι είναι οι επικρατέστεροι χαρακτήρες, κινούνται και βρίσκονται σε χώρους εξωτερικούς και μακρινούς απ' το σπίτι, παράλληλα απεικονίζονται στους χώρους αυτούς μόνα- ασυνόδευτα- πράγμα που υποδηλώνει ότι τα αγόρια μπορούν να είναι ανεξάρτητα και να κυκλοφορούν ασυνόδευτα αντίθετα με τα κορίτσια που συνήθως συνοδεύονται.

- Ενδυμασία¹:Οι χαρακτήρες των δύο φύλων, ενήλικες και παιδιά,παρουσιάζονται με ενδυμασίες που παραδοσιακά θεωρούνται τυπικές για το φύλο τους.Και φυσικά δεν αναμενόταν να προβάλλονται άντρες ή αγόρια με περιβολή του άλλου φύλου , μια και αυτό δεν συμβαίνει ούτε στην πραγματικότητα. Προκειμένου όμως για τις γυναίκες και τα κορίτσια, ο απόλυτος στερεοτυπισμός και η τυπικότητα αναφορικά με την ενδυμασία έχει προ πολλού αμβλυνθεί στην καθημερινή πρακτική και πάρα πολύ συχνά γυναίκες και κορίτσια φοράνε παντελόνι.Ωστόσο, η άμβλυνση αυτής της τυπικότητας και του στερεοτυπισμού δεν αντικατοπτρίζεται στην εικονογράφηση των βιβλίων, μια και όλες οι ενήλικες γυναίκες εικονίζονται με τυπική για το φύλο τους περιβολή και μάλιστα συνήθως με τακούνια, τσάντα, κοσμήματα, κ.α.Τα κορίτσια που εμφανίζονται να φοράνε παντελόνι είναι ελάχιστα.Αλλά και η ελάχιστη αυτή «παρεκτροπή» από το τυπικό και το παραδοσιακό δικαιολογείται από τις περιστάσεις μια και τα κορίτσια αυτά είτε είναι πάνω στο βουνό για σκι είτε στον κήπο που είναι χιονισμένος.Εκτός από τις ελάχιστες αυτές περιπτώσεις, τα κορίτσια εμφανίζονται με φορεματάκια πλινσέ ή βολάν, κοντές καλτσούλες, πολύ συχνά με φιόγκο ή καπέλο στο κεφάλι.Γενικά έχουν πάνω τους καθετί που τα κάνει ελκυστικά και όμορφα, ίδιες κούκλες.

Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τυπικότητα και ο στερεοτυπισμός δεν περιορίζονται μόνο στην ενδυμασία αλλά αφορούν και στην όλη εξωτερική εμφάνιση των φύλων, όπως μήκος μαλλιών, τσάντες, τακούνια, κοσμήματα, γραβάτες κτλ. Η εξωτερική εμφάνιση στους άντρες και στα αγόρια είναι λιτή και απέριτη, ενώ στις γυναίκες και τα κορίτσια κομψή και ελκυστική.

Ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι η διαφοροποίηση αυτή επεκτείνεται και στον κόσμο των ζώων.Τα ζώα αρσενικού γένους-ενήλικα ή παιδιά- προβάλλονται με αντρική ενδυμασία εντελώς λιτή και απέριτη.Αντίθετα, τα ζώα θηλυκού γένους εικονίζονται με μακριά φορέματα και με δαντέλες,

1. Μαραγκουδάκη Ελένη, «Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων», Αθήνα 1993, 306-307

με καπέλα, ομπρέλες , τσάντες και κοσμήματα.

Ενδεικτικό στοιχείο για το στερεοτυπισμό της ενδυμασίας είναι η συχνή παρουσίαση των γυναικών, αλλά και των ζώων γένους θηλυκού, με περιβολή νοικοκυράς με σήμα κατατεθέν την ποδιά.

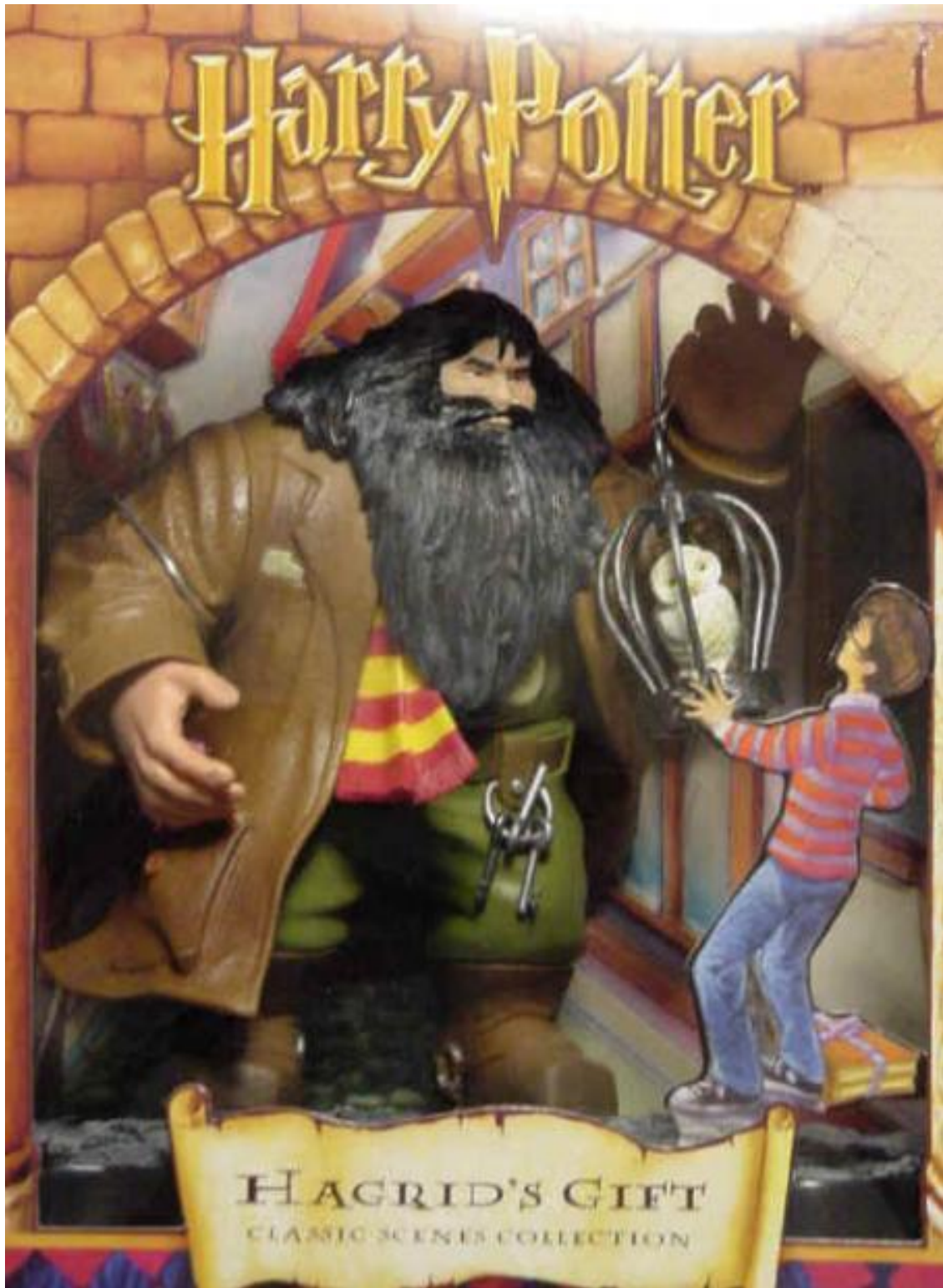
Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι τόσο η ενδυμασία, όσο και η όλη εξωτερική εμφάνιση των φύλων στην εικονογράφηση των βιβλίων είναι η τυπική και η καθιερωμένη. Για τους χαρακτήρες γένους θηλυκού-γυναίκες, κορίτσια και ζώα- η ενδυμασία και η εμφάνισή τους σηματοδοτεί είτε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους για την ωραία και κομψή εμφάνιση είτε την ενασχόλησή τους με τις δουλειές του νοικοκυριού.

- Μέγεθος σώματος: Σπάνια απεικονίζονται μαζί χαρακτήρες και των δύο φύλων. Ωστόσο, σε όλες γενικά οι άντρες απεικονίζονται πιο ψηλοί και εύσωμοι από τις γυναίκες και οι ήρωες-ζώα αντίστοιχα.

Επίσης όσον αφορά στα παιδιά, συνήθως τα αγόρια εμφανίζονται πιο ψηλά και σπάνια έχουν το ίδιο ύψος. Ενώ ακόμα πιο σπάνια μπορεί να συναντήσουμε ψηλότερο κορίτσι.

- Στάση σώματος: Οι χαρακτήρες στην εικονογράφηση των βιβλίων προβάλλονται είτε να είναι όρθιοι, καθιστοί, ξαπλωμένοι στο κρεβάτι, είτε να βαδίζουν, να τρέχουν, να επιδίδονται σε κάτι και γενικά να δραστηριοποιούνται. Στην πρώτη περίπτωση, η στάση του σώματος χαρακτηρίζεται ως ακινησία, ενώ στη δεύτερη ως κίνηση-δράση

Σ' αυτή την περίπτωση και τα δύο φύλα εμφανίζονται εξίσου και με τις δύο στάσεις αυτές του σώματος. Η διαφοροποίηση εδώ δεν εντοπίστηκε τόσο στους ενήλικες όσο στα παιδιά, όπου παρατηρούμε τα αγόρια να προβάλλονται συχνότερα σε κίνηση και δράση απ' ότι τα κορίτσια. Αυτό συντελεί στο να φαίνονται περισσότερο ενεργητικά τα αγόρια απ' ότι τα κορίτσια.

2.στ.Προτάσεις¹

Σύμφωνα με θεωρητικές απόψεις αλλά και ερευνητικές ενδείξεις, η διαφοροποίηση των φύλων κατά τα παραδοσιακά στερεότυπα πρότυπα στο περιεχόμενο των παιδικών βιβλίων συντελεί ώστε τα παιδιά να διαμορφώνουν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους, τα επαγγέλματα κτλ. των φύλων, αλλά και να οικειοποιούνται τις σχετικές με το φύλο τους κοινωνικές προδιαγραφές και επιλογές. Αν η άποψη αυτή γίνει αποδεκτή, προκύπτει η ανάγκη για συγγραφή και χρησιμοποίηση βιβλίων απαλλαγμένων από τα πρότυπα αυτά. Υπάρχει ανάγκη δηλαδή για συγγραφή και χρήση βιβλίων όπου οι ρόλοι, τα επαγγέλματα, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας κτλ. των χαρακτήρων, προσώπων ή ζώων, να μην οριοθετούνται με βάση τις σχετικές παραδοσιακές στερεότυπες για τα φύλα αντιλήψεις.

Βέβαια, οι αναζητήσεις και οι λύσεις για την εξάλειψη των παραδοσιακών στερεότυπων αντιλήψεων για τα φύλα και όσα οι αντιλήψεις αυτές υπαγορεύουν και οριοθετούν για τη διαφορετική και άνιση θέση των φύλων, δεν θα πρέπει να περιοριστούν στο παιδικό βιβλίο. Είναι γεγονός ότι το παιδικό βιβλίο δε δημιούργησε την κοινωνική διάκριση και ανισότητα ανάμεσα στα φύλα κι ούτε φυσικά η εξάλειψή της από το περιεχόμενό τους είναι δυνατό από μόνη της να αποτελέσει πανάκεια. Προϋποθέτει οπωσδήποτε και απαιτεί ανάλογες προσπάθειες στο περιεχόμενο των τηλεοπτικών προγραμμάτων, των σχολικών εγχειριδίων και γενικά στο περιεχόμενο όλων των πολιτισμικών δημιουργημάτων, από τα οποία τα παιδιά αλλά και οι ενήλικες δέχονται επιδράσεις.

Ωστόσο, για να εξαλειφθεί η διάκριση των φύλων τόσο από το περιεχόμενο των παιδικών βιβλίων, όσο και απο οπουδήποτε αλλού εγγράφεται και αποτυπώνεται, είναι απαραίτητο να εντοπίζονται και να αναγνωρίζονται οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους εκφράζεται αυτή η διάκριση. Η παρούσα μελέτη, σε συνδυασμό με άλλες αντίστοιχες για τα αναγνωστικά του δημοτικού και τα μυθιστορήματα για παιδιά ή ενήλικες, μπορούν να προσφέρουν προς την κατεύθυνση αυτή. Έτσι, π.χ. οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν για την διερεύνηση της διαφοροποίησης των φύλων στα παιδικά βιβλία προσχολικής ηλικίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν για παρόμοιες μελέτες σε οπτικοακουστικό και έντυπο υλικό που απευθύνεται

1. Μαραγκουδάκη Ελένη, «Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων», Αθήνα 1993, 340-342

σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας ή και σε ενήλικες. Οι ίδιοι δείκτες είναι δυνατόν να αποτελέσουν τη βάση σε μια προσπάθεια δημιουργίας εντύπου ή οπτικοακουστικού υλικού που να είναι απαλλαγμένο από τα παραδοσιακά στερεότυπα πρότυπα για τα δύο φύλα.

Η παραγωγή μη σεξιστικού υλικού και η χρήση του σ' όλους φυσικά τους χώρους, όπου συντελείται κοινωνικοποίηση των παιδιών και ιδιαίτερα στο προσχολικό ίδρυμα και γενικά την εκπαίδευση, είναι επιτακτική ανάγκη, εάν θέλουμε οι επόμενες γενιές να ζήσουν σε μια κοινωνία λιγότερο προσδιορισμένη από την κατά φύλα κοινωνική διάκριση και ανισότητα.

Μια τέτοια προσπάθεια, για να αποβεί περισσότερο αποτελεσματική, προϋποθέτει αντίστοιχα και παράλληλα την ευαισθητοποίηση τόσο των γονέων, όσο και- κυρίως- των εκπαιδευτικών ως προς τους ποικίλους τρόπους και μέσα, που κατά την καθημερινή τους αλληλεπίδραση μεταβιβάζουν στα παιδιά τις τυπικές για το φύλο τους κοινωνικές αποφάσεις και επιλογές και τα κατευθύνουν να τις ενστερνιστούν και να τις αποδεχτούν.

Η ευαισθητοποίηση των γονέων μπορεί να γίνει με ομιλίες στα σχολεία, ή σε άλλους δημόσιους χώρους, με ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα ή με διανομή έντυπου υλικού, όπου θα επισημαίνονται οι κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες σε βάρος του γυναικείου φύλου και θα εξηγείται με συγκεκριμένα παραδείγματα και αναφορές στην καθημερινή ζωή η μακρόχρονη και πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία συμβάλλει στη διαιώνιση και αναπαραγωγή τους.

Η ευαισθητοποίηση των εν υπηρεσία εκπαιδευτικών επιβάλλεται να γίνει άμεσα με σεμινάρια στο χώρο της δουλειάς τους ή περισσότερο αποτελεσματικά με την παρακολούθηση επιμορφωτικών προγραμμάτων, στα οποία να εμπεριέχονται απαραίτητα μαθήματα σχετικά με την κατά φύλα κοινωνική διάκριση και ανισότητα στους διάφορους τομείς και κυρίως μαθήματα σχετικά με τη διαδικασία κοινωνικοποίησης ως προς το ρόλο του φύλου, ιδιαίτερα μάλιστα στο χώρο της εκπαίδευσης. Με την ίδια προοπτική, τα προγράμματα σπουδών των πανεπιστημιακών τμημάτων παραγωγής εκπαιδευτικού προσωπικού είναι ανάγκη να εμπλουτίσουν το περιεχόμενο τους με μαθήματα και πρακτικές ευαισθητοποίησης στη σεξιστική και μη σεξιστική παιδαγωγική θεωρία και πράξη.

Όσοι με οποιαδήποτε ιδιότητα και με οποιοδήποτε τρόπο συμβάλλουν στη διαδικασία κοινωνικοποίησης των παιδιών ως προς το ρόλο του φύλου κατά τα παραδοσιακά στερεότυπα πρότυπα, ιδιαίτερα βέβαια οι υπεύθυνοι της εκπαίδευσης και οι εκπαιδευτικοί, καλούνται να κατανοήσουν ότι η πρακτική αυτή, πέρα από το ότι εμποδίζει την ουσιαστική εφαρμογή των περί ισότητα των φύλων νόμων, είναι συγχρόνως αντιπαιδαγωγική και έχει

βραχυπρόθεσμες, αλλά και μακροπρόθεσμες αρνητικές ψυχολογικά συνέπειες για τα άτομα και των δύο φύλων.

Μια σεξιστική αγωγή είναι αντιπαιδαγωγική επειδή οριοθετεί, προσδιορίζει και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις επιλογές, τους στόχους και γενικά τον τρόπο προσωπικής ολοκλήρωσης και κοινωνικής καταξίωσης των ατόμων, απλά και μόνο με βάση το φύλο τους και περιορίζει έτσι την πλήρη και ελεύθερη ανάπτυξη και αξιοποίηση των ικανοτήτων και δυνατοτήτων τους.

Μια σεξιστική αγωγή έχει βραχυπρόθεσμες αρνητικές ψυχολογικές συνέπειες αν λάβουμε υπόψη ότι πολλά παιδιά είναι δυνατό να βιώνουν άγχος, ματαιώση και απογοήτευση όταν οι ατομικές τους δυνατότητες δεν τους επιτρέπουν να συμμορφωθούν πιστά προς τα πρότυπα που προτείνονται ως κοινωνικά αποδεκτά για το φύλο τους ή όταν όσα αναφέρονται στα βιβλία για την οικογένεια διαφέρουν από όσα εκείνα βιώνουν στη δική τους. Οι μακροπρόθεσμες αρνητικές ψυχολογικές συνέπειες αφορούν εμάς τους/τις ενήλικους/-ες και ίσως σε πολλούς/-ες από εμάς να είναι γνωστές και να τις βιώνουμε καθημερινά. Είναι ακριβώς το άγχος, οι ενοχές, οι συγκρούσεις με τον εαυτό μας και τους γύρω μας και η ματαιώση που βιώνουμε, όταν αισθανόμαστε ότι δεν ανταποκρινόμαστε και δεν εκτελούμε ικανοποιητικά τους τυπικούς για το φύλο μας ρόλους και ότι γενικά ο τρόπος ζωής μας δε συμφωνεί με όσα κατά την παιδική μας ηλικία έχουμε εσωτερικεύσει και αφομοιώσει.

2.ζ. Η διαπολιτισμική αγωγή μέσα από το παραμύθι

Η Ελλάδα σήμερα έχει γίνει σταυροδρόμι συνάντησης πολιτισμών, μετανάστες από όλες τις γωνιές του κόσμου-Κουρδιστάν, Πακιστάν, Αφγανιστάν, Ουκρανία, Νιγηρία, Πολωνία, Αλβανία, Φιλιππίνες κτλ.- αναζητώντας μια καλύτερη τύχη έφτασαν με τις οικογένειές τους στη χώρα μας φέροντας όλα όσα αποτελούν την πολιτισμική τους ταυτότητα.

Είναι λοιπόν επιτακτικό η εκπαίδευση και το βιβλίο να ακολουθήσουν τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας και να συμβάλλουν στην δημιουργία κατάλληλης υποδομής για την αποδοχή των «ξένων» από το κοινωνικό σύνολο. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν πρέπει να αναφέρεται αποκλειστικά στους μετανάστες και τη μετανάστευση. Αφορά τον καθένα, πλειονότητες και μειονότητες, μετανάστες και μη.

Δημιουργεί συνθήκες για πολυπολιτισμική ανταλλαγή ανάμεσα στους ανθρώπους, αναγνωρίζοντας και κάνοντας αποδεκτές τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στους διαφορετικούς πολιτισμούς και τρόπους ζωής.

Στο προσχολικό ίδρυμα αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από διάφορες δραστηριότητες αλλά και μέσα από το παραμύθι. Διαβάζοντας στα παιδιά

παραμύθια διαπολιτισμικού περιεχομένου, αφενός προσεγγίζουμε την έννοια του διαφορετικού συζητώντας γύρω απ' αυτό κι ότι αφορά σ' αυτό μέσα στην τάξη, αφετέρου μπορούμε με ερέθισμα αυτές τις ιστορίες να πραγματοποιήσουμε κι άλλες δραστηριότητες. Αυτές που θα αναφέρουμε παρακάτω είναι ενδεικτικές

- ❖ Από το βιβλίο : «Έλμερ, ο παρδαλός ελέφαντας», του Ντέιβιντ Μακ Κι, εκδόσεις Πατάκη, 1996, μπορούμε να δουλέψουμε τα μεγέθη, τα χρώματα, τα ζώα της ζούγκλας.
- ❖ Από το βιβλίο : «Το χαρούμενο λιβάδι» της Φυλλιώς Νικολούδη, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000, μπορούμε να δουλέψουμε μετρήσεις αντικειμένων και συγκρίσεις μεγεθών, τα συναισθήματα, τις σύνθετες λέξεις

Στην επιλογή όμως των βιβλίων διαπολιτισμικού περιεχομένου πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί. Κάποια βιβλία εγκυμονούν κινδύνους για τα παιδιά και παγίδες για τους εκπαιδευτικούς. Οι συγγραφείς καλοπροαίρετοι μεν μην έχοντας σφαιρική γνώση του αντικειμένου δε ή ακόμα μη έχοντας καν γνώση του αντικειμένου (της διαπολιτισμικής αγωγής), παρουσιάζουν στα βιβλία τους στερεότυπα για τις ανθρώπινες φυλές π.χ. ο Ινδιάνος μένει σε σκηνές, ο μαύρος άνθρωπος χορεύει πρωτόγονους χορούς κ.λ.π. που κάνουν τον πολιτισμό τους να φαίνεται κατώτερος, αφού οι Ινδιάνοι δεν κατοικούν πια σε σκηνές και οι μαύροι άνθρωποι δεν χορεύουν πια γύρω από τις φωτιές αλλά είναι άνθρωποι σύγχρονοι όπως όλοι εμείς.

Επίσης μπορεί η εικονογράφηση του βιβλίου να μην είναι κατάλληλη π.χ. σε κάποια βιβλία ο μετανάστης έχει μορφή ζώου ενώ οι υπόλοιποι ήρωες είναι άνθρωποι, αυτομάτως, όσο καλή πρόθεση και να έχει ο συγγραφέας, τον υποβαθμίζει. Ή σε άλλες εικονογραφήσεις βλέπουμε «τερατόμορφα» όντα ως αθίγγανους κ.τ.λ. πράγμα που κάνει το βιβλίο εντελώς ακατάλληλο.

Αυτά και πολλά άλλα οδηγούν σε μερικά βασικά κριτήρια για την επιλογή βιβλίων για παιδιά:

- Οι βασικοί πρωταγωνιστές της ιστορίας και αυτοί που παίρνουν τις σημαντικές αποφάσεις για την εξέλιξή της δεν πρέπει να ανήκουν σε μια κοινωνική ομάδα, που είναι συνήθως η κυρίαρχη της κοινωνίας όπου γράφτηκε το βιβλίο.
- Ο τρόπος ζωής των παιδιών που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών κ.λ.π. δεν πρέπει να παρουσιάζεται ως πρωτόγονος, γραφικός κ.ά.

- Οι χαρακτήρες από ομάδες χαμηλού κοινωνικού κύρους να μην απεικονίζονται ή περιγράφονται με προσβλητικό τρόπο(π.χ. καρικατούρες)
- Δεν πρέπει η ιστορία με διάφορους τρόπους να αναπαράγει στερεοτυπικές απόψεις για τους «άλλους»
- Η ιστορία να βοηθάει τα παιδιά να κατανοήσουν την ισοτιμία των πολιτισμών και να εκτιμήσουν τους πολιτισμούς που δεν γνωρίζουν.
- Να προωθεί την αλληλογνωριμία, την ανταλλαγή, την αμοιβαία αποδοχή μεταξύ των παιδιών.
- Να καλλιεργεί την ενσυναίσθηση.
- Να σχετίζεται με τις οικογενειακές ιστορίες των παιδιών
- Να είναι οι εικόνες καθαρές, πολύχρωμες και αρκετά μεγάλες ώστε να βοηθούν το παιδί να παρακολουθήσει την ιστορία
- Να είναι η γλώσσα απλή και να χρησιμοποιεί την επανάληψη των λέξεων
- Να δίνει αφορμές η ιστορία του βιβλίου για ενεργή συμμετοχή των παιδιών

Τα παραμύθια μας ταξιδεύουν σε όλο τον κόσμο και μάλιστα κάποια παραμύθια λαϊκά από την ελληνική παράδοση έχουν κοινά σημεία με παραμύθια άλλων πολιτισμών π.χ. «ο παπουτσωμένος γάτος», από τις παραδοσιακές συλλογές Straparola και του Basile και στη συνέχεια Perrault και Grimm

Το βασικό θέμα του παραμυθιού αναπτύσσεται σε δύο αφηγηματικές παραδόσεις που διαφέρουν σε σχέση με τον ήρωα, που είναι ένας γάτος στη Δύση, μια αλεπού στην Ανατολή, αλλά και στην ίδια τη δομή της αφήγησης.

Η παραλλαγή με πρωταγωνιστή την αλεπού έχει ως εξής: ένας κυνηγός χαρίζει τη ζωή σε μια αλεπού που του έφαγε τη λεία στο κυνήγι. Το ζώο του υπόσχεται σαν ανταπόδοση για την απελευθέρωσή του ότι θα τον κάνει βασιλιά. Στη συνέχεια, η αλεπού παρουσιάζεται στο βασιλιά ως προξενητής και παρουσιάζει τον νεαρό ήρωα σαν έναν πλούσιο που τον λήστεψαν στον δρόμο. Γίνεται ο γάμος με την κόρη του βασιλιά και η αλεπού εξασφαλίζει μια πλούσια περιουσία στον κυνηγό σκοτώνοντας τον πραγματικό ιδιοκτήτη της.

Παρουσιάζοντας λοιπόν, στα παιδιά τις παραλλαγές ενός παραμυθιού από διάφορες χώρες μπορούμε να εντοπίσουμε τα σημεία πολιτισμικής επαφής μεταξύ των λαών εφόσον βρίσκουμε κοινά παραμύθια από την λαϊκή παράδοση.

Τα παραμύθια των λαών μπορούν να μας μάθουν την γεωγραφία, τα ήθη και τη νοοτροπία των ανθρώπων κι αποτελούν το καλύτερο φάρμακο εναντίον των προκαταλήψεων και του ρατσισμού.

Θα πρέπει όμως σε όλες αυτές τις «δραστηριότητες» να φύγουμε από το πολυπολιτισμικό και να πάμε στο διαπολιτισμικό. Δηλαδή να αποφύγουμε απλά να παρουσιάσουμε τα παραμύθια γιατί έτσι θα μείνει η “folklore” εικόνα που μας δημιουργείται. Θα πρέπει να δώσουμε έμφαση στα κοινά στοιχεία που υπάρχουν, ώστε αυτό να είναι η αφορμή για περαιτέρω συνεργασία, αλλά και στα διαφορετικά, ώστε να γίνει η ανταλλαγή μεταξύ τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.α. Το παραμύθι και ο ψυχικός κόσμος του παιδιού¹

Το παραμύθι περισσότερο από κάθε ηλικία ταιριάζει στην ηλικία των νηπίων,γι' αυτό και η ηλικία αυτή ονομάζεται «ηλικία του παραμυθιού». Τα παιδιά της ηλικίας αυτής έχουν έναν πολύτιμο θησαυρό παραστάσεων ,αλλά και αρκετές λέξεις και ονόματα.

Το παραμύθι βοηθά πολύ στην γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού και το φέρνει πιο κοντά στη λογοτεχνία.Αποτελεί ακόμη άριστο μέσο ψυχαγωγίας και ψυχοθεραπείας.Πολλές φορές με το παραμύθι τα παιδιά αποκαλύπτουν τις προτιμήσεις τους,τις επιθυμίες τους, τους φόβους και τις ελπίδες και γενικά πολλά στοιχεία από τα οποία μπορούμε να βγάλουμε αρκετά συμπεράσματα για την προσωπικότητά τους.Το παιδί ζώντας το παραμύθι ταυτίζεται με τους διάφορες ήρωες και δοκιμάζει μαζί τους τους κινδύνους , τις νίκες , τις ήττες και τέλος λυτρώνεται κι αυτό μαζί με τους ήρωες που ζει.Με τα κατάλληλα παραμύθια φτάνουμε πολλές φορές στην «κάθαρση», στην εκτόνωση παθολογικών ψυχικών καταστάσεων.

Όλες οι ψυχοπνευματικές δυνάμεις των νηπίων καλλιεργούνται με το παραμύθι και τις ανάλογες μυθικές ιστοριούλες.Αναπτύσσεται η προσοχή,η φαντασία, το συναίσθημα, η σκέψη,η κρίση.Το νήπιο αποκτά πάρα πολλές γνώσεις με τρόπο ευχάριστο και παιγνιώδη,κάτι που ταιριάζει στην ηλικία του.Αλλά αποτελεί και άριστο μέσο κοινωνικής αγωγής.Η συμπεριφορά των ηρώων του παραμυθιού αποτελεί πολλές φορές πρότυπο για μίμηση του παιδιού.Τα παιδιά συνήθως ταυτίζονται με τον κεντρικό ήρωα του παραμυθιού,ανάλογα βέβαια με την ηλικία και το φύλο.Οι αξίες που αντιπροσωπεύουν οι ήρωες είναι διαφορετικές για κάθε φύλο.Ακόμη είναι ανάλογες με το περιβάλλον του παιδιού και τον ψυχικό του κόσμο.Με το παραμύθι τα παιδιά δίνουν λύσεις σε διάφορα προβλήματα που τα βασανίζουν, που προέρχονται από τις σχέσεις τους με τους γονείς, τ'αδέλφια τους κτλ

Στο παραμύθι καθρεπτίζεται ο ψυχικός κόσμος του παιδιού.Ο παιδαγωγός Μιχαηλίδης-Νουάρος γράφει: «Από την άποψη αυτή ιδωμένο κάθε σχεδόν αξιόλογο παραμύθι είναι ίσως συμπυκνωμένος θησαυρός ψυχολογικών και παιδαγωγικών παρατηρήσεων που έχουν γίνει ήδη με βάση την καθημερινή πείρα και παρατήρηση πάνω στο παιδί». Και σ'άλλο σημείο καταλήγει στο εξής συμπέρασμα : «Η μελέτη και η προσεκτική ανάλυση των

1. Νάκου Ηλ. Αρετή, «Το παραμύθι στην προσχολική ηλικία και επιλογή 50 παραμυθιών», Ιωάννινα 1992, 15-17

παραμυθιών μας δίνει ένα θαυμάσιο πρώτο υλικό, από παιδαγωγική και ψυχολογική άποψη.

Στη νηπιακή ηλικία η διήγηση του παραμυθιού δεν είναι πλαστή και φανταστική όπως φαίνεται στους μεγάλους. Για τα παιδιά της ηλικίας αυτής το παραμύθι είναι πραγματικότητα και ως μορφή και ως περιεχόμενο. Η μορφή του παραμυθιού, η μυθική διήγηση δηλ. Ευχαριστεί όλες τις ηλικίες των ανθρώπων. Με πολύ ευχαρίστηση ακούνε τα παραμύθια και οι μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ή ακόμη και της δευτοροβάθμιας, δεν πιστεύουν όμως στο περιεχόμενο. Μόνο ως σύμβολο μπορούν να το δεχτούν.

Όταν ένα γεγονός το παρουσιάζουμε με συμβολικό τρόπο, το καταλαβαίνουμε καλύτερα. Τα παραμύθια αποτελούν κατά κάποιο τρόπο μια εποπτεία του λόγου. Αποκαλύπτουν στους ανθρώπους τόσα πράγματα που δεν τους τα δίνει η καθημερινή ζωή. Τα παραμύθια είναι ένα σχολείο κοινής λογικής. Ο Brauner γράφει : «Για τους καταπιεσμένους και τους αδύνατους το παραμύθι υπήρξε ένας πιστός σύντροφος στο δρόμο-αυτό μετέδωσε από στόμα σε αντί, όνειρα γεμάτα από τις λαμπερές ελπίδες. Αυτό δάνεισε τη φωνή του στο βουβό θυμό που δεν είχε ακόμη αρκετά δυνατά όπλα για να χτυπήσει. Ξανάδωσε κουράγιο σε δύσκολες στιγμές και έπεισε τους διστακτικούς-μ' αυτή την έννοια, είναι μεγάλο και θαυμαστό το λαϊκό παραμύθι.»

Στα παραμύθια συνήθως κεντρικό θέμα αποτελεί η τιμωρία του κακού και η αμοιβή του καλού. Ο αγαθός ήρωας νικάει τον κακό. Η αγάπη, η καλοσύνη, η δικαιοσύνη και η τιμιότητα, η μεγαλοψυχία και η ανδρεία είναι οι αρετές που κυριαρχούν στα καλά παραμύθια. Αντίθετα η δειλία, η ατιμία, το ψέμα, η αδικία και η απάτη αποτελούν ανθρώπινα ελαττώματα και το παιδί τα απεχθάνεται.

Με τους μύθους, τους θρύλους και τις παραδόσεις εκφράζεται η ύπαρξη όχι μόνο των ατόμων αλλά και λαών και εθνών. Με το θρύλο του «Μαρμαρωμένου Βασιλιά», το «Κυπαρίσσι του Μυστρά», τα «τηγανισμένα ψάρια της Πόλης» κι άλλους, έζησε το έθνος στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Με τα παραμύθια δίνουμε στα παιδιά ψυχή από την ψυχή μας. Το παραμύθι εκφράζει όλη την πορεία της ανθρωπότητας.

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας μαγεύονται πραγματικά με το παραμύθι. Περιμένουν με αγωνία να τους διηγηθούμε παραμύθια, όσο όμως η ηλικία τους προχωρεί, αρχίζει να μην τα ευχαριστεί το εξωλογικό στοιχείο που υπάρχει στο παραμύθι. Τότε ζητούν άλλο είδος παραμυθιού. Ζητούν ιστορίες με ήρωες από την καθημερινή ζωή.

Πέρα ²απο όλα αυτά πρέπει να τονίσουμε και το γεγονός ότι το παραμύθι αποτελεί αμφιλεγόμενο θέμα κυρίως για την παιδαγωγική του αξία σε διεθνές επίπεδο. Υπάρχει μια εκτεταμένη βιβλιογραφία, η οποία εμπεριέχει από τις πιο ακραίες ως τις πιο συντηρητικές θέσεις. Οι θέσεις και οι αμφισβητήσεις ξεκινούν από την αρχαιότητα (Σωκράτης) και σε όλη τη διαδρομή του χρόνου είχαν περιόδους εφησυχασμού ή έξαρσης. Γνώρισε μια ιδιαίτερη έξαρση η αμφισβήτηση της παιδαγωγικής αξίας του παραμυθιού από τη Σχολή της Ψυχολογίας του Βάθους.

Οι αντιρρήσεις εντοπίζονται κυρίως στις ρεαλιστικές και, άρα, πολλές φορές, σκληρές περιγραφές (π.χ. γονείς εγκαταλείπουν τα παιδιά τους, ζώντας ανθρώπους, κ.ά.) που συχνά συναντούμε στο παραμύθι. Οι περιγραφές αυτές, υποστηρίζουν οι πολέμιοί του, δημιουργούν φοβίες, άγχη στο παιδί, τα οποία σε όλη του την κατοπινή ζωή κουβαλάει μέσα του. Ακόμα υπάρχουν βιαιότητες, οι οποίες ξεπερνούν την καθημερινή πραγματικότητα και βέβαια δεν αποτελούν πρότυπα για δημιουργία σωστού ανθρώπινου χαρακτήρα. Δημιουργούν ακόμα τα παραμύθια κάποιες προκαταλήψεις απέναντι σε πρόσωπα (γριά, μητριά, βασιλιάς κτλ.), οι οποίες και άδικες είναι και άστοχες, αφού το παιδί δεν είναι σε θέση να κρίνει τα αίτια κάποιων πράξεων. Τα παραμύθια κατηγορούνται ακόμα ότι δίνουν μια παραμορφωτική εικόνα του κόσμου και άρα αποπροσανατολίζουν το παιδί από την πραγματικότητα της ζωής αλλά και από τα καυτά προβλήματα του σήμερα. Ο κόσμος των παραμυθιών, όντας φανταστικός, δε δίνει πρότυπα ζωής στα παιδιά, άρα οδηγεί στην ουτοπία, στο παράλογο, στο άγχος, στην υπερβολή.

2. Δελώνης Αντώνης, «Ελληνική παιδική λογοτεχνία 1835-1985, Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα» Αθήνα 1990, 107-109

Πρέπει βέβαια να πούμε πως τα επιχειρήματα είναι ισχυρά και για τις δύο πλευρές. Ωστόσο, είναι αναγκαίο να παραδεχτούμε πως το παραμύθι μας δίνει ουσιαστικά μια «μυθική εικόνα του κόσμου» και πως «στο μυθικό αυτό κοσμοείδωλο είναι στοιχειώδης αλλά και αμετακίνητος κώδικας συμπεριφοράς» που λειτουργεί σ' όλα τα παραμύθια, και ακόμα πως «το παραμύθι εισάγει το παιδί στην πραγματικότητα από ένα μυθικό δρόμο, ο οποίος έχει ,μόνο, το καλό να ανοίγει προοπτικές στην παιδική φαντασία, οπωσδήποτε ευεργετικές σ' ένα έντονα ρασιοναλιστικό κόσμο», υποστηρίζει ο Μ.Γ.Μερακλής.

3.β. Το παιδί που ακούει παραμύθια¹

Για να διεισδύσουμε στην εμπειρία του παιδιού των τριών ή τεσσάρων χρόνων που η μαμά του του διαβάζει ή του διηγείται ένα παραμύθι, έχουμε πολύ λίγα βásiμα στοιχεία στη διάθεσή μας και είμαστε αναγκασμένοι να χρησιμοποιήσουμε κι εμείς με τη σειρά μας τη φαντασία μας. Θα ήταν λάθος όμως να ξεκινήσουμε από το ίδιο το παραμύθι και τα περιεχόμενά του. Τα πιο σημαντικά στοιχεία της κατάστασης που βίωσε το παιδί, μπορεί να μην αφορούν άμεσα το παραμύθι.

Πρώτα απ' όλα το παραμύθι είναι για το παιδί ένα ιδανικό μέσο για να κρατήσει κοντά του τον μεγάλο. Η μητέρα είναι πάντοτε πολύ απασχολημένη, ο πατέρας εμφανίζεται και εξαφανίζεται με ένα μυστηριώδη ρυθμό, πράγμα που αποτελεί πηγή χρόνιας ανησυχίας. Σπάνια ο μεγάλος έχει καιρό να παίξει με το παιδί όπως θα άρεσε σε αυτό, δηλαδή με αφοσίωση και ολόπλευρη συμμετοχή, χωρίς περισπασμούς. Με το παραμύθι όμως είναι αλλιώς. Όσο διαρκεί η μαμά είναι εκεί, κατάδική του, συνεχής και παρήγορη παρουσία, που δίνει προστασία και ασφάλεια. Κι όταν, μετά το πρώτο, ζητάει και άλλο παραμύθι, αυτό δεν σημαίνει ότι το παιδί ενδιαφέρεται πραγματικά ή ότι ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τα διαδραματιζόμενα: ίσως θέλει μόνο να παρατείνει όσο περισσότερο μπορεί αυτή την ευχάριστη κατάσταση, να συνεχίσει να έχει τη μαμά του δίπλα στο κρεβάτι του ή καθισμένη στην ίδια πολυθρόνα. Και να είναι κι αναπαυτική, για να μην της κάνει όρεξη να το σκάσει γρήγορα...

Καθώς το ήρεμο ποτάμι του παραμυθιού κυλάει ανάμεσά τους, το παιδί μπορεί επιτέλους να χαρεί με την άνεσή του τη μαμά, να παρατηρήσει το πρόσωπό της σ' όλες του τις λεπτομέρειες, να μελετήσει τα μάτια, το στόμα, το δέρμα της... Όχι που δεν ακούει, ακούει αλλά επιτρέπει ευχαρίστως στον εαυτό του να αφαιρεθεί-παραδείγματος χάρη, αν ξέρει ήδη το παραμύθι (και γι' αυτό, ίσως, της ζητήσει, πονηρά, να το ξαναπεί) και επομένως χρειάζεται μόνο να ελέγχει αν η επανάληψη εξελίσσεται κανονικά. Ωστόσο το κύριο μέλημά του μπορεί να είναι εκείνη η προσεχτική μελέτη της μητέρας του ή του μεγάλου που σπάνια μπορεί να την κάνει για όση ώρα θα ήθελε.

Η φωνή της μητέρας δεν του μιλάει μόνο για την Κοκκινοσκουφίτσα ή τον Κοντορεβιθούλη: του μιλάει για κείνη την ίδια. Ένας σημειολόγος θα

1. Ρόνταρι Τζιάνι, «Γραμματική της φαντασίας», Αθήνα 1985, 169-171

μπορούσε να πει ότι το παιδί, σ' αυτή την περίπτωση, ενδιαφέρεται όχι μόνο για το περιεχόμενο και τις μορφές του, όχι μόνο για τις μορφές της έκφρασης, αλλά για την ουσία της έκφρασης, δηλαδή για τη μητρική φωνή, τις αποχρώσεις της, την ένταση, τον τόνο, τη μουσική της που μεταδίδει τρυφερότητα, που διαλύει τους κόμπους της ανησυχίας, εξαφανίζει τα φαντάσματα του φόβου.

Ύστερα, ή μάλλον συγχρόνως, έρχεται η επαφή με τη μητρική φωνή, τις λέξεις της, τους τύπους της, τις δομές της. Δεν θα μπορέσουμε ποτέ να συλλάβουμε τη στιγμή κατά την οποία το παιδί, ακούγοντας ένα παραμύθι, κατακτά, αφομοιώνοντας, μια ορισμένη σχέση των όρων του λόγου μεταξύ τους, ανακαλύπτει τη χρήση της έγκλισης, τη λειτουργία μιας πρόθεσης : αλλά φαίνεται βέβαιο ότι το παραμύθι δίνει στο παιδί άφθονες πληροφορίες για τη γλώσσα. Κοπιάζοντας για να καταλάβει το παραμύθι, κοπιάζει για να καταλάβει τις λέξεις από τις οποίες αποτελείται, για να καθορίσει τις μεταξύ τους ομοιότητες, για να βγάλει συμπεράσματα, να διευρύνει ή να περιορίσει, να προσδιορίσει ή να διορθώσει το πεδίο ενός σημαίνοντος, τα όρια ενός συνώνυμου, τη σφαίρα επιρροής ενός επιθέτου. Στην «αποκωδικοποίηση» που κάνει, αυτό το στοιχείο γλωσσικής δραστηριότητας δεν είναι πρόσθετο, αλλά καθοριστικό όσο και τα άλλα. Και μιλάμε για «δραστηριότητα» για να υπογραμμίσουμε και με αυτή την ευκαιρία, ότι το παιδί παίρνει απ' το παραμύθι, απ' την «περίσταση», απ' όλα τα γεγονότα της πραγματικότητας, αυτό που το ενδιαφέρει, αυτό που του χρησιμεύει, επιλέγοντας συνεχώς.

Σε τι ακόμα του χρησιμεύει το παραμύθι; Για να κατασκευάσει νοητικές δομές, να θέσει σχέσεις όπως «εγώ, οι άλλοι», «εγώ, τα πράγματα», «τα αληθινά πράγματα, τα επινοήματα της φαντασίας». Του χρησιμεύει για να συλλάβει τις αποστάσεις μέσα στο χώρο («μακριά, κοντά») και στο χρόνο («μια φορά-τώρα», «πριν-μετά», «χθές-σήμερα-αύριο»). Το «μια φορά κι ένα καιρό» στις ιστορίες μας, αν και πραγματικότητα του παραμυθιού- όπως το παιδί ανακαλύπτει πολύ σύντομα-είναι διαφορετική από την πραγματικότητα μέσα στην οποία ζει.

Από αυτή την άποψη, το παραμύθι είναι μια χρήσιμη μήση στον κόσμο των ανθρώπων, στον κόσμο των ανθρωπίνων πεπρωμένων, όπως έγραψε ο Ίταλο Καλβίνο στον πρόλογο του βιβλίου του «Ιταλικά Παραμύθια», στον κόσμο της ιστορίας.

Ειπώθηκε, και είναι αλήθεια, ότι τα παραμύθια προσφέρουν ένα πλούσιο ρεπερτόριο από χαρακτήρες και πεπρωμένα, μέσα στο οποίο το παιδί βρίσκει ενδείξεις για την πραγματικότητα που ακόμα δεν γνωρίζει, για το μέλλον που ακόμα δεν μπορεί να το σκεφτεί. Ειπώθηκε ακόμα, κι αυτό είναι επίσης αλήθεια, ότι τα παραμύθια αντικατοπτρίζουν ως επί το πλείστον, αρχαϊκά πολιτιστικά μοντέλα, ξεπερασμένα, που έρχονται σε

αντίθεση με την κοινωνική και τεχνολογική πραγματικότητα που θα συναντήσει το παιδί μεγαλώνοντας. Αλλά αυτή η παρατήρηση δεν στέκεται αν αναλογιστούμε ότι τα παραμύθια αποτελούν για το παιδί έναν κόσμο ξεχωριστό, ένα κουκλοθέατρο από το οποίο μας χωρίζει σταθερά μια αυλαία. Δεν είναι αντικείμενα μίμησης, είναι αντικείμενα προσεχτικής παρατήρησης. Και η παρατήρηση γίνεται ενεργητική, όταν επιβάλλονται στην ακρόαση περισσότερα τα ενδιαφέροντα του ακροατή παρά τα περιεχόμενα του παραμυθιού. Εξάλλου, όταν το παιδί θα διανύσει, στη ρεαλιστική φάση της παιδικής ηλικίας, την περίοδο που δεν δίνει σημασία στο περιεχόμενο, το παραμύθι θα πάψει να το ενδιαφέρει, γιατί ακριβώς δεν θα είναι πια οι «μορφές» του παραμυθιού που θα του προμηθεύουν την πρώτη ύλη για τις δραστηριότητές του.

Έχει κανείς την αίσθηση ότι το παιδί, εξετάζοντας τις δομές του παραμυθιού, εξετάζει τις δομές της ίδιας του της φαντασίας και συγχρόνως κατασκευάζει καινούριες, δημιουργώντας ένα απαραίτητο εργαλείο για τη γνώση και την κατάκτηση του πραγματικού.

Η ακρόαση είναι προπόνηση. Το παραμύθι είναι για το παιδί τόσο σοβαρό και αληθινό όσο και το παιχνίδι: του χρησιμεύει για να ασχοληθεί σοβαρά, για να γνωρίσει τον εαυτό του, για να μετρήσει τις δυνάμεις του. Για να αναμετρηθεί, π.χ. με το φόβο. Όλα όσα λέγονται για τις αρνητικές επιπτώσεις που θα μπορούσαν να έχουν πάνω στα παιδιά «οι φρικαλεότητες» των παραμυθιών- τερατώδη πλάσματα, φοβερές στρίγκλες, το αίμα, ο θάνατος (ο Κοντορεβιθούλης που αποκεφαλίζει τις επτά κόρες του δράκου)- δε φαίνονται πειστικά. Εξαρτάται κάτω από ποιες συνθήκες συναντάει το παιδί το λύκο, ας πούμε. Αν είναι η φωνή της μαμάς του που μιλάει για το λύκο, μέσα στην γαλήνη και την ασφάλεια της οικογενειακής ατμόσφαιράς, το παιδί μπορεί να τον αγηγήσει άφοβα. Μπορεί, παίζοντας, να «κάνει πως φοβάται» (ένα παιχνίδι που έχει τη σημασία του για τη δημιουργία των μηχανισμών άμυνας), βέβαιο πως η δύναμη του μπαμπά ή η παντόφλα της μαμάς θα αρκούσαν για να απομακρύνουν το λύκο.

-Αν ήσουν εσύ θα τον έδιωχνες, ε;

-Φυσικά, με τις κλοτσιές

Αν αντίθετα το παιδί αισθανθεί την αγωνία του φόβου από τον οποίο δεν καταφέρνει να υπερασπίσει τον εαυτό του, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι ο φόβος υπήρχε ήδη μέσα του πριν εμφανιστεί ο λύκος στην ιστορία: βρισκόταν μέσα του, στο βάθος κάποιας εσωτερικής σύγκρουσης. Ο λύκος είναι τότε το σύμπτωμα που αποκαλύπτει το φόβο, όχι η αιτία...

Αν είναι η μαμά που διηγείται την ιστορία του Κοντορεβιθούλη που τον εγκατέλειψαν στο δάσος μαζί με τα αδερφάκια του, το παιδί δεν φοβάται μήπως του συμβεί το ίδιο και μπορεί να συγκεντρώσει όλη του την

προσοχή στην πασίγνωστη πονηριά του μικροσκοπικού ήρωα. Αν η μαμά του λείπει, αν οι γονείς του λείπουν και κάποιος άλλος του διηγείται την ίδια ιστορία, τότε, αντίθετα, η ιστορία μπορεί να το τρομάξει: αλλά μόνο επειδή του αποκαλύπτει τη δική του «εγκατάλειψη». Κι αν τύχει και δεν γυρίσει η μαμά; Να το αντικείμενο του ξαφνικού φόβου του. Και να που προβάλλεται στον «άξονα της ακρόασης» η σκιά ασυνείδητων φόβων, βιωμάτων μοναξιάς: η ανάμνηση εκείνη της φοράς που το παιδί ξύπνησε, φώναζε και δεν του αποκρίθηκε κανείς. Η «αποκωδικοποίηση», επομένως, δε γίνεται σύμφωνα με τους ίδιους νόμους για όλους: αλλά σύμφωνα με τους ατομικούς, εντελώς προσωπικούς νόμους. Μόνο σε γενικές γραμμές μπορούμε να μιλάμε για ένα αντιπροσωπευτικό τύπο «ακροατή», πράγματι, κανένας ακροατής δεν είναι ίδιος με κάποιον άλλο.

3.γ. Τα παραμύθια και οι υπαρξιακές δυσκολίες¹

Για να μπορέσει το παιδί να κυριαρχήσει στα ψυχολογικά προβλήματα της ανάπτυξής του- να ξεπεράσει τις ναρκισσιστικές απογοητεύσεις, τα οιδιπόδεια διλήμματα, τις αντιζηλίες με τα αδέρφια, να γίνει ικανό να εγκαταλείψει τις εξαρτήσεις της παιδικής ηλικίας, να αποκτήσει το αίσθημα του εαυτού, αυτοεκτίμηση καθώς και μια αίσθηση ηθικής υποχρέωσης- χρειάζεται να συνειδητοποιήσει τι συμβαίνει με τον συνειδητό εαυτό του, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει το ασυνείδητό του. Μπορεί να πετύχει αυτήν την κατανόηση και μαζί της την ικανότητα να αντιμετωπίζει το ασυνείδητό του, όχι με την ορθολογική κατανόηση της φύσης και του περιεχομένου του, αλλά μέσα από την εξοικείωση με αυτό, καθώς υφαίνει ονειροπολήσεις επαναφέροντας συνεχώς στο μυαλό του, επαναδιατάσσοντας και δημιουργώντας φαντασιώσεις με τα κατάλληλα στοιχεία της ιστορίας σε απάντηση των ασυνείδητων πιέσεων. Έτσι, το παιδί

1. Bettelheim Bruno , «Η γοητεία των παραμυθιών», μια ψυχαναλυτική προσέγγιση, Αθήνα 1995, 16-22

προσαρμόζει το ασυνείδητο περιεχόμενο στις συνειδητές φαντασιώσεις, οι οποίες στη συνέχεια του επιτρέπουν να αντιμετωπίζει αυτό το περιεχόμενο. Σ' αυτό το επίπεδο, τα παραμύθια έχουν απaráμιλλη αξία, γιατί προσφέρουν νέες διαστάσεις στη φαντασία του παιδιού, τις οποίες θα ήταν στην πραγματικότητα αδύνατο να ανακαλύψει μόνο του. Ακόμη πιο σημαντικό: η μορφή και η δομή των παραμυθιών υποβάλλει στο παιδί εικόνες με τις οποίες μπορεί να δομήσει τις ονειροπολήσεις του και με αυτές να προσανατολιστεί καλύτερα στη ζωή του.

Στο παιδί ή στον ενήλικο, το ασυνείδητο είναι ισχυρός παράγοντας που καθορίζει τη συμπεριφορά. Όταν το ασυνείδητο απωθείται και υπάρχει άρνηση της συνειδητοποίησης του περιεχομένου του, τότε, τελικά, η συνειδητή νόηση του ατόμου θα κατακλυσθεί, εν μέρει, από παράγωγα αυτών των ασυνείδητων στοιχείων, ή, αλλιώς, το άτομο θα υποχρεωθεί να διατηρήσει έναν τόσο αυστηρό, καταναγκαστικό έλεγχο τους, που η προσωπικότητά του μπορεί να ακρωτηριαστεί σοβαρά. Όμως, όταν επιτρέπεται σε κάποιο βαθμό στο ασυνείδητο υλικό να συνειδητοποιήσει και να υποβάλλεται, σε επεξεργασία μέσω της φαντασίας, η δυνατότητα του να βλάψει- τους εαυτούς μας και τους άλλους- ελαττώνεται κατά πολύ, και τότε μερικές από τις δυνάμεις του μπορούν να υπηρετήσουν θετικούς σκοπούς. Ωστόσο, η υπερισχύουσα άποψη μεταξύ των γονέων είναι ότι το παιδί πρέπει να προφυλάσσεται από ότι το αναστατώνει περισσότερο: τα άμορφα, απροσδιόριστα άγχη του και τις χαοτικές, οργισμένες και ακόμη βίαιες φαντασιώσεις του. Πολλοί γονείς πιστεύουν ότι πρέπει να παρουσιάζουν στο παιδί μόνο τη συνειδητή πραγματικότητα ή ευχάριστες εικόνες που εκπληρώνουν επιθυμίες, ότι πρέπει να του αποκαλύπτουν μονάχα τη φωτεινή πλευρά των πραγμάτων. Όμως, μια τέτοια μονόπλευρη παρουσίαση των πραγμάτων τροφοδοτεί μονόπλευρα το μυαλό- η πραγματική ζωή δεν είναι πάντα φωτεινή.

Είναι δεδομένη η άρνηση να αφήσουν τα παιδιά να μάθουν πως η πηγή πολλών πραγμάτων που πηγαίνουν στραβά στη ζωή, βρίσκεται στην ίδια μας τη φύση-στην ροπή όλων των ανθρώπων να δρουν επιθετικά, αντικοινωνικά, εγωιστικά, από οργή και άγχος. Αντίθετα, θέλουμε να κάνουμε τα παιδιά μας να πιστέψουν ότι όλοι οι άνθρωποι είναι έμφυτα καλοί. Όμως τα παιδιά ξέρουν ότι τα ίδια δεν είναι πάντοτε καλά, και ότι συχνά, ακόμη κι όταν είναι καλά, θα προτιμούσαν να μην είναι. Αυτό αντιφάσκει με όσα λένε οι γονείς και επομένως κάνει το παιδί να βλέπει τον εαυτό του σαν τέρας.

Η κυρίαρχη πολιτιστική τάση θέλει να ισχυρίζεται, ιδιαίτερα όταν αυτό αφορά τα παιδιά, ότι η σκοτεινή πλευρά του ανθρώπου δεν υπάρχει, και πρεσβεύει την πίστη στην αισιόδοξη βελτιοδοξία. Θεωρεί ότι η

ψυχανάλυση έχει ως στόχο να κάνει εύκολη τη ζωή, αλλά δεν ήταν αυτή η πρόθεση του ιδρυτή της. Η ψυχανάλυση δημιουργήθηκε για να κάνει τον άνθρωπο ικανό να αποδεχτεί την προβληματική φύση της ζωής, χωρίς να ηττηθεί από αυτήν ή να τραπεί σε φυγή από την πραγματικότητα. Η διδαχή του Φρόιντ είναι ότι μονάχα παλεύοντας θαρραλέα εναντίον δυνάμεων που φαίνονται συντριπτικά υπέρτερες, μπορεί ο άνθρωπος να αντλήσει νόημα από την ύπαρξή του.

Τα παραμύθια κατορθώνουν να μεταδώσουν με ποικίλες μορφές στο παιδί αυτό ακριβώς το μήνυμα: ότι ο αγώνας εναντίον σοβαρών δυσκολιών στη ζωή είναι αναπόφευκτος, είναι ουσιαστικό κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης, όμως αν κανείς δεν λιγοψυχήσει και αντιμετωπίσει απτόητος απρόσμενες και συχνά άδικες δοκιμασίες, τότε κυριαρχεί σε όλα τα εμπόδια και στο τέλος αναδεικνύεται νικητής.

Οι σύγχρονες ιστορίες για μικρά παιδιά αποφεύγουν συνήθως τέτοια υπαρξιακά προβλήματα, παρόλο που είναι ζητήματα ζωτικής σημασίας για όλους μας. Το παιδί χρειάζεται περισσότερο από όλους υποδείξεις με συμβολική μορφή για το πως μπορεί να αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα και να οδηγηθεί με ασφάλεια στην ωριμότητα. Οι «ασφαλείς» ιστορίες δεν αναφέρονται ούτε στο θάνατο ούτε στα γηρατειά, δηλαδή τα όρια της ύπαρξής μας, ούτε στην επιθυμία για αιώνια ζωή. Αντίθετα, το παραμύθι φέρνει το παιδί ευθέως αντιμέτωπο με τις βασικές ανθρώπινες δυσκολίες.

Για παράδειγμα, πολλά παραμύθια αρχίζουν με το θάνατο της μητέρας ή του πατέρα. Ο θάνατος του ενός από τους γονείς δημιουργεί τα πιο αγωνιώδη προβλήματα, όπως αυτό το γεγονός (ή ο φόβος) προκαλεί και στην πραγματική ζωή. Άλλες ιστορίες μιλούν για ένα γονιό που γερνά και αποφασίζει ότι έχει έρθει η ώρα να αφήσει τη νέα γενιά να πάρει τα πράγματα στα χέρια της. Όμως, προτού συμβεί αυτό, ο διάδοχος πρέπει να αποδείξει ότι είναι ικανός και άξιος. Η ιστορία των αδερφών Γκριμ «τα τρία φτερά» αρχίζει: «Μια φορά κι ένα καιρό ήταν ένας βασιλιάς που είχε τρεις γιους... όταν ο βασιλιάς έγινε γέρος και ανήμπορος και σκεφτόταν το τέλος του, δεν ήξερε ποιος από τους γιους του θα έπρεπε να κληρονομήσει το βασίλειό του. Για να αποφασίσει, αναθέτει σε όλους τους γιους του ένα δύσκολο καθήκον. Ο γιος που θα το φέρει καλύτερα εις πέρας, θα γίνει βασιλιάς μετά το θάνατό του».

Είναι χαρακτηριστικό των παραμυθιών ότι θέτουν ένα υπαρξιακό πρόβλημα με συντομία και ακρίβεια. Αυτό επιτρέπει στο παιδί να συλλάβει το πρόβλημα στην ουσιαστικότερη μορφή του, ενώ μια πιο σύνθετη πλοκή θα μπέρδευε τα πράγματα. Τα παραμύθια απλοποιούν όλες τις καταστάσεις. Τα πρόσωπα σχεδιάζονται με σαφήνεια, και οι λεπτομέρειες,

εκτός αν είναι σημαντικές, εξαλείφονται. Όλοι οι χαρακτήρες είναι μάλλον τυπικοί παρά μοναδικοί.

Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις περισσότερες σύγχρονες παιδικές ιστορίες, το κακό υπάρχει παντού όπως και το καλό. Πρακτικά, σε όλα τα παραμύθια, το καλό και το κακό παίρνουν τη μορφή κάποιων προσώπων και των πράξεών τους, ακριβώς όπως το καλό και το κακό είναι πανταχού παρόντα στη ζωή και η ροπή προς αυτά υπάρχει σε κάθε άνθρωπο. Αυτός ο δυϊσμός θέτει το ηθικό πρόβλημα και απαιτεί πάλη για τη λύση του.

Το κακό δεν στερείται ελκυστικών στοιχείων και συμβολίζεται από τον δυνατό γίγαντα ή το δράκο, τη δύναμη της μάγισσας, την πανούργα βασίλισσα στη Χιονάτη, και συχνά υπερισχύει προσωρινά. Σε πολλά παραμύθια ο σφετεριστής πετυχαίνει για ένα διάστημα να αρπάξει τη θέση που ανήκει δικαιωματικά στον ήρωα, όπως οι μοχθηρές αδερφές στην Σταχτοπούτα. Δεν αποκτά κανείς από τα παραμύθια μια εμπειρία ηθικής διαπαιδαγώγησης επειδή στο τέλος της ιστορίας ο κακός τιμωρείται, μόλο που αυτό είναι μέρος της ηθικής διαπαιδαγώγησης. Στα παραμύθια, όπως και στη ζωή, η τιμωρία ή ο φόβος της είναι μόνο ένα περιορισμένο προληπτικό μέσο εναντίον του εγκλήματος. Η πεποίθηση ότι με το έγκλημα δεν κερδίζει κανείς, είναι πολύ πιο αποτελεσματικό προληπτικό μέσο και γι' αυτό στα παραμύθια ο κακός βγαίνει πάντα χαμένος. Την ηθική δεν την προωθεί το γεγονός ότι η αρετή κερδίζει στο τέλος, αλλά ότι ο ήρωας είναι πιο ελκυστικός για το παιδί, που ταυτίζεται μαζί του σε όλους τους αγώνες του. Λόγω της ταύτισης, το παιδί φαντάζεται ότι υποφέρει μαζί με τον ήρωα όλες τις δοκιμασίες και τα παθήματα και θριαμβεύει μαζί του καθώς η αρετή αναδεικνύεται νικήτρια. Το παιδί κάνει μόνο του την ταύτιση, και οι εσωτερικοί και εξωτερικοί αγώνες του ήρωα αποτυπώνουν σε αυτόν το ηθικό δίδαγμα.

Τα πρόσωπα στα παραμύθια δεν είναι αμφιθυμικά, καλά και κακά ταυτοχρόνως, όπως είμαστε όλοι στην πραγματικότητα. Επειδή η πόλωση κυριαρχεί στο μυαλό του παιδιού, κυριαρχεί και στα παραμύθια. Ένα πρόσωπο είναι είτε καλό είτε κακό, και ποτέ κάτι ενδιάμεσο. Ο ένας αδερφός είναι ανόητος, ο άλλος έξυπνος. Η μία αδερφή είναι ενάρετη και εργατική, οι άλλες κακές και τεμπέλες. Η μία είναι όμορφη, οι άλλες άσχημες. Ο ένας γονιός είναι καλός, ο άλλος κακός. Η παράθεση αντίθετων χαρακτήρων δεν έχει ως στόχο να τονίσει τη σωστή συμπεριφορά, όπως συμβαίνει στις ηθοπλαστικές ιστορίες. (Υπάρχουν μερικά αμοραλιστικά παραμύθια όπου το καλό ή το κακό, η ομορφιά ή η ασκήμια δεν παίζουν κανένα ρόλο.) Αυτή η πόλωση στην παρουσίαση των χαρακτήρων επιτρέπει στο παιδί να κατανοήσει εύκολα τη μεταξύ τους διαφορά, πράγμα που θα δυσκολευόταν να κάνει αν τα πρόσωπα ήταν πιο κοντά στη ζωή, με όλες τις

πολυπλοκότητες που χαρακτηρίζουν τους πραγματικούς ανθρώπους. Τα διφορούμενα πρέπει να περιμένουν μέχρις ότου το παιδί αποκτήσει σχετικά στερεή προσωπικότητα στη βάση θετικών ταυτίσεων. Τότε έχει τις βάσεις να καταλάβει ότι υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους και επομένως πρέπει να επιλέξει μόνο του ποιος θέλει να είναι. Η βασική απόφαση, πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί ολόκληρη η μεταγενέστερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, διευκολύνεται από τις πολώσεις των παραμυθιών.

Επιπλέον, οι επιλογές του παιδιού στηρίζονται όχι τόσο στο σωστό έναντι του λανθασμένου, αλλά κυρίως στο ποιο πρόσωπο του είναι συμπαθητικό και ποιο αντιπαθητικό. Όσο πιο απλός και ευθύς είναι ένας καλός χαρακτήρας, τόσο ευκολότερο είναι να ταυτιστεί το παιδί μαζί του και να απορρίψει τον κακό. Ταυτίζεται με τον καλό ήρωα όχι λόγω της καλосύνης του, αλλά επειδή η κατάσταση του ήρωα ασκεί πάνω του βαθιά θετική έλξη. Το ερώτημα για το παιδί δεν είναι «Σε ποιόν θέλω να μοιάσω;». Και παίρνει την απόφαση, προβάλλοντας με όλη του την καρδιά τον εαυτό του σε ένα χαρακτήρα. Αν το πρόσωπο του παραμυθιού είναι ένα πολύ καλό άτομο, τότε το παιδί αποφασίζει ότι θέλει κι αυτό να είναι καλό.

Τα αμοραλιστικά παραμύθια δεν παρουσιάζουν καμία πόλωση ή παράθεση καλών και κακών προσώπων, γι' αυτό υπηρετούν έναν εντελώς διαφορετικό στόχο. Αυτές οι ιστορίες ή οι τυπικοί χαρακτήρες, όπως «ο παπουτσωμένος γάτος», όπου ο ήρωας πετυχαίνει χάρη στην απάτη, ή ο Τζακ, στο «Τζακ και η φασολιά», που κλέβει το θησαυρό του γίγαντα, δεν οικοδομούν τον χαρακτήρα προωθώντας επιλογές ανάμεσα στο καλό και το κακό, αλλά δίνοντας στο παιδί την ελπίδα ότι ακόμη και ο πιο ταπεινός μπορεί να πετύχει στη ζωή. Στο κάτω κάτω, σε τι χρησιμεύει να διαλέξει κανείς να γίνει καλός, όταν νιώθει τόσο ασήμαντος, που φοβάται ότι δεν θα καταφέρει τίποτα στη ζωή του; Το θέμα σ' αυτές τις ιστορίες δεν είναι η ηθική, αλλά μάλλον να διαβεβαιώσουν ότι κανείς μπορεί να πετύχει. Το να αντιμετωπίζει κάποιος τη ζωή με την πεποίθηση ότι είναι δυνατόν να κυριαρχήσει στις δυσκολίες ή με ηττοπάθεια, είναι επίσης ένα πολύ σημαντικό υπαρξιακό πρόβλημα.

Μεγάλο μέρος της σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας αρνείται βαθιές εσωτερικές συγκρούσεις που έχουν τις ρίζες τους στις πρωτόγονες ενορμήσεις μας και στα βίαια συναισθήματά μας, και έτσι το παιδί δεν βοηθιέται στην αντιμετώπιση τους. Όμως, το παιδί νιώθει απελπισμένα αισθήματα μοναξιάς και απομόνωσης και συχνά βιώνει άγχη θανάτου. Τις περισσότερες φορές είναι ανίκανο να εκφράσει αυτά τα αισθήματα με λέξεις, μπορεί να τα εκφράσει μόνο έμμεσα : φοβάται το σκοτάδι ή κάποιο ζώο, νιώθει άγχος για το σώμα του. Επειδή οι γονείς νιώθουν δυσάρεστα

όταν διαπιστώνουν τέτοια αισθήματα στο παιδί τους, έχουν την τάση να τα παραβλέπουν ή να υποβαθμίζουν αυτούς τους ομολογημένους φόβους λόγω του δικού τους άγχους, πιστεύοντας ότι έτσι θα καθησυχάσουν τους φόβους του παιδιού.

Αντίθετα το παραμύθι παίρνει πολύ σοβαρά τα υπαρξιακά άγχη και δилήμματα και απευθύνεται άμεσα σε αυτά: στην ανάγκη να μας αγαπούν και στο φόβο ότι οι άλλοι πιστεύουν ότι δεν αξίζουμε, στην αγάπη για τη ζωή και στο φόβο του θανάτου. Επιπλέον, το παραμύθι προσφέρει λύσεις με τρόπους που αντιστοιχούν στο επίπεδο κατανόησης ενός παιδιού. Για παράδειγμα, τα παραμύθια θέτουν το πρόβλημα της επιθυμίας για αιώνια ζωή, τελειώνοντας μερικές φορές ως εξής: «Αν δεν πέθαναν, ζουν ακόμα». Ο άλλος τρόπος με τον οποίο τελειώνουν τα παραμύθια-«Και έζησαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα»- δεν ξεγελά ούτε μια στιγμή το παιδί ότι η αιώνια ζωή είναι δυνατή. Υποδεικνύει, όμως, τον μόνο τρόπο να ανακουφιστούμε από τον πόνο που προκαλούν τα στενά όρια της ζωής μας σ' αυτή τη γη: δημιουργώντας έναν πραγματικά ικανοποιητικό δεσμό με κάποιο άλλο. Τα παραμύθια διδάσκουν πως όταν κάποιος το πετύχει, τότε έχει φτάσει στο υψηλότερο σημείο συναισθηματικής ασφάλειας στη ζωή και έχει δημιουργήσει τη διαρκέστερη σχέση που είναι δυνατή για τον άνθρωπο. Αυτό, και μόνο αυτό, μπορεί να διαλύσει το φόβο του θανάτου. Αν κανείς βρει την αληθινή αγάπη όταν ενηλικιωθεί, λέει επίσης το παραμύθι, δεν χρειάζεται να επιθυμεί την αιώνια ζωή. Αυτό υποδηλώνει ένα άλλο τέλος που βρίσκουμε στα παραμύθια: «Κι έζησαν ευτυχισμένοι για πολλά χρόνια».

Μια επιφανειακή αντίληψη για τα παραμύθια βλέπει στο τέλος αυτού του τύπου μια εκπλήρωση επιθυμιών που δεν στηρίζεται στην πραγματικότητα, και έτσι της διαφεύγει πλήρως το σημαντικό μήνυμα που μεταδίδουν τα παραμύθια στο παιδί. Αυτές οι ιστορίες τού λένε ότι δημιουργώντας μια αληθινή διαπροσωπική σχέση, ξεφεύγει από το άγχος του αποχωρισμού που το κατατρέπει (και το οποίο αποτελεί το υπόβαθρο πολλών παραμυθιών, αλλά λύνεται πάντοτε στο τέλος της ιστορίας). Επιπλέον, η ιστορία λέει ότι αυτό το τέλος δεν είναι εφικτό, όπως το παιδί επιθυμεί και πιστεύει, αν μείνει αιωνίως προσκολλημένο στη μητέρα του. Αν προσπαθούμε να ξεφύγουμε από το άγχος του αποχωρισμού και από το άγχος του θανάτου μένοντας γαντζωμένοι απεγνωσμένα στους γονείς μας. Απλώς θα μας πετάξουν έξω τα σπλάχνα, όπως τον Χένσελ και την Γκρέτελ.

Μονάχα βγαίνοντας στον κόσμο μπορεί ο ήρωας του παραμυθιού (το παιδί) να βρει τον εαυτό του και μ' αυτό τον τρόπο θα βρει επίσης τον άλλο με τον οποίο θα μπορέσει να ζήσει ευτυχισμένα για πάντα, δηλαδή χωρίς να ξαναβιώσει το άγχος του αποχωρισμού. Το παραμύθι προσανατολίζεται προς

το μέλλον και καθοδηγεί το παιδί- με όρους που μπορεί να κατανοήσει συνειδητά και ασυνείδητα- να απελευθερωθεί από τις παιδικές επιθυμίες εξάρτησης και να πετύχει μια πιο ικανοποιητική, ανεξάρτητη ζωή.

Τα σημερινά παιδιά δεν μεγαλώνουν πια στην ασφάλεια μιας διευρυμένης οικογένειας ή μιας κοινότητας με στενούς δεσμούς μεταξύ των μελών της. Επομένως, πολύ περισσότερο από την εποχή που δημιουργήθηκαν τα παραμύθια, είναι σημαντικό να δώσουμε στο σύγχρονο παιδί εικόνες ηρώων οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να βγουν ολομόναχοι στον κόσμο, και μολονότι αρχικά αγνοούν που θα καταλήξουν, βρίσκουν ασφαλή μέρη, ακολουθώντας το σωστό δρόμο με βαθιά εσωτερική εμπιστοσύνη.

Ο ήρωας του παραμυθιού προχωρεί ένα διάστημα απομονωμένος, όπως συχνά νιώθει απομονωμένο το σύγχρονο παιδί. Ο ήρωας βοηθιέται χάρη στην επαφή με πρωτόγονα πράγματα- ένα δέντρο, ένα ζώο, τη φύση- όπως ένα παιδί νιώθει πιο κοντά σε αυτά τα πράγματα απ'ότι οι περισσότεροι ενήλικες. Η μοίρα των ηρώων πείθει το παιδί ότι μπορεί να νιώθει αποδιωγμένο και εγκαταλειμμένο στον κόσμο, προχωρώντας ψηλαφητά στο σκοτάδι, αλλά, όπως εκείνοι, στην πορεία της ζωής θα καθοδηγηθεί βήμα βήμα και θα βρει βοήθεια όταν θα τη χρειαστεί. Σήμερα, περισσότερο απ'ότι στο παρελθόν, το παιδί χρειάζεται την καθησύχαση που προσφέρει η εικόνα του απομονωμένου ανθρώπου, ο οποίος εντούτοις είναι ικανός να δημιουργήσει ικανοποιητικές και με νόημα σχέσεις με τον κόσμο γύρω του.

3.δ.Η ανάγκη του παιδιού για τη μαγεία¹

Οι μύθοι και τα παραμύθια απαντούν στα αιώνια ερωτήματα: Τι είναι πραγματικά ο κόσμος; Πως θα ζήσω τη ζωή μου σε αυτόν; Πως μπορώ να είμαι αληθινά ο εαυτός μου; Οι απαντήσεις που δίνουν οι μύθοι είναι οριστικές, ενώ τα παραμύθια προτείνουν, τα μηνύματά τους υπονοούν λύσεις, αλλά ποτέ δεν τις κατονομάζουν. Τα παραμύθια αφήνουν το παιδί να φαντάζεται αν και με ποιόν τρόπο θα εφαρμόσει στον εαυτό του αυτά που αποκαλύπτουν για τη ζωή και την ανθρώπινη φύση.

Το παραμύθι προχωρεί μ'έναν τρόπο που ταιριάζει με τον τρόπο που το παιδί σκέφτεται και βιώνει τον κόσμο, και γι' αυτόν τον λόγο το παραμύθι είναι τόσο πειστικό για το παιδί. Μπορεί να βρει πολύ μεγαλύτερη ανακούφιση σε ένα παραμύθι, παρά αν προσπαθήσουμε να το καθησυχάσουμε βασιζόμενοι στη λογική και στις απόψεις των μεγάλων. Το παιδί εμπιστεύεται αυτό που λέει το παραμύθι, γιατί ο τρόπος με τον οποίο βλέπει τον κόσμο συμφωνεί με τον δικό του.

Όποια κι αν είναι η ηλικία μας, μόνο μια ιστορία σύμφωνη με τις αρχές που αποτελούν τη βάση των διαδικασιών της σκέψης μας είναι πειστική για μας. Αν αυτό ισχύει για τους ενήλικες, που αποδέχονται ότι υπάρχουν περισσότερα από ένα πλαίσια αναφοράς για να κατανοούμε τον κόσμο, μολονότι μας είναι δύσκολο, αν όχι αληθινά αδύνατο, να σκεφτόμαστε με βάση άλλο πλαίσιο αναφοράς εκτός από το δικό μας, τούτο ισχύει απόλυτα για το παιδί. Ο τρόπος σκέψης του είναι ψυχοκρατικός.

Όπως όλοι οι άνθρωποι στις πρωτόγονες κοινωνίες, αλλά και πολλοί μορφωμένοι, «το παιδί θεωρεί ότι οι σχέσεις του με τον άψυχο κόσμο υπάγονται στο ίδιο πρότυπο με τις σχέσεις του με τον έμψυχο κόσμο των ανθρώπων: χαϊδεύει το όμορφο πράγμα που το ευχαρίστησε όπως θα χαϊδεύε τη μητέρα του, χτυπά την πόρτα που το χτύπησε». Πρέπει να προσθέσουμε ότι το χαϊδεύει, γιατί είναι πεισμένο ότι αρέσει σ' αυτό το όμορφο πράγμα να το κανακεύουν όπως αρέσει και στο ίδιο το παιδί, και τιμωρεί την πόρτα, γιατί είναι σίγουρο ότι η πόρτα το χτύπησε επίτηδες, από κακή πρόθεση.

Όπως έδειξε ο Piaget, ο τρόπος σκέψης του παιδιού παραμένει ψυχοκρατικός ως την εφηβεία. Οι γονείς και οι δάσκαλοί του, του λένε ότι τα πράγματα δεν μπορούν να αισθάνονται και να δρουν, και όσο κι αν

1. Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», μια ψυχαναλυτική προσέγγιση, Αθήνα 1995, 75-78

παριστάνει ότι το πιστεύει για να ευχαριστήσει τους μεγάλους ή για να μην γελοιοποιηθεί, βαθιά μέσα του το παιδί ξέρει καλύτερα. Υποτασσόμενο στις ορθολογιστικές διδασκαλίες των άλλων, απλώς θάβει την «αληθινή γνώση» του βαθύτερα στην ψυχή του και παραμένει άθικτο από το λογικισμό, όμως αυτό που έχουν να πουν τα παραμύθια μπορεί να το διαπλάσει και να το πληροφορήσει.

Για ένα παιδί οχτώ ετών (για να παραθέσουμε παραδείγματα του Piaget), ο ήλιος είναι ζωντανός, αφού δίνει φως(και το παιδί θα μπορούσε να προσθέσει ότι ο ήλιος το κάνει, γιατί το θέλει). Για το ψυχοκρατικό μυαλό του παιδιού, η πέτρα είναι ζωντανή , αφού κινείται καθώς κυλά στην πλαγιά του λόφου. Ακόμη και ένα παιδί δωδεκάμισι ετών είναι πεισμένο ότι ένα ρέμα είναι ζωντανό και έχει βούληση, γιατί το νερό του κυλά. Τα παιδιά πιστεύουν ότι ο ήλιος, η πέτρα, το νερό, κατοικούνται από πνεύματα σε μεγάλο βαθμό όπως συμβαίνει με τους ανθρώπους, επομένως νιώθουν και δρουν σαν αυτούς.

Για το παιδί δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα αντικείμενα και τα ζωντανά όντα, και καθετί ζωντανό έχει ζωή πολύ όμοια με τη δική μας. Αν δεν καταλαβαίνουμε αυτό που έχουν να μας πουν οι βράχοι και τα δέντρα, ο λόγος είναι ότι δεν μπορούμε να ακούσουμε στο ίδιο μήκος κύματος που μιλούν. Στο παιδί, το οποίο προσπαθεί να καταλάβει τον κόσμο, φαίνεται λογικό να περιμένει απαντήσεις από τα αντικείμενα που προκαλούν την περιέργειά του. Και επειδή το παιδί είναι εγωκεντρικό, περιμένει ότι το ζώο θα του μιλήσει για όσα είναι πραγματικά σημαντικά για το ίδιο, όπως κάνουν τα ζώα στα παραμύθια και όπως το παιδί μιλά στα ζώα ή στις κούκλες ζωάκια. Είναι πεισμένο ότι το ζώο καταλαβαίνει και συμμερίζεται τα αισθήματα του μόλο που δεν το δείχνει ανοιχτά.

Αφού τα ζώα περιφέρονται ελεύθερα και σε όλα τα μέρη, είναι πολύ φυσικό το γεγονός ότι στα παραμύθια μπορούν να καθοδηγήσουν τον ήρωα στην αναζήτησή του η οποία οδηγεί σε μέρη μακρινά. Αφού ότι κινείται είναι ζωντανό, το παιδί πιστεύει πως ο άνεμος μιλά και μεταφέρει τον ήρωα εκεί που χρειάζεται να πάει, όπως στο παραμύθι «Ανατολικά του ήλιου και δυτικά της σελήνης». Για τον ψυχοκρατικό τρόπο σκέψης, δεν είναι μόνο τα ζώα που νιώθουν και σκέφτονται όπως εμείς- ζωντανές είναι ακόμα και οι πέτρες. Έτσι, το να μεταμορφωθεί κανείς σε πέτρα σημαίνει απλώς ότι πρέπει να παραμείνει σιωπηλός και ακίνητος για ένα διάστημα. Με την ίδια λογική, το γεγονός ότι αντικείμενα που προηγουμένως ήταν σιωπηλά αρχίζουν να μιλούν, να δίνουν συμβουλές και να συνοδεύουν τον ήρωα στις περιπλανήσεις του, είναι κάτι απολύτως πιστευτό. Και αφού στο καθετί κατοικεί ένα πνεύμα όμοιο με όλα τα άλλα πνεύματα(συγκεκριμένα,

μ'εκείνο του παιδιού που προβάλλει το πνεύμα του σε όλα αυτά τα πράγματα), λόγω αυτής της εγγενούς ομοιότητας είναι πιστευτό ότι ο άνθρωπος μπορεί να μεταμορφωθεί σε ζώο ή το αντίθετο, όπως στην Πεντάμορφη και το τέρας ή στο Βάτραχο βασιλιά. Αφού δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ζωντανών όντων και των νεκρών πραγμάτων, τα τελευταία μπορούν να ζωντανέψουν

Όταν τα παιδιά, όπως οι μεγάλοι φιλόσοφοι, αναζητούν απαντήσεις στα πρωταρχικά και θεμελιακά ερωτήματα «Ποιος είμαι; Πώς πρέπει να αντιμετωπίσω τα προβλήματα της ζωής; Τι πρέπει να γίνω;» το κάνουν στη βάση του ψυχοκρατικού τρόπου σκέψης. Επειδή, όμως, το παιδί είναι τόσο αβέβαιο σχετικά με τη σύσταση της ύπαρξής του, πρώτα και κύρια έρχεται το ερώτημα «Ποιος είμαι;»

Μόλις το παιδί αρχίσει να τριγυρίζει και να εξερευνά, αρχίζει να συλλογίζεται το πρόβλημα της ταυτότητάς του. Όταν κοιτάζει την εικόνα του στον καθρέπτη, αναρωτιέται αν αυτό που βλέπει είναι πραγματικά το ίδιο ή κάποιο άλλο παιδί όμοιό του, που στέκεται πίσω από αυτόν τον γυάλινο τοίχο. Προσπαθεί να ανακαλύψει αν το άλλο παιδί του μοιάζει πραγματικά σε όλα. Κάνει γκριμάτσες, γυρνά από εδώ και από εκεί, απομακρύνεται από τον καθρέπτη και πηδά προς τα πίσω για να βεβαιωθεί αν το άλλο παιδί έχει απομακρυνθεί ή είναι ακόμα εκεί. Αν και μόλις τριών χρόνων, το παιδί αντιμετωπίζει κιόλας το δύσκολο πρόβλημα της προσωπικής ταυτότητας.

Το παιδί αναρωτιέται: «Ποιος είμαι; Από που ήρθα; Πως έγινε ο κόσμος; Ποιος δημιούργησε τον άνθρωπο και όλα τα ζώα; Ποιος είναι ο σκοπός της ζωής;» Είναι αλήθεια ότι όλα αυτά τα ζωτικά προβλήματα δεν τα συλλογίζεται με γενικό τρόπο, αλλά σε σχέση με τον εαυτό του. Δεν ανησυχεί αν υπάρχει δικαιοσύνη για τον άνθρωπο, αλλά αν θα αντιμετωπίσουν δίκαια το ίδιο. Αναρωτιέται ποιος και τι μπορεί να του φέρει ατυχία και τι μπορεί να εμποδίσει κάτι τέτοιο. Υπάρχουν άλλες καλοπροαίρετες δυνάμεις εκτός από τους γονείς του; Είναι οι γονείς του καλοπροαίρετες δυνάμεις; Πώς θα έπρεπε να διαπλάσει τον εαυτό του και γιατί; Υπάρχει ελπίδα γι' αυτό ακόμα κι αν έχει κάνει κάτι κακό; Γιατί του συνέβησαν όλα αυτά; Τι σημαίνει αυτό για το μέλλον του; Τα παραμύθια δίνουν απαντήσεις σε όλα αυτά τα πιεστικά ερωτήματα, πολλά από τα οποία το παιδί συνειδητοποιεί μόνο όταν ακούει τις ιστορίες.

Κάτω από την οπτική των ενηλίκων και με όρους σύγχρονης επιστήμης, οι απαντήσεις που προσφέρουν τα παραμύθια είναι μάλλον φανταστικές παρά αληθινές. Είναι γεγονός ότι αυτές οι απαντήσεις φαίνονται τόσο λανθασμένες σε πολλούς ενήλικες, που έχουν αποξενωθεί από τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά βιώνουν τον κόσμο, ώστε έχουν

αντιρρήσεις να τις δώσουν στα παιδιά τους.Ωστόσο, οι ρεαλιστικές εξηγήσεις είναι συνήθως ακατανόητες στα παιδιά, γιατί τους λείπει η αφαιρετική ικανότητα κατανόησης που απαιτείται για να έχουν νόημα.Ενώ όταν δίνουν μια επιστημονικά σωστή απάντηση, οι ενήλικες πιστεύουν ότι έχουν ξεκαθαρίσει τα πράγματα στο παιδί,τέτοιου είδους εξηγήσεις το αφήνουν συγχυσμένο, συνθλιμμένο και διανοητικά ηττημένο.Το μικρό παιδί αντλεί ασφάλεια μόνο από την πεποίθηση ότι τώρα καταλαβαίνει αυτό που του διέφευγε προηγουμένως, και ποτέ όταν του εκθέτουν γεγονότα που του δημιουργούν νέες αβεβαιότητες.Ακόμη κι όταν αποδέχεται μια τέτοια απάντηση, αμφιβάλλει αν έχει θέσει τη σωστή ερώτηση.Αφού η εξήγηση του είναι ακατανόητη, πρέπει να ισχύει για κάποιο άγνωστο πρόβλημα και όχι γι'αυτό που ρώτησε.

Επομένως, είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι μόνο δηλώσεις κατανοητές στο παιδί στη βάση των γνώσεών του και αυτών που το απασχολούν συναισθηματικά, είναι πειστικές.Αν του πούμε ότι η γη αιωρείται στο διάστημα, ελκυσμένη από τη βαρύτητα σε περιστροφές γύρω από τον ήλιο, αλλά δεν πέφτει πάνω στον ήλιο όπως το παιδί πέφτει στο έδαφος, θα του φανεί πολύ μπερδεμένο.Το παιδί γνωρίζει από την εμπειρία του ότι τα πάντα πρέπει να στηρίζονται σε κάτι ή να συγκρατούνται από κάτι.

Μόνο μια εξήγηση που βασίζεται σ'αυτήν τη γνώση μπορεί να το κάνει να νιώσει ότι καταλαβαίνει καλύτερα τα σχετικά με τη γη και το διάστημα.Ακόμη πιο σημαντικό: για να νιώσει ασφαλές στη γη , το παιδί χρειάζεται να πιστέψει ότι αυτός ο κόσμος κρατιέται σταθερά στη θέση του.Επομένως, θεωρεί ότι είναι καλύτερη η εξήγηση κάποιου μύθου που του λέει ότι η γη στηρίζεται σε μια θαλάσσια χελώνα ή ότι την κρατά κάποιος γίγαντας.

Αν το παιδί αποδέχεται ως αληθινό αυτό που του λένε οι γονείς του- ότι η γη είναι ένας πλανήτης τον οποίο η βαρύτητα κρατά με ασφάλεια στην πορεία του- τότε το μόνο που μπορεί να φανταστεί είναι ότι η βαρύτητα είναι ένα σχοινί.Έτσι, η εξήγηση των γονέων δεν έχει οδηγήσει σε καλύτερη κατανόηση, ούτε σε αίσθημα ασφάλειας.Απαιτείται σημαντική πνευματική ωριμότητα για να πιστέψει ότι μπορεί να υπάρξει σταθερότητα στη ζωή του, όταν το έδαφος στο οποίο περπατά(το σταθερότερο πράγμα, όπου στηρίζονται τα πάντα) περιστρέφεται με απίστευτη ταχύτητα γύρω από έναν αόρατο άξονα, ότι επιπλέον περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο, κι ακόμη, ότι περιφέρεται στο διάστημα μαζί με ολόκληρο το ηλιακό σύστημα.Δεν συναντήσαμε ποτέ κάποιο παιδί πριν από την εφηβική ηλικία που να έχει κατανοήσει όλες αυτές τις πολύπλοκες κινήσεις, αν και γνωρίσαμε πολλά παιδιά που μπορούσαν να επαναλάβουν τις σχετικές πληροφορίες. Αυτά τα

παιδιά παπαγαλίζουν εξηγήσεις που σύμφωνα με τη δική τους εμπειρία για τον κόσμο είναι ψέματα, αλλά πρέπει να πιστέψουν ότι είναι αληθινές, επειδή έτσι είπε κάποιος ενήλικος. Αυτό έχει ως συνέπεια να μην εμπιστεύονται τις δικές τους εμπειρίες, επομένως τους εαυτούς τους, και εκείνο που το μυαλό τους μπορεί να κάνει για τα ίδια.

Το φθινόπωρο του 1973, οι ειδήσεις μιλούσαν για τον κομήτη Kohoutek. Εκείνη την εποχή, ένας αρμόδιος καθηγητής, έδινε εξηγήσεις για τον κομήτη σε μια μικρή ομάδα εξαιρετικά έξυπνων μαθητών της πρώτης και της δεύτερης τάξης του δημοτικού. Το κάθε παιδί είχε κόψει προσεχτικά ένα χάρτινο κύκλο και είχε σχεδιάσει σ' αυτόν την πορεία των πλανητών γύρω από τον ήλιο. Μια χάρτινη έλλειψη, που συνδεόταν με μια σχισμή με τον χάρτινο κύκλο, παρίστανε την πορεία του κομήτη. Τα παιδιά μου έδειξαν τον κομήτη να κινείται υπό γωνία προς τους πλανήτες. Όταν τα ρώτησα, μου είπαν ότι κρατούσαν τον κομήτη στα χέρια τους και μου έδειξαν την έλλειψη. Όταν τα ρώτησα, πως ο κομήτης που κρατούσαν στα χέρια τους μπορούσε επίσης να είναι στον ουρανό, όλα βρέθηκαν σε δύσκολη θέση.

Στη σύγχυσή τους στράφηκαν στο δάσκαλό τους, ο οποίος τους εξήγησε προσεχτικά ότι αυτό που κρατούσαν στα χέρια τους και είχαν τόσο επιμελώς δημιουργήσει, ήταν απλώς ένα πρότυπο των πλανητών και του κομήτη. Όλα τα παιδιά συμφώνησαν ότι το κατάλαβαν και θα το επαναλάμβαναν αν τα ρωτούσαν. Όμως, ενώ προηγουμένως κοιτούσαν περήφανα τον συνδεόμενο με την έλλειψη κύκλο που κρατούσαν στα χέρια τους, τώρα έχασαν κάθε ενδιαφέρον. Μερικά παιδιά τσαλάκωσαν το χαρτί, άλλα πέταξαν το πρότυπό τους στο καλάθι των αχρήστων. Όσο τα κομμάτια του χαρτιού ήταν για αυτά ο κομήτης, όλα σχεδίαζαν να πάρουν το πρότυπο στο σπίτι τους για να το δείξουν στους γονείς τους, ενώ τώρα δεν είχε πια κανένα νόημα για αυτά.

Όταν προσπαθούν να κάνουν ένα παιδί να αποδεχτεί επιστημονικά ορθές εξηγήσεις, οι γονείς παραβλέπουν πολύ συχνά επιστημονικά ευρήματα για το πώς λειτουργεί το παιδικό μυαλό. Η έρευνα για τις νοητικές διαδικασίες του παιδιού, ιδιαίτερα η έρευνα του Piaget, δείχνει πειστικά ότι το μικρό παιδί δεν είναι σε θέση να κατανοήσει τις δύο ζωτικές αφηρημένες έννοιες, εκείνη της σταθερότητας της ποσότητας και εκείνη της αντιστρεψιμότητας, για παράδειγμα ότι η ίδια ποσότητα νερού ανεβαίνει ψηλά σε ένα στενό δοχείο και παραμένει χαμηλά σε ένα πλατύ δοχείο, και ότι η αφαίρεση αντιστρέφει τη διαδικασία της πρόσθεσης. Πρίν γίνει ικανό να κατανοεί τέτοιες αφηρημένες έννοιες, το παιδί μόνο υποκειμενικά μπορεί να βιώνει τον κόσμο.

Οι επιστημονικές εξηγήσεις απαιτούν αντικειμενική σκέψη. Τόσο η θεωρητική, όσο και η πειραματική έρευνα έχουν δείξει ότι κανένα παιδί

προσχολικής ηλικίας δεν είναι ικανό να συλλάβει αυτές τις δύο έννοιες, χωρίς τις οποίες είναι αδύνατη η κατανόηση αφηρημένων εννοιών. Στα πρώτα του χρόνια, μέχρι 8 ή 10 ετών, το παιδί μπορεί να αναπτύξει μόνο εξαιρετικά προσωποποιημένες έννοιες γι' αυτό που βιώνει. Αφού τα φυτά που μεγαλώνουν στη γη το τρέφουν όπως το έτρεφε η μητέρα του από το στήθος της, του φαίνεται φυσικό να βλέπει τη γη ως μητέρα ή ως θεά ή, τουλάχιστον, ως την κατοικία της.

Ακόμη και ένα μικρό παιδί ξέρει κατά κάποιον τρόπο ότι το δημιουργήσαν οι γονείς του, κι έτσι, θεωρεί ότι, όπως συνέβη με το ίδιο, όλοι οι άνθρωποι και το μέρος όπου ζουν είναι δημιουργήματα κάποιου υπεράνθρωπου όντος όχι πολύ διαφορετικού από τους γονείς του, ενός θεού ή μιας θεάς. Αφού οι γονείς του το φροντίζουν και του παρέχουν ό,τι του χρειάζεται στο σπίτι, είναι φυσικό να πιστεύει ότι κάτι σαν κι αυτούς, απλώς πολύ πιο ισχυρό, πιο έξυπνο και πιο αξιόπιστο-ένας φύλακας άγγελος- θα κάνει το ίδιο έξω στον κόσμο.

Έτσι, το παιδί βιώνει την τάξη του κόσμου κατ'εικόνα των γονέων του και αυτών που συμβαίνουν στην οικογένεια. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, όπως το παιδί, έβλεπαν τον ουρανό ως μητρική φυσιογνωμία (Νατ), που έσκυβε προστατευτικά πάνω στη γη καλύπτοντας γαλήνια αυτή και τους ίδιους. Χωρίς να εμποδίζει τον άνθρωπο να αναπτύξει αργότερα μια πιο ορθολογική εξήγηση για τον κόσμο, μια τέτοια άποψη προσφέρει ασφάλεια όπου και όταν αυτή είναι περισσότερο αναγκαία, ασφάλεια η οποία επιτρέπει, όταν ο χρόνος ωριμάσει, μια πραγματικά ορθολογική άποψη για τον κόσμο. Η ζωή σε ένα μικρό πλανήτη τον οποίο περιβάλλει το άπειρο διάστημα φαίνεται τρομακτικά μοναχική και ψυχρή στο παιδί, ακριβώς το αντίθετο από αυτό που ξέρει ότι θα έπρεπε να είναι η ζωή. Γι' αυτό τον λόγο οι αρχαίοι χρειάζονταν να νιώθουν ότι τους προστάτευε και τους θέρμαινε μια μητρική φυσιογνωμία που τους περιέβαλλε. Το να υποτιμούμε τέτοιου είδους προστατευτικές φανταστικές εικόνες θεωρώντας τις απλώς παιδικές προβολές ενός ανώριμου νου, είναι σαν να κλέβουμε από το μικρό παιδί μια πλευρά της προέκτασης και της ασφάλειας και της άνεσης που χρειάζεται.

Είναι αλήθεια πως η έννοια ενός προστατευτικού ουρανού-μητέρας μπορεί να δράσει περιοριστικά για το νου, αν προσκολληθεί σ' αυτή πολύ μεγάλο διάστημα. Ούτε οι παιδιάστικες προβολές, ούτε η εξάρτηση από φανταστικούς προστάτες-όπως ο φύλακας άγγελος που προστατεύει κάποιον όταν κοιμάται ή κατά την απουσία της Μητέρας-προσφέρουν πραγματική ασφάλεια, αλλά όσο καιρό το παιδί δεν μπορεί να προσφέρει πλήρη ασφάλεια στον εαυτό του, οι φανταστικές εικόνες και οι προβολές είναι πολύ προτιμότερες από την έλλειψη ασφάλειας. Μια τέτοια (εν μέρει φανταστική) ασφάλεια, όταν βιώνεται για επαρκές χρονικό διάστημα,

επιτρέπει στο παιδί να αναπτύξει εκείνο το αίσθημα εμπιστοσύνης στη ζωή που χρειάζεται για να εμπιστευτεί τον εαυτό του, εμπιστοσύνη αναγκαία για να μάθει να λύνει τα προβλήματα της ζωής χάρη στις αυξανόμενες λογικές ικανότητές του. Τελικά, αναγνωρίζει ότι αυτό που θεωρούσε στην κυριολεξία αληθινό-τη γη ως μητέρα- είναι απλώς ένα σύμβολο.

Ένα παιδί, για παράδειγμα, το οποίο έμαθε από τα παραμύθια να πιστεύει ότι αυτό που αρχικά φαινόταν απωθητικό, απειλητικό πρόσωπο, μπορεί με τρόπο μαγικό να μεταβληθεί στον πιο χρήσιμο φίλο, είναι έτοιμο να πιστέψει ότι ένα ξένο παιδί που το φοβάται μπορεί επίσης να μεταβληθεί από απειλή σε επιθυμητό σύντροφο. Η πίστη στην «αλήθεια» των παραμυθιών, του δίνει κουράγιο να μην αποσυρθεί εξαιτίας της πρώτης εντύπωσης που του δημιουργεί αυτός ο ξένος, καθώς θυμάται ότι ο ήρωας πολλών παραμυθιών πέτυχε στη ζωή επειδή τόλμησε να είναι φιλικός με ένα φαινομενικά δυσάρεστο πρόσωπο, πιστεύει ότι μπορεί να κάνει τα ίδια μάγια.

Υπάρχουν πολλά άτομα, ιδιαίτερα στην ύστερη εφηβεία, τα οποία ανακαλούν την πίστη στην μαγεία για να αντισταθμίσουν το γεγονός ότι την στερήθηκαν πρόωρα στην παιδική ηλικία, επειδή επιβλήθηκε πάνω τους η σκληρή πραγματικότητα. Μοιάζει σαν αυτά τα νεαρά άτομα που νιώθουν ότι τώρα είναι η τελευταία τους ευκαιρία να αντιμετωπίσουν μια σοβαρή ανεπάρκεια στην εμπειρία της ζωής τους, και αν δεν γνωρίσουν μια περίοδο πίστης στη μαγεία, θα είναι ανίκανα να αντιμετωπίσουν τις ταλαιπωρίες της ζωής του ενήλικου. Πολλά νεαρά άτομα που ξαφνικά αναζητούν καταφύγιο σε όνειρα προκαλούμενα από τη χρήση ναρκωτικών, που γίνονται μαθητές κάποιου γκουρού, που πιστεύουν στην αστρολογία, που επιδίδονται στην «μαύρη μαγεία», ή με κάποιον άλλο τρόπο ξεφεύγουν από την πραγματικότητα με ονειροπολήσεις για μαγικές εμπειρίες οι οποίες αλλάζουν τη ζωή τους προς το καλύτερο, πείστηκαν πρόωρα να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα με τον τρόπο των ενηλίκων. Η βαθύτερη αιτία για την προσπάθεια απόδρασης από την πραγματικότητα μ' αυτούς τους τρόπους βρίσκεται σε πρώιμες εμπειρίες διάπλασης που εμπόδισαν το άτομο να αναπτύξει την πεποίθηση ότι μπορεί να αντιμετωπίσει τη ζωή με πραγματοκρατικούς τρόπους.

Το άτομο επιθυμεί να επαναλάβει στην σύντομη διάρκεια της ζωής του την ιστορική διαδικασία γένεσης της επιστημονικής σκέψης. Για μεγάλο διάστημα στην ιστορία του, ο άνθρωπος χρησιμοποιούσε συναισθηματικές προβολές, όπως οι θεοί, οι οποίες γεννιόνταν από τις ανώριμες ελπίδες και τα ανώριμα άγχη του να ερμηνεύσει τον άνθρωπο, την κοινωνία του, και το σύμπαν. Αυτές οι ερμηνείες του παρείχαν ένα αίσθημα ασφάλειας. Στη συνέχεια σιγά σιγά χάρη στην κοινωνική, επιστημονική και τεχνολογική

πρόοδο, απελευθερώθηκε από το συνεχή φόβο για την ίδια του την ύπαρξη. Νιώθοντας πιο ασφαλής στον και με τον εαυτό του, μπορούσε τώρα

να αμφισβητήσει την αξιοπιστία των εικόνων που χρησιμοποιούσε στο παρελθόν ως ερμηνευτικά εργαλεία. Έτσι, οι «παιδιάστικες» προβολές του διαλύθηκαν, και τη θέση τους την πήραν πιο ορθολογικές ερμηνείες. Ωστόσο, με κανέναν τρόπο αυτή η διαδικασία δεν είναι χωρίς παραστρατήματα. Σε παρεμβαλλόμενες περιόδους έντασης και δυσκολιών, ο άνθρωπος αναζητεί και πάλι ασφάλεια στην «παιδική» αντίληψη ότι αυτός και ο τόπος κατοικίας του είναι το κέντρο του σύμπαντος.

Με όρους ανθρώπινης συμπεριφοράς, αυτό σημαίνει πως όσο πιο ασφαλές νιώθει ένα άτομο στον κόσμο, τόσο λιγότερο χρειάζεται να συντηρεί «παιδιάστικες» προβολές-μυθικές ερμηνείες ή λύσεις παραμυθιών για τα αιώνια προβλήματα της ζωής- και τόσο περισσότερο έχει τη δυνατότητα να αναζητήσει ορθολογικές ερμηνείες. Όσο πιο ασφαλής νιώθει ο άνθρωπος με τον εαυτό του, τόσο περισσότερο μπορεί να αποδεχτεί μια εξήγηση που λέει ότι ο κόσμος του έχει ελάχιστη σημασία για το σύμπαν. Από τη στιγμή που κάποιος νιώθει ότι είναι πραγματικά σημαντικός για το ανθρώπινο περιβάλλον του, ελάχιστα νοιάζεται για τη σημασία που έχει ο πλανήτης του στο σύμπαν. Αντίθετα, όσο πιο ανασφαλής νιώθει με τον εαυτό του και τη θέση του στον άμεσα περιβάλλοντα κόσμο, τόσο περισσότερο κλείνεται στον εαυτό του από φόβο ή κινείται προς τα έξω με στόχο την κατάκτηση για την κατάκτηση. Αυτό είναι το αντίθετο της αναζήτησης που απορρέει από το αίσθημα ασφάλειας το οποίο απελευθερώνει την περιέργειά μας.

Για τους ίδιους λόγους ένα παιδί, όσο καιρό δεν είναι σίγουρο ότι το άμεσο ανθρώπινο περιβάλλον του θα το προστατέψει, χρειάζεται να πιστεύει ότι ανώτερες δυνάμεις, όπως κάποιος φύλακας-άγγελος, το προσέχουν και ότι ο κόσμος του και η θέση του σε αυτόν είναι υψίστης σημασίας. Η ικανότητα μιας οικογένειας να παρέχει βασική ασφάλεια καθορίζει την ευκολία με την οποία το παιδί, καθώς μεγαλώνει, θα αρχίσει να ερευνά ορθολογικά τα πράγματα.

Όσον καιρό οι γονείς πίστευαν απολύτως ότι οι βιβλικές ιστορίες έλυναν το αίνιγμα της ύπαρξής μας και του σκοπού της, ήταν εύκολο να κάνουν ένα παιδί να νιώθει ασφαλές. Ένιωθαν ότι η Βίβλος περιείχε τις απαντήσεις σε όλα τα πιεστικά ερωτήματα: η Βίβλος έλεγε στον άνθρωπο όλα όσα χρειαζόταν να ξέρει για να κατανοεί τον κόσμο, πώς αυτός δημιουργήθηκε και πώς ο ίδιος να συμπεριφέρεται στον κόσμο. Στο δυτικό κόσμο, η Βίβλος παρέχει επίσης πρότυπα για τη φαντασία του ανθρώπου. Όσα πλούσια όμως κι αν είναι η Βίβλος, σε ιστορίες, ακόμη και στη διάρκεια των πιο θρησκευτικών περιόδων, δεν επαρκούσαν για να ικανοποιήσουν όλες τις ψυχικές ανάγκες του ανθρώπου.

Ένας λόγος είναι ότι ενώ η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη, καθώς και οι ιστορίες των αγίων, έδιναν απαντήσεις στο κρίσιμο ερώτημα ποια είναι η σωστή ζωή, δεν πρόσφεραν λύσεις στα προβλήματα που θέτουν οι σκοτεινές πλευρές της προσωπικότητάς μας. Οι βιβλικές ιστορίες προτείνουν ουσιαστικά μόνο μία λύση για τις αντικοινωνικές όψεις του ασυνειδήτου: την απώθηση αυτών των (απαράδεκτων) τάσεων. Όμως, τα παιδιά, που δεν ελέγχουν συνειδητά το Εκείνο τους, χρειάζονται ιστορίες οι οποίες επιτρέπουν τουλάχιστον τη φαντασιακή ικανοποίηση των «κακών» τάσεων και ειδικά πρότυπα για την εξαϋλώση τους.

Η Βίβλος μιλά άμεσα και έμμεσα γι' αυτά που απαιτεί ο Θεός από τον άνθρωπο. Μόλο που λέει πως η χαρά είναι μεγαλύτερη για τον αμαρτωλό που επανήλθε στην ευθεία οδό, παρά για κάποιον ο οποίος δεν έσφαλε ποτέ, το μήνυμα εξακολουθεί να είναι ότι η ζωή μας πρέπει να είναι σωστή, και όχι, για παράδειγμα, να εκδικούμαστε σκληρά εκείνους που μισούμε. Όπως δείχνει η ιστορία του Κάιν και του Άβελ, η Βίβλος δεν δείχνει καμία συμπάθεια για τις αγωνίες που προκαλεί η αδερφική αντιζηλία, προειδοποιεί απλώς πως αν κανείς δράσει ορμώμενος από αυτή την αντιζηλία, οι συνέπειες θα είναι καταστρεπτικές.

Αυτό, όμως, που ένα παιδί χρειάζεται περισσότερο, όταν το βασανίζει η ζηλία για τον αδερφό του ή την αδερφή του, είναι να του επιτραπεί να νιώσει ότι τα συναισθήματα του δικαιολογούνται από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Για ν' αντέξει τις αγωνίες της ζηλίας του, χρειάζεται να ενθαρρυνθεί να αναπτύξει τις φαντασιώσεις του ότι κάποια μέρα θα φτάσει και θα ξεπεράσει τον αδερφό ή την αδερφή του. Θα τα καταφέρει να αντιμετωπίσει την τωρινή του κατάσταση, χάρη στη πεποίθηση ότι το μέλλον θα τακτοποιήσει τα πράγματα. Περισσότερο απ' όλα, το παιδί χρειάζεται στηρίγματα για την ακόμη πολύ αδύναμη πίστη του ότι μεγαλώνοντας, δουλεύοντας σκληρά και ωριμάζοντας, θα είναι τελικά ο νικητής. Αν θα ανταμειφθεί στο μέλλον για τα τωρινά του βάσανα, δεν χρειάζεται να δράσει τώρα από ζηλία όπως έκανε ο Κάιν.

3.ε. Παραδείγματα παραμυθιών και πως αυτά επιδρούν στα παιδιά¹

Τα παραμύθια, λοιπόν, βοηθούν τα παιδιά να αντιμετωπίσουν τα ψυχολογικά προβλήματα της ανάπτυξης και της ολοκλήρωσης της προσωπικότητάς τους. Παραθέτουμε εδώ λοιπόν κάποια δημοφιλή παραμύθια για να δείξουμε κάποια νοήματά τους και τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται με τα προβλήματα ανάπτυξης του παιδιού, με την κατανόηση του εαυτού μας και του κόσμου. Δεν είναι δυνατόν, όμως, να αναλύσουμε όλα τα νοήματα ενός παραμυθιού, γιατί ένα παραμύθι έχει πολλές πλευρές οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές ανάλογα με το πρόβλημα που αντιμετωπίζει κάθε παιδί και την ηλικία του.

Για παράδειγμα στο Χένσελ και Γκρέτελ τονίζεται- σύμφωνα με τον παιδοψυχολόγο Bettelheim Bruno- η προσπάθεια του παιδιού να μείνει προσκολλημένο στους γονείς του, παρόλο που έχει έρθει η ώρα ν' αντιμετωπίσει μόνο του τον κόσμο, καθώς και την ανάγκη να υπερβεί την αρχέγονη στοματικότητα, την οποία συμβολίζει το γεγονός ότι τα παιδιά ξετρελαίνονται με το σπίτι από μελόψωμο. Έτσι, φαίνεται ότι αυτό το παραμύθι έχει να προσφέρει περισσότερο στο μικρό παιδί που είναι έτοιμο να κάνει τα πρώτα βήματά του στον κόσμο. Δίνει μορφή στα άγχη του και το καθησυχάζει για τους φόβους του, επειδή ακόμα και στην πιο υπερβολική μορφή τους- άγχη ότι θα τα καταβροχθίσουν- αποδεικνύονται αδικαιολόγητοι: τα παιδιά βγαίνουν στο τέλος νικητές, και ο πιο απειλητικός εχθρός- η μάγισσα- νικείται ολοκληρωτικά. Έτσι, θα μπορούσαμε βάσιμα να υποθέσουμε ότι αυτή η ιστορία έχει μεγαλύτερη αξία και απευθύνεται περισσότερο σε ένα παιδί που βρίσκεται στην ηλικία κατά την οποία τα παραμύθια αρχίζουν ν' ασκούν την ωφέλιμη επίδρασή τους, δηλαδή γύρω στα τέσσερα ή πέντε.

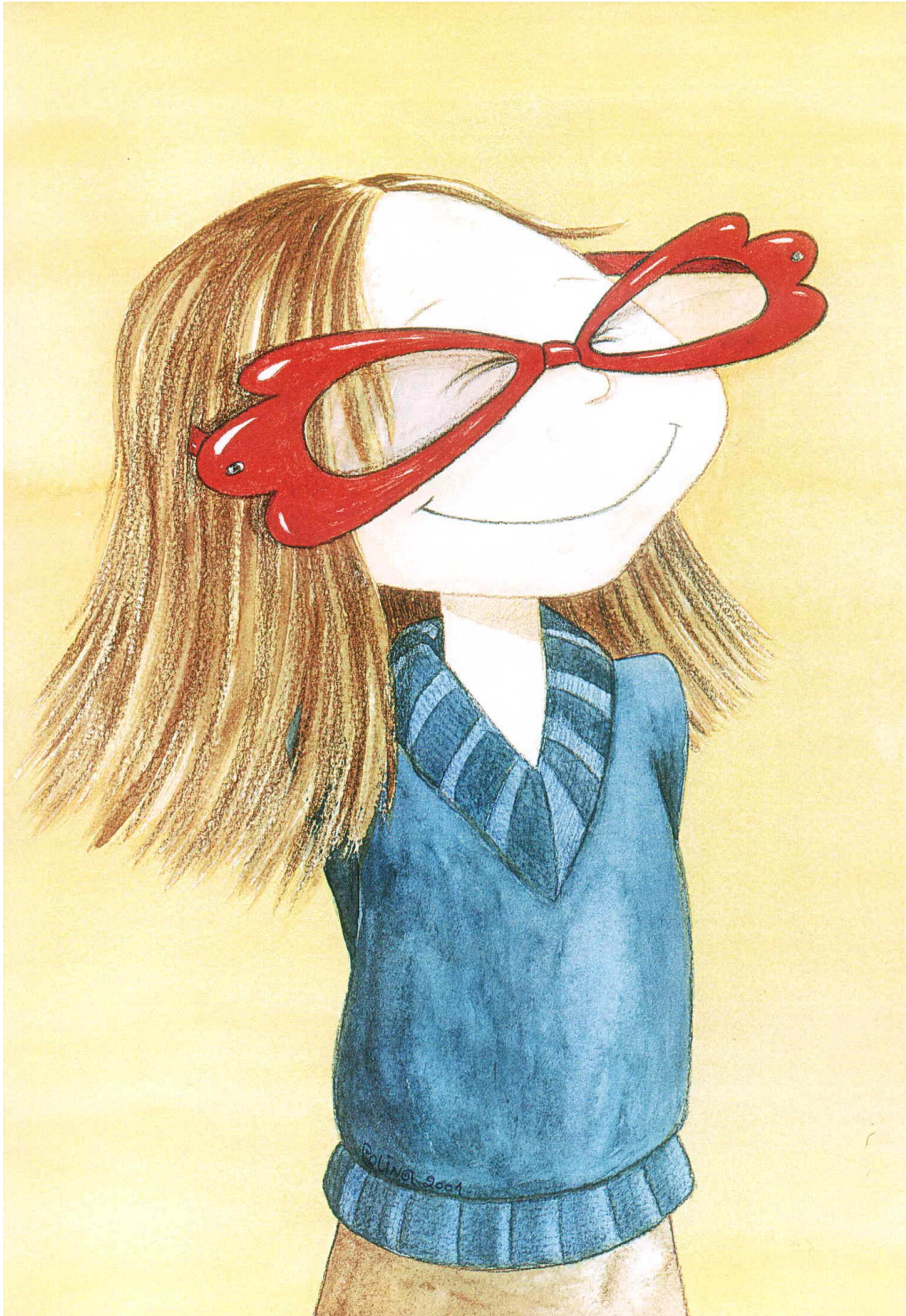
Όμως, το άγχος του αποχωρισμού- ο φόβος ότι κανείς θα εγκαταλειφθεί- και ο φόβος της πείνας, στην οποία περιλαμβάνεται η στοματική απληστία, δεν περιορίζονται σε μια ιδιαίτερη περίοδο της ανάπτυξης. Τέτοιοι φόβοι υπάρχουν στο ασυνείδητο σε όλες τις ηλικίες, κι έτσι, αυτή η ιστορία έχει νόημα και ενθαρρύνει και πολύ μεγαλύτερα παιδιά. Είναι γεγονός πως ένα παιδί μεγαλύτερης ηλικίας πολύ πιο δύσκολα θα παραδεχόταν συνειδητά το φόβο του μήπως οι γονείς του το εγκαταλείψουν ή θα αντιμετώπιζε τη στοματική του απληστία- ένας ακόμη λόγος για ν' αφήσουμε την ιστορία να μιλήσει στο ασυνείδητό του, να δώσει μορφή

1. Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995, 27-43

στα ασυνείδητα άγχη του και να το ανακουφίσει από αυτά, χωρίς ποτέ το ίδιο το παιδί να το συνειδητοποιήσει.

Άλλα στοιχεία της ίδιας ιστορίας μπορεί να προσφέρουν την καθυσύχαση και την καθοδήγηση που τόσο πολύ χρειάζεται ένα μεγαλύτερο παιδί. Στην πρώιμη εφηβεία του ένα κορίτσι είχε γοητευτεί από το Χένσελ και Γκρέτελ και είχε νιώσει μεγάλη ανακούφιση, διαβάζοντάς το πολλές φορές και αναπτύσσοντας τις φαντασιώσεις του γύρω από αυτό. Όταν ήταν παιδί είχε κυριαρχήσει πάνω της ένας λίγο μεγαλύτερος αδερφός. Κατά κάποιον τρόπο, της είχε δείξει το δρόμο, όπως είχε κάνει ο Χένσελ όταν έριξε τα πετραδάκια που οδήγησαν την αδερφή του και τον ίδιο πίσω στο σπίτι τους. Ως έφηβη, η κοπέλα εξακολουθούσε να βασίζεται στον αδερφό της, και αυτό το στοιχείο της ιστορίας την καθυσύχαζε. Συγχρόνως, όμως, δυσανασχετούσε με την κυριαρχία του. Χωρίς να το έχει συνειδητοποιήσει εκείνη την εποχή, η πάλη της για να ανεξαρτητοποιηθεί περιστρεφόταν γύρω από την φυσιογνωμία του Χένσελ. Η ιστορία έλεγε στο ασυνείδητό της ότι ακολουθώντας τον Χένσελ θα οπισθοδρομούσε, αντί να προχωρήσει μπροστά, και είχε επίσης το νόημα ότι αν και ο Χένσελ ήταν ο οδηγός στην αρχή της ιστορίας, στο τέλος είναι η Γκρέτελ που εξασφαλίζει την ελευθερία και την ανεξαρτησία και για τους δυο τους, αφού αυτή νικά τη μάγισσα. Ως ενήλικη γυναίκα, κατάλαβε ότι το παραμύθι την είχε βοηθήσει πάρα πολύ ν' αποτινάξει την εξάρτηση από τον αδερφό της, όπως την είχε πείσει ότι η πρώιμη εξάρτησή της από αυτόν δεν ήταν ανάγκη να παρεμβαίνει στην μεταγενέστερη υπεροχή της. Έτσι, μια ιστορία που για ένα λόγο είχε νόημα γι' αυτήν όταν ήταν μικρό παιδί, την καθοδήγησε στην εφηβεία της για έναν εντελώς διαφορετικό λόγο.

Το κεντρικό θέμα της «Χιονάτης» είναι η ιστορία μιας έφηβης η οποία υπερτερεί απ' όλες τις απόψεις από την κακιά μητριά, που από ζήλια τής αρνείται την ανεξαρτησία της. Την κατάσταση την αναπαριστά συμβολικά η προσπάθεια της μητριάς να εξοντώσει την Χιονάτη. Ωστόσο, το βαθύτερο νόημα της ιστορίας για ένα συγκεκριμένο κοριτσάκι πέντε ετών ήταν πολύ απομακρυσμένο από τα προβλήματα της εφηβείας. Η μητέρα του ήταν τόσο ψυχρή και απόμακρη, που το κοριτσάκι ήταν χαμένο. Η ιστορία το καθυσύχασε ότι δεν έπρεπε να απελπίζεται: η Χιονάτη, που την πρόδωσε η μητριά της, σώθηκε από άτομα αρσενικού γένους, πρώτα από τους νάνους και έπειτα από το βασιλόπουλο. Αυτό το παιδί, λοιπόν, δεν απελπίστηκε που η μητέρα του το εγκατέλειψε, αλλά πίστεψε ότι η σωτηρία θα ερχόταν από άντρες. Γεμάτο εμπιστοσύνη ότι η Χιονάτη τού είχε δείξει το δρόμο, στράφηκε στον πατέρα του, ο οποίος ανταποκρίθηκε θετικά. Το ευτυχισμένο τέλος του παραμυθιού επέτρεψε στο κοριτσάκι να βρει μια ευτυχισμένη λύση στο αδιέξοδό του όπου το είχε ωθήσει η έλλειψη ενδιαφέροντος της

μητέρας του. Έτσι, ένα παραμύθι μπορεί να έχει εξίσου σημαντικό νόημα για ένα παιδί πέντε ετών όπως και για ένα παιδί δεκατριών ετών, μόνο που τα προσωπικά μηνύματα τα οποία αντλούν από αυτό μπορεί να είναι εντελώς διαφορετικά.

Στη «Ραπουνζέλ» μαθαίνουμε ότι η μάγισσα φυλάκισε τη Ραπουνζέλ στον πύργο, όταν η μικρούλα έγινε δώδεκα ετών. Έτσι, η ιστορία της είναι η ιστορία μιας έφηβης και της ζηλιάρας μητέρας που προσπαθεί να την εμποδίσει να κερδίσει την ανεξαρτησία της, τυπικό πρόβλημα της εφηβείας το οποίο βρίσκει ευτυχή λύση όταν η Ραπουνζέλ, ενώνεται με τον πρίγκιπα της. Όμως, ένα αγόρι πέντε ετών ένιωθε καθησυχασμένο από αυτή την ιστορία με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο. Όταν έμαθε ότι η γιαγιά του, που το φρόντιζε το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας, έπρεπε να πάει στο νοσοκομείο εξαιτίας μιας σοβαρής ασθένειας-η μητέρα του δούλεψε όλη την ημέρα και δεν υπήρχε πατέρας στο σπίτι- ζήτησε να του διαβάσουν την ιστορία της Ραπουνζέλ. Σ' αυτήν την κρίσιμη στιγμή της ζωής του, δύο στοιχεία της ιστορίας ήταν σημαντικά: Πρώτον, η αντικαταστάτρια της μητέρας, κλειδώνοντας τη Ραπουνζέλ στον πύργο, την ασφάλιζε από όλους τους κινδύνους, ιδέα που του ήταν πάρα πολύ ελκυστική στη συγκεκριμένη περίπτωση. Έτσι, εκείνο που φυσιολογικά θα θεωρούνταν αρνητική, εγωιστική συμπεριφορά, αποκτούσε εξαιρετικά καθησυχαστικό νόημα κάτω από ειδικές περιστάσεις. Ακόμη πιο σημαντικό για το αγόρι ήταν ένα άλλο κεντρικό θέμα της ιστορίας: η Ραπουνζέλ βρήκε στο ίδιο της το σώμα τα μέσα για να ξεφύγει από τη δύσκολη θέση στην οποία βρισκόταν-οι πλεξούδες της βοήθησαν τον πρίγκιπα να αναρριχηθεί ως το δωμάτιό της στον πύργο. Το γεγονός ότι το σώμα κάποιου μπορεί να αποτελέσει μέσο σωτηρίας, το καθησύχασε ότι σε περίπτωση ανάγκης, θα μπορούσε παρομοίως να βρει στο δικό του σώμα την πηγή της ασφάλειάς του. Αυτό δείχνει ότι ένα παραμύθι, επειδή μιλά έμμεσα και με τον πιο φανταστικό τρόπο για ουσιαστικά ανθρώπινα προβλήματα, μπορεί να προσφέρει πολλά σε ένα αγοράκι ακόμα κι αν η ηρωίδα της ιστορίας είναι έφηβη.

Αυτά τα παραδείγματα μπορούν να καταπολεμήσουν οποιαδήποτε εντύπωση δημιουργεί το γεγονός ότι επικεντρώνουμε την ανάλυσή μας στα κύρια θέματα μιας ιστορίας, και δείχνουν ότι τα παραμύθια έχουν σημαντικό ψυχολογικό νόημα για τα παιδιά όλων των ηλικιών, κορίτσια και αγόρια, ανεξάρτητα από την ηλικία και το φύλο των ηρώων της ιστορίας. Επειδή τα παραμύθια διευκολύνουν τις αλλαγές ταύτισης- το παιδί αντιμετωπίζει σε κάθε περίοδο και διαφορετικά προβλήματα- του επιτρέπουν ν' αντλήσει πλούσια προσωπικά μηνύματα απ' αυτά. Στο φως της προγενέστερης ταύτισής της με την Γκρέτελ, η οποία ήταν ευτυχής που την καθοδηγούσε ο Χένσελ, η μεταγενέστερη ταύτιση της έφηβης με μια

Γκρέτελ που σύντριψε τη μάγισσα, έκανε την ανάπτυξή της προς την ανεξαρτησία πιο ικανοποιητική και ασφαλή. Το γεγονός ότι το αγοράκι ένωσε αρχικά ασφάλεια στην ιδέα του κλεισίματος στη σιγουριά του πύργου, του επέτρεψε αργότερα να νιώσει ευχαριστημένο, αναγνωρίζοντας ότι ήταν δυνατόν να βρει πιο αξιόπιστη ασφάλεια σ' αυτό που μπορούσε να του προσφέρει το σώμα του.

Καθώς δεν μπορούμε να γνωρίζουμε σε ποια ηλικία ένα συγκεκριμένο παραμύθι είναι πιο σημαντικό για κάθε παιδί, δεν μπορούμε ν' αποφασίζουμε μόνοι μας ποιο παραμύθι πρέπει να του πούμε σε μια ορισμένη στιγμή και γιατί. Αυτό μπορεί να το αποφασίσει μόνο το ίδιο το παιδί και να το αποκαλύψει με τη δύναμη των αισθημάτων με την οποία αντιδρά σ' αυτό που μια ιστορία αφυπνίζει στο συνειδητό και στο ασυνειδητό του. Φυσικά, ο γονιός θα αρχίσει να του λέει ή να του διαβάζει την ιστορία που ο ίδιος αγαπούσε όταν ήταν παιδί ή αγαπά τώρα. Αν η ιστορία δεν αρέσει στο παιδί τούτο σημαίνει ότι οι κεντρικές της ιδέες ή τα θέματά της απέτυχαν να αφυπνίσουν μια ανταπόκριση με νόημα στη συγκεκριμένη στιγμή της ζωής του. Τότε είναι καλύτερο να του πει ένα άλλο παραμύθι το επόμενο βράδυ. Σύντομα το παιδί θα υποδείξει ότι μια συγκεκριμένη ιστορία τού είναι σημαντική, ανταποκρινόμενο άμεσα σ' αυτή ή ζητώντας να του την ξαναπουν ξανά και ξανά. Αν όλα πάνε καλά, τότε ο ενθουσιασμός του θα είναι μεταδοτικός και ιστορία θα γίνει σημαντική και για το γονιό, έστω και μόνο επειδή σημαίνει τόσα πολλά για το παιδί. Τελικά, θα έρθει η στιγμή που το παιδί θα έχει κερδίσει όλα όσα μπορεί από την ιστορία την οποία προτιμά, ή τα προβλήματα που το έκαναν να ανταποκρίνεται σ' αυτήν, έχουν αντικατασταθεί από άλλα που εκφράζονται καλύτερα από κάποια άλλη ιστορία. Τότε μπορεί να χάσει προσωρινά το ενδιαφέρον του γι' αυτή την ιστορία και να απολαμβάνει πολύ περισσότερο κάποια άλλη. Είναι πάντοτε προτιμότερο να αφήνουμε το παιδί να μας καθοδηγεί ποια παραμύθια θα του πούμε.

Ακόμη και αν ο γονιός μαντέψει σωστά γιατί το παιδί συνδέεται συναισθηματικά με μια συγκεκριμένη ιστορία, είναι καλύτερα να κρατήσει αυτή τη γνώση για τον εαυτό του. Οι σημαντικότερες εμπειρίες και αντιδράσεις του μικρού παιδιού είναι σε μεγάλο βαθμό υποσυνείδητες και πρέπει να παραμείνουν τέτοιες μέχρις ότου φτάσει σε ωριμότερη ηλικία και κατανόηση. Συνιστά πάντοτε εισβολή να ερμηνεύσουμε τις ασυνείδητες σκέψεις κάποιου, να καθιστούμε συνειδητό αυτό που θέλει να διατηρήσει προσυνειδητό, και τούτο ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση του παιδιού. Το αίσθημα του παιδιού ότι οι εσωτερικές του σκέψεις δεν είναι γνωστές στους γονείς του ως τη στιγμή που το ίδιο θα αποφασίσει να τις αποκαλύψει, είναι εξίσου σημαντικό για την ευτυχία του με το αίσθημα ότι οι γονείς

μοιράζονται τα συναισθήματά του, απολαμβάνοντας μαζί του το ίδιο παραμύθι. Αν ο γονιός δείξει ότι τις ξέρει ήδη, εμποδίζει το παιδί να του κάνει το πολυτιμότερο δώρο μοιραζόμενο μαζί του ότι ως τώρα ήταν μυστικό και γνωστό μόνο σ' εκείνο. Επιπλέον, αφού ο γονιός είναι πολύ ισχυρότερος από το παιδί, η κυριαρχία του μπορεί να φανεί απεριόριστη και επομένως καταστροφικά συντριπτική, αν δείξει ότι είναι ικανός να διαβάξει τις μυστικές σκέψεις του παιδιού, να ξέρει τα πιο κρυφά αισθήματά του, ακόμη και πριν το ίδιο το παιδί αρχίσει να τα συνειδητοποιεί.

Επιπλέον, το να εξηγήσουμε σ' ένα παιδί γιατί ένα παραμύθι τού είναι τόσο σαγηνευτικό, καταστρέφει τη μαγεία της ιστορίας, που εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό απ' το γεγονός ότι το παιδί δεν γνωρίζει γιατί θέλγεται από αυτήν. Κι όταν η ιστορία χάσει τη δύναμή της να μαγεύει, χάνει και τη δυνατότητα να βοηθήσει το παιδί να παλέψει και να λύσει μόνο του το πρόβλημα που έκανε καταρχήν την ιστορία να έχει νόημα γι' αυτό. Οι ερμηνείες των ενηλίκων, όσο σωστές κι αν είναι, κλέβουν απ' το παιδί τη δυνατότητα να νιώσει ότι μόνο του, ακούγοντας επανειλημμένα και ξανασκεπτόμενο την ιστορία, αντιμετώπισε επιτυχώς μια δύσκολη κατάσταση. Μεγαλώνουμε, βρίσκουμε νόημα στη ζωή και νιώθουμε εσωτερική ασφάλεια, επειδή κατανοήσαμε και λύσαμε προσωπικά προβλήματα μόνοι μας και όχι επειδή μας τα εξήγησαν άλλοι.

Τα κεντρικά θέματα των παραμυθιών δεν είναι νευρωτικά συμπτώματα, κάτι που είναι προτιμότερο να κατανοήσει κανείς ορθολογικά, ώστε να μπορέσει μόνος του ν' απαλλαγεί από αυτό. Αυτά τα κεντρικά θέματα βιώνονται ως κάτι το θαυμάσιο, επειδή το παιδί νιώθει ότι τα αισθήματά του, οι ελπίδες και τα άγχη του κατανοούνται σε βάθος, χωρίς να ανασύρονται και να διερευνώνται στο σκληρό φως μιας λογικής που για την ώρα το ξεπερνά. Τα παραμύθια εμπλουτίζουν τη ζωή του παιδιού και της προσδίδουν μια μαγική διάσταση, ακριβώς επειδή το παιδί δεν ξέρει με ποιο τρόπο άσκησαν πάνω του τη γοητεία τους.

Για να καταλάβουμε πώς ένα παιδί αντιμετωπίζει τα παραμύθια, ας εξετάσουμε ως παράδειγμα εκείνα τα παραμύθια στα οποία κάποιο παιδί νικά με πονηριά το γίγαντα που το τρομοκρατεί ή απειλεί τη ζωή του. Η αυθόρμητη αντίδραση ενός πεντάχρονου παιδιού δείχνει ότι τα παιδιά καταλαβαίνουν διαισθητικά τι παριστάνουν οι «γίγαντες».

Ενθαρρυσμένη από τη συζήτηση για τη σημασία που έχουν τα παραμύθια για τα παιδιά, μια μητέρα ξεπέρασε τους δισταγμούς της να πει τέτοιες «αιματηρές και απειλητικές» ιστορίες στο γιο της. Από συζητήσεις μαζί του, ήξερε πως ο γιος της είχε φαντασιώσεις ότι έτρωγε ανθρώπους ή ότι τον έτρωγαν άνθρωποι. Έτσι, του είπε το παραμύθι «Τζακ, ο φονιάς των γιγάντων». Η αντίδραση του όταν τελείωσε η ιστορία ήταν: «Δεν υπάρχουν

τέτοια πράγματα όπως οι γίγαντες, έτσι δεν είναι;». Προτού η μητέρα του προλάβει να του δώσει την καθησυχαστική απάντηση που ήταν στην άκρη της γλώσσας της-και η οποία θα κατέστρεφε την αξία της ιστορίας για το παιδί-το αγοράκι συνέχισε: «Όμως υπάρχουν τέτοια πράγματα, οι μεγάλοι, κι αυτοί είναι σαν γίγαντες. Με την ωριμότητα της ηλικίας του, το πεντάχρονο αγοράκι κατάλαβε το ενθαρρυντικό μήνυμα της ιστορίας: αν και οι ενήλικοι μπορούν να μοιάζουν με γίγαντες, ένα παιδάκι με πονηριά μπορεί να τους νικήσει.

Αυτή η παρατήρηση αποκαλύπτει μια πηγή της απροθυμίας των ενηλίκων να λένε παραμύθια: δεν νιώθουμε άνετα στη σκέψη ότι, περιστασιακά, στα μάτια των παιδιών μας μοιάζουμε με γίγαντες, αν και αυτό συμβαίνει. Ούτε θέλουμε να παραδεχτούμε ότι σκέφτονται πόσο εύκολο είναι να μας ξεγελάσουν ή να μας κοροϊδέψουν, και πόσο τα θέλγει αυτή η ιδέα. Όμως, είτε τους λέμε παραμύθια είτε όχι, στα μάτια τους «εμφανιζόμαστε»- όπως το αποδεικνύει το παράδειγμα του μικρού αγοριού-σαν εγωιστές γίγαντες που θέλουμε να κρατούμε για τον εαυτό μας όλα τα υπέροχα πράγματα τα οποία μας κάνουν δυνατούς. Τα παραμύθια καθησυχάζουν τα παιδιά ότι τελικά μπορούν να ξεγελάσουν τον γίγαντα, δηλαδή ότι θα μεγαλώσουν και θα γίνουν όπως ο γίγαντας, θ' αποκτήσουν τις ίδιες δυνάμεις. Αυτές είναι «οι ισχυρές ελπίδες που μας ωριμάζουν».

Ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι οι γονείς που λένε παραμύθια στα παιδιά τους, μπορούν να τους δώσουν την σημαντικότερη καθησύχαση: ότι εγκρίνουν το γεγονός ότι παίζουν με την ιδέα να ξεγελάσουν τους γίγαντες. Από αυτήν την άποψη, δεν είναι το ίδιο να διαβάζει το παιδί την ιστορία με το να του τη λέμε εμείς, γιατί όταν το παιδί διαβάζει μόνο του, μπορεί να σκεφτεί ότι μονάχα κάποιος ξένος- το πρόσωπο που έγραψε ή διασκεύασε την ιστορία- εγκρίνει την εξαπάτηση και την εξολόθρευση του γίγαντα. Όμως όταν οι γονείς του λένε την ιστορία, το παιδί μπορεί να είναι σίγουρο ότι εγκρίνουν το γεγονός πως εκδικείται στις φαντασιώσεις του για την απειλή που συνεπάγεται γι' αυτό η κυριαρχία των ενηλίκων.

3.στ. Ικανοποίηση μέσα από την ταύτιση και την υποκατάσταση έναντι συνειδητής αναγνώρισης¹

Όπως κάθε μεγάλη τέχνη, τα παραμύθια θέλγουν και μορφώνουν. Το ιδιαίτερο γνώρισμά τους είναι ότι μιλούν άμεσα στα παιδιά. Στην ηλικία που αυτές οι ιστορίες έχουν περισσότερο νόημα για το παιδί, το κύριο πρόβλημά του είναι να βάλει κάποια τάξη στο εσωτερικό χάος του μυαλού του ώστε να καταλαβαίνει καλύτερα τον εαυτό του, αναγκαία προϋπόθεση για να πετύχει κάποια συμφωνία ανάμεσα στις αντιλήψεις του και τον εξωτερικό του κόσμο.

Οι «αληθινές» ιστορίες για τον «πραγματικό» κόσμο μπορεί να παρέχουν κάποιες ενδιαφέρουσες και συχνά χρήσιμες πληροφορίες, αλλά ο τρόπος με τον οποίο ξετυλίγονται είναι τόσο ξένος προς τον τρόπο που λειτουργεί το μυαλό του παιδιού πριν από την εφηβεία, όσο ξένα είναι τα υπερφυσικά γεγονότα των παραμυθιών προς τον τρόπο με τον οποίο ο ώριμος νους κατανοεί τον κόσμο.

Οι αυστηρά ρεαλιστικές ιστορίες βρίσκονται σε αντίθεση με τις εσωτερικές εμπειρίες του παιδιού. Θα τις ακούσει και ίσως πάρει κάτι από αυτές, αλλά δεν μπορεί να αντλήσει σημαντικό προσωπικό νόημα το οποίο να υπερβαίνει το προφανές περιεχόμενό τους. Τέτοιες ιστορίες πληροφορούν χωρίς να εμπλουτίζουν, όπως δυστυχώς συμβαίνει με το μεγαλύτερο μέρος αυτών που μαθαίνουμε στο σχολείο. Η αντικειμενική γνώση είναι επωφελής για τη συνολική προσωπικότητα μόνο όταν μετατρέπεται σε «προσωπική γνώση». Το να προγράψουμε τις ρεαλιστικές ιστορίες για τα παιδιά, θα ήταν εξίσου ανόητο με το να απαγορέψουμε τα παραμύθια. Υπάρχει σημαντική θέση και για τις πρώτες και για τα δεύτερα στη ζωή του παιδιού. Όμως, είναι άγονο να τροφοδοτούμε το παιδί αποκλειστικά με ρεαλιστικές ιστορίες. Όταν οι ρεαλιστικές ιστορίες συνδυάζονται με ευρεία και ψυχολογικά ορθή χρησιμοποίηση των παραμυθιών, τότε το παιδί δέχεται πληροφορίες που μιλούν και στα δύο μέρη της υπό εκκόλαψη προσωπικότητάς του: στο λογικό και στο συναισθηματικό.

Τα παραμύθια περιέχουν μερικά ονειρικά στοιχεία, αλλά αυτά συγγενεύουν με όσα συμβαίνουν στα όνειρα των εφήβων ή των ενηλίκων, όχι των παιδιών. Όσο κι αν τα όνειρα του ενηλίκου είναι τρομακτικά ή ακατανόητα, όλες οι λεπτομέρειές τους έχουν νόημα όταν αναλύονται και

1. Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995, 79-87

επιτρέπουν σ' αυτόν που τα έχει δει να κατανοήσει τι απασχολεί το ασυνείδητό του. Αναλύοντας τα όνειρά του, ένα άτομο μπορεί να καταλάβει καλύτερα τον εαυτό του, κατανοώντας πλευρές της ψυχικής ζωής του που είχαν ξεφύγει από την προσοχή του, είχαν παραμορφωθεί ή τις αρνιόταν, δεν τις αναγνώριζε προηγουμένως. Επειδή τέτοιου είδους ασυνείδητες επιθυμίες, ανάγκες, πιέσεις και άγχη παίζουν σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά, το άτομο που γνωρίζει καλύτερα τον εαυτό του μέσα από τα όνειρα μπορεί να ρυθμίσει με πολύ μεγαλύτερη επιτυχία τη ζωή του.

Τα όνειρα των παιδιών είναι πολύ απλά: οι επιθυμίες ικανοποιούνται και τα άγχη αποκτούν απτή μορφή. Για παράδειγμα, στο όνειρο ενός παιδιού κάποιο ζώο το χτυπά ή καταβροχθίζει κάποιον. Τα όνειρά του περιέχουν ασυνείδητο περιεχόμενο το οποίο πρακτικά δεν διαμορφώνεται από το Εγώ του. Οι ανώτερες ψυχικές λειτουργίες σχεδόν δεν υπεισέρχονται στην παραγωγή των ονείρων του. Γι' αυτόν το λόγο, τα παιδιά δεν μπορούν και δεν θα έπρεπε να αναλύουν τα όνειρά τους. Το Εγώ τους είναι ακόμη αδύναμο και βρίσκεται στη διαδικασία οικοδόμησής του. Ιδιαίτερα πριν από τη σχολική ηλικία, το παιδί είναι υποχρεωμένο να παλεύει συνεχώς για να εμποδίζει τις πιέσεις των επιθυμιών του να συνθλίψουν τη συνολική του προσωπικότητα, να δίνει μάχη εναντίον των δυνάμεων του ασυνείδητου την οποία χάνει τις περισσότερες φορές.

Αυτή η πάλη που ποτέ δεν απουσιάζει πλήρως από τις ζωές μας, παραμένει μια πάλη αβέβαιης έκβασης ακόμη και κατά την εφηβεία, αν και καθώς μεγαλώνουμε, είμαστε υποχρεωμένοι να καταπολεμούμε επίσης τις ανορθολογικές τάσεις του Υπέρεγώ. Καθώς ωριμάζουμε, και οι τρεις ψυχικές διαστάσεις- Εκείνο, Εγώ, και Υπερεγώ- αρθρώνεται σαφέστερα και διαχωρίζονται μεταξύ τους, και η καθεμία είναι ικανή να αλληλενέργεια με τις άλλες δύο χωρίς το ασυνείδητο να συνθλίβει το συνειδητό. Η ικανότητα του Εγώ να διαπραγματεύεται με το Εκείνο και το Υπερεγώ διευρύνεται και κατά τη φυσιολογική πορεία των γεγονότων, το ψυχικά υγιές άτομο ελέγχει αποτελεσματικά την αλληλενέργειά τους.

Ωστόσο, στο παιδί, όταν το ασυνείδητο του έρχεται στο προσκήνιο, κατακλύζει αμέσως το σύνολο της προσωπικότητάς του. Αντί να ενισχύεται από την εμπειρία αναγνώρισης του χαοτικού περιεχομένου του ασυνείδητου, το Εγώ του αποδυναμώνεται από αυτήν την άμεση επαφή, γιατί κατακλύζεται από το ασυνείδητο. Αυτός είναι ο λόγος που το παιδί πρέπει να εξωτερικεύει τις εσωτερικές του διαδικασίες για να μπορεί να τις συλλάβει, πόσο μάλλον να τις ελέγχει κάπως. Πρέπει κατά κάποιον τρόπο να παίρνει τις αποστάσεις του από το περιεχόμενο του ασυνείδητου του και να το βλέπει σαν κάτι το εξωτερικό προς το ίδιο, ώστε να κερδίσει κάποιο είδος κυριαρχίας πάνω του.

Στο φυσιολογικό παιχνίδι, αντικείμενα όπως οι κούκλες και τα ζωάκια χρησιμοποιούνται για να ενσαρκώνουν διάφορες πλευρές της προσωπικότητας του παιδιού που είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες, μη αποδεκτές και αντιφατικές για να μπορέσει να τις αντιμετωπίσει. Αυτό επιτρέπει στο Εγώ του να κερδίσει κάποια κυριαρχία πάνω σ' αυτά τα στοιχεία, πράγμα που δεν μπορεί να κάνει όταν του το ζητάνε ή όταν υποχρεώνεται από τις περιστάσεις να τα αναγνωρίσει ως προβολές των εσωτερικών του διαδικασιών.

Μέσα από το παιχνίδι τα παιδιά μπορούν να επεξεργαστούν μερικές ασυνείδητες πιέσεις. Πολλές πιέσεις, όμως, δεν προσφέρονται γι' αυτό, επειδή είναι πολύπλοκες και αντιφατικές ή πολύ επικίνδυνες και αποδοκιμάζονται κοινωνικά. Για παράδειγμα, τα αισθήματα του τελώνιου-στην ιστορία του ψαρά και του τελώνιου- όταν ήταν κλεισμένο στο λαγήνι, είναι τόσο αμφιθυμικά, βίαια και δυνητικά καταστροφικά, που το παιδί δεν θα μπορούσε να τα εκφράσει από μόνο του στο παιχνίδι, γιατί δεν θα μπορούσε να τα κατανοήσει επαρκώς ώστε να τα εξωτερικεύσει, και επίσης γιατί οι συνέπειες θα μπορούσαν να είναι πολύ επικίνδυνες. Από αυτήν την άποψη, η γνώση των παραμυθιών είναι μεγάλη βοήθεια, όπως αποδεικνύει το γεγονός ότι τα παιδιά παριστάνουν πολλά παραμύθια, αλλά μόνο αφού εξοικειωθούν με την ιστορία, την οποία δεν θα μπορούσαν ποτέ να επινοήσουν από μόνοι τους.

Για παράδειγμα, τα περισσότερα παιδιά θέλγονται να παίζουν τη «Σταχτοπούτα», αλλά μόνο αφού το παραμύθι γίνει μέρος του φανταστικού τους κόσμου, ιδιαίτερα το ευτυχισμένο τέλος στην κατάσταση της έντονης αδελφικής αντιζηλίας. Είναι αδύνατο για το παιδί να αναπτύξει από μόνο του φαντασιώσεις ότι θα λυτρωθεί, ότι εκείνο για τους οποίους είναι πεισμένο ότι το περιφρονούν και το εξουσιάζουν, θα καταλήξουν να αναγνωρίσουν την ανωτερότητά του. Πολλά κορίτσια είναι τόσο πεισμένα μερικές φορές ότι η κακή τους (μητριά) μητέρα είναι η αιτία για όλες τους τις στενοχώριες, που από μόνοι τους δεν είναι πιθανόν να φανταστούν ότι όλα θα μπορούσαν να αλλάξουν ξαφνικά. Όμως, όταν αυτή η ιδέα τους παρουσιάζεται μέσα από τη «Σταχτοπούτα», μπορούν να πιστέψουν ότι οποιαδήποτε στιγμή μια καλή(νεράιδα) μητέρα μπορεί να έρθει να τα λυτρώσει, αφού το παραμύθι τούς λέει με πειστικό τρόπο ότι αυτό θα γίνει.

Ένα παιδί μπορεί να δώσει έμμεσα μορφή σε βαθιές επιθυμίες, όπως στην οιδιπόδεια επιθυμία να αποκτήσει ένα μωρό από τη μητέρα ή τον πατέρα, φροντίζοντας ένα παιχνίδι-ζωάκι ή ένα αληθινό ζώο σαν να ήταν μωρό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ικανοποιεί μια βαθιά βιωμένη ανάγκη, εξωτερικεύοντας την επιθυμία. Αν βοηθήσουμε το παιδί να αναγνωρίσει τι αντιπροσωπεύει για αυτό η κούκλα ή το ζώο και τι παριστάνει παίζοντας

μαζί του-όπως κάνουμε όταν ψυχαναλύουμε το ονειρικό υλικό των ενηλίκων- το σπρώχνουμε σε βαθιά σύγχυση, γιατί αυτό είναι κάτι που ξεπερνά την ηλικία του-το παιδί δεν έχει ακόμα ασφαλή αίσθηση ταυτότητας.Προτού εγκαθιδρυθεί στέρεα μια αρσενική ή θηλυκή ταυτότητα, εύκολα κλονίζεται ή καταστρέφεται, αν το παιδί αναγνωρίσει πολύπλοκες, καταστροφικές ή οιδιπόδειες επιθυμίες που είναι αντίθετες σε μια στερεή ταυτότητα.

Τα παιδιά που δεν έρχονται σε επαφή με το είδος της λογοτεχνίας που ονομάζεται παραμύθι θα μπορούσαμε να πούμε ότι στερούνται την εκφόρτιση των εσωτερικών τους πιέσεων.Αν κάνουμε ένα παιδί να συνειδητοποιήσει τι υποκαθιστούν στην ψυχολογία του τα πρόσωπα των παραμυθιών, του στερούμε μια διέξοδο την οποία χρειάζεται πολύ, και το συνθλίβουμε υποχρεώνοντάς το να αναγνωρίσει τις επιθυμίες, τα άγχη και τα εκδικητικά αισθήματα που το κατατρύχουν.Όπως το άλογο, έτσι και τα παραμύθια μπορούν να είναι πολύ χρήσιμα για τα παιδιά, μπορούν ακόμα να κάνουν μια ανυπόφορη ζωή να μοιάζει ότι αξίζει να τη ζει κανείς, εφόσον το παιδί δεν ξέρει τι σημαίνουν γι' αυτό ψυχολογικά.

Ενώ ένα παραμύθι μπορεί να περιέχει πολλά ονειρικά στοιχεία, το μεγάλο του πλεονέκτημα έναντι των ονείρων είναι ότι διαθέτει συνεκτική δομή με συγκεκριμένη αρχή και πλοκή που οδηγείται προς μια ικανοποιητική λύση η οποία επιτυγχάνεται στο τέλος.Το παραμύθι έχει κι άλλα σημαντικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με τις φαντασιώσεις του κάθε ατόμου.Όποιο κι αν είναι το περιεχόμενο ενός παραμυθιού-που μπορεί να είναι ανάλογο με τις φαντασιώσεις του παιδιού είτε αυτές είναι οιδιπόδειες, είτε εκδικητικά σαδιστικές, είτε υποτίμησης του ενός γονέα- το παιδί μπορεί να μιλά ανοιχτά γι' αυτό, γιατί δεν χρειάζεται να κρατά μυστικά τα αισθήματά του για το τι συμβαίνει στο παραμύθι, ή να νιώθει ένοχο που ευχαριστείται μ' αυτές τις σκέψεις.

Ο ήρωας του παραμυθιού έχει ένα σώμα που μπορεί να κάνει θαυμαστά ανδραγαθήματα.Το κάθε παιδί, ταυτιζόμενο με τον ήρωα, μπορεί να αντισταθμίσει στις φαντασιώσεις του και μέσα από την ταύτιση όλες τις ανεπάρκειες, πραγματικές ή φανταστικές, του σώματός του.Μπορεί να φανταστεί ότι και αυτό, όπως ο ήρωας, είναι ικανό να σκαρφαλώσει στον ουρανό, να νικήσει γίγαντες, να αλλάξει την εμφάνισή του, να γίνει το ισχυρότερο ή ομορφότερο πλάσμα, με λίγα λόγια το σώμα του να είναι και να κάνει όλα όσα θα επιθυμούσε.Αφού ικανοποιήσει στις φαντασιώσεις του τις επιθυμίες μεγαλείου, μπορεί να είναι πιο ήσυχο με το σώμα του όπως είναι στην πραγματικότητα.Επιπλέον, το παραμύθι προβάλλει την αποδοχή της πραγματικότητας, γιατί, μολονότι συντελούνται εξαιρετικές μεταμορφώσεις στο σώμα του ήρωα κατά τη διάρκεια του παραμυθιού,

αυτός ξαναγίνεται κοινός θνητός όταν ο αγώνας τελειώνει. Στο τέλος του παραμυθιού δεν ξανακούμε τίποτε για την ουράνια ομορφιά ή για την υπερφυσική δύναμη του ήρωα. Δεν μοιάζει καθόλου με το μυθικό ήρωα, που διατηρεί για πάντα τα υπεράνθρωπα χαρακτηριστικά. Από τη στιγμή που ο ήρωας του παραμυθιού αποκτήσει την πραγματική του ταυτότητα στο τέλος της ιστορίας (και μαζί της την εσωτερική ασφάλεια για τον εαυτό του, το σώμα του, τη ζωή του, τη θέση του στη κοινωνία), είναι ευτυχής γι' αυτό που είναι, και από όλες τις απόψεις θεωρείται πια ένα συνηθισμένο άτομο.

Για να έχει το παραμύθι επωφελή αποτελέσματα εξωτερίκευσης, το παιδί δεν πρέπει να συνειδητοποιήσει τις ασυνείδητες πιέσεις στις οποίες ανταποκρίνεται υιοθετώντας ως δικές του τις λύσεις του παραμυθιού.

Το παραμύθι αρχίζει από εκεί που βρίσκεται το παιδί στη συγκεκριμένη φάση της ζωής του και όπου θα παρέμενε καθηλωμένο χωρίς τη βοήθεια της ιστορίας: να νιώθει ότι το παραμελούν, το απορρίπτουν, το υποτιμούν. Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας τις δικές του διαδικασίες σκέψης- όσο αντίθετες κι αν είναι με τον λογικισμό των ενηλίκων- η ιστορία ανοίγει λαμπρές προοπτικές, που θα επιτρέψουν στο παιδί να ξεπεράσει στιγμιαία αισθήματα ακραίας απελπισίας. Για να πιστέψει την ιστορία και να κάνει την αισιόδοξη άποψή της μέρος της δικής του εμπειρίας από τον κόσμο, το παιδί χρειάζεται να την ακούσει πολλές φορές. Αν επιπροσθέτως την παριστάνει, αυτό την κάνει πιο «αληθινή» και «πραγματική».

Το παιδί νιώθει ποιο απ' όλα τα παραμύθια είναι αληθινό σε σχέση με την εσωτερική του κατάσταση της στιγμής (την οποία είναι ανίκανο να αντιμετωπίσει μόνο του), και επίσης με ποιόν τρόπο η ιστορία του παρέχει τα μέσα για να αντιμετωπίσει ένα δύσκολο πρόβλημα. Σπανίως όμως το αναγνωρίζει αμέσως, ακούγοντας την ιστορία πρώτη φορά. Γι' αυτό, μερικά στοιχεία του παραμυθιού είναι πολύ παράξενα, όπως θα έπρεπε να είναι για να μιλούν σε βαθιά κρυμμένα συναισθήματα.

Μόνο όταν ακούσει επανειλημμένα ένα παραμύθι και του δοθεί πολύς χρόνος ώστε να έχει τη δυνατότητα να το σκεφτεί, μπορεί το παιδί να επωφεληθεί πλήρως από όλα όσα έχει να του προσφέρει η ιστορία για να κατανοήσει τον εαυτό του και την εμπειρία του από τον κόσμο. Μόνο τότε οι ελεύθεροι συνειρμοί του, σε σχέση με την ιστορία, θα του επιτρέψουν να αντλήσει από το παραμύθι το πιο προσωπικό νόημα, και θα το βοηθήσουν έτσι να τα βγάλει πέρα με τα προβλήματα που το καταπιέζουν. Για παράδειγμα, ακούγοντας πρώτη φορά ένα παραμύθι, το παιδί δεν μπορεί να βάλει τον εαυτό του στο ρόλο ενός προσώπου του άλλου φύλου. Χρειάζεται απόσταση και προσωπική επεξεργασία που απαιτεί χρόνο προτού το κορίτσι μπορέσει να ταυτιστεί με τον Τζακ στο «Τζακ και η φασολιά» ή ένα αγόρι με την Ραπουνζέλ.

Γνώρισα γονείς των οποίων το παιδί αντέδρασε σ'ένα παραμύθι λέγοντας «μου αρέσει», και έτσι αυτοί του είπαν κάποια άλλη ιστορία, νομίζοντας ότι ένα ακόμη παραμύθι θα αύξαινε την ευχαρίστησή του. Όμως, η παρατήρηση του παιδιού εκφράζει ένα ασαφές ακόμη αίσθημα ότι τούτη η ιστορία έχει κάτι σημαντικό να του πει, κάτι που θα χαθεί αν το παιδί δεν την ακούσει επανειλημμένα και δεν του δοθεί χρόνος να το συλλάβει. Αν κατευθύνουμε πρόωρα τις σκέψεις του σε μια δεύτερη ιστορία, η επίδραση της πρώτης μπορεί να εξουδετερωθεί, ενώ αν το κάνουμε αργότερα μπορεί να αυξηθεί.

Τα παιδιά μοιάζουν γοητευμένα όταν τους διαβάζουν παραμύθια μέσα στην τάξη ή σε βιβλιοθήκες κατά την ώρα της ανάγνωσης παραμυθιών. Συχνά, όμως, δεν τους δίνεται καμία ευκαιρία να τα αναλογιστούν ή να αντιδράσουν με άλλον τρόπο: είτε τα μαντρώνουν αμέσως σε κάποια άλλη δραστηριότητα ή τους λένε κάποια άλλη ιστορία διαφορετικού είδους, η οποία διαλύει ή καταστρέφει την εντύπωση που είχε δημιουργήσει το παραμύθι. Αν μιλήσουμε με παιδιά ύστερα από μια τέτοια εμπειρία, μοιάζει σαν να μην τους έχουν πει την ιστορία, παρ'όλο το καλό που τους έχει κάνει. Όμως, όταν ο αφηγητής της ιστορίας δίνει στα παιδιά και το χρόνο για να τη συλλογιστούν, για να βυθιστούν στην ατμόσφαιρα που τους δημιουργεί το άκουσμά της και τα ενθαρρύνει να μιλήσουν για αυτή, τότε η συζήτηση αποκαλύπτει ότι η ιστορία προσφέρει πάρα πολλά από συναισθηματική και διανοητική άποψη, τουλάχιστον σε μερικά παιδιά.

3.ζ. Η σημασία της εξωτερίκευσης(πρόσωπα και γεγονότα των φαντασιώσεων)¹

Το μυαλό ενός μικρού παιδιού περικλείει μια συνεχώς επεκτεινόμενη συλλογή εντυπώσεων που είναι συχνά αταίριαστες και μόνο εν μέρει ενσωματωμένες: μερικές είναι ορθά ιδωμένες όψεις της πραγματικότητας, αλλά η φαντασίωση κυριαρχεί πλήρως σε πολύ περισσότερα στοιχεία. Η φαντασίωση γεμίζει τα τεράστια κενά κατανόησης που έχει το παιδί και οφείλονται στην ανωριμότητα της σκέψης του και στην έλλειψη κατάλληλων πληροφοριών. Άλλες στρεβλώσεις είναι η συνέπεια εσωτερικών πιέσεων που οδηγούν σε παρανοήσεις τις αντιλήψεις του παιδιού.

Το φυσιολογικό παιδί αρχίζει τις φαντασιώσεις του ξεκινώντας από κάποιο τμήμα της πραγματικότητας, το οποίο έχει παρατηρήσει περισσότερο ή λιγότερο ορθά και το οποίο μπορεί να προκαλεί τέτοιες έντονες ανάγκες ή άγχη, που παρασύρουν το παιδί. Συχνά, τα πράγματα γίνονται τόσο μπερδεμένα στο μυαλό του, που δεν μπορεί να τα ξεχωρίσει. Όμως, είναι αναγκαία κάποια τάξη ώστε το παιδί να μην επιστρέψει στην πραγματικότητα αποδυναμωμένο ή ηττημένο, αλλά ενισχυμένο ύστερα από αυτήν την περιπλάνηση στις φαντασιώσεις του.

Τα παραμύθια που ξετυλίγονται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το μυαλό του παιδιού βοηθούν το παιδί δείχνοντάς του πώς μια ανώτερη σαφήνεια μπορεί να αναδυθεί και αναδύεται τελικά από όλες αυτές τις φαντασιώσεις. Τα παραμύθια, όπως και το παιδί στη φαντασία του, αρχίζουν συνήθως με έναν πολύ ρεαλιστικό τρόπο: μια μητέρα λέει στην κόρη της να πάει μόνη της επίσκεψη στη γιαγιά της (Κοκκινοσκουφίτσα), τις δυσκολίες που έχει ένα φτωχό ζευγάρι να ταΐσει τα παιδιά του (Χένσελ και Γκρέτελ), έναν ψαρά που δεν πιάνει ψάρια στα δίχτυα του (η ιστορία του ψαρά και του τελώνιου). Με άλλα λόγια, η ιστορία αρχίζει με μια πραγματική, αλλά κάπως προβληματική κατάσταση.

Το παιδί, το οποίο αντιμετωπίζει καθημερινά προβλήματα και γεγονότα που το μπερδεύουν, παρακινείται από την εκπαίδευσή του να κατανοήσει το πώς και το γιατί αυτών των καταστάσεων και να επιδιώξει λύσεις. Επειδή, όμως, ο έλεγχος που ασκεί η ικανότητά του να σκέφτεται λογικά πάνω στο ασυνείδητό του είναι ακόμη περιορισμένος, παρασύρεται από την φαντασία του υπό την πίεση των συναισθημάτων του και των

1. Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995, 89-96

άλυτων συγκρούσεων. Η μόλις αναδυόμενη ικανότητα του παιδιού να σκέφτεται λογικά θάβεται κάτω από άγχη, ελπίδες, φόβους, επιθυμίες, αγάπες και μίση, που διαπλέκονται με αυτό που το παιδί είχε αρχίσει να σκέφτεται.

Το παραμύθι, αν και μπορεί να αρχίζει με την ψυχολογική διάθεση του παιδιού-για παράδειγμα, αισθήματα απόρριψης όταν συγκρίνεται με τα αδέρφια του, όπως η Σταχτοπούτα- ποτέ δεν αρχίζει με την πραγματική του κατάσταση. Κανένα παιδί δεν είναι υποχρεωμένο να κάθεται στις στάχτες, όπως η Σταχτοπούτα, ούτε εγκαταλείπεται ηθελημένα σε ένα πυκνό δάσος, όπως ο Χένσελ και η Γκρέτελ, γιατί μια ομοιότητα με την πραγματική κατάσταση θα ήταν πολύ τρομακτική για το παιδί και θα το έκανε να νιώσει δυσάρεστα, ενώ ένας από τους στόχους των παραμυθιών είναι να παρηγορούν.

Το παιδί που είναι εξοικειωμένο με τα παραμύθια κατανοεί ότι αυτά του μιλούν με τη γλώσσα των συμβόλων και όχι της καθημερινής πραγματικότητας. Το παραμύθι του επιτρέπει να καταλάβει, από την αρχή και σε όλη την πλοκή του, ως το τέλος, ότι αυτά για τα οποία μιλά δεν είναι πραγματικά γεγονότα ή αληθινά πρόσωπα και μέρη. Όσο για το ίδιο το παιδί, τα πραγματικά γεγονότα γίνονται σημαντικά μέσα από το συμβολικό νόημα που αποδίδει ή βρίσκει σε αυτά.

«Μια φορά κι έναν καιρό», «Σε μια μακρινή χώρα», «Πριν από πολλά, πολλά χρόνια», «Την εποχή που τα ζώα μιλούσαν ακόμη», «Μια φορά κι έναν καιρό, σε ένα παλιό κάστρο μέσα σε ένα μεγάλο και πυκνό δάσος»: αυτός ο τρόπος με τον οποίο αρχίζουν τα παραμύθια, υποδεικνύει ότι όσα ακολουθούν δεν αφορούν το εδώ και το τώρα που ξέρουμε. Η ηθελημένη ασάφεια στην αρχή του παραμυθιού συμβολίζει ότι αφήνουμε το συγκεκριμένο κόσμο της συνηθισμένης πραγματικότητας. Τα παλιά κάστρα, οι σκοτεινές σπηλιές, τα κλειδωμένα δωμάτια όπου κανείς απαγορεύεται να μπει, τα αδιάβατα δάση, όλα αυτά υποδεικνύουν ότι κάτι που είναι συνήθως κρυμμένο θα αποκαλυφθεί, ενώ το «πριν από πολύ καιρό» συνεπάγεται ότι θα μάθουμε για πολύ παλιά γεγονότα.

Οι αδερφοί Γκριμ δεν θα μπορούσαν να αρχίσουν τη συλλογή των παραμυθιών τους με πιο εύστοχη πρόταση από εκείνη που εισάγει την πρώτη τους ιστορία, το Βάτραχο βασιλιά. Αρχίζει: «Τον παλιό καιρό, όταν οι ευχές βοηθούσαν ακόμη, ζούσε ένας βασιλιάς που όλες του οι κόρες ήταν όμορφες, αλλά η μικρότερη ήταν τόσο όμορφη, που ο ίδιος ο ήλιος, ο οποίος έχει δει τόσα πολλά, έμενε έκπληκτος κάθε φορά που φώτιζε το πρόσωπό της». Αυτή η αρχή τοποθετεί την ιστορία σε έναν ανεπανάληπτο παραμυθένιο χρόνο: την αρχαϊκή περίοδο, όταν όλοι πιστεύαμε πως οι ευχές μας μπορούσαν, αν όχι να κινήσουν βουνά, τουλάχιστον να αλλάξουν τη

μοίρα μας, την περίοδο που, σύμφωνα με την ψυχοκρατική αντίληψή μας για τον κόσμο, ο ήλιος μας παρατηρούσε και αντιδρούσε στα γεγονότα. Η ουράνια ομορφιά του παιδιού, η αποτελεσματικότητα των ευχών και η έκπληξη του ήλιου εκφράζουν την απόλυτη μοναδικότητα του γεγονότος. Αυτές είναι οι συνιστώσες που τοποθετούν το παραμύθι όχι στο χρόνο ή στον τόπο της εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά σε μια κατάσταση του νου, εκείνη του μικρού παιδιού. Έτσι, το παραμύθι μπορεί να καλλιεργήσει αυτό του νου καλύτερα από οποιοδήποτε άλλο είδος λογοτεχνίας.

Σύντομα συμβαίνουν γεγονότα που δείχνουν ότι η συνήθης λογική και αιτιότητα αναστέλλονται, όπως συμβαίνει στις ασυνείδητες διαδικασίες όπου συντελούνται τα πιο παλιά, μοναδικά και καταπληκτικά γεγονότα. Το περιεχόμενο του ασυνειδήτου είναι ταυτοχρόνως πολύ κρυμμένο και πολύ οικείο, πολύ σκοτεινό και εξαναγκαστικό, δημιουργεί το πιο ανυπόφορο άγχος, όπως και τη μεγαλύτερη ελπίδα. Δεν περιορίζεται από ένα συγκεκριμένο χρόνο ή τόπο ή από την λογική διαδοχή των γεγονότων, όπως ορίζονται από το λογικισμό μας. Χωρίς να το συνειδητοποιούμε, το ασυνείδητο μας πηγαίνει πίσω στις παλαιότερες περιόδους της ζωής μας. Οι παράξενες, πολύ παλιές, πολύ μακρινές και συγχρόνως εξαιρετικά οικείες τοποθεσίες για τις οποίες μιλά ένα παραμύθι, υποδεικνύουν ένα ταξίδι στο εσωτερικό του μυαλού μας, στα βασίλεια της άγνοιας και του ασυνειδήτου.

Μετά την καθημερινή και απλή αρχή του, το παραμύθι καταπιάνεται με φανταστικά γεγονότα. Όμως, όσο μεγάλες κι αν είναι οι λοξοδρομήσεις, ακολουθεί μια πλοκή, σε αντίθεση με το άπλαστο μυαλό του παιδιού ή ένα όνειρο. Αφού ταξιδέψει το παιδί σε έναν εκπληκτικό κόσμο, στο τέλος το παραμύθι το επαναφέρει στην πραγματικότητα με τον πιο καθησυχαστικό τρόπο. Του διδάσκει εκείνο που χρειάζεται περισσότερο από όλα να ξέρει σε τούτο το στάδιο της ανάπτυξής του: το να επιτρέπει στην φαντασίωσή του να το κυριεύει για ένα διάστημα δεν είναι καταστροφικό, αρκεί να μην παραμένει διαρκώς αιχμαλωτισμένο από αυτή. Στο τέλος της ιστορίας, ο ήρωας επιστρέφει στην πραγματικότητα, μια ευτυχισμένη, αλλά χωρίς μαγεία πραγματικότητα.

Το παιδί που είναι πολύ πιο ανασφαλές από έναν ενήλικο, χρειάζεται καθησύχαση ότι η ανάγκη του για φαντασιώσεις ή η ανικανότητα του να σταματήσει τις φαντασιώσεις του, δεν είναι ανεπάρκεια. Λέγοντας παραμύθια στο παιδί του, ο γονιός του δίνει μια σημαντική απόδειξη ότι θεωρεί πως οι εσωτερικές εμπειρίες του, όπως ενσαρκώνονται στα παραμύθια, έχουν αξία, είναι νόμιμες και κατά κάποιον τρόπο ακόμη και «πραγματικές». Αυτό δίνει στο παιδί το αίσθημα ότι αφού ο γονιός του δέχεται τις εσωτερικές του εμπειρίες ως πραγματικές και σημαντικές, είναι συμπερασματικά-και το ίδιο πραγματικό και σημαντικό.

Μετά την ηλικία των πέντε ετών περίπου- την ηλικία που τα παραμύθια αποκτούν πραγματικά νόημα για το παιδί-κανένα παιδί δεν θεωρεί ότι είναι αληθινά, σε σχέση με την εξωτερική πραγματικότητα. Το κοριτσάκι επιθυμεί να φαντάζεται ότι είναι πριγκιπόπουλο που ζει σε ένα κάστρο, που υφαίνει επεξεργασμένες φαντασιώσεις ότι είναι, αλλά όταν η μητέρα της τη φωνάζει για το δείπνο, ξέρει ότι δεν είναι. Και ενώ ένα αλσύλλιο σε κάποιο πάρκο μπορεί καμιά φορά να βιώνεται ως βαθύ, σκοτεινό δάσος γεμάτο κρυμμένα μυστικά, το παιδί ξέρει τι είναι πραγματικά, όπως το κοριτσάκι ξέρει πως η κούκλα της δεν είναι στην πραγματικότητα το μωρό της, όσο κι αν της μιλά και τη μεταχειρίζεται σαν να ήταν.

Ιστορίες που μένουν κοντύτερα στην πραγματικότητα αρχίζοντας στο δωμάτιο του παιδιού ή στην αυλή, αντί να αρχίζουν στην καλύβα ενός φτωχού ξυλοκόπου πολύ κοντά σε ένα μεγάλο δάσος, και στις οποίες υπάρχουν άνθρωποι που μοιάζουν πολύ με τους γονείς του παιδιού και όχι πεινασμένοι ξυλοκόποι ή βασιλιάδες και βασίλισσες, ιστορίες που μερδεύουν τα ρεαλιστικά στοιχεία με φανταστικά τεχνάσματα εκπλήρωσης επιθυμιών, είναι πιθανόν να δημιουργήσουν σύγχυση στο παιδί ως προς τι είναι πραγματικό και τι δεν είναι. Τέτοιες ιστορίες, που αποτυγχάνουν να συμβαδίσουν με την εσωτερική πραγματικότητα του παιδιού, αν και πιστές ως προς την εξωτερική πραγματικότητα, διευρύνουν το χάσμα μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής εμπειρίας του. Επίσης το διαχωρίζουν από τους γονείς του, γιατί το παιδί καταλήγει να νιώθει ότι αυτό και οι γονείς του ζουν σε διαφορετικούς πνευματικούς κόσμους. Όσο κοντά κι αν κατοικούν στον «πραγματικό» χώρο, συναισθηματικά μοιάζουν να ζουν, προσωρινά, σε διαφορετικές ηπείρους. Κάνουν την ασυνέχεια μεταξύ των γενεών επώδυνη τόσο για τους γονείς όσο και για το παιδί.

Αν σε παιδί λέμε μόνο «αληθινές προς την πραγματικότητα» ιστορίες (που σημαίνει ψευδείς προς σημαντικά μέρη της εσωτερικής του πραγματικότητας), μπορεί να συμπεράνει ότι μεγάλο μέρος της εσωτερικής του πραγματικότητας δεν είναι δεκτό από τους γονείς του. Έτσι, πολλά παιδιά αποξενώνονται από την εσωτερική τους ζωή και αυτό δημιουργεί ένα κενό. Ως συνέπεια, μπορεί αργότερα στην εφηβεία, όταν δεν θα βρίσκονται πια κάτω από την συναισθηματική επιβολή των γονέων τους, να καταλήξουν να μισούν το λογικό κόσμο και να δραπετεύσουν εξ' ολοκλήρου σε ένα φαντασιωτικό κόσμο, ώστε να ανακτήσουν αυτό που έχασαν στα παιδικά τους χρόνια. Σε μεγαλύτερη ηλικία, αυτό συνεπάγεται μερικές φορές σοβαρή ρήξη με την πραγματικότητα, με όλες τις επικίνδυνες συνέπειες για το άτομο και την κοινωνία. Ή, πράγμα λιγότερο σοβαρό, το άτομο μπορεί να συνεχίσει αυτή την ενθυλάκωση του εσωτερικού του εαυτού σε όλη τη

διάρκεια της ζωής του και να μην νιώσει ποτέ πλήρως ικανοποιημένο στον κόσμο, επειδή, έχοντας αποξενωθεί από τις ασυνείδητες διαδικασίες, δεν μπορεί να τις χρησιμοποιήσει για να εμπλουτίσει τη ζωή του στην πραγματικότητα. Τότε η ζωή δεν είναι ούτε «ευχαρίστηση», ούτε «ένα είδος εκκεντρικού προνομίου». Με έναν τέτοιο αποχωρισμό, ότι κι αν συμβαίνει στην πραγματικότητα, αποτυγχάνει να προσφέρει κατάλληλη ικανοποίηση των ασυνείδητων αναγκών. Το αποτέλεσμα είναι ότι το άτομο νιώθει πάντα τη ζωή ατελή.

Όταν ένα παιδί δεν κατακλύζεται από τις εσωτερικές ψυχικές διαδικασίες του και το φροντίζουν καλά από όλες τις σημαντικές απόψεις, είναι ικανό να αντιμετωπίζει τη ζωή με τον κατάλληλο για την ηλικία του τρόπο και μπορεί να λύνει τα προβλήματα που προκύπτουν. Όμως, παρατηρώντας μικρά παιδιά σε μια παιδική χαρά, για παράδειγμα, αντιλαμβανόμαστε πόσο σύντομες είναι οι περίοδοι κατά τις οποίες το παιδί δεν κατακλύζεται από τις εσωτερικές ψυχικές διαδικασίες του.

Όταν κυριαρχούν οι εσωτερικές πιέσεις του παιδιού- πράγμα που συμβαίνει συχνά- ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορεί να ελπίζει ότι θα αποκτήσει κάποιον έλεγχο πάνω τους είναι να τις εξωτερικεύσει. Όμως το πρόβλημα είναι πώς να το κάνει χωρίς να αφήσει τις εξωτερικεύσεις να το καταβάλουν. Το να ξεχωρίσει τις ποικίλες όψεις της εξωτερικής του εμπειρίας είναι πολύ σκληρή δουλειά για ένα παιδί, κι αν δεν βοηθηθεί, αυτό γίνεται αδύνατο, από τη στιγμή που οι εμπειρίες μπερδεύονται με τις εσωτερικές του εμπειρίες. Το παιδί δεν είναι ακόμα ικανό να βάλει μόνο του σε τάξη και να δώσει νόημα στις εσωτερικές του διαδικασίες. Τα παραμύθια του προσφέρουν πρόσωπα στα οποία μπορεί να εξωτερικεύσει με ελέγξιμους τρόπους τι συμβαίνει στο μυαλό του. Του δείχνουν πώς μπορεί να ενσαρκώσει τις καταστροφικές του επιθυμίες σε κάποιο πρόσωπο, να πετύχει τις επιθυμητές ικανοποιήσεις από κάποιο άλλο, να ταυτιστεί με ένα τρίτο πρόσωπο, να έχει ιδανική προσκόλληση σε ένα τέταρτο και ούτω καθεξής, ανάλογα με τις ανάγκες της στιγμής.

Όταν όλες οι σκέψεις του παιδιού για εκπλήρωση επιθυμιών ενσαρκώνονται σε μια καλή νεράιδα, όλες οι καταστροφικές του επιθυμίες σε μια κακή μάγισσα, όλοι του οι φόβοι σε ένα αδηφάγο λύκο, όλες οι απαιτήσεις της συνείδησής του σε ένα σοφό άντρα τον οποίο συναντά σε κάποια περιπέτεια, όλος ο ζηλόφθονος θυμός του σε κάποιο ζώο που βγάζει τα μάτια των αντιζήλων του, τότε το παιδί μπορεί τελικά να αρχίσει να ξεχωρίζει τις αντιφατικές τάσεις του, και έτσι θα καταποντίζεται όλο και λιγότερο στο χάος που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει.

3.η. Η φαντασίωση της μοχθηρής μητριάς¹

Υπάρχει ο σωστός χρόνος για ορισμένες εμπειρίες ανάπτυξης, και η παιδική ηλικία είναι η εποχή για να μάθει κανείς να γεφυρώνει το τεράστιο χάσμα μεταξύ των εσωτερικών εμπειριών και του πραγματικού κόσμου. Τα παραμύθια μπορεί να μοιάζουν χωρίς νόημα, φανταστικά, τρομακτικά και εντελώς απίστευτα στον ενήλικο που στερήθηκε την φαντασίωση των παραμυθιών κατά την παιδική ηλικία, ή που απώθησε αυτές τις αναμνήσεις. Τέτοιου είδους ιστορίες αναστατώνουν τον ενήλικο που δεν έχει επιτύχει ικανοποιητική ενσωμάτωση των δύο κόσμων, εκείνου της πραγματικότητας και εκείνου της φαντασίας. Όμως, ένας ενήλικος ικανός να ενσωματώνει στην λογική τάξη πραγμάτων το παράλογο του ασυνειδήτου του, θα είναι δεκτικός στον τρόπο με τον οποίο τα παραμύθια βοηθούν το παιδί να πραγματοποιήσει αυτή την ενσωμάτωση. Τα παραμύθια αποκαλύπτουν αλήθειες για την ανθρωπότητα και τον εαυτό του στο παιδί και στον ενήλικο που γνωρίζει, όπως ο Σωκράτης, ότι μέσα στον σοφότερο από εμάς βρίσκεται ακόμη ένα παιδί.

Στην Κοκκινοσκουφίτσα η καλοσυνάτη γιαγιά αντικαθίσταται ξαφνικά από τον αρπακτικό λύκο που απειλεί να εξολοθρέψει το παιδί. Μια πολύ ανόητη, αν την δούμε αντικειμενικά, και πολύ τρομακτική μεταμόρφωση. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την μεταμόρφωση άσκοπα τρομακτική, αντίθετη με κάθε πραγματικότητα. Όμως, αν την δούμε με τον τρόπο που το παιδί βιώνει τις εμπειρίες του, είναι άραγε στ' αλήθεια πιο τρομερή από την ξαφνική μεταμόρφωση της καλοσυνάτης γιαγιάς του σ' ένα πρόσωπο που αντλεί την ίδια την αίσθηση του εαυτού του, όταν το ταπεινώνει επειδή έβρεξε το παντελόνι του; Για το παιδί, η γιαγιά δεν είναι πια το ίδιο πρόσωπο που ήταν μόλις πριν από ένα λεπτό, έχει γίνει δράκαινα. Πώς μπορεί κάποια που ήταν τόσο καλή, που έφερνε δώρα, που έδειχνε μεγαλύτερη κατανόηση και ανοχή και ήταν λιγότερο κριτική από τη μαμά του, να συμπεριφέρεται ξαφνικά με τόσο ριζικά διαφορετικό τρόπο;

Ανίκανο να δει οποιαδήποτε συνάφεια ανάμεσα στις δύο εκδηλώσεις, το παιδί βιώνει στ' αλήθεια τη γιαγιά ως δύο ξεχωριστές οντότητες: εκείνη

1. Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995, 97-107

που αγαπά και εκείνη που απειλεί. Είναι πράγματι η γιαγιά και ο λύκος. Διχοτομώντας την κατ' αυτόν τον τρόπο, το παιδί μπορεί να διατηρήσει την εικόνα της καλής γιαγιάς. Αν μεταβάλλεται σε λύκο, ναι, αυτό είναι σίγουρα τρομακτικό, αλλά δεν χρειάζεται να διακυβεύσει την εικόνα της καλοπροαίρετης γιαγιάς. Στο κάτω κάτω, όπως του λέει η ιστορία, ο λύκος είναι μια παροδική εκδήλωση. Η γιαγιά θα επιστρέψει θριαμβευτικά.

Παρομοίως, ενώ τις περισσότερες φορές η μητέρα είναι μια προστάτρια που δίνει τα πάντα, μπορεί να μεταβληθεί στην άκαρδη μητριά, αν είναι τόσο κακιά, ώστε να αρνείται στο παιδάκι κάτι που θέλει.

Μια τέτοια διχοτόμηση ενός προσώπου ώστε να διατηρηθεί άθικτη η καλή εικόνα, είναι κάθε άλλο παρά ένα τέχνασμα που βρίσκουμε μόνο στα παραμύθια- χρησιμοποιείται από πολλά παιδιά ως λύση σε μια σχέση που δυσκολεύονται πολύ να χειριστούν ή να την κατανοήσουν. Μ' αυτό το τέχνασμα λύνονται ξαφνικά όλες οι αντιφάσεις, όπως έγινε με ένα κοριτσάκι μικρότερο από πέντε ετών που θυμήθηκε αυτό το επεισόδιο όταν ήταν φοιτήτρια.

Μια μέρα σ' ένα σουπερμάρκετ, η μητέρα του κοριτσιού θύμωσε ξαφνικά πολύ μαζί του και το κοριτσάκι ένιωσε εντελώς εκμηδενισμένο από το γεγονός ότι η μητέρα μπορούσε να του συμπεριφέρεται κατ' αυτό τον τρόπο. Στο δρόμο για το σπίτι, η μητέρα εξακολούθησε να το κατσαδιάζει θυμωμένα, λέγοντάς του ότι δεν είναι καθόλου καλό παιδί. Το κορίτσι πείστηκε ότι αυτό το κακό άτομο απλώς έμοιαζε με τη μητέρα του, και μόλο που ισχυριζόταν ότι ήταν αυτή, στην πραγματικότητα ήταν μια κακή εξωγήινη, μια σφετερίστρια που της έμοιαζε, που άρπαξε τη μητέρα της και πήρε τη θέση της. Στο εξής, σε πολλές διαφορετικές περιστάσεις, το κορίτσι υπέθετε ότι η εξωγήινη είχε απαγάγει τη μητέρα του και είχε πάρει τη θέση της για να το βασανίζει, πράγμα που η πραγματική του μητέρα δεν θα έκανε ποτέ.

Αυτή η φαντασίωση συνεχίστηκε δύο χρόνια μέχρις ότου, όταν έγινε επτά χρονών, το κορίτσι απέκτησε αρκετό θάρρος ώστε να δοκιμάσει να παγιδέψει την εξωγήινη. Όταν η εξωγήινη θα έπαιρνε τη θέση της μητέρας για να επιδοθεί στην αποτρόπαιη πρακτική της να τη βασανίζει, η μικρή θα της έκανε με έξυπνο τρόπο μερικές ερωτήσεις για πράγματα που είχαν συμβεί ανάμεσα στην αληθινή μητέρα και την ίδια. Προς μεγάλη της έκπληξη, η εξωγήινη ήξερε τα πάντα, γεγονός που αρχικά απλώς της επιβεβαίωσε την πανουργία της. Όμως, ύστερα από δυο τρεις τέτοιες δοκιμές, το κορίτσι άρχισε να αμφιβάλλει. Τότε ρώτησε τη μητέρα του για γεγονότα που είχαν συμβεί ανάμεσα στο ίδιο και την εξωγήινη. Όταν έγινε

φανερό πως η μητέρα του ήξερε τα γεγονότα, η φαντασίωση με την εξωγήινη κατέρρευσε.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου που η ασφάλειά του κοριτσιού απαιτούσε να είναι η μητέρα του πάντοτε καλή-ποτέ θυμωμένη ή απορριπτική-το κορίτσι είχε επαναδιατάξει την πραγματικότητα ώστε να του παρέχει αυτό που είχε ανάγκη. Όταν μεγάλωσε και ένιωσε πιο ασφαλές, ο θυμός της μητέρας ή οι σοβαρές κριτικές δεν έμοιαζαν πια τόσο ολοκληρωτικά συντριπτικές. Από τη στιγμή που η δική του ολοκλήρωση είχε εγκαθιδρυθεί καλύτερα, μπορούσε να κάνει και χωρίς τη φαντασίωση με την εξωγήινη που της εγγυούταν ασφάλεια, και να επανεπεξεργαστεί τη διπλή εικόνα της μητέρας σε μία, θέτοντας σε δοκιμασία την πραγματικότητα της φαντασίωσής του.

Ενώ τα μικρά παιδιά χρειάζονται μερικές φορές να διχοτομούν την εικόνα των γονέων τους στην καλοκάγαθη και στην απειλητική όψη της για να νιώθουν ότι η πρώτη τα προστατεύει πλήρως, τα περισσότερα δεν μπορούν να το κάνουν τόσο έξυπνα και συνειδητά όπως το παραπάνω κορίτσι. Τα περισσότερα παιδιά δεν μπορούν να βρουν τη δική τους λύση στο αδιέξοδο που τους δημιουργεί μια Μητέρα η οποία μεταβάλλεται ξαφνικά σε «σφετερίστρια που της μοιάζει». Τα παραμύθια, που μιλούν για καλές νεράιδες οι οποίες εμφανίζονται ξαφνικά και βοηθούν το παιδί να βρει την ευτυχία παρά την ύπαρξη της «σφετερίστριας» ή της «μητριάς», επιτρέπουν στο παιδί να μην καταστραφεί απ' αυτήν την «σφετερίστρια». Τα παραμύθια δείχνουν πως η καλή νεράιδα-νονά, κάπου κρυμμένη, επαγρυπνά για τη μοίρα του παιδιού, έτοιμη να επιβάλλει τη δύναμή της στις κρίσιμες στιγμές. Το παραμύθι λέει στο παιδί ότι «αν και υπάρχουν μάγισσες, μην ξεχνάς ποτέ ότι υπάρχουν επίσης καλές νεράιδες, που είναι πολύ πιο ισχυρές». Τα ίδια παραμύθια καθησυχάζουν ότι ο έξυπνος ανθρωπάκος, κάποιος που μοιάζει τόσο ανίσχυρος, όπως νιώθει το ίδιο το παιδί για τον εαυτό του, μπορεί πάντοτε να ξεγελάσει τον θηριώδη γίγαντα. Είναι πάρα πολύ δυνατόν κάποια ιστορία για ένα παιδί που ξεγέλασε έξυπνα ένα κακό πνεύμα να έδωσε στο κορίτσι το θάρρος να προσπαθήσει να εκθέσει την εξωγήινη.

Αυτό που στην ψυχανάλυση είναι γνωστό ως «οικογενειακή ρομαντική ιστορία» του εφήβου υποδεικνύει την οικουμενικότητα τέτοιου είδους φαντασιώσεων. Πρόκειται για φαντασιώσεις ή ονειροπολήσεις που το φυσιολογικό παιδί αναγνωρίζει εν μέρει ως τέτοιες, αλλά εντούτοις τις πιστεύει επίσης εν μέρει. Έχουν ως επίκεντρό τους την ιδέα ότι οι γονείς του δεν είναι οι πραγματικοί του γονείς, αλλά είναι το παιδί υψηλών προσώπων και λόγω ατυχών περιστάσεων υποχρεώνεται να ζει με αυτούς τους ανθρώπους, που ισχυρίζονται ότι είναι οι γονείς του. Αυτές οι

ονειροπολήσεις παίρνουν ποικίλες μορφές: συχνά, το παιδί πιστεύει ότι μόνο ένας γονιός είναι ψεύτικος, κάτι ανάλογο με συχνές καταστάσεις στα παραμύθια, όπου ο ένας γονιός είναι πραγματικός και ο άλλος θετός. Το παιδί ελπίζει και προσδοκά ότι μια μέρα, τυχαία ή προσχεδιασμένα, θα εμφανιστεί ο πραγματικός του γονιός, θα ανυψωθεί στην υψηλή θέση που δικαιούται και θα ζήσει στο εξής ευτυχισμένο.

Αυτές οι φαντασιώσεις είναι χρήσιμες: επιτρέπουν στο παιδί να νιώθει πραγματικά θυμωμένο με την υποκρίτρια εξωγήινη ή τον «ψεύτικο γονιό», χωρίς ενοχές. Κι αρχίζουν τυπικά να εμφανίζονται όταν τα αισθήματα ενοχής είναι ήδη μέρος της διαμορφωμένης προσωπικότητας του παιδιού, κι όταν ο θυμός με το γονιό ή- ακόμη χειρότερα- η περιφρόνησή του γι' αυτόν, του δημιουργεί αισθήματα ενοχής που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει. Έτσι, η τυπική διχοτόμηση της μητέρας στα παραμύθια σε καλή (συνήθως νεκρή) μητέρα και σε μια κακή μητριά, υπηρετεί καλά το παιδί. Όχι μόνο είναι ένα μέσο να διατηρήσει μια εσωτερική μητέρα που είναι πάντα καλή, όταν η πραγματική μητέρα δεν είναι καθόλου καλή, αλλά επίσης του επιτρέπει να νιώθει θυμό εναντίον της κακής μητριάς χωρίς να βάζει σε κίνδυνο την καλή θέληση της αληθινής μητέρας, που θεωρεί ότι είναι ένα διαφορετικό άτομο. Έτσι, το παραμύθι υποδεικνύει στο παιδί πώς μπορεί να χειριστεί τα αντιφατικά αισθήματα, τα οποία αλλιώς θα το συνέθλιβαν σ' αυτό το στάδιο όπου μόλις αρχίζει να αναπτύσσεται η ικανότητά του να ενσωματώνει αντιφατικά συναισθήματα. Η φαντασίωση της μοχθηρής μητριάς όχι μόνο διαφυλάσσει άθικτη την καλή μητέρα, αλλά επίσης εμποδίζει το παιδί να νιώθει ένοχο για τις οργίλες σκέψεις και επιθυμίες του γι' αυτήν, ενοχή που θα παρενέβαινε σοβαρά στην καλή σχέση με τη Μητέρα.

Ενώ η φαντασίωση της κακής μητριάς διαφυλάσσει την εικόνα της καλής μητέρας, το παραμύθι βοηθά επίσης το παιδί να μη συνθλίβεται όταν βιώνει τη μητέρα του ως κακή. Σε μεγάλο βαθμό, κατά τον ίδιο τρόπο που η εξωγήινη στη φαντασίωση του κοριτσιού εξαφανιζόταν μόλις η μητέρα ήταν πάλι ευχαριστημένη με το κοριτσάκι της, έτσι κι ένα καλοκάγαθο πνεύμα μπορεί να εξουδετερώσει στο λεπτό όλα τα κακά που έχει κάνει ένα μοχθηρό πνεύμα. Οι καλές ιδιότητες της μητέρας προβάλλονται μεγαλοποιημένες στο σωτήρα του παραμυθιού, ενώ οι κακές προβάλλονται εξίσου μεγαλοποιημένες στη μάγισσα. Όμως, μ' αυτό τον τρόπο βιώνει το μικρό παιδί τον κόσμο: είτε απόλυτα ευτυχισμένο, είτε σαν μια κόλαση που τίποτα δεν την απαλύνει.

Όταν βιώνει τη συναισθηματική ανάγκη να το κάνει, το παιδί όχι μόνο διχοτομεί το γονιό σε δύο πρόσωπα, αλλά επίσης μπορεί να διχοτομήσει τον εαυτό του σε δύο ανθρώπους που, θέλει να πιστεύει, δεν

«Τώρα, πού στο καλό μπορεί να έχει κρυφτεί;»

έχουν τίποτα κοινό μεταξύ τους. Υπάρχουν μικρά παιδιά που μένουν με επιτυχία στεγνά στη διάρκεια της ημέρας, αλλά που βρέχονται στο κρεβάτι τους τη νύχτα, και ξυπνώντας, μαζεύονται με αποστροφή σε μια γωνιά και λένε με πεποίθηση : «Κάποιος έβρεξε το κρεβάτι μου». Το παιδί δεν το κάνει αυτό, όπως νομίζουν οι γονείς, για να ρίξει το σφάλμα σε κάποιον άλλον, παρόλο που γνωρίζει ότι το ίδιο κατούρησε το κρεβάτι. Αυτός ο «κάποιος» που το έκανε, είναι εκείνο το μέρος του εαυτού του από το οποίο έχει τώρα αποχωριστεί. Αυτή η πλευρά της προσωπικότητάς του έχει γίνει στην πραγματικότητα ένας ξένος. Το να επιμένει κανείς να αναγνωρίσει το παιδί ότι ήταν αυτό που έβρεξε το κρεβάτι, είναι σαν να προσπαθεί να επιβάλλει πρόωρα την έννοια της ακεραιότητας της ανθρώπινης προσωπικότητας, και μια τέτοια επιμονή στην πραγματικότητα καθυστερεί την ανάπτυξη αυτής της έννοιας. Για να αναπτύξει ασφαλή αίσθηση του εαυτού του, το παιδί χρειάζεται να την περιορίσει ένα διάστημα μονάχα σε ότι πλήρως επιδοκιμάζει και επιθυμεί το ίδιο. Αφού αποκτήσει έτσι έναν εαυτό για τον οποίο είναι περήφανο, χωρίς αμφιθυμία, μπορεί να αρχίσει σιγά σιγά να αποδέχεται την ιδέα ότι μπορεί να έχει και πολύ αμφισβητούμενες πλευρές.

Όπως ο γονιός στο παραμύθι χωρίζεται σε δύο πρόσωπα, που αντιπροσωπεύουν τα αντιτιθέμενα αισθήματα αγάπης και απόρριψης, έτσι και το παιδί εξωτερικεύει και προβάλλει σε «κάποιον» όλα τα κακά πράγματα που είναι πολύ τρομακτικά για να τα αναγνωρίσει ως μέρος του εαυτού του.

Τα παραμύθια παίρνουν υπόψη τους ότι είναι προβληματικό το να βλέπει κανείς μερικές φορές τη μητέρα ως κακιά μητριά. Με τον τρόπο του, το παραμύθι προειδοποιεί ότι δεν πρέπει να παρασυρθεί κανείς πολύ μακριά και πολύ γρήγορα από αισθήματα οργής. Το παιδί εύκολα υποκύπτει στο θυμό για κάποιο αγαπητό πρόσωπο ή στην ανυπομονησία του, όταν το αφήνουν να περιμένει. Έχει την τάση να καταφεύγει σε αισθήματα θυμού και να παρασύρεται από επιθυμίες που απορρέουν από την οργή του, χωρίς να πολυσκεφτεί ποιες θα ήταν οι συνέπειες αν αυτές οι επιθυμίες πραγματοποιούνταν. Πολλά παραμύθια απεικονίζουν την τραγική έκβαση τέτοιων απερίσκεπτων επιθυμιών, τις οποίες υλοποιεί κάποιος, επειδή επιθυμεί κάτι πάρα πολύ ή είναι ανίκανος να περιμένει ώσπου τα πράγματα να συντελεστούν όταν έρθει η ώρα τους. Και οι δύο ψυχικές καταστάσεις χαρακτηρίζουν τα παιδιά. Δυο ιστορίες των αδερφών Γκρίμ, μπορούν να το δείξουν.

Στο παραμύθι «Χανς, ο σκατζόχοιρός μου», ένας άντρας θυμώνει όταν η μεγάλη του επιθυμία να αποκτήσει παιδιά μένει ανεκπλήρωτη εξαιτίας της ανικανότητας της γυναίκας του. Τελικά, παρασύρεται τόσο, που αναφωνεί: « Θέλω παιδί, έστω κι αν είναι σκαντζόχοιρος». Η επιθυμία του

εκπληρώνεται : η γυναίκα γεννά ένα παιδί που είναι σκαντζόχοιρος από τη μέση και πάνω, ενώ από τη μέση και κάτω έχει σώμα αγοριού.

Στα «Επτά κοράκια» ο πατέρας απορροφάται τόσο πολύ από τα συναισθήματά του για το νεογέννητο παιδί του, που στρέφει το θυμό του εναντίον των μεγαλύτερων παιδιών του. Στέλνει έναν απ' τους γιους του να βρει αγιασμένο νερό για τη βάφτιση της νεογέννητης κόρης του, περιπλάνηση στην οποία τον ακολουθούν οι έξι αδερφοί του. Ο πατέρας, θυμωμένος που τον κάνουν να περιμένει, φωνάζει: «Εύχομαι όλα τα αγόρια να μεταμορφωθούν σε κοράκια», πράγμα που γίνεται αμέσως.

Αν τα παραμύθια, στα οποία πραγματοποιούνται οι ευχές οργής, τελείωναν εδώ, θα ήταν απλώς ηθοπλαστικές ιστορίες που μας προειδοποιούν να μην επιτρέπουμε στον εαυτό μας να παρασύρεται από τα αρνητικά μας συναισθήματα, κάτι που το παιδί είναι ανίκανο να αποφύγει. Όμως, το παραμύθι γνωρίζει καλύτερα και δεν περιμένει από το παιδί να κάνει κάτι που δεν μπορεί, ούτε του δημιουργεί άγχος επειδή έχει επιθυμίες που απορρέουν από την οργή του και δεν μπορεί να τις αποφύγει. Ενώ το παραμύθι προειδοποιεί ρεαλιστικά ότι το να παρασυρόμαστε από το θυμό ή την ανυπομονησία οδηγεί σε δυσάρεστες καταστάσεις, ταυτόχρονα καθιστά σαφές ότι οι συνέπειες είναι προσωρινές και η καλή θέληση και οι καλές πράξεις μπορούν να διορθώσουν τη ζημιά που έχουν κάνει οι κακές επιθυμίες. Ο Χάνς ο σκαντζόχοιρος βοηθά ένα βασιλιά που έχει χαθεί στο δάσος να επιστρέψει ασφαλής στο σπίτι του. Ο βασιλιάς υπόσχεται στον Χάνς ως ανταμοιβή το πρώτο πράγμα που θα συναντήσει επιστρέφοντας στο σπίτι, που συμβαίνει να είναι η μοναδική του κόρη. Παρά την εμφάνιση του Χάνς, η βασιλοπούλα κρατά την υπόσχεση του πατέρα της και παντρεύεται τον Χάνς τον σκαντζόχοιρο. Μετά το γάμο, στο νυφικό κρεβάτι, ο Χάνς αποκτά επιτέλους ανθρώπινη μορφή και κληρονομεί τελικά το βασίλειο. Στα «Εφτά κοράκια», η αδερφή, η οποία ήταν η αιτία, χωρίς η ίδια να φταίει, που τα αδέλφια της μεταμορφώθηκαν σε κοράκια, ταξιδεύει ως την άκρη του κόσμου και κάνει μεγάλη θυσία για να λύσει την κατάρα. Τα κοράκια ξαναπαίρνουν την ανθρώπινη μορφή τους και η ευτυχία αποκαθίσταται.

Αυτές οι ιστορίες λένε ότι, παρά τις άσχημες συνέπειες των κακών επιθυμιών, με καλή θέληση και προσπάθεια τα πράγματα μπορούν πάλι να διορθωθούν. Υπάρχουν κι άλλες ιστορίες που πηγαίνουν πολύ μακρύτερα και λένε στο παιδί να μην φοβάται να έχει τέτοια αισθήματα, γιατί παρ' όλες τις στιγμιαίες συνέπειες, τίποτα δεν αλλάζει μόνιμα. Αφού γίνουν όλες οι ευχές, τα πράγματα είναι ακριβώς όπως ήταν προηγουμένως. Τέτοιου είδους ιστορίες υπάρχουν σε πολλές παραλλαγές σε όλο τον κόσμο.

Στο δυτικό κόσμο, «Οι τρεις ευχές» είναι πιθανόν η περισσότερο γνωστή ιστορία για ευχές. Στην απλούστερη μορφή αυτού του θέματος, κάποιος ξένος ή κάποιο ζώο εκπληρώνει τις ευχές, συνήθως τρεις, ενός άντρα ή μιας γυναίκας ως ανταμοιβή για κάποια καλή πράξη. Στις Τρεις ευχές, η εύνοια δίνεται σε έναν άντρα, αλλά αυτός δεν την πολυσκέφτεται. Όταν επιστρέφει στο σπίτι, η γυναίκα του τού σερβίρει τη συνηθισμένη σούπα για δείπνο. «Πάλι σούπα! Θα ήθελα να είχα πουτίγκα για αλλαγή» λέει, κι αμέσως εμφανίζεται η πουτίγκα. Η γυναίκα ρωτά πως έγινε αυτό και της λέει για την περιπέτειά του. Οργισμένη που ο άντρας της σπατάλησε μια από τις ευχές του για ένα τόσο ασήμαντο πράγμα αναφωνεί: «Εύχομαι η πουτίγκα να πάει στο κεφάλι σου», επιθυμία που αμέσως εκπληρώνεται. «Δύο ευχές πήγαν χαμένες! Εύχομαι η πουτίγκα να φύγει από το κεφάλι μου» λέει ο άντρας. Και έτσι, και οι τρεις ευχές πήγαν χαμένες.

Όλες αυτές οι ιστορίες προειδοποιούν το παιδί για τις πιθανές ανεπιθύμητες συνέπειες των απερίσκεπτων ευχών και ταυτοχρόνως το καθησυχάζουν ότι τέτοιες ευχές έχουν ελάχιστες συνέπειες, ιδιαίτερα αν είναι κανείς ειλικρινής στις επιθυμίες του και στις προσπάθειές του να επανορθώσει τα κακά αποτελέσματα. Σημαντικότερο είναι ίσως το γεγονός ότι δεν μπορούμε να θυμηθούμε ούτε ένα παραμύθι στο οποίο οι ευχές από θυμό κάποιου παιδιού να έχουν οποιαδήποτε συνέπεια, συνέπειες έχουν μόνο εκείνες των ενηλίκων. Αυτό υπονοεί ότι οι ενήλικες είναι υπόλογοι για ό,τι κάνουν στο θυμό τους ή από ανοησία, όχι όμως και τα παιδιά. Οι ευχές και οι επιθυμίες των παιδιών στα παραμύθια αφορούν πάντα καλά πράγματα, και η τύχη ή ένα καλό πνεύμα εκπληρώνουν τις επιθυμίες τους, συχνά πέρα από τις πιο αφελείς ελπίδες τους.

Αν και το παραμύθι παραδέχεται πόσο ανθρώπινο είναι να οργίζεται κανείς, μοιάζει να περιμένει μόνο από τους ενήλικες να έχουν επαρκή αυτοέλεγχο, ώστε να μην αφήνονται να παρασυρθούν, αφού οι παράξενες ευχές που κάνουν μέσα στο θυμό τους, πραγματοποιούνται. Αντίθετα, τονίζουν ότι αν ένα παιδί κάνει θετικές ευχές ή σκέψεις, οι συνέπειες είναι υπέροχες. Η απελπισία δεν παρακινεί το παιδί του παραμυθιού σε εκδικητικές ευχές. Το παιδί εύχεται απλώς καλά πράγματα, ακόμη κι αν έχει πολλούς λόγους να εύχεται να συμβούν κακά πράγματα σε όσους τα καταδιώκουν. Η Χιονάτη δεν καταφεύγει σε ευχές οργής εναντίον της κακής βασίλισσας. Η Σταχτοπούτα, μόλο που έχει λόγους να εύχεται την τιμωρία των θετών αδερφών της για τις κακές τους πράξεις, εύχεται να πάνε στο μεγάλο χορό.

Ένα παιδί που το αφήνουν μόνο του λίγες ώρες, μπορεί να νιώσει ότι το έχουν κακομεταχειριστεί τόσο σκληρά, σαν να το παραμελούσαν και να το απέρριπταν όλη του τη ζωή, και ξαφνικά, η ζωή του γίνεται πέρα για

πέρα ευτυχισμένη, μόλις η μητέρα του εμφανίζεται στο κατώφλι, χαμογελαστή, φέρνοντας ίσως κάποιο δωράκι. Τι πιο μαγικό απ' αυτό; Πώς θα μπορούσε κάτι τόσο απλό να αλλάξει τη ζωή του, αν δεν μπήκε στη μέση η μαγεία;

Το παιδί βιώνει από όλες τις απόψεις ριζικούς μετασχηματισμούς στη φύση των πραγμάτων, μόλο που εμείς δε συμεριζόμαστε τις αντιλήψεις τους. Σκεφτείτε, όμως, με ποιόν τρόπο το παιδί αντιμετωπίζει τα άψυχα αντικείμενα: κάποιο αντικείμενο- ένα κορδόνι παπουτσιού ή ένα παιγνίδι- αντιστέκεται στις προσπάθειες του παιδιού σε τέτοιο βαθμό, που το κάνει να νιώθει εντελώς ηλίθιο. Κατόπιν, ξαφνικά, σαν να έγιναν μάγια, το αντικείμενο γίνεται υπάκουο και εκτελεί τη διαταγή. Από εκεί που ήταν το πιο αποθαρρημένο πλάσμα στον κόσμο, το παιδί γίνεται το ευτυχέστερο. Αυτό δεν υποδεικνύει τον μαγικό χαρακτήρα του αντικειμένου; Αρκετά παραμύθια συσχετίζουν την ανεύρεση ενός μαγικού αντικειμένου με την αλλαγή της ζωής του ήρωα. Με την βοήθεια του μαγικού αντικειμένου, ο κουτός γίνεται εξυπνότερος από τα προηγούμενως προτιμώμενα αδέρφια του. Το παιδί που νιώθει ότι έχει καταδικαστεί να είναι ένα άσχημο παπάκι δεν χρειάζεται να απελπίζεται, γιατί θα μεγαλώσει και θα γίνει ένας ωραίος κύκνος.

Ελάχιστα πράγματα μπορεί να κάνει ένα παιδάκι μόνο του, και αυτό το απογοητεύει τόσο πολύ, που μπορεί να παραιτηθεί απελπισμένο. Το παραμύθι αποτρέπει κάτι τέτοιο, αποδίδοντας εξαιρετική αξιοπρέπεια στο παραμικρότερο επίτευγμα και δείχνοντας ότι οι πιο θαυμαστές συνέπειες μπορεί να προκύψουν από αυτό. Το να βρει κανείς ένα λαγόνι ή μια μποτίλια (όπως στην ιστορία των αδερφών Γκριμ, Το πνεύμα της μποτίλιας), το να βοηθήσει ένα ζώο ή να βοηθηθεί από αυτό (όπως στον Παπουτσωμένο Γάτο), το να μοιραστεί ένα κομμάτι ψωμί με έναν ξένο (Η χρυσή χήνα, μια άλλη ιστορία των αδερφών Γκριμ), τέτοια μικρά καθημερινά γεγονότα οδηγούν σε μεγάλα πράγματα. Έτσι, το παραμύθι ενθαρρύνει το παιδί να εμπιστεύεται ότι τα μικρά, πραγματικά επιτεύγματά του είναι σημαντικά, κι ας μην μπορεί να το καταλάβει για την ώρα.

Είναι ανάγκη να καλλιεργούμε στο παιδί την πίστη σ' αυτές τις δυνατότητες, έτσι ώστε να αποδέχεται τις απογοητεύσεις του χωρίς να νιώθει ολοσχερώς ηττημένο- και πέρα από αυτό μια τέτοια πίστη μπορεί να αποτελέσει πρόκληση για να σκεφτεί με εμπιστοσύνη τη ζωή έξω από το πατρικό σπίτι. Το παράδειγμα του παραμυθιού καθησυχάζει το παιδί ότι θα βοηθηθεί στις ενέργειές του στον έξω κόσμο και ότι η τελική επιτυχία θα ανταμείψει τις επίμονες προσπάθειές του. Συγχρόνως, το παραμύθι τονίζει ότι αυτά τα γεγονότα συνέβησαν μια φορά κι έναν καιρό, σε μια πολύ

μακρινή χώρα, και καθιστά σαφές ότι δίνει τροφή για ελπίδα και όχι ρεαλιστικές καταγραφές για το πώς είναι ο κόσμος εδώ και τώρα.

Το παιδί κατανοεί διαισθητικά ότι αν και αυτές οι ιστορίες είναι εξωπραγματικές, είναι εντούτοις αληθινές, ότι ενώ αυτό το οποίο αφηγούνται δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα, πρέπει να συντελεστεί ως εσωτερική εμπειρία και προσωπική ανάπτυξη, ότι τα παραμύθια απεικονίζουν με φανταστική και συμβολική μορφή τα ουσιαστικά βήματα για να αναπτυχθεί και να πετύχει μια ανεξάρτητη ύπαρξη.

Ενώ τα παραμύθια δείχνουν σταθερά το δρόμο για ένα καλύτερο μέλλον, καταγίνονται κυρίως με τη διαδικασία της αλλαγής παρά με την περιγραφή των λεπτομερειών της ευδαιμονίας, που τελικά θα κερδηθεί. Οι ιστορίες αρχίζουν από εκεί όπου είναι το παιδί τώρα και δείχνουν πού πρέπει να πάει, ρίχνοντας το βάρος στην ίδια την διαδικασία. Τα παραμύθια μπορεί ακόμη να δείξουν στο παιδί το δρόμο μέσα από το πιο ακανθώδες σύδεντρο, την οιδιπόδεια περίοδο.

3.θ. Βάζοντας τάξη στο χάος¹

Πρίν και κατά τη διάρκεια της οιδιπόδειας περιόδου(χοντρικά ,από τριών έως έξι ή επτά ετών), η εμπειρία του παιδιού για τον κόσμο είναι χαοτική, αλλά μόνο αν την δούμε από την σκοπιά του ενηλίκου, γιατί το χάος συνεπάγεται ότι έχουμε επίγνωση αυτής της κατάστασης πραγμάτων.Αν ο «χαοτικός» τρόπος να βιώνει κανείς τον κόσμο είναι το μόνο που ξέρει, τότε αποδέχεται ότι έτσι είναι ο κόσμος.

Κατά τη διάρκεια της οιδιπόδειας πάλης και εξαιτίας της, ο εξωτερικός κόσμος αρχίζει να αποκτά μεγαλύτερη σημασία για το παιδί, που προσπαθεί να του δώσει νόημα.Δεν θεωρεί πια αυτονόητο ότι ο συγκεχυμένος τρόπος με τον οποίο βλέπει τον κόσμο είναι ο μόνος δυνατός και κατάλληλος.Το παιδί μπορεί να βάλει κάποια τάξη στην αντίληψή του για τον κόσμο, διαιρώντας το καθετί σε αντίθετα.

Στην ύστερη οιδιπόδεια και στη μετά-οιδιπόδεια περίοδο, το παιδί επεκτείνει αυτήν την διχοτόμηση στον ίδιο του τον εαυτό.Το παιδί, όπως κι εμείς, βιώνει κάθε στιγμή έναν κυκεώνα αντιφατικών αισθημάτων.Όμως, ενώ οι ενήλικες έχουν μάθει να τα ενσωματώνουν, το παιδί συνθλίβεται από τα αμφιθυμικά αισθήματά του.Βιώνει το μείγμα αγάπης και μίσους, επιθυμίας και φόβου μέσα του ως ακατανόητο χάος.Δεν μπορεί να χειριστεί το γεγονός ότι νιώθει ταυτοχρόνως καλό και υπάκουο από τη μία, και κακό και εξεγερμένο από την άλλη, παρ'όλο που έτσι νιώθει.Εφόσον δεν μπορεί να κατανοήσει ενδιάμεσα στάδια βαθμού και έντασης, τα πράγματα είναι είτε ολοφώτεινα, είτε ολοσκοτέινα.Κανείς νιώθει είτε μόνο θάρρος, είτε μόνο φόβο, ο ευτυχέστερος ή ο δυστυχέστερος, ο ωραιότερος ή ο ασχημότερος,ο εξυπνότερος ή ο κουτότερος.Κανείς αγαπά ή μισεί, δεν υπάρχει τίποτα ανάμεσα στα δύο.

Τα παραμύθια απεικονίζουν τον κόσμο κατά τον ίδιο τρόπο:τα πρόσωπα είναι η ενσάρκωση είτε της θηριωδίας, είτε της αφιλοκερδούς καλοσύνης.Ένα ζώο είναι είτε αδηφάγο,είτε πάντα πρόθυμο να προσφέρει βοήθεια.Κάθε πρόσωπο είναι ουσιαστικά μονοδιάστατο, επιτρέποντας έτσι στο παιδί να κατανοεί εύκολα τις πράξεις και τις αντιδράσεις του.Με απλές και άμεσες εικόνες το παραμύθι βοηθά το παιδί να ταξινομήσει τα πολύπλοκα και αμφιθυμικά αισθήματά του,έτσι ώστε αυτά αρχίζουν να μπαίνουν το καθένα σε ξεχωριστή θέση αντί να είναι όλα μαζί σε ένα

1. Bettelheim Bruno , «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995,108-111

μεγάλο ανακάτωμα.

Ακούγοντας το παραμύθι, το παιδί αποκτά ιδέες για το πώς μπορεί να δημιουργήσει τάξη από το χάος της εσωτερικής του ζωής. Το παραμύθι υποδεικνύει τον τρόπο όχι μόνο απομονώνοντας και χωρίζοντας σε αντίθετα τις αταίριαστες και μπερδεμένες πλευρές της εμπειρίας του παιδιού, αλλά και προβάλλοντάς τες σε διαφορετικά πρόσωπα. Ακόμη και ο Φρόιντ δεν μπόρεσε να βρει καλύτερο τρόπο για να δώσει νόημα στο απίθανο μείγμα αντιφάσεων που συνυπάρχουν στο μυαλό και στην εσωτερική ζωή μας, από το να δημιουργήσει σύμβολα για μεμονωμένες πλευρές της προσωπικότητάς μας. Τις ονόμασε Εκείνο, Εγώ και Υπερεγώ. Αν εμείς οι ενήλικες πρέπει να προσφύγουμε στη δημιουργία ξεχωριστών οντοτήτων για να βάλουμε κάποια λογική τάξη στο χάος των εσωτερικών εμπειριών μας, σκεφτείτε πόσο περισσότερο χρειάζεται κάτι τέτοιο το παιδί! Σήμερα, οι ενήλικες χρησιμοποιούμε έννοιες όπως Εκείνο, Εγώ, Υπερεγώ και ιδεώδες του Εγώ για να διαχωρίσουμε τις εσωτερικές εμπειρίες μας και να τις κατανοήσουμε καλύτερα. Δυστυχώς, κατ' αυτό τον τρόπο χάνουμε κάτι που είναι σύμφυτο στο παραμύθι: την αντίληψη ότι αυτές οι εξωτερικεύσεις είναι πλάσματα της φαντασίας μας, χρήσιμες μόνο για να ταξινομήσουμε και να κατανοούμε τις ψυχικές διαδικασίες.

Όταν ο ήρωας ενός παραμυθιού είναι το μικρότερο παιδί ή στην αρχή της ιστορίας αποκαλείται συγκεκριμένα «ο κουτός», ή ο «Αγαθούλης», το παραμύθι εκφράζει μ' αυτό τον τρόπο την αρχική αδύναμη κατάσταση του Εγώ, όταν αρχίζει τον αγώνα του για να αντιμετωπίσει τον εσωτερικό κόσμο των ενορμήσεων και τα δύσκολα προβλήματα του εξωτερικού κόσμου.

Το Εκείνο, όχι διαφορετικά από τον τρόπο που το αντιμετωπίζει η ψυχανάλυση, απεικονίζεται συχνά με τη μορφή κάποιου ζώου, παριστάνει τη ζωώδη φύση μας. Τα ζώα των παραμυθιών εμφανίζονται με δύο μορφές: από τη μία επικίνδυνα και καταστροφικά, όπως ο λύκος στην Κοκκινোসκουφίτσα ή ο δράκος που ερημώνει μια ολόκληρη χώρα, εκτός κι αν κάθε χρόνο του θυσιάζουν μια παρθένα, όπως συμβαίνει στους «Δύο αδερφούς», μια ιστορία των αδερφών Γκριμ, και από την άλλη ζώα σοφά και πρόθυμα να βοηθήσουν, που καθοδηγούν και σώζουν τον ήρωα, όπως συμβαίνει επίσης στους «Δύο αδερφούς», όπου μια ομάδα πρόθυμων να προσφέρουν βοήθεια ζώων ξαναζωντανεύουν τον νεκρό ήρωα και τον βοηθούν να κερδίσει τη δίκαιη ανταμοιβή του, τη βασιλοπούλα και το βασίλειο. Τόσο τα επικίνδυνα όσο και τα πρόθυμα να βοηθήσουν ζώα, παριστάνουν τη ζωώδη φύση μας, τις ενστικτώδεις ενορμήσεις μας. Τα επικίνδυνα συμβολίζουν το μη εξημερωμένο, με όλη του την επικίνδυνη ενέργεια Εκείνο, που δεν έχει ακόμα υποταχθεί στον έλεγχο του Εγώ και

του Υπερεγώ. Τα εξυπηρετικά ζώα αντιπροσωπεύουν τη φυσική μας ενέργεια-πάλι το Εκείνο-αλλά διαμορφωμένο τώρα για να εξυπηρετήσει τα καλύτερα συμφέροντα της συνολικής προσωπικότητας. Υπάρχουν επίσης μερικά ζώα, συνήθως άσπρα πουλιά όπως τα περιστέρια, που συμβολίζουν το Υπερεγώ.

3.1.Οιδιπόδειες συγκρούσεις και λύσεις¹

Κατά τη διαδικασία της οιδιπόδειας σύγκρουσης, το μικρό αγόρι νιώθει πως ο πατέρας του το εμποδίζει να απολαμβάνει την αποκλειστική προσοχή της Μητέρας του. Το αγόρι θέλει να το θαυμάζει η Μητέρα του σαν το μεγαλύτερο από τους ήρωες. Τούτο σημαίνει ότι κατά κάποιον τρόπο πρέπει να βγάλει από τη μέση τον πατέρα. Ωστόσο, αυτή η ιδέα του δημιουργεί άγχος, γιατί χωρίς τον Πατέρα να τους προστατεύει και να τους φροντίζει, τι θα συμβεί στην οικογένεια; Και τι θα συμβεί αν ο Πατέρας ανακαλύψει ότι το μικρό αγόρι θέλει να τον βγάλει από τη μέση; Μήπως πάρει τρομερή εκδίκηση;

Μπορεί κανείς να λέει πολλές φορές σε ένα μικρό αγόρι ότι θα μεγαλώσει, θα παντρευτεί και θα γίνει σαν τον πατέρα του-αυτό δεν έχει κανένα όφελος. Μια τέτοια ρεαλιστική συμβουλή δεν προσφέρει καμία ανακούφιση από τις πιέσεις που το παιδί νιώθει τώρα. Όμως, το παραμύθι λέει στο παιδί με ποιόν τρόπο μπορεί να ζει με τις συγκρούσεις του: υποδεικνύει φαντασιώσεις που δεν θα μπορούσε να επινοήσει από μόνο του.

Το παραμύθι, για παράδειγμα, προσφέρει την ιστορία του μικρού αγοριού που περνά απαρατήρητο, που βγαίνει στον κόσμο κι έχει μεγάλη επιτυχία στη ζωή του. Οι λεπτομέρειες μπορεί να διαφέρουν, αλλά η βασική πλοκή είναι πάντοτε η ίδια: ο ήρωας κάνει πράγματα για τα οποία στην αρχή δεν θεωρούνταν ικανός, αποδεικνύει την αξία του σφαγιάζοντας δράκους, λύνοντας αινίγματα, και ζει χάρη στην ευφυΐα και την καλοσύνη του, ώσπου απελευθερώνει τελικά την όμορφη βασίλοπούλα, την παντρεύεται και ζει ευτυχισμένος για πάντα.

Δεν υπάρχει αγοράκι που να μην έχει σκεφτεί τον εαυτό του σε αυτόν τον πρωταγωνιστικό ρόλο. Η ιστορία υπονοεί: δεν είναι ο Πατέρας που λόγω της ζήλιας του εμποδίζει το αγοράκι να έχει τη Μητέρα του αποκλειστικά για τον εαυτό του, αλλά ένας κακός δράκος. Αυτό που έχει στην πραγματικότητα στο μυαλό του, είναι να σφάζει έναν κακό δράκο. Επιπλέον, η ιστορία αποδίδει αληθινά το αίσθημα του παιδιού ότι ένα κακό πρόσωπο κρατά αιχμάλωτη την πιο επιθυμητή γυναίκα, ενώ υπονοεί ότι το παιδί δεν θέλει για τον εαυτό του τη Μητέρα, αλλά μια καταπληκτική και θαυμάσια γυναίκα που δεν την έχει συναντήσει ακόμα, αλλά σίγουρα θα τη

1. Bettelheim Bruno , «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995, 161-168

συναντήσει. Η ιστορία λέει και άλλα από εκείνα που θέλει να ακούσει και να πιστέψει το παιδί: αυτή η υπέροχη γυναίκα (δηλαδή η Μητέρα) δεν μένει με τον κακό άντρα με την δική της ελεύθερη θέληση. Αντίθετα, αν μπορούσε, θα προτιμούσε να είναι με έναν νεαρό ήρωα (όπως το παιδί). Ο σφαγιαστής του δράκου πρέπει πάντοτε να είναι νέος, όπως το παιδί, και αθώος. Η αθωότητα του ήρωα, με τον οποίο ταυτίζεται το παιδί, αποδεικνύει διαπληρεξουσίου την αθωότητα του παιδιού, έτσι ώστε, αντί να είναι υποχρεωμένο να νιώθει ένοχο για τις φαντασιώσεις του, το παιδί μπορεί να νιώθει ότι είναι περήφανος ήρωας.

Είναι χαρακτηριστικό σε αυτές τις ιστορίες ότι απ' τη στιγμή που ο ήρωας σφάζει το δράκο-ή εκπληρώνει το όποιο ανδραγάθημα απελευθερώνει την όμορφη πριγκίπισσα από την αιχμαλωσία της- και ενώνεται με την αγαπημένη του, δεν μας δίνεται καμία λεπτομέρεια για τη μεταγενέστερη ζωή τους, εκτός απ' το ότι «έζησαν για πάντα ευτυχισμένοι». Αν αναφέρονται παιδιά, πρόκειται συνήθως για μεταγενέστερη παρεμβολή από κάποιον που σκέφτηκε πως η ιστορία θα γινόταν πιο διασκεδαστική ή πιο ρεαλιστική αν δινόταν αυτή η πληροφορία. Όμως, η προσθήκη παιδιών στο τέλος της ιστορίας δείχνει ότι αυτός που την φτιάχνει, ελάχιστα κατανοεί τις παιδικές φαντασιώσεις για την ευτυχισμένη ζωή. Το παιδί δεν μπορεί και δεν θέλει να φαντάζεται τι συνεπάγεται στην πραγματικότητα το να είναι κανείς σύζυγος και πατέρας. Συνεπάγεται, για παράδειγμα, ότι πρέπει να αφήνει την Μητέρα το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας για να πάει στη δουλειά, ενώ στην οιδιπόδεια φαντασίωση το αγόρι και η Μητέρα δεν αποχωρίζονται ούτε λεπτό. Το αγοράκι σίγουρα δεν θέλει η Μητέρα να ασχολείται με το νοικοκυριό ή να φροντίζει άλλα παιδιά. Ούτε θέλει να έχει σεξουαλικές σχέσεις μαζί της επειδή αυτή είναι ακόμη μια περιοχή γεμάτη συγκρούσεις για το ίδιο, αν βέβαια έχει την όποια γνώση της. Όπως στα περισσότερα παραμύθια, το ιδεώδες του μικρού αγοριού είναι ακριβώς ο εαυτός του και η βασιλοπούλα του (Μητέρα), η ικανοποίηση όλων των αναγκών και επιθυμιών τους, να ζουν για τους εαυτούς τους και ο καθένας για τον άλλον για πάντα.

Τα οιδιπόδεια προβλήματα του κοριτσιού είναι διαφορετικά από του αγοριού, κι έτσι, τα παραμύθια που το βοηθούν να αντιμετωπίσει την οιδιπόδεια κατάστασή του είναι διαφορετικού χαρακτήρα. Την αδιάκοπη ευτυχισμένη ζωή με τον Πατέρα την εμποδίζει μια μεγαλύτερη, με κακές προθέσεις γυναίκα (δηλαδή, η Μητέρα). Όμως, επειδή το κοριτσάκι θέλει πάρα πολύ να εξακολουθήσει να απολαμβάνει τη γεμάτη αγάπη φροντίδα της Μητέρας, υπάρχει μια καλοπροαίρετη γυναίκα στο παρελθόν ή στο υπόβαθρο του παραμυθιού, της οποίας η ευτυχισμένη ανάμνηση διατηρείται

άθικτη , αν και έχει γίνει μη λειτουργική. Το κοριτσάκι θέλει να βλέπει τον εαυτό του ως νεαρή και όμορφη δεσποινίδα-βασιλοπούλα ή κάτι παρόμοιο-που την κρατά αιχμάλωτη η εγώστρια, κακιά γυναίκα, και επομένως δεν είναι προσιτή στον αγαπημένο της. Ο πραγματικός πατέρας της αιχμάλωτης βασιλοπούλας απεικονίζεται καλοπροαίρετος, αλλά ανήμπορος να σώσει το αγαπημένο του κορίτσι. Στην «Ραπουνζέλ» τον εμποδίζει μια ευχή. Στην Σταχτοπούτα και στη Χιονάτη μοιάζει ανίκανος να αντισταθεί στην πανίσχυρη μητριά.

Το οιδιπόδειο αγόρι, που νιώθει ότι απειλείται από τον πατέρα του λόγω της επιθυμίας του να τον αντικαταστήσει στην προσοχή της Μητέρας, βάζει τον Πατέρα στο ρόλο του απειλούμενου τέρατος. Αυτό φαίνεται ότι αποδεικνύει στο αγόρι πόσο επικίνδυνος αντίζηλος είναι για τον πατέρα, αλλιώς γιατί αυτό το αντρικό πρόσωπο θα ήταν τόσο απειλητικό; Αφού ο γερο-δράκος κρατά αιχμάλωτο το επιθυμητό θηλυκό, το μικρό αγόρι μπορεί να πιστεύει ότι μόνο η κτηνώδης βία εμποδίζει το χαριτωμένο κορίτσι(Μητέρα) να ενωθεί μαζί του, με τον κατά πολύ προτιμότερο νεαρό ήρωα. Στα παραμύθια που βοηθούν το οιδιπόδειο κορίτσι να κατανοήσει τα αισθήματά του και να βρει ικανοποίηση μέσα από την ταύτιση ή την υποκατάσταση, η έντονη ζήλια της (μητριάς)-μητέρας ή της μάγισσας εμποδίζει τον αγαπημένο να βρει τη βασιλοπούλα. Η ζήλια αποδεικνύει ότι η μεγαλύτερη γυναίκα ξέρει πως το νέο κορίτσι είναι προτιμότερο και πως αξίζει περισσότερο να αγαπηθεί.

Ενώ το οιδιπόδειο αγόρι δεν θέλει να παρεμβαίνει κανένα παιδί στην πλήρη αφοσίωση της Μητέρας σε αυτό, τα πράγματα είναι διαφορετικά για το οιδιπόδειο κορίτσι. Θέλει να δώσει στον πατέρα του το δώρο αγάπης με το να γίνει μητέρα των παιδιών του. Είναι δύσκολο να καθορίσουμε αν πρόκειται για την έκφραση της ανάγκης του να ανταγωνιστεί την Μητέρα σ' αυτό το θέμα ή μια συγκεκριμένη προσδοκία της δικής του μελλοντικής μητρότητας. Η επιθυμία να χαρίσει στον Πατέρα ένα παιδί, δεν σημαίνει να έχει σεξουαλικές σχέσεις μαζί του-το κορίτσι, όπως το αγοράκι, δεν σκέφτεται με τέτοιους συγκεκριμένους όρους. Το κοριτσάκι ξέρει ότι τα παιδιά δένουν ακόμη πιο στενά τον άντρα με την γυναίκα. Γι' αυτό στα παραμύθια που πραγματεύονται με συμβολική μορφή τις οιδιπόδειες επιθυμίες, προβλήματα και δυσκολίες του κοριτσιού, αναφέρονται περιπτώσιακά τα παιδιά ως μέρος του ευτυχισμένου τέλους.

Στην παραλλαγή της «Ραπουνζέλ» των Αδερφών Γκριμ, μαθαίνουμε ότι το βασιλόπουλο στις περιπλανήσεις του «έφτασε στην έρημο όπου ζούσε μέσα στη δυστυχία η Ραπουνζέλ μαζί με τα δίδυμα που είχε γεννήσει, ένα αγόρι κι ένα κορίτσι», αν και προηγουμένως δεν γίνεται καμία αναφορά σε παιδιά. Όταν η Ραπουνζέλ αγκαλιάζει το βασιλόπουλο, δύο δάκρυά της

βρέχουν τα μάτια του(που του τα είχαν τρυπήσει κι είχε χάσει το φως του) και γιατρεύουν την τύφλωσή του.Το βασιλόπουλο «την οδήγησε στο βασίλειό του όπου έγινε δεκτό με χαρά και έζησαν πολύ καιρό ευτυχισμένοι». Απ'τη στιγμή που ενώνονται,δεν ξαναγίνεται κουβέντα για τα παιδιά.Αυτά είναι απλώς ένα σύμβολο του δεσμού ανάμεσα στη Ραπουνζέλ και το βασιλόπουλο στη διάρκεια του χωρισμού τους.Αφού το παραμύθι δεν λέει ότι είχαν παντρευτεί και δεν υπάρχει καμία άλλη υπόθεση οποιασδήποτε μορφής σεξουαλικών σχέσεων, η αναφορά σε παιδιά στα παραμύθια υποστηρίζει την ιδέα ότι τα παιδιά μπορούν να αποκτηθούν χωρίς σεξουαλικές σχέσεις, είναι απλώς αποτέλεσμα αγάπης.

Στη συνηθισμένη οικογενειακή ζωή, ο πατέρας είναι συχνά έξω από το σπίτι, ενώ η μητέρα, που έχει γεννήσει και θηλάσει το παιδί, εξακολουθεί να ασχολείται πολύ με την φροντίδα του.Κατά συνέπεια το αγόρι μπορεί εύκολα να ισχυριστεί πως ο πατέρας δεν είναι εξίσου σημαντικός με τη μητέρα στη ζωή του.(Ωστόσο, το κορίτσι δεν μπορεί τόσο εύκολα να φανταστεί ότι είναι δυνατόν να κάνει χωρίς τη φροντίδα της Μητέρας).Αυτός είναι ο λόγος που η αντικατάσταση του πραγματικού «καλού» πατέρα από έναν κακό πατριό είναι τόσο σπάνια στα παραμύθια, όσο συχνή είναι η κακιά μητριά.Αφού οι πατέρες τυπικά δίνουν πολύ λιγότερη προσοχή στο παιδί, η απογοήτευση δεν είναι τόσο ριζική όταν ο πατέρας αρχίζει να στέκεται εμπόδιο στο δρόμο του παιδιού ή όταν αρχίζει να απαιτεί από αυτό.Έτσι, ο πατέρας που παρεμποδίζει τις οιδιπόδειες επιθυμίες του αγοριού δεν αντιμετωπίζεται ως κακό πρόσωπο στο σπίτι, ούτε χωρίζεται σε δύο πρόσωπα, ένα καλό κι ένα κακό, όπως συμβαίνει συχνά με τη μητέρα.Αντίθετα, το οιδιπόδειο αγόρι προβάλλει τις στερήσεις και τα άγχη του σε κάποιο γίγαντα, τέρας ή δράκο.

Στην οιδιπόδεια φαντασίωση του κοριτσιού, η μητέρα χωρίζεται σε δύο πρόσωπα: την προ-οιδιπόδεια υπέροχη, καλή μητέρα και την οιδιπόδεια κακή μητριά.(Μερικές φορές υπάρχουν κακές μητρίες σε παραμύθια με αγόρια, όπως στο «Χένσελ και Γκρέτελ», αλλά αυτές οι ιστορίες πραγματεύονται άλλα προβλήματα και όχι τα οιδιπόδεια).Η καλή μητέρα, σύμφωνα με τη φαντασίωση, ποτέ δεν θα ζήλευε την κόρη της, ούτε θα εμπόδιζε το βασιλόπουλο(πατέρα) και το κορίτσι να ζουν μαζί ευτυχισμένοι.Έτσι, για το οιδιπόδειο κορίτσι, η απόλυτη εμπιστοσύνη στην καλοσύνη της προ-οιδιπόδειας μητέρας και η βαθιά πίστη σ'αυτήν, τείνουν να περιορίσουν την ενοχή του για ό,τι επιθυμεί να συμβεί στη (μητριά)-μητέρα που στέκεται στο δρόμο του.

Έτσι, τόσο το οιδιπόδειο αγόρι όσο και το οιδιπόδειο κορίτσι, χάρη στα παραμύθια, μπορούν να έχουν ό,τι καλύτερο από δύο κόσμους:μπορούν

πλήρως να απολαμβάνουν οι διπλόδεις ικανοποιήσεις στη φαντασίωση και να διατηρούν καλές σχέσεις και με τους δυο γονείς στην πραγματικότητα.

Για το οιδιπόδειο αγόρι, αν η Μητέρα το απογοητεύει, στο πίσω μέρος του μυαλού του υπάρχει η παραμυθένια βασιλοπούλα, εκείνη η υπέροχη γυναίκα του μέλλοντος που θα το αποζημιώσει για όλα τα τωρινά του βάσανα, και που, όταν τη σκέφτεται, είναι ευκολότερο να τα αντέξει. Αν ο Πατέρας προσέχει τη μικρή του κόρη λιγότερο απ' ό,τι η ίδια επιθυμεί, αυτή μπορεί να αντέξει τούτη τη δυσμένεια της τύχης, γιατί θα έρθει ένα βασιλόπουλο που θα την προτιμήσει από όλες τις ανταγωνίστριες. Εφόσον τα πάντα συμβαίνουν στη χώρα του παραμυθιού, το παιδί δεν χρειάζεται να νιώθει ενοχή ή άγχος που τοποθετεί τον Πατέρα στο ρόλο του δράκου ή του κακού γίγαντα, ή τη Μητέρα στο ρόλο της άθλιας μητριάς ή μάγισσας. Το κοριτσάκι μπορεί να εξακολουθήσει να αγαπά πολύ τον αληθινό πατέρα του, αφού για το ότι ο πατέρας του απέτυχε να το προτιμήσει από τη μητέρα του φταίει η αδυναμία του (όπως συμβαίνει με τους πατέρες στα παραμύθια), πράγμα για το οποίο κανείς δεν μπορεί να τον κατηγορήσει, μια και οφείλεται σε ανώτερες δυνάμεις. Επιπλέον, αυτό δεν θα την εμποδίσει να αποκτήσει το βασιλόπουλό της. Ένα κορίτσι μπορεί να αγαπήσει περισσότερο τη μητέρα του αφού αποβάλλει όλο του το θυμό στη μητέρα-ανταγωνίστρια, η οποία παθαίνει αυτό που της αξίζει, όπως η μητριά της Χιονάτης υποχρεώνεται να φορέσει «πυρωμένα σιδερένια παπούτσια και να χορέψει ώσπου έπεσε νεκρή». Η Χιονάτη-και μαζί της το κοριτσάκι- δεν χρειάζεται να νιώθει ένοχη, γιατί ποτέ δεν έπαψε να αγαπά την αληθινή της μητέρα (που προηγήθηκε της μητριάς). Το αγόρι μπορεί να αγαπήσει περισσότερο τον αληθινό πατέρα του αφού ξεσπάσει πάνω του το θυμό του μέσα από τη φαντασίωση ότι εξοντώνει το δράκο ή τον κακό γίγαντα.

Αυτές οι φαντασιώσεις των παραμυθιών-που τα περισσότερα παιδιά δυσκολεύονται να επινοήσουν από μόνα τους με τέτοια πληρότητα και τόσο ικανοποιητικά- μπορούν να τα βοηθήσουν σε μεγάλο βαθμό να ξεπεράσουν το οιδιπόδειο άγχος.

Το παραμύθι έχει και άλλες απaráμιλλες αξίες που βοηθούν το παιδί να αντιμετωπίσει τις οιδιπόδειες συγκρούσεις. Οι μητέρες μπορούν να αποδεχτούν τις ευχές του αγοριού τους να ξεκάνει τον Μπαμπά και να παντρευτεί τη Μαμά, αλλά μπορούν να συμμετάσχουν με ευχαρίστηση στη φαντασία του γιου τους ότι είναι ο φονιάς του δράκου που αποκτά την όμορφη βασιλοπούλα. Επίσης, η μητέρα μπορεί να ενθαρρύνει πλήρως τις φαντασιώσεις της κόρης της για το ωραίο βασιλόπουλο που θα ενωθεί μαζί της, βοηθώντας την έτσι να πιστέψει στην ευτυχή λύση, παρά στην τωρινή της απογοήτευση. Έτσι, η κόρη δεν χάνει τη Μητέρα λόγω της οιδιπόδειας προσκόλλησης στον Πατέρα, και επιπλέον αναγνωρίζει πως η Μητέρα όχι

μόνο εγκρίνει αυτές τις μεταμφιεσμένες επιθυμίες, αλλά και ελπίζει ότι θα πραγματοποιηθούν. Μέσα από τα παραμύθια, οι γονείς μπορούν να συντροφεύουν το παιδί σε όλα τα ταξίδια της φαντασίας, ενώ διατηρούν την εξαιρετικά σημαντική λειτουργία εκπλήρωσης των γονικών καθηκόντων στην πραγματικότητα.

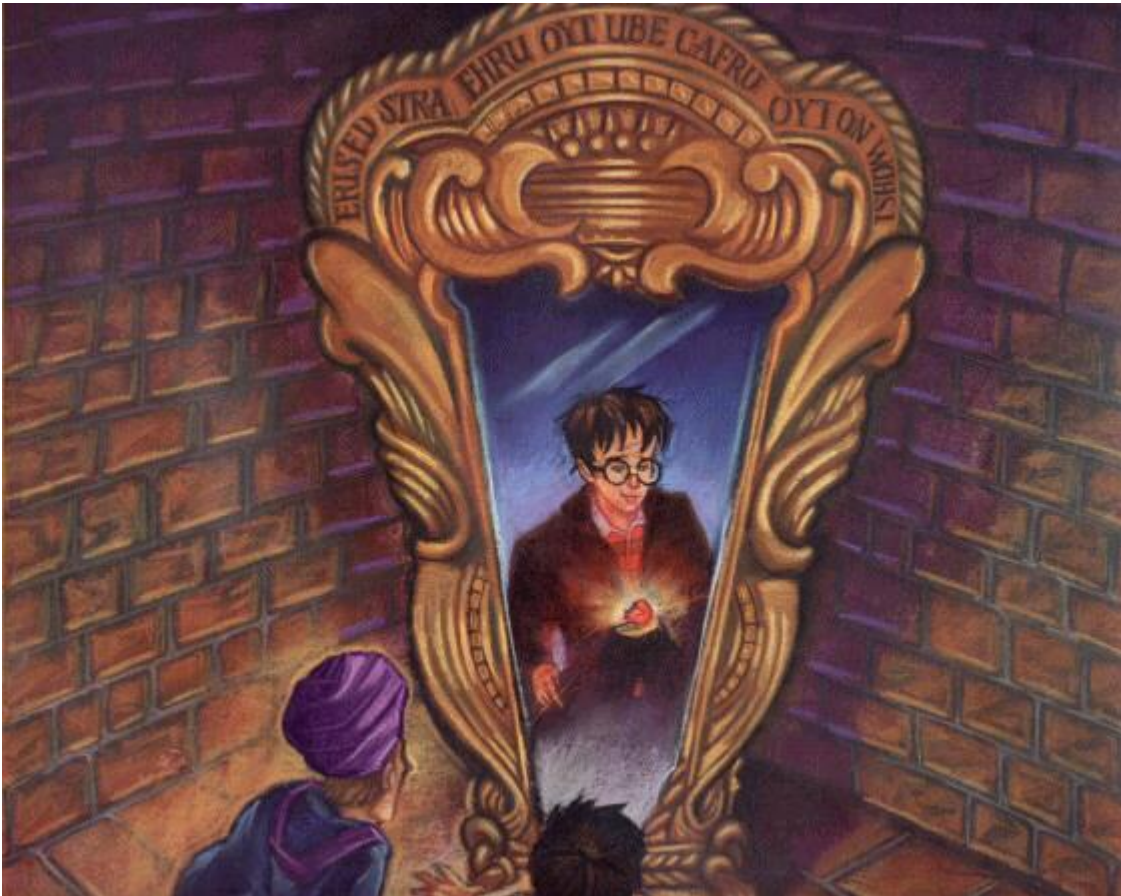
Έτσι, το παιδί μπορεί να έχει ό,τι καλύτερο από δύο κόσμους, που είναι ό,τι ακριβώς χρειάζεται για να έχει το αίσθημα ασφάλειας όταν ενηλικιωθεί. Στη φαντασίωση το κορίτσι νικά τη (μητριά)-μητέρα, της οποίας οι προσπάθειες να εμποδίσει την ευτυχία της με το βασιλόπουλο, αποτυγχάνουν. Το αγόρι μπορεί να σφάζει το τέρας και να κερδίσει όσα επιθυμεί σε μια μακρινή χώρα. Ταυτοχρόνως, τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια μπορούν να διατηρήσουν στο σπίτι τον αληθινό πατέρα ως προστάτη και την πραγματική μητέρα που φροντίζει και ικανοποιεί όλες τους τις ανάγκες. Αφού είναι εντελώς σαφές ότι ο σφαγιασμός του δράκου και ο γάμος με τη σκλαβωμένη βασιλοπούλα ή η ανακάλυψη του κοριτσιού από το παραμυθένιο βασιλόπουλο και η τιμωρία της διεστραμμένης μάγισσας συμβαίνουν σε μακρινούς χρόνους και τόπους. Το φυσιολογικό παιδί ποτέ δεν τα μπερδεύει όλα αυτά με την πραγματικότητα.

Οι ιστορίες με οιδιπόδειες συγκρούσεις είναι τυπικές μιας μεγάλης κατηγορίας παραμυθιών, που επεκτείνουν τα ενδιαφέροντα του παιδιού έξω από την άμεση οικογένεια. Για να κάνει τα πρώτα βήματά του και να γίνει ένα ώριμο άτομο, το παιδί πρέπει να αρχίσει να ερευνά τον ευρύτερο κόσμο. Αν δεν έχει υποστήριξη από τους γονείς του στην πραγματική και φανταστική εξερεύνηση του κόσμου έξω από το σπίτι του, κινδυνεύει να αποδυναμωθεί η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

Δεν είναι χρήσιμο να παρακινούμε το παιδί με πολλά λόγια να αρχίσει να διευρύνει τους ορίζοντές του ή να το ενημερώνουμε ειδικά πόσο μακριά να πάει στις εξερευνήσεις του, ή πώς να ξεχωρίζει τα αισθήματα για τους γονείς του. Αν ο γονιός ενθαρρύνει φραστικά το παιδί να «ωριμάσει», να βγει έξω από το σπίτι ψυχολογικά ή κυριολεκτικά, το παιδί το ερμηνεύει: «Θέλουν να απαλλαγούν από εμένα». Το αποτέλεσμα είναι ακριβώς το αντίθετο από το επιδιωκόμενο, γιατί τότε το παιδί νιώθει ανεπιθύμητο και ασήμαντο, και τέτοια αισθήματα είναι πολύ επιζήμια για την ανάπτυξη της ικανότητάς του να αντιμετωπίζει τον ευρύτερο κόσμο.

Το παιδί πρέπει να μάθει να παίρνει από μόνο του αποφάσεις για να βγει στον κόσμο, στον κατάλληλο γι' αυτό χρόνο και στις περιοχές της ζωής που το ίδιο διαλέγει. Το παραμύθι βοηθά σ' αυτήν την διαδικασία, γιατί απλώς υπονοεί σιωπηλά. Ούτε προτείνει, ούτε απαιτεί, ούτε λέει με σαφήνεια. Στο παραμύθι, όλα λέγονται έμμεσα και με συμβολική μορφή: ποια πρέπει να είναι τα καθήκοντα για την ηλικία του καθενός, πως μπορεί

να αντιμετωπίσει τα αμφιθυμικά αισθήματα για τους γονείς του, πώς μπορεί να ελέγξει τη σύγχυση των συναισθημάτων του. Επίσης, προειδοποιεί το παιδί για μερικές από τις παγίδες που πρέπει να περιμένει και ίσως μπορέσει να αποφύγει, υποσχόμενο ευνοϊκή έκβαση.

3.κ. Υπερβαίνοντας τη νηπιακή ηλικία με τη βοήθεια της φαντασίωσης¹

Αν κανείς πιστεύει ότι υπάρχει ένα μεγάλο σχέδιο της ανθρώπινης ζωής, θα μπορούσε να θαυμάσει τη σοφία με την οποία ευρεία ποικιλία ψυχολογικών γεγονότων συμπίπτουν ακριβώς στη σωστή χρονική περίοδο, ενισχύοντας το ένα το άλλο, έτσι ώστε η επίδρασή τους στο νεαρό άτομο το ωθεί από την νηπιακή στην παιδική ηλικία. Ακριβώς όταν το παιδί αρχίζει να δελεάζεται από τα νεύματα του ευρύτερου κόσμου ώστε να κινηθεί πέρα από το στενό κύκλο που περιβάλλει το ίδιο και τους γονείς του, οι οιδιπόδειες απογοητεύσεις του το προτρέπουν να αποκολληθεί λιγάκι από τους γονείς του, που αποτέλεσαν ως τότε την μοναδική πηγή της φυσικής και της ψυχολογικής συντήρησής του.

Σ' αυτή τη διαδικασία, το παιδί γίνεται ικανό να κερδίζει κάποια συναισθηματική ικανοποίηση από πρόσωπα που δεν ανήκουν στην άμεση οικογένειά του, γεγονός που αντισταθμίζει σε μικρό βαθμό την απογοήτευσή του για τους γονείς του. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως μέρος του ίδιου σχεδίου το γεγονός ότι το παιδί, καθώς απογοητεύεται βαθιά και επώδυνα από τους γονείς του που αποτυγχάνουν να εκπληρώσουν τις παιδιάστικες προσδοκίες τους, γίνεται από φυσική και ψυχική άποψη ικανό να εκπληρώνει μόνο του μερικές από τις επιθυμίες του. Όλες αυτές και πολλές άλλες σημαντικές εξελίξεις συντελούνται ταυτοχρόνως ή σε ταχεία διαδοχή, αλληλοσυνδέονται μεταξύ τους και η καθεμία είναι συνάρτηση όλων των άλλων.

Επειδή αυξάνεται η ικανότητά του να τα βγάζει πέρα μόνο του, το παιδί μπορεί να έχει περισσότερες επαφές με τους άλλους και με ευρύτερες πλευρές του κόσμου. Επειδή είναι ικανό να κάνει περισσότερα πράγματα, οι γονείς του νιώθουν πως έχει έρθει η ώρα να προσδοκούν περισσότερα και γίνονται λιγότερο πρόθυμοι να κάνουν πράγματα για αυτό. Η αλλαγή στη σχέση τους είναι μια τεράστια απογοήτευση για το παιδί, που έλπιζε ότι θα

1. Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», Αθήνα 1995, 179-195

έπαιρνε πάντοτε, χωρίς τέλος. Πρόκειται για τη σοβαρότερη απογοήτευση στη ζωή του μικρού παιδιού, και την κάνει απείρως χειρότερη το γεγονός ότι την προκαλούν εκείνοι που πιστεύει ότι του οφείλουν απεριόριστη φροντίδα. Ωστόσο, αυτό το γεγονός είναι επίσης συνάρτηση της σημαντικότερης επαφής που έχει το παιδί με τον έξω κόσμο, ότι δέχεται τουλάχιστον κάποια συναισθηματικά εφόδια από αυτόν, και της αυξανόμενης ικανότητάς του να ικανοποιεί σε κάποιον μικρό βαθμό μερικές από τις ανάγκες του. Χάρη στις νέες του εμπειρίες απ' τον έξω κόσμο, το παιδί έχει τη δύναμη να αντιληφθεί τους «περιορισμούς των γονέων του, δηλαδή τις ανεπάρκειές τους ιδωμένες κάτω από την οπτική των μη ρεαλιστικών προσδοκιών που είχε απ' αυτούς. Κατά συνέπεια, νιώθει τέτοια αποστροφή για τους γονείς του, που ρισκοκινδυνεύει να αναζητήσει αλλού ικανοποίηση.

Όταν συμβαίνει αυτό, οι νέες προκλήσεις που παρουσιάζουν στο παιδί οι διευρυμένες εμπειρίες του είναι τόσο συντριπτικές, η ικανότητά του να πετύχει αυτά τα νέα πράγματα, καθώς και η δυνατότητά του να λύσει τα προβλήματα που δημιουργούν τα βήματά του προς την ανεξαρτησία είναι τόσο περιορισμένες, ώστε χρειάζεται φαντασιωσικές ικανοποιήσεις για να μην τα παρατήσει απελπισμένο. Όσο σημαντικά κι αν είναι τα πραγματικά επιτεύγματά του, γίνονται ασήμαντα σε σύγκριση με τις αποτυχίες του, έστω και μόνο επειδή δεν κατανοεί ποιες είναι οι πραγματικές του δυνατότητες. Αυτή η διάψευση είναι δυνατόν να οδηγήσει σε τόσο σοβαρή απογοήτευση μέσα του, που μπορεί να παρατήσει κάθε προσπάθεια και να αποσυρθεί πλήρως στον εαυτό του, μακριά από τον κόσμο, εκτός κι αν η φαντασίωση έρθει σε βοήθειά του.

Αν ήταν δυνατόν να δούμε μεμονωμένα τα ποίκιλα βήματα που κάνει το παιδί καθώς μεγαλώνει, θα μπορούσαμε να πούμε πως η ικανότητά του να γνέθει φαντασιώσεις πέρα από το παρόν είναι το νέο επίτευγμα που καθιστά δυνατά όλα τ' άλλα, επειδή κάνει υποφερτές τις στέρσεις που βιώνει στην πραγματικότητα. Αν μπορούσαμε να θυμηθούμε πώς νιώθαμε μικροί ή να φανταστούμε πόσο ηττημένο νιώθει το μικρό παιδί όταν οι σύντροφοί του στο παιχνίδι ή τα μεγαλύτερα αδέρφια το απορρίπτουν προσωρινά ή μπορούν εμφανώς να κάνουν πράγματα καλύτερα από το ίδιο, ή όταν οι ενήλικες- και το χειρότερο απ' όλα, οι γονείς του- μοιάζουν να το κοροϊδεύουν ή να το περιφρονούν, τότε θα ξέραμε γιατί νιώθει συχνά σαν απόβλητος: ένας «Αγαθούλης». Μόνο υπερδιογκωμένες ελπίδες και φαντασιώσεις για μελλοντικά επιτεύγματα μπορούν να εξισορροπήσουν τα πράγματα, έτσι ώστε το παιδί να συνεχίσει να ζει και να παλεύει.

Το πόσο τεράστια είναι η στέρηση, η απογοήτευση και η απελπισία του παιδιού σε στιγμές ολοκληρωτικής ήττας την οποία τίποτα δεν μετριάζει, μπορούμε να το καταλάβουμε από τις εκρήξεις θυμού, που είναι η ορατή έκφραση της πεποίθησής του ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτα για να βελτιώσει τις «ανυπόφορες» συνθήκες της ζωής του. Μόλις το παιδί μπορέσει να φανταστεί (δηλαδή να αναπτύξει μια φαντασίωση) μια ευνοϊκή λύση στη σημερινή δύσκολη κατάσταση του, οι εκρήξεις θυμού εξαφανίζονται, επειδή με την εγκατάσταση της ελπίδας η σημερινή δυσκολία δεν είναι πια ανυπόφορη. Τότε, την τυχαία φυσική εκφόρτιση με χτυπήματα και ουρλιαχτά την αντικαθιστά η σκέψη και η δράση, για να επιτευχθεί ο επιθυμητός στόχος, είτε τώρα είτε κάποτε στο μέλλον. Το παιδί μπορεί να χειριστεί έτσι τα προβλήματα που συναντά, αλλά δεν μπορεί να λύσει για την ώρα, επειδή η απογοήτευση του παρόντος κατευνάζεται από τα οράματα για μελλοντικές νίκες.

Ξέρουμε ότι όσο πιο βαθιά δυστυχισμένοι και απελπισμένοι νιώθουμε, τόσο περισσότερο έχουμε ανάγκη από αισιόδοξες φαντασιώσεις. Όμως, αυτές δεν είναι διαθέσιμες σε τέτοιες περιόδους. Τότε, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φορά, χρειαζόμαστε τους άλλους να μας ανυψώσουν με την ελπίδα τους για μας και για το μέλλον μας. Κανένα παραμύθι από μόνο του δεν μπορεί να πετύχει κάτι τέτοιο για το παιδί: όπως μας υπενθύμισε το αυτιστικό κορίτσι, χρειαζόμαστε πρώτα απ' όλα τους γονείς μας να ενσταλάξουν ελπίδα μέσα μας. Σ' αυτήν την σταθερή και πραγματική βάση-τους θετικούς τρόπους με τους οποίους οι γονείς μας βλέπουν εμάς και το περιβάλλον μας- μπορούμε στη συνέχεια να χτίσουμε κάστρα στον αέρα, μισοξέροντας ότι πρόκειται απλώς για κάστρα στον αέρα, και ωστόσο νιώθοντας βαθιά καθησυχασμένοι χάρη σ' αυτά. Ενώ η φαντασίωση είναι μη πραγματική, τα καλά αισθήματα που μας δίνει για τον εαυτό μας και για το μέλλον μας είναι πραγματικά και τα χρειαζόμαστε για να μας στηρίξουν.

Κάθε γονιός που ανταποκρίνεται στα αισθήματα κατάπτωσης του παιδιού του, λέει ότι τα πράγματα θα πάρουν τροπή προς το καλύτερο. Όμως, η απελπισία του παιδιού περιβάλλει τα πάντα- επειδή το παιδί δεν γνωρίζει διαβαθμίσεις, νιώθει ότι είναι είτε στην σκοτεινότερη κόλαση, είτε απέραντα ευτυχισμένο- και επομένως μόνο η πιο τέλεια αιώνια ευτυχία μπορεί να καταπολεμήσει το φόβο πλήρους καταστροφής που νιώθει αυτή τη στιγμή. Κανένας λογικός γονιός δεν μπορεί να υποσχεθεί στο παιδί του ότι είναι δυνατόν να βρει την τέλεια ευτυχία στην πραγματικότητα. Λέγοντάς του όμως παραμύθια, μπορεί να το ενθαρρύνει να δανειστεί για τη δική του ατομική χρήση φαντασιωσικές ελπίδες για το μέλλον, χωρίς να το αποπροσανατολίζει υπονοώντας ότι η πραγματικότητα περιέχεται σ' αυτές τις φαντασιώσεις.

Κάθε παιδί, που νιώθει έντονα τις επερχόμενες απογοητεύσεις, αφού βρίσκεται υπό την κυριαρχία των ενηλίκων, ενώ ταυτοχρόνως του αφαιρείται το βασίλειο του μικρού παιδιού στο οποίο δεν απαιτούσαν τίποτε από αυτό και όλες οι επιθυμίες του έμοιαζαν να ικανοποιούνται από τους γονείς του, δεν μπορεί παρά να επιθυμεί ένα δικό του βασίλειο. Ρεαλιστικές δηλώσεις για το τι μπορεί να πετύχει το παιδί μεγαλώνοντας δεν μπορούν αν ικανοποιήσουν ή έστω να συγκριθούν μ' αυτές τις υπερβολικές επιθυμίες.

Τι είναι το βασίλειο που πολλοί ήρωες παραμυθιών κερδίζουν στο τέλος της ιστορίας; Το κύριο χαρακτηριστικό του είναι ότι ποτέ το παραμύθι δεν μας δίνει κάποια πληροφορία σχετικά, ούτε καν τι κάνει ο βασιλιάς ή η βασίλισσα. Ο μοναδικός σκοπός για να γίνει κανείς βασιλιάς ή βασίλισσα σ' αυτό το βασίλειο, είναι να κυβερνά και να μην κυβερνιέται. Το να γίνει βασιλιάς ή βασίλισσα με την κατάληξη της ιστορίας συμβολίζει μια κατάσταση αληθινής «ανεξαρτησίας», στην οποία ο ήρωας νιώθει εξίσου ασφαλής, ικανοποιημένος και ευτυχισμένος, όσο ένιωθε το νήπιο στην εξαρτημένη κατάστασή του, όταν πραγματικά το φρόντιζαν καλά στο βασίλειο του λίκνου του.

Το παραμύθι αρχίζει με τον ήρωα στο έλεος εκείνων που υποτιμούν τον ίδιο και τις ικανότητές του, του φέρονται άσχημα και ακόμα απειλούν τη ζωή του, όπως συμβαίνει με την μοχθηρή βασίλισσα στη Χιονάτη. Καθώς η ιστορία ξετυλίγεται, ο ήρωας υποχρεώνεται συχνά να εξαρτηθεί από φιλικούς βοηθούς: πλάσματα του κάτω κόσμου, όπως οι νάνοι στη Χιονάτη, ή μαγικά ζώα, όπως τα πουλιά στη Σταχτοπούτα. Στο τέλος της ιστορίας, έχει αντιμετωπίσει με επιτυχία όλες τις δοκιμασίες, κι ωστόσο παραμένει αληθινός απέναντι στον εαυτό του ή έχει πετύχει τον πραγματικό του εαυτό. Έχει γίνει αυτάρκης με την καλύτερη έννοια της λέξης, ένα πραγματικά αυτόνομο άτομο που αυτοκυβερνάται και όχι ένα άτομο που εξουσιάζει τους άλλους. Στα παραμύθια, σε αντίθεση με τους μύθους, η νίκη δεν είναι πάνω στους άλλους, αλλά πάνω στον εαυτό μας και στην κακοήθεια (κυρίως του ίδιου του ήρωα που προβάλλεται στον ανταγωνιστή του). Αν τα παραμύθια μας λένε κάτι για τη διακυβέρνηση αυτών των βασιλιάδων ή των βασιλισσών, είναι ότι βασίλεψαν σοφά και ειρηνικά και έζησαν ευτυχισμένοι. Σ' αυτό θα έπρεπε να έγκειται η ωριμότητα: να εξουσιάζει κανείς σοφά τον εαυτό του και ως συνέπεια να ζει ευτυχισμένος.

Το παιδί το καταλαβαίνει πολύ καλά. Κανένα παιδί δεν πιστεύει ότι κάποια μέρα θα γίνει βασιλιάς σε ένα τέτοιο βασίλειο, πέρα από εκείνο της ζωής του. Το παραμύθι διαβεβαιώνει το παιδί ότι κάποια μέρα αυτό το βασίλειο μπορεί να γίνει δικό του, αλλά όχι χωρίς αγώνα. Το πώς φαντάζεται κάθε παιδί συγκεκριμένα το «βασίλειο» εξαρτάται από την ηλικία και την κατάσταση της ανάπτυξής του, αλλά ποτέ δεν το φαντάζεται

κυριολεκτικά. Για το μικρότερο παιδί μπορεί απλώς να σημαίνει ότι κανείς δεν θα το διατάζει και όλες οι επιθυμίες του θα εκπληρώνονται. Για κάποιο άλλο παιδί θα περιλαμβάνει επίσης την υποχρέωση να εξουσιάζει, δηλαδή να ζει και να δρα με σοφία. Σε οποιαδήποτε ηλικία, όμως, το παιδί ερμηνεύει το να γίνει βασιλιάς ή βασίλισσα ως κατάκτηση της ώριμης ενηλικίωσης.

Εφόσον η ωριμότητα απαιτεί να λυθούν θετικά οι οιδιπόδειες συγκρούσεις του παιδιού, ας εξετάσουμε με ποιόν τρόπο ο ήρωας κερδίζει το βασίλειο στα παραμύθια. Στον ελληνικό μύθο, ο Οιδίπους έγινε βασιλιάς αφού πρώτα φόνευσε τον πατέρα του, παντρεύτηκε την μητέρα του και έλυσε το αίνιγμα της Σφίγγας, που στη συνέχεια σκοτώνεται από μόνη της. Για να λύσει το αίνιγμα, έπρεπε να κατανοεί σε τι συνίσταται τα τρία στάδια της ανθρώπινης ανάπτυξης. Για τα παιδιά, το μεγαλύτερο αίνιγμα είναι το σεξ, είναι το αίνιγμα των ενηλίκων το οποίο επιθυμούν να ανακαλύψουν. Αφού η λύση του αινίγματος της Σφίγγας επέτρεψε στον Οιδίποδα να έρθει στο βασίλειο του παντρευόμενος τη μητέρα του, μπορούμε να υποθέσουμε πως το αίνιγμα είχε κάποια σχέση με τη σεξουαλική γνώση, τουλάχιστον σε ασυνείδητο επίπεδο.

Σε πολλά παραμύθια, επίσης, η λύση του «αινίγματος» οδηγεί στο γάμο και στο κέρδισμα του βασιλείου. Για παράδειγμα, στην ιστορία των Αδερφών Γκριμ «Ο έξυπνος ραφτάκος», μόνο ο ήρωας είναι ικανός να μαντέψει σωστά τα δύο χρώματα των μαλλιών της βασιλοπούλας και επομένως την κερδίζει. Παρομοίως, η ιστορία της πριγκίπισσας Τουραντό λέει ότι μόνο ο άντρας που θα μαντέψει σωστά τις απαντήσεις στα τρία αινίγματα της θα μπορέσει να την κερδίσει. Η λύση του αινίγματος που θέτει μια συγκεκριμένη γυναίκα αντιπροσωπεύει το αίνιγμα της γυναίκας γενικά, και αφού ο γάμος ακολουθεί συνήθως την σωστή λύση, δεν είναι παρατραβηγμένο να πούμε ότι το αίνιγμα που πρέπει να λυθεί είναι σεξουαλικό: όποιος καταλαβαίνει το μυστικό που αντιπροσωπεύει το άλλο φύλο, έχει κερδίσει την ωριμότητά του. Ωστόσο, ενώ στον μύθο του Οιδίποδα το πρόσωπο που στο αίνιγμα δίνεται η σωστή απάντηση αυτοκαταστρέφεται και ακολουθεί η συζυγική τραγωδία, στα παραμύθια η ανακάλυψη του μυστικού οδηγεί στην ευτυχία τόσο του προσώπου που λύνει το αίνιγμα, όσο και εκείνου που έθεσε το αίνιγμα.

Ο Οιδίπους παντρεύεται μια γυναίκα που είναι η μητέρα του, εμφανώς πολύ μεγαλύτερή από αυτόν. Ο ήρωας του παραμυθιού, αρσενικού ή θηλυκού φύλου, παντρεύεται ένα άτομο της ίδιας περίπου ηλικίας, δηλαδή όποια κι αν είναι η οιδιπόδεια προσκόλληση του ήρωα του παραμυθιού με το γονιό του, τη μεταβιβάζει επιτυχώς σ'έναν κατάλληλο μη-οιδιπόδειο σύντροφο. Ξανά και ξανά, στα παραμύθια, μια μη ικανοποιητική σχέση με έναν γονιό- όπως είναι σταθερά η οιδιπόδεια σχέση- αντικαθίσταται, όπως ο

δεσμός της Σταχτοπούτας με έναν αδύναμο και αναποτελεσματικό πατέρα, από μια ευτυχισμένη σχέση με το συζυγικό σύντροφο που τη σώζει.

Σ'αυτά τα παραμύθια, ο γονιός κάθε άλλο παρά δυσανασχετεί που το παιδί ξεπερνά την οιδιπόδεια προσκόλλησή του προς τον ίδιο, αντίθετα, αγκαλιάζει που γίνεται αυτό και συχνά λειτουργεί ο ίδιος προς αυτήν την κατεύθυνση. Για παράδειγμα, στο παραμύθι «Χάνς, ο σκαντζόχοιρός μου» και στην «Πεντάμορφη και το τέρας» ο πατέρας(πρόθυμα ή απρόθυμα) παρακινεί τη κόρη του να παντρευτεί. Εγκαταλείποντας την οιδιπόδεια προσκόλληση στην κόρη του και προτρέποντάς την να παραιτηθεί από τη δική της προσκόλληση πάνω του, οδηγεί σε ευτυχισμένη λύση και για τους δυο.

Σε κανένα παραμύθι ο γιος δεν αρπάζει το βασίλειο από τον πατέρα του. Αν ο πατέρας παραιτείται από το βασίλειο, αυτό συμβαίνει πάντα λόγω της μεγάλης ηλικίας του. Ακόμη και τότε ο γιος πρέπει να το κερδίσει, βρίσκοντας την πιο επιθυμητή γυναίκα για τον ίδιο, όπως στα «Τρία φτερά». Η ιστορία καθιστά σαφές ότι το κέρδισμα του βασιλείου ισοδυναμεί με την επίτευξη της ηθικής και σεξουαλικής ωριμότητας. Αρχικά απαιτείται από τον ήρωα ένα καθήκον το οποίο πρέπει να εκπληρώσει για να κληρονομήσει το βασίλειο. Όταν ο ήρωας τα καταφέρνει, αποδεικνύεται ότι αυτό δεν αρκεί. Το ίδιο συμβαίνει τη δεύτερη φορά. Το τρίτο καθήκον είναι βρει και να φέρει στο σπίτι τη σωστή νύφη. Όταν ο ήρωας τα καταφέρνει, το βασίλειο γίνεται τελικά δικό του. Έτσι, το παραμύθι όχι μόνο δεν προβάλλει ότι ο γιος ζηλεύει τον πατέρα ή ότι ο πατέρας δυσανασχετεί με τις σεξουαλικές προσπάθειες του γιου, αλλά λέει το αντίθετο: όταν το παιδί φτάσει στη σωστή ηλικία και ωριμότητα, ο γονιός θέλει να αποκτήσει το παιδί τη δική του σεξουαλικότητα. Στην πραγματικότητα, θα δεχτεί το γιο του ως άξιο διάδοχό του, μόνο αφού το πετύχει.

Σε πολλά παραμύθια ο βασιλιάς παντρεύει την κόρη του με τον ήρωα και είτε μοιράζεται μαζί του το βασίλειο, είτε τον ορίζει διάδοχό του. Αυτή είναι, φυσικά, μια φαντασίωση εκπλήρωσης επιθυμιών του παιδιού. Όμως, αφού η ιστορία διαβεβαιώνει ότι πράγματι αυτό θα συμβεί, και αφού στο υποσυνείδητο ο «βασιλιάς» παριστάνει τον πατέρα, το παραμύθι υπόσχεται την υψηλότερη δυνατή ανταμοιβή- ευτυχισμένη ζωή και βασίλειο- στο γιο που με τους αγώνες του βρήκε τη σωστή λύση στις οιδιπόδειες συγκρούσεις του: να μεταβιβάσει την αγάπη του για την μητέρα σ'έναν κατάλληλο σύντροφο της ηλικίας του και να κατανοήσει ότι ο πατέρας(κάθε άλλο παρά απειλητικός ανταγωνιστής) είναι στην πραγματικότητα καλόβουλος προστάτης, ο οποίος εγκρίνει που ο γιος του πέτυχε την εκπλήρωση της ενηλικίωσης.

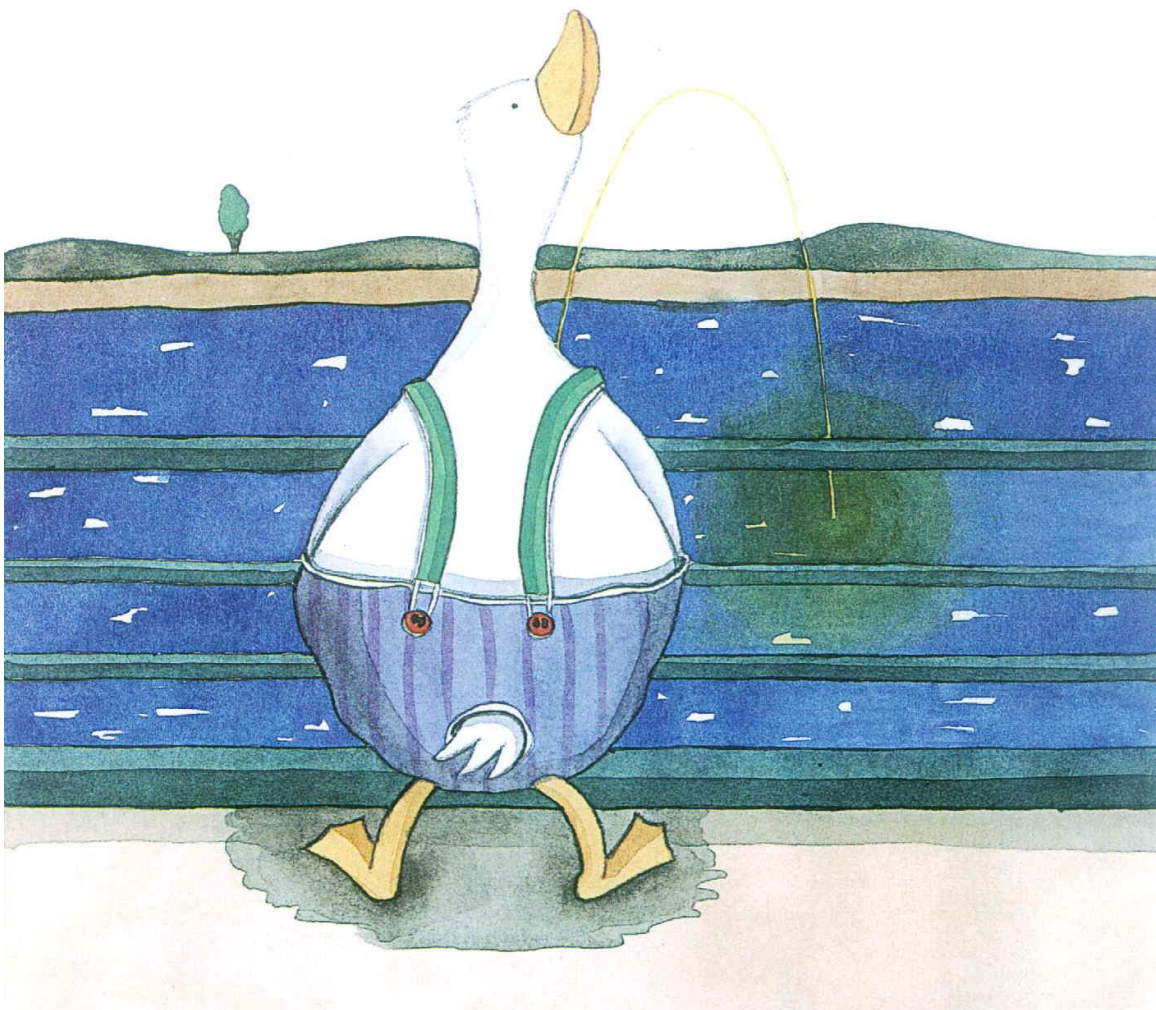
Το κέρδισμα του βασιλείου χάρη στην ένωση της αγάπης και στο γάμο με την πιο κατάλληλη και επιθυμητή σύντροφο- ένωση που οι γονείς εγκρίνουν πλήρως και που οδηγεί στην ευτυχία όλων πλην των μοχθηρών- συμβολίζει την τέλεια λύση των ιδιόποδων συγκρούσεων καθώς και την επίτευξη της αληθινής ανεξαρτησίας και της πλήρους ολοκλήρωσης της πραγματικότητας. Είναι αλήθεια μη ρεαλιστικό να μιλάμε για μεγάλο επίτευγμα, το να αποκτήσει κανείς το βασίλειό του;

Αυτό δείχνει επίσης γιατί τα επιτεύγματα των ηρώων στις «ρεαλιστικές» ιστορίες για παιδιά, συχνά φαίνονται συγκριτικά συνηθισμένα και τετριμμένα. Αυτές οι ιστορίες καθησυχάζουν επίσης το παιδί ότι θα λύσει σημαντικά προβλήματα που συναντά στην «πραγματική» ζωή του- όπως οι ενήλικες ορίζουν τέτοιου είδους προβλήματα- και έχουν σαφή άλλα περιορισμένα χαρίσματα. Όμως, ποια προβλήματα είναι πιο δύσκολο να τα συλλάβει, και πιο «πραγματικά» για το παιδί, από τις ιδιόποδες συγκρούσεις του, την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του και το κέρδισμα της ωριμότητας, που περιλαμβάνει τη σεξουαλική ωριμότητα, κατανοώντας σε τι έγκειται αυτή, και τον τρόπο για να την αποκτήσει; Επειδή η λεπτομερειακή ανάλυση αυτών των ζητημάτων θα ζάλιζε και θα μπερδευε το παιδί, το παραμύθι χρησιμοποιεί οικουμενικά σύμβολα που του επιτρέπουν να διαλέξει, να επιλέξει, να αγνοήσει και να ερμηνεύσει το παραμύθι με τρόπους που συμφωνούν με την πνευματική και ψυχολογική ανάπτυξή του. Όποια κι αν είναι η κατάσταση της ανάπτυξης του παιδιού, το παραμύθι υποδεικνύει με ποιόν τρόπο μπορεί να την υπερβεί και τι συνεπάγεται το να φτάσει στο επόμενο στάδιο στην πορεία του προς την ώριμη ολοκλήρωση.

Μια σύγκριση δύο πολύ γνωστών παιδικών ιστοριών με ένα παραμύθι μπορεί να εικονογραφήσει τα σχετικά μειονεκτήματα των σύγχρονων, ρεαλιστικών παιδικών ιστοριών.

Υπάρχουν πολλές ρεαλιστικές σύγχρονες παιδικές ιστορίες, όπως «Η μικρή μηχανή που μπορούσε», οι οποίες ενθαρρύνουν το παιδί να πιστέψει ότι αν προσπαθήσει αρκετά σκληρά και δεν τα παρατήσει, τελικά θα πετύχει. Μια νεαρή γυναίκα θυμήθηκε πόσο είχε εντυπωσιαστεί όταν της διάβασε η μητέρα της αυτή την ιστορία. Πείστηκε ότι η στάση του καθενός επηρεάζει πράγματι τα επιτεύγματά του, πώς αν προσέγγιζε ένα καθήκον με την πεποίθηση ότι θα τα κατάφερνε, τότε θα πετύχαινε. Λίγες ημέρες αργότερα, συνάντησε σε πρώτο επίπεδο μια κατάσταση πρόκλησης: προσπαθούσε να κατασκευάσει ένα χάρτινο σπίτι, κολλώντας μεταξύ τους διάφορα χαρτιά. Όμως, το σπίτι έπεφτε συνεχώς. Απογοητευμένη, άρχισε να αμφιβάλλει σοβαρά αν μπορούσε να πραγματοποιηθεί η ιδέα της να φτιάξει ένα τέτοιο χάρτινο σπίτι. Τότε, όμως, ήρθε στο μυαλό της η ιστορία της

«μικρής μηχανής που μπορούσε». Είκοσι χρόνια αργότερα, θυμήθηκε ότι εκείνη τη στιγμή άρχισε να τραγουδά τη μαγική φράση: «Νομίζω ότι μπορώ, νομίζω ότι μπορώ, νομίζω ότι μπορώ...» Έτσι, εξακολούθησε να

φτιάχνει το χάρτινο σπίτι και αυτό έπεφτε συνεχώς. Το σχέδιο έληξε με πλήρη ήττα και το κοριτσάκι πείστηκε ότι απέτυχε εκεί που οποιοσδήποτε άλλος θα είχε πετύχει, όπως είχε πετύχει και η μικρή μηχανή.

Επειδή «Η μικρή μηχανή που μπορεί» είναι μια ιστορία τοποθετημένη στο παρόν, και χρησιμοποιεί συνηθισμένα αντικείμενα όπως οι μηχανές που σέρνουν τρένα, αυτό το κοριτσάκι προσπάθησε να εφαρμόσει το δίδαγμα της άμεσα στην καθημερινή του ζωή, χωρίς καμία φανταστική επεξεργασία, και βίωσε μια ήττα που το πλήγωνε είκοσι χρόνια αργότερα.

Πολύ διαφορετική ήταν η επίδραση της «Οικογένειας Ελβετών Ροβινσώνων» σ' ένα άλλο παιδί. Η ιστορία λέει πώς μια οικογένεια ναυαγών καταφέρνει να ζήσει μια περιπετειώδη, ειδυλλιακή, εποικοδομητική και ευχάριστη ζωή, μια ζωή πολύ διαφορετική από εκείνη του κοριτσιού. Ο πατέρας της ήταν υποχρεωμένος να μένει μακριά από το σπίτι για πολύ χρόνο και η μητέρα της ήταν ψυχικά ασθενής και περνούσε παρατεταμένες περιόδους σε ιδρύματα. Έτσι, η μικρή πηγαينوερχόταν από το σπίτι της στο σπίτι μιας θείας, στην συνέχεια μιας γιαγιάς και πάλι πίσω στο σπίτι, ανάλογα με τις ανάγκες. Στη διάρκεια αυτών των χρόνων διάβαζε και ξαναδιάβαζε την ιστορία της ευτυχισμένης οικογένειας η οποία ζούσε σε ένα έρημο νησί, γεγονός που εμποδίζει το κάθε μέλος της οικογένειας να είναι μακριά από τα υπόλοιπα. Πολλά χρόνια αργότερα, θυμόταν τα θερμά, ευχάριστα αισθήματα που ένιωθε όταν, ακουμπώντας σε μεγάλα μαξιλάρια, διάβαζε την ιστορία και ξεχνούσε τα πάντα για την τωρινή της δύσκολη κατάσταση. Μόλις την τελείωνε, ξανάρχιζε να την διαβάσει από την αρχή. Οι ευτυχισμένες ώρες που περνούσε με την οικογένεια Ροβινσώνων στη φανταστική χώρα, της επέτρεψαν να μην ηττηθεί από τις δυσκολίες που παρουσίαζε για αυτήν η πραγματικότητα. Μπόρεσε να αντισταθμίσει την επίπτωση της σκληρής πραγματικότητας με φανταστικές ικανοποιήσεις. Επειδή, όμως, η ιστορία δεν ήταν παραμύθι, δεν πρόσφερε καμία υπόσχεση πως η ζωή της θα έπαιρνε τροπή προς το καλύτερο, ελπίδα που θα είχε κάνει τη ζωή της πολύ πιο υποφερτή.

Μια άλλη απόφοιτη φοιτήτρια θυμήθηκε ότι όταν ήταν παιδί, «μου άρεσαν τα παραμύθια, παραδοσιακά καθώς και δικής μου δημιουργίας, αλλά η Ραπουνζέλ κυριαρχούσε στις σκέψεις μου». Η μητέρα της είχε σκοτωθεί σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα όταν ήταν μικρή. Ο πατέρας της, βαθιά αναστατωμένος από αυτό που είχε συμβεί στη γυναίκα του (οδηγούσε ο ίδιος το αυτοκίνητο), αποσύρθηκε πλήρως στον εαυτό του και ανέθεσε τη φροντίδα της κόρης του σε μια παραμάννα η οποία ελάχιστα ενδιαφερόταν

γι' αυτήν. Όταν έγινε εφτά ετών, ο πατέρας της ξαναπαντρεύτηκε και, όπως θυμόταν, εκείνη περίπου την εποχή «Η Ραπουνζέλ» απέκτησε γι' αυτήν τόσο μεγάλη σημασία. Η μητριά της ήταν σαφώς η μάγισσα της ιστορίας και η ίδια ήταν το κλειδωμένο στον πύργο κορίτσι. Η κοπέλα θυμόταν ότι ένιωθε να μοιάζει με την Ραπουνζέλ, αφού «η μάγισσα την είχε αποκτήσει δια της βίας», όπως δια της βίας είχε μπει η μητριά της στη ζωή της. Ένιωθε φυλακισμένη στο καινούριο της σπίτι, καθώς η παραμύνα – που λίγο νοιαζόταν – της είχε δώσει την πλήρη ελευθερία να κάνει ότι ήθελε. Ένιωθε εξίσου καταπιεσμένη όπως η Ραπουνζέλ, που μέσα στον πύργο της έλεγχε τόσο λίγο τη ζωή της. Τα μακριά μαλλιά της Ραπουνζέλ ήταν γι' αυτήν το κλειδί της ιστορίας. Ήθελε να μακρύνει τα μαλλιά της, αλλά η μητριά της τα έκοβε κοντά. Τα μακριά μαλλιά έγιναν γι' αυτό το κορίτσι το σύμβολο της ελευθερίας και της ευτυχίας. Ως ενήλικη, κατάλαβε ότι ο πρίγκιπας που περίμενε τον ερχομό του, ήταν ο πατέρας της. Η ιστορία την είχε πείσει ότι θα ερχόταν κάποια μέρα και θα την έσωζε, και αυτή η πεποίθηση την είχε στηρίξει. Αν η ζωή είχε γίνει τόσο δύσκολη, το μόνο που χρειαζόταν ήταν να φαντάζεται τον εαυτό της ως Ραπουνζέλ, τα μαλλιά της να μακραίνουν και τον πρίγκιπα να την αγαπά και να τη σώζει. Και έδωσε στην Ραπουνζέλ ευτυχισμένο τέλος. Στην ιστορία, ο πρίγκιπας τυφλώνεται για ένα διάστημα – που σημαίνει γι' αυτήν πως ο πατέρας της είχε τυφλωθεί από την «μάγισσα» με την οποία ζούσε και δεν έβλεπε πόσο προτιμότερη ήταν η κόρη του – αλλά τελικά, τα μαλλιά που της τα είχε κόψει η μητριά ξαναμεγάλωσαν και ήρθε ο πρίγκιπας για να ζήσει ευτυχισμένα μαζί της για πάντα.

Μια σύγκριση της Ραπουνζέλ με την Οικογένεια Ελβετών Ροβινσώνων δείχνει γιατί τα παραμύθια μπορούν να προσφέρουν περισσότερα στο παιδί απ' όσα μπορεί να προσφέρει ακόμη και μια τόσο ωραία παιδική ιστορία. Στην Οικογένεια Ελβετών Ροβινσώνων δεν υπάρχει καμία μάγισσα στην οποία το παιδί να μπορεί να εκφορτίσει το θυμό του στη φαντασίωση και να την θεωρήσει ένοχη για την έλλειψη ενδιαφέροντος του πατέρα. Η Οικογένεια Ελβετών Ροβινσώνων προσφέρει φαντασιώσεις φυγής, και πράγματι, βοήθησε το κορίτσι που τη διάβαζε και την ξαναδιάβαζε να ξεχνά προσωρινά πόσο δύσκολη ήταν η ζωή του, αλλά δεν πρόσφερε καμία συγκεκριμένη ελπίδα για το μέλλον. Αντίθετα, η Ραπουνζέλ πρόσφερε στο κορίτσι τη δυνατότητα της σύγκρισης: η μάγισσα της ιστορίας ήταν πολύ πιο κακιά από τη «μάγισσα» μητριά στο σπίτι. Η Ραπουνζέλ υποσχόταν επίσης στο κορίτσι ότι η σωτηρία του θα ερχόταν από το ίδιο του το σώμα, όταν θα μακραίναν τα μαλλιά του. Και το πιο σημαντικό απ' όλα: υποσχόταν ότι ο «πρίγκιπας» είχε μόνο προσωρινά τυφλωθεί, θα ξανάβρισκε το φως του και θα έσωζε την πριγκίπισσά του. Αυτή η φαντασίωση εξακολούθησε να στηρίζει την κοπέλα, αν και σε

μικρότερο βαθμό, ώσπου ερωτεύτηκε και παντρεύτηκε, οπότε δεν τη χρειαζόταν πια.

Μπορούμε να καταλάβουμε γιατί από πρώτη ματιά η μητριά, αν ήξερε το μήνυμα που είχε η Ραπουνζέλ για τη θετή κόρη της, θα είχε νιώσει ότι τα παραμύθια είναι κακά για τα παιδιά. Δεν θα ήξερε πως αν η θετή κόρη δεν είχε μπορέσει να βρει αυτή τη φαντασιστική ικανοποίηση μέσω της Ραπουνζέλ, θα είχε προσπαθήσει να διαλύσει το γάμο του πατέρα της, και πως χωρίς την ελπίδα για το μέλλον που της έδωσε η ιστορία, μπορεί να είχε παραστρατήσει άσχημα στη ζωή της.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι όταν μια ιστορία δημιουργεί μη ρεαλιστικές ελπίδες, το παιδί θα βιώσει αναγκαστικά απογοήτευση και θα υποφέρει περισσότερο εξαιτίας τους. Όμως, το να προσφέρεις στο παιδί λογικές- δηλαδή περιορισμένες και υπό προϋποθέσεις- ελπίδες για το τι επιφυλάσσει το μέλλον, δεν είναι καθόλου ανακουφιστικό για τα τεράστια άγχη που νιώθει για το τι θα συμβεί στο ίδιο και στις προσδοκίες του. Οι μη ρεαλιστικοί φόβοι του απαιτούν μη ρεαλιστικές ελπίδες. Σε σύγκριση με τις επιθυμίες του παιδιού, οι ρεαλιστικές και περιορισμένες υποσχέσεις βιώνονται ως βαθιά απογοήτευση και όχι ως παρηγοριά. Εντούτοις, αυτό όλο κι όλο μπορεί να προσφέρει μια σχετικά ρεαλιστική ιστορία.

Οι υπερβολικές υποσχέσεις του παραμυθιού για ευτυχισμένο τέλος θα μπορούσαν επίσης να οδηγήσουν το παιδί σε απογοήτευση για τη πραγματική του ζωή, αν ήταν μέρος μιας ρεαλιστικής ιστορίας ή αν προβάλλονταν ως κάτι που θα συμβεί εκεί όπου ζει το πραγματικό παιδί. Όμως, το ευτυχισμένο τέλος του παραμυθιού υπάρχει μόνο στη χώρα του παραμυθιού, μια χώρα που μπορούμε να επισκεπτούμε μόνο με το μυαλό μας.

Το παραμύθι προσφέρει στο παιδί την ελπίδα ότι κάποια μέρα, το βασίλειο θα είναι δικό του. Επειδή το παιδί δεν μπορεί να συμβιβαστεί με λιγότερα, αλλά συγχρόνως δεν πιστεύει ότι μπορεί να αποκτήσει από μόνο του το βασίλειο, το παραμύθι τού λέει ότι μαγικές δυνάμεις θα έρθουν σε βοήθειά του. Αυτό αναζωπυρώνει την ελπίδα, που χωρίς μια τέτοια φαντασίωση θα την εκμηδένιζε η σκληρή πραγματικότητα. Καθώς το παραμύθι υπόσχεται τον τύπο του θριάμβου που επιθυμεί το παιδί, είναι ψυχολογικά πειστικό με τρόπο που καμία «ρεαλιστική» ιστορία δεν μπορεί να είναι. Και επειδή εγγυάται ότι το βασίλειο θα είναι δικό του, το παιδί πιστεύει πρόθυμα τα υπόλοιπα που διδάσκει το παραμύθι: ότι κανείς πρέπει να αφήσει το σπίτι του για να βρει το βασίλειό του, ότι δεν μπορεί να το κερδίσει αμέσως, ότι πρέπει να διακινδυνεύσει και να υποβληθεί σε δοκιμασίες, ότι δεν μπορεί να τα κάνει όλα μόνος του αλλά χρειάζεται και βοηθούς, και ότι για να εξασφαλίσει τη βοήθεια τους, πρέπει να

ικανοποιήσει μερικές από τις απαιτήσεις τους. Ακριβώς επειδή η τελική υπόσχεση συμπίπτει με τις επιθυμίες του παιδιού για εκδίκηση και ένδοξη ζωή, το παραμύθι εμπλουτίζει πέρα από οποιαδήποτε σύγκριση τη φαντασίωσή του.

Το πρόβλημα με μεγάλο μέρος της θεωρούμενης «καλής παιδικής λογοτεχνίας» είναι ότι πολλές ιστορίες καθηλώνουν τη φαντασία του παιδιού στο επίπεδο που ήδη έχει φτάσει από μόνο του. Στα παιδιά αρέσουν αυτές οι ιστορίες, αλλά ελάχιστη ωφέλεια τους προσφέρουν πέρα από τη στιγμιαία απόλαυση. Δεν κερδίζουν ούτε ανακούφιση, ούτε παρηγοριά σε σχέση με τα πιεστικά προβλήματά τους απλώς, ξεφεύγουν στιγμιαία από αυτά.

Για παράδειγμα, υπάρχουν «ρεαλιστικές» ιστορίες στις οποίες το παιδί εκδικείται το γονιό. Η επιθυμία του για εκδίκηση είναι πιο έντονη όταν το παιδί απομακρύνεται από το οιδιπόδειο στάδιο και δεν εξαρτάται πια πλήρως από τους γονείς. Όλα τα παιδιά σ' αυτήν την περίοδο της ζωής τους καλλιεργούν φαντασιώσεις εκδίκησης, αλλά στις πιο διαυγείς στιγμές τους αναγνωρίζουν πως είναι εξαιρετικά άδικες, αφού ξέρουν ότι ο γονιός τους παρέχει, δουλεύοντας σκληρά, όλα όσα χρειάζονται για να επιβιώσουν. Οι ιδέες εκδίκησης δημιουργούν πάντοτε ενοχή και άγχος αντιποίνων. Μια ιστορία που ενθαρρύνει την φαντασίωση ότι το παιδί εκδικείται, στην πραγματικότητα αυξάνει και τα δύο αισθήματα, και το μόνο που μπορεί να κάνει το παιδί από μόνο του είναι να απωθήσει αυτές τις ιδέες. Συχνά, το αποτέλεσμα μιας τέτοιας απώθησης είναι καμιά δωδεκαριά χρόνια αργότερα ο έφηβος να υλοποιήσει στην πραγματικότητα τις παιδικές φαντασιώσεις εκδίκησης.

Δεν υπάρχει ανάγκη να απωθήσει το παιδί αυτές τις φαντασιώσεις. Αντίθετα, μπορεί να τις απολαύσει όσο το δυνατόν πληρέστερα, αν καθοδηγηθεί με λεπτότητα να τις κατευθύνει προς ένα στόχο που είναι αρκετά κοντά στον πραγματικό γονιό, αλλά σαφώς όχι ο γονιός του. Τι πιο κατάλληλο αντικείμενο στο οποίο μπορεί να κατευθύνει τις σκέψεις εκδίκησης, από το πρόσωπο που έχει σφετεριστεί τη θέση του γονιού, το θετό γονιό του παραμυθιού; Αν κανείς ξεθυμαίνει διεστραμμένες φαντασιώσεις εκδίκησης εναντίον ενός τέτοιου κακού σφετεριστή, δεν υπάρχει κανένας λόγος να νιώθει ένοχος ή να φοβάται αντίποινα, η εκδίκηση, πράγματι, του αξίζει. Στην αντίρρηση ότι οι σκέψεις εκδίκησης είναι ανήθικες και ότι το παιδί δεν θα έπρεπε να έχει τέτοιες σκέψεις, πρέπει να τονίσουμε ότι η άποψη πως δεν θα έπρεπε να έχουμε ορισμένες φαντασιώσεις δεν εμπόδισε ποτέ τους ανθρώπους να τις έχουν- απλώς, τις εξόρισαν στο ασυνείδητο όπου η ζημιά την οποία προκάλεσαν στην ψυχική ζωή ήταν πολύ μεγαλύτερη. Έτσι, το παραμύθι επιτρέπει στο παιδί να έχει

ότι καλύτερο από δύο κόσμους: μπορεί πλήρως να επιδοθεί και να απολαύσει φαντασιώσεις εκδίκησης εναντίον του θετού γονιού της ιστορίας, χωρίς καμία ενοχή ή φόβο απέναντι στον αληθινό γονιό.

Το ποίημα του Milne στο οποίο ο Τζέιμς Τζέιμς Μόρισον Μόρισον προειδοποιεί τη μητέρα του να μην πάει στην άκρη της πόλης χωρίς αυτόν, γιατί μπορεί να μην ξαναβρεί ποτέ τον δρόμο της επιστροφής και να εξαφανιστεί για πάντα, πράγμα που συμβαίνει πραγματικά στο ποίημα, είναι μια γοητευτική ιστορία- για ενήλικες. Για το παιδί, ενσαρκώνει το χειρότερο εφιαλτικό άγχος εγκατάλειψης. Αυτό που φαίνεται αστείο στους ενήλικες είναι ότι εδώ αντιστρέφονται οι ρόλοι του φύλακα και του φυλασσόμενου. Ακόμη κι αν το παιδί επιθυμεί μια τέτοια αναστροφή, δεν μπορεί να αντέξει την ιδέα, όταν προβάλλεται ως κατάληξη η μόνιμη απώλεια του γονιού. Αυτό που το ευχαριστεί ακούγοντας το ποίημα, είναι η προειδοποίηση προς τους γονείς να μην φύγουν ποτέ χωρίς αυτό. Το απολαμβάνει, αλλά στην συνέχεια πρέπει να απωθήσει το πολύ βαθύτερο και μεγαλύτερο άγχος ότι θα εγκαταλειφθεί μόνιμα, γεγονός που το ποίημα υποδηλώνει ότι θα συμβεί.

Υπάρχουν αρκετές παρόμοιες σύγχρονες ιστορίες όπου το παιδί είναι ικανότερο και εξυπνότερο από τους γονείς, όχι στη χώρα του παραμυθιού, όπως στα παραμύθια, αλλά στην καθημερινή πραγματικότητα. Το παιδί τις απολαμβάνει τέτοιες ιστορίες, γιατί ευθυγραμμίζονται με ότι θα του άρεσε να πιστεύει, αλλά οι τελικές συνέπειες είναι δυσπιστία για τους γονείς, στους οποίους είναι ακόμα υποχρεωμένο να στηρίζεται, και απογοήτευση, γιατί σε αντίθεση με αυτό που το κάνει να πιστεύει η ιστορία, οι γονείς παραμένουν ανώτεροί του αρκετό διάστημα.

Κανένα παραδοσιακό παραμύθι δεν θα στερούσε από το παιδί την αναγκαία ασφάλεια που νιώθει, γνωρίζοντας πως οι γονείς ξέρουν καλύτερα για όλα, εκτός από μια ζωτικής σημασίας εξαίρεση: όταν αποδεικνύεται ότι οι γονείς σφάλουν σχετικά με τις ικανότητές του. Σε πολλά παραμύθια, ο γονιός υποτιμά ένα από τα παιδιά του- που αποκαλείται συχνά αγαθούλης- το οποίο, καθώς προχωρεί η ιστορία, αποδεικνύει πως ο γονιός σφάλει στην εκτίμησή του. Και πάλι το παραμύθι είναι αληθινό ψυχολογικά. Σχεδόν όλα τα παιδιά είναι πεισμένα ότι οι γονείς τους τα ξέρουν σχεδόν όλα καλύτερα, με μια μόνο εξαίρεση: δεν σκέφτονται αρκετά καλά για τα ίδια. Είναι επωφελές να ενθαρρύνουμε αυτήν την σκέψη, γιατί υποδεικνύουμε στο παιδί ότι θα έπρεπε να αναπτύξει τις ικανότητές του, όχι για να τα καταφέρει καλύτερα από τους γονείς του, αλλά για να διορθώσει την περιορισμένη εκτίμηση των γονιών για το ίδιο.

Γι' αυτόν τον λόγο, το παραμύθι χρησιμοποιεί συχνά το τέχνασμα να χωρίζει το γονιό σε δύο πρόσωπα: τον πατέρα, που υποτιμά το παιδί, και ένα

άλλο πρόσωπο, ένα σοφό γέρο ή κάποιο ζώο, που συναντά το παιδί και του δίνει στέρεες συμβουλές πώς να ξεπεράσει όχι τον γονιό, κάτι το οποίο θα ήταν πολύ τρομακτικό, αλλά τον αδερφό που προτιμά ο γονιός. Μερικές φορές, αυτό το πρόσωπο βοηθά τον ήρωα να εκπληρώσει ένα σχεδόν απραγματοποίητο καθήκον, που δείχνει στο γονιό πόσο λάθος είχε να υποτιμά το παιδί του. Έτσι, ο γονιός χωρίζεται στην πλευρά που αμφιβάλλει και σε εκείνη που στηρίζει, για να κερδίσει τελικά η τελευταία.

Το παραμύθι που ασχολείται με το πρόβλημα του ανταγωνισμού των γενεών, της επιθυμίας του παιδιού να ξεπεράσει το γονιό του, είναι εκείνο όπου ο γονιός, νιώθοντας ότι έχει έρθει ο κατάλληλος καιρός, στέλνει το παιδί του (ή τα παιδιά του) στον κόσμο για να επιβεβαιώσει τον εαυτό του, και να αποδείξει έτσι ότι είναι ικανό και άξιο να διαδεχτεί τον πατέρα και επομένως να τον αντικαταστήσει.

Ιστορίες αυτού του τύπου (που με διαφορετικές μορφές μπορούμε να βρούμε σε όλο τον κόσμο) αρχίζουν εντελώς ρεαλιστικά, μ' έναν πατέρα που γερνά και που πρέπει να αποφασίσει ποιο από τα παιδιά του είναι άξιο να κληρονομήσει τα πλούτη του, ή με άλλα λόγια, να τον αντικαταστήσει. Ο ήρωας της ιστορίας, μπροστά στο καθήκον που πρέπει να εκπληρώσει, νιώθει ακριβώς όπως το παιδί: του φαίνεται αδύνατο να το φέρει εις πέρας. Ωστόσο, το παραμύθι δείχνει ότι το καθήκον μπορεί να εκπληρωθεί, αλλά μόνο με τη βοήθεια υπεράνθρωπων δυνάμεων ή κάποιου άλλου ενδιαμέσου. Και πράγματι, μόνο το πιο εξαιρετικό επίτευγμα μπορεί να κάνει το παιδί να νιώσει ότι είναι ανώτερο από το γονιό του. Να πιστέψει κάτι τέτοιο χωρίς αυτήν την απόδειξη, θα ήταν κενή μεγαλομανία.

3.2. Η παιδική ψυχή και το παραμύθι.¹

Τα παιδιά ,όπως είναι φυσικό, ταυτίζονται κατά τη διάρκεια της διήγησης ενός παραμυθιού με τον κεντρικό ήρωα ή την ηρωίδα.Έτσι το μικρό αγόρι θα ζήσει βήμα προς βήμα τις περιπέτειες του Κοντορεβιθούλη ή του Tom Thumb- και το μικρό κορίτσι θα ταυτιστεί,εσωτερικά,με την Πεντάμορφη ή τη Χιονάτη.Οι αξίες που αντιπροσωπεύουν οι ήρωες αυτοί είναι διαφορετικές για κάθε φύλο: ο ηρωισμός, η εξυπνάδα και η παλικάριά για το αγόρι,η ομορφιά ,η χάρη κι ο ρομαντισμός για το μικρό κορίτσι. Έτσι, από πολύ νωρίς, οι πολιτιστικές αξίες που μεταδίνονται με τον απλό αυτό τρόπο στις ψυχές των παιδιών καθορίζουν την κατοπινή συμπεριφορά τους, όπως γίνεται δεκτή από την κοινωνία μέσα στην οποία, και για την οποία, μεγαλώνουν.

Βρίσκει η φαντασία του παιδιού ανταπόκριση και τρέφεται με τον φανταστικό κόσμο των παραμυθιών ή ο φανταστικός αυτός κόσμος δημιουργήθηκε ακριβώς επειδή αντιστοιχεί στην παιδική ψυχή.

Ως ένα σημείο και οι δύο αυτές ιδέες ανταποκρίνονται στα πράγματα.Τα περισσότερα παιδιά επειδή περνούν αυτό το στάδιο, έχουν πλούσια φαντασία που ικανοποιείται και τρέφεται με τα παραμύθια. Αναρωτιέται όμως κανείς, αν θα ήταν δυνατόν να ενδιαφέρουν τα παιδιά ιστορίες, που δεν ανταποκρίνονται στον εσωτερικό τους κόσμο. Έτσι ο πρωτότυπος δημιουργός(όπως ο Αίσωπος, ο Άντερσεν ή ο Κίπλινγκ) αλλά και ο λαϊκός αφηγητής, αναγκάζονται να προσαρμόσουν τα εκφραστικά τους μέσα (ήρωες, τεχνική, ιδέες) στον εσωτερικό αυτόν κόσμο.Ο κόσμος αυτός διαφέρει από τον κόσμο των μεγάλων, όσο διαφέρει η φαντασία από την πραγματικότητα.Καλό όμως είναι να θυμόμαστε πως και η τέχνη που αληθινά συγκινεί τους ώριμους ανθρώπους είναι πολύ συχνά συμβολική.Και χρησιμοποιεί ήρωες και ιδέες, που ξεκινούν από κάποια πραγματικότητα (κοινωνική ή προσωπική).

Έτσι ο «Πιέρ Γκύντ» του Ίψεν, ο «Βασιλιάς Ληρ» του Σαίξπηρ,ή και ο «Έμπορος της Βενετίας»,σιάζουν πάνω στην σκηνή του θεάτρου- όπως ακριβώς το παραμύθι με το ζωντανό λόγο- ένα δικό τους κόσμο.Είναι σχεδόν περιττό να προσθέσουμε ότι ο κόσμος αυτός ανταποκρίνεται, σε ικανοποιητικό βαθμό, στην εσωτερική ζωή, δηλαδή στις ψυχικές ανάγκες και τα προβλήματα του κοινού.Η διαφορά είναι ότι το φαινομενικά «ψεύτικο» παραμύθι,αναπροσαρμόζεται σε κάθε νέα διήγηση στις

1. Μιχαηλίδης Α.Νουάρος , «Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας», Αθήνα 1988, 48-53

απαιτήσεις του παιδικού κοινού, ενώ το θεατρικό κείμενο δεν επηρεάζεται, με αυτόν τον τρόπο, από την παρουσία του κοινού.

Γνωρίζουμε ότι το παιδί, αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της μέρας και της νύχτας, φοβάται. Φοβάται το σκοτάδι, τις σκιές πάνω στους τοίχους, τα διάφορα ζώα, μεγάλα ή μικρά (ιδιαίτερα όταν συνοδεύεται η αναφορά τους με απειλές- «κάτσε ήσυχα γιατί θα σε φάει το ποντίκι»). Τρομάζει από τους διάφορους θορύβους, είτε είναι δυνατοί και εντυπωσιακοί (όπως οι αστραπές κι οι κεραυνοί) είτε είναι βήματα που ακούγονται να πλησιάζουν στο σκοτάδι. Οι φόβοι αυτοί, όπως συνδυάζονται και μεγαλώνουν με τη φαντασία του, τού γίνονται σχεδόν αβάσταχτοι. Η αδιάκοπη σύγκριση που κάνει επίσης το παιδί, όπως γνωρίζει τους ανθρώπους και τον κόσμο τού δείχνει πόσο μικρό και αδύναμο είναι. Έχουμε λοιπόν εδώ να θεραπεύσουμε ένα αίσθημα κατωτερότητας, που επιβεβαιώνεται όλη την ώρα από την πραγματικότητα, και που αυτό είναι δύσκολο να καταπολεμηθεί αφού δεν είναι γέννημα της φαντασίας. Την ψυχική αυτή ανάγκη πολύ συχνά τη θεραπεύει το παραμύθι. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο το παραμύθι δεν είναι μόνο φυγή από την πραγματικότητα της ζωής, αλλά η δημιουργία ενός χωριστού κόσμου, όπου βρίσκουν ικανοποίηση πάρα πολλές από τις ψυχικές ανάγκες του παιδιού. Μέσα από το παραμύθι βρίσκουν τη λύση τους πολλά από τα προβλήματα προσωπικών σχέσεων που έχει το παιδί (με τους γονείς του, με τους μεγαλύτερους αδερφούς του, γενικά με τους «μεγάλους») που τους βλέπει σαν γίγαντες και τους τρέμει, όταν το κακομεταχειρίζονται ή του επιβάλλουν, με τη δύναμη, το φόβο και τη βία, τη δική τους θέληση. Έτσι το κάθε παιδί ταυτίζεται όχι μόνο ψυχικά με τους ήρωες των παραμυθιών (παρακολουθώντας σαν να είναι ο ίδιος τις περιπέτειές τους και τα κατορθώματά τους) αλλά και «σωματικά», με την έννοια ότι τους συγκρίνει αδιάκοπα, με το δικό του σώμα και τις δικές του διαστάσεις. Δεν είναι διόλου τυχαίο ότι όλοι οι αγαπημένοι ήρωες των παιδιών είναι μικρόσωμοι και γεννήθηκαν τελευταίοι (οι Δεκατρείς, ο Κοντορεβιθούλης, ο Δαχτυλάκης, κ.ά.) Ας εξετάσουμε την περίπτωση του Tom Thumb. Ο ήρωας αυτός είναι σε μέγεθος σαν τον αντίχειρα του παιδιού, και έτσι-στα δικά του μάτια-είναι κάτι το πολύ μικρό. Η «ταύτιση» που κάνει, είναι φυσικό να τον οδηγεί στην παρακάτω σκέψη : «Αφού ένας ήρωας τόσο μικρός κατάφερε να νικήσει με την εξυπνάδα του τους δράκους, τους γίγαντες και όλους τους πιο μεγάλους σωματικά εχθρούς του, γιατί όχι εγώ;». Έτσι, αναλύοντας ένα παραμύθι, φτάσαμε σε μια ψυχική ανάγκη του παιδιού, την ανάγκη του να νοιώθει μεγάλος και δυνατός (ακριβώς επειδή είναι μικρός και αδύνατος). Ένα ακόμα βήμα και είμαστε πολύ κοντά στο παιδαγωγικό

αξίωμα που πηγάζει και είναι δυνατόν να στηριχθεί στην παρατήρηση αυτή : «Πότε να μην φέρεσαι σε ένα παιδί σαν να είναι μικρό». Έτσι, με βάση τη γνώση αυτή, αρχίζουμε να χειριζόμαστε σωστά το παιδί-δηλαδή σύμφωνα με τις δικές του ψυχικές ανάγκες και το δικό του εσωτερικό κόσμο.

Πως συμβαίνει να υπάρχουν οι παρατηρήσεις αυτές κρυμμένες μέσα στα παραμύθια; Για τον απλό λόγο ότι καθετί που δεν ανταποκρινόταν στον εσωτερικό κόσμο, στις ψυχικές ανάγκες των παιδιών, έφευγε, όταν τα παιδιά δεν το ενέκριναν. Η διήγηση των παραμυθιών κράτησε πάρα πολλά χρόνια και οι αδιάκοπες προφορικές τροποποιήσεις, άφησαν-τελικά- μονάχα εκείνο που μιλούσε στην ψυχή του παιδιού.

Αν κάποιος τώρα ερευνήσει προσεχτικά ένα αξιόλογο παραμύθι, μπορεί να περιμένει (σχεδόν με βεβαιότητα) ότι πολλά από τα πράγματα που θα έλθουν στο φως θα μας δώσουν μια καλύτερη γνώση της ψυχικής ζωής του παιδιού. Επειδή, ότι υπάρχει μέσα στο παραμύθι αντιστοιχεί σε κάποια ανάγκη της ψυχής του παιδικού κοινού, κοινού που αντιδρά ή απολύτως θετικά ή τελείως αρνητικά σε εκείνο που του προσφέρουμε.

Αντί λοιπόν να μελετήσουμε το ίδιο το παιδί (η μελέτη αυτή έδωσε στο παρελθόν σημαντικά ευρήματα) μελετούμε εκείνα που αγαπά να ακούει το παιδί. Με τον έμμεσο αυτόν τρόπο πλησιάζουμε πολύ κοντά την ψυχή του παιδιού, αφού μπορούμε άμεσα να γνωρίσουμε όχι μόνο τι αγαπά και τι όχι, αλλά και πολλά άλλα κρυμμένα στοιχεία της προσωπικότητάς του.

Και οι μύθοι και τα παραμύθια στηρίζονται στον προφορικό λόγο. Οι μύθοι όμως κρατούν πολύ λίγο, κατά τη διήγηση. Οι ήρωές τους είναι σχεδόν πάντοτε διάφορα ζώα γνωστά στο παιδί (λύκος, αλεπού, λελέκι, κόρακας κ.ά.) Επομένως η ταύτιση με τα ζώα αυτά δεν είναι εύκολη. Απλώς το παιδί παρατηρεί τα παθήματά τους ή αρχίζει να γνωρίζει τους διάφορους ανθρώπινους χαρακτήρες ή ιδιότητες (πονηριά, κολακεία, πανουργία) μέσα από αυτά τα πολύ συγκεκριμένα παραδείγματα. Στην προεφηβική και μέχρι την εφηβική ηλικία, το παιδί γνωρίζει ήρωες που θα μπορούσαν να είναι αληθινοί ή που αντιπροσωπεύουν διάφορους ανθρώπινους χαρακτήρες. Ο Οδυσσέας, ο Έκτορας, ο Αχιλλέας, για τα αγόρια, η Πηνελόπη, η Ανδρομάχη, η Ελένη, για τα κορίτσια, αποτελούν μια πρώτη γνωριμία με ήρωες και ηρωίδες που οι περιπέτειες και τα παθήματά τους φέρνουν το παιδί ακόμα πιο κοντά στην βαθύτερη ανθρώπινη φύση. Έτσι η επική ποίηση είναι, για το παιδί, ένας νέος κόσμος που βρίσκεται ένα σκαλοπάτι πιο πάνω από το μύθο και το παραμύθι και που διατηρεί όλη την άμεση επαφή και διδακτικότητα του πρώτου και όλη τη γοητεία και τη μαγεία του δεύτερου. Δεν έχει ιδιαίτερη σημασία το να γνωρίζει το παιδί κάποιον που να είναι ακριβώς σαν τον Οδυσσέα ή σαν τον Αχιλλέα, για να υπάρξει η δυνατότητα ταύτισης, για να θελήσει δηλαδή να του μοιάσει. Το παιδί εδώ διαλέγει

ιδιότητες των ηρώων αυτών ή συγκινείται από το χαρακτήρα τους-και προσπαθεί να τους μιμηθεί.Πολύ συχνά, ιδιότητες που υπάρχουν ήδη κρυμμένες μέσα του (αγχίνια, ηρωισμός, αφοσίωση και φιλία) έρχονται με αυτή του τη γνωριμία στο φως.Είναι δυνατόν επίσης οι ήρωες αυτοί, να συνεισφέρουν στο σχηματισμό της Εικόνας του Εγώ του παιδιού,και βέβαια πολύ περισσότερο, του εφήβου.

Δεν υπάρχει η πιθανότητα πιο εύκολης «ταύτισης»,στην παιδική ηλικία, με τους ήρωες των παραμυθιών, από ότι στην εφηβική με τους ήρωες του έπους.Η ταύτιση αυτή συμβαίνει σε διαφορετική ηλικία και εδώ υπάρχει το κλειδί για την απάντηση.Όσο κοντά βρίσκεται ο ήρωας του παραμυθιού στο παιδί, επειδή είναι κι αυτός συνηθισμένο παιδί, άλλο τόσο κοντά βρίσκεται στον έφηβο ο ήρωας του μύθου και του έπους, επειδή είναι κάτι το μη συνηθισμένο, το ξεχωριστό.Γιατί ο έφηβος επιθυμεί να ταυτιστεί με αξιοθαύμαστους και εξαιρετικούς ανθρώπους, με ήρωες.Βέβαια, η παρουσία αληθινών ανθρώπων που βρίσκονται κοντά στην ασχημάτιστη ακόμα προσωπικότητα του παιδιού ή του εφήβου και το επηρεάζουν είναι το ίδιο σημαντική.Και δεν υποτιμούμε διόλου το ρόλο που παίζει η ταύτιση με αυτούς.

Ποια είναι η σημασία του γεγονότος ότι ο κακός δράκος θα νικηθεί από τον γενναίο μικρό ήρωα, ότι ο δολοπλόκος και κακός υπηρέτης θα αποκαλυφθεί και θα τιμωρηθεί σκληρά(συνήθως τον δένουν σε δύο άλογα που τα αφήνουν ελεύθερα) και ότι στο τέλος θα θριαμβεύσει η ηθική και η καλή βασιλοπούλα που κατασυκοφαντήθηκε;Γιατί δεν υπάρχουν παραμύθια όπου να θριαμβεύει ο κακός και να τιμωρείται ή να χάνει ο καλός;Η πρώτη εξήγηση, σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι ότι το παιδικό ακροατήριο θα αποδοκίμαζε ένα τέτοιο τέλος.Έτσι και να υποθέσουμε ότι υπήρχαν τέτοια παραμύθια ή ότι κατασκευάζουμε εμείς σήμερα(για λόγους πειραματικούς) ένα παρόμοιο παραμύθι, το παιδικό ακροατήριο θα πειραζόταν και δεν θα ήθελε να το ξανακούσει, από ψυχική αγανάκτηση.Κάθε παραμύθι φαίνεται, λοιπόν, ότι στηρίζεται σε μια κοινή, αποδεκτή από όλους ηθική, που συνοψίζεται στη φράση: στην πάλη ανάμεσα στο καλό και το κακό, το πρώτο, αργά ή γρήγορα, υπερέχει και νικά.

Μια άλλη εξήγηση είναι ότι κάθε πολιτισμός στηρίζεται και μεταδίδει θετικές και όχι αρνητικές αξίες.Στη ζωή των μεγάλων υπάρχουν οδυνηρότατες προσωπικές εμπειρίες(προσφυγιά, θεομηνίες, πόλεμοι, κ.ά.), αλλά δεν επιτρέπεται να μεταδώσουμε αμφιβολία, κυνισμό και πικρία στην ψυχή των παιδιών.Η ίδια η εμπειρία της ζωής φέρνει συχνά στο φως την αλήθεια πως αν ένα άτομο είναι αφοσιωμένο στις αξίες που έχει διαλέξει και που πιστεύει, τότε, αργά ή γρήγορα, θα επικρατήσει στον αγώνα της

ζωής. Αυτό είναι ένα από τα θετικά μηνύματα που φέρνουν τα παραμύθια στον κόσμο των παιδιών, από τον κόσμο των μεγάλων.

Μια άλλη εξήγηση είναι πως κάθε πολιτισμός έχει μεταδώσει, ήδη, με την οικογένεια και το σχολείο, ορισμένες ηθικές αντιλήψεις, που είναι φυσικό να προεκτείνονται και μέσα στον κόσμο του παραμυθιού-σταθερές και αναλλοίωτες.

Το «ευχάριστο τέλος» είναι η φυσική κατάληξη των δοκιμασιών και των περιπετειών των διαφόρων ηρώων. Η αγάπη των δύο ηρώων, που δοκιμάζονται για αυτήν, τερματίζεται με ένα ευτυχισμένο γάμο. Το αντρειωμένο βασιλόπουλο (ή και ο Άγιος Γεώργιος) σκοτώνει τον φοβερό δράκο που έκλεινε την πηγή και παντρεύεται την βασιλοπούλα (ή ζητάει να του χτίσουν μια εκκλησία). Ο πεινασμένος θα χορτάσει, ο ευγενικός θα ανταμειφθεί, ο φιλοκατήγορος και ο δολοπλόκος θα ξεσκεπαστεί και θα τιμωρηθεί. Το παραμύθι, συχνά, δεν επιβεβαιώνει μόνο τις ηθικές αξίες που πιστεύει ένας λαός, αλλά φέρνει στο φως και τα ελαττώματα που πρέπει να καταπολεμηθούν, στο ακροατήριό του, ή τα προτερήματα που επιθυμεί να καλλιεργηθούν. Οι απόψεις για το τι θεωρείται «καλοζωία», τι είναι «ευτυχισμένη ζωή» και τι είναι «σωστό ή όχι», έρχονται στο φως, όταν αναλύσει και ερευνήσει κανείς προσεχτικά τα παραμύθια ενός λαού. Έτσι η μελέτη και προσεχτική ανάλυση των παραμυθιών μάς δίνει ένα θαυμάσιο πρώτο υλικό, από παιδαγωγική και ψυχολογική άποψη.

Η τελική όμως εξήγηση για το «ευχάριστο τέλος» όλων των παραμυθιών βρίσκεται στο γεγονός ότι αυτή την κατάληξη υπαγορεύουν στον αφηγητή οι ακροατές του. Έτσι το παραμύθι το «διηγούνται», το κατασκευάζουν περισσότερο τα παιδιά, όχι ο αφηγητής. Σ' αυτά προσαρμόζεται, στην πραγματικότητα, ο λαϊκός αφηγητής. Από μian άλλη άποψη επίσης το ευχάριστο τέλος δημιουργεί ψυχική ικανοποίηση, ευφορία και επιθυμία για επανάληψη.

Αργότερα η γνώση της ιστορίας και της επιστήμης (στον κάθε της κλάδο) εξισορροπεί την αποκλειστική αυτή «πνευματική» τροφή των παιδιών. Γιατί όμως τα παιδιά αγαπούν ιδιαίτερα τα παραμύθια; Τι υπάρχει σ' αυτά που τα ικανοποιεί περισσότερο από την εξωτερική, αληθινή και καθημερινή ζωή τους-με τον κόσμο των παιγνιδιών, του σχολείου κτλ.;

Τα παιδιά ζουν (όπως και οι μεγάλοι) σε δύο κόσμους. Κι έτσι έχουν μια εξωτερική και μια εσωτερική πραγματικότητα. Η πρώτη έχει σχέση με τον εξωτερικό κόσμο, τα παιχνίδια που παίζουν, τους φίλους τους, το σχολείο κ.ά. Η εσωτερική τους πραγματικότητα συνδέεται κύρια με τις ψυχικές τους ανάγκες, τις παράλογες ανησυχίες, τους φόβους, τους εφιάλτες τους. Όλα αυτά τα παράλογα συναισθήματα εξισορροπούνται από τη

βεβαιότητα, το θάρρος, την αγωνιστικότητα, αισιοδοξία και ελπίδα που ενυπάρχουν στα περισσότερα παραμύθια.

Η ιδέα πως είναι δυνατό να φτάσουμε ως το «υποσυνείδητο» του παιδιού, αναλύονται στα παραμύθια, φαίνεται κάπως τολμηρή, για την ώρα. Δεν είναι γνωστό τι επιφυλάσσει ή τι μπορεί να φέρει στο φως η μελλοντική έρευνα στον τομέα αυτό. Αυτή τη στιγμή πιστεύω ότι, πιθανότατα, το λιγότερο που θα πετύχουμε θα είναι το ότι η γνώση αυτή θα μας φέρει πιο κοντά στην ψυχική ζωή του παιδιού. Η ψυχική αυτή ζωή μπορεί να είναι εξωπραγματική, να περιέχει πολλούς φόβους, μεγάλη δόση φαντασίας και άλλα ανάλογα στοιχεία, αλλά αντιπροσωπεύει μια πραγματικότητα από μόνη της. (και το όνειρο είναι κάτι το φανταστικό, αλλά είναι πραγματικότητα πως οι περισσότεροι βλέπουμε όνειρα).

3.μ. Παραμύθι και ψυχοβιολογία¹

Η Γερμανίδα παιδαγωγός Τσιτσλσπέργκερ εξηγεί τους λόγους, για τους οποίους τα παραμύθια εντυπώνονται δυνατά στις πρώτες αναμνήσεις. Η έρευνα έχει δείξει, ότι ο εγκέφαλος οργανώνεται πάνω στη βάση των δικών του προεμπειριών. Αυτό σημαίνει-επαναλαμβάνει- ότι το κεντρικό νευρικό σύστημα υπόκειται σε ένα σχέδιο οικοδόμησης που δεν είναι στεγανό: μπορεί να αναπτύσσεται, όταν βρίσκεται σε σχέση αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον. Κάθε παιδί βιώνει στη διάρκεια της ανάπτυξής του άγχη, π.χ. όταν είναι μόνο του, όταν βρίσκεται με ξένους ανθρώπους ή όταν ακούει άγνωστους σε αυτό θορύβους και ήχους. Νιώθει μοναξιά, αν δεν ασχολείται κάποιος μαζί του, απελπισία όταν πεινάει ή δυνατό θυμό αν δεν παίρνει αυτό που θέλει, ζηλεύει τα αδέρφια του, αλλά και χαίρεται όταν παίζει μαζί τους. Μαθαίνει τι είναι εμπιστοσύνη, η σιγουριά, η αγάπη, πόσο δυνατή μπορεί να είναι η ζήλια και ο θυμός, τι σημαίνει έπαινος ή το μάλωμα, πόσο οδυνηρή είναι η τιμωρία.

Οι εμπειρίες αυτές εξελίσσονται και αναπτύσσονται μέσα στο περιβάλλον και μέσω των αντιδράσεων του παιδιού προς το περιβάλλον, ώστε νέες εμπειρίες να προστίθενται στις προηγούμενες. Όλες αυτές οι προεμπειρίες που προσλαμβάνονται από την πρώτη αρχή της ζωής, είναι πληροφορίες χρήσιμες στην οικοδόμηση της σκέψης και με αυτά τα στοιχεία οργανώνεται παραπέρα ο εγκέφαλος. «Πρόκειται για μια ζωντανή, εύκαμπτη διαδικασία μεταβολών ανάμεσα στις υπάρχουσες δομές και τις νέες εμπειρίες, με τις οποίες οι δομές οργανώνονται παραπέρα και συγχρόνως μεταβάλλονται, όπως και οι αξιολογήσεις των προεμπειριών.

Το παιδί μαθαίνει πρώτα μερικές ιστορίες για ζώα και ανθρώπους, κλιμακωτά παραμυθάκια, ύστερα από λίγο ακολουθούν μεγαλύτερα παραμύθια, όπως για την Κοκκινোসκουφίτσα, για τον λύκο και την κατσίκια με τα κατσικάκια της ή για το αρπαχτικό πουλί. Σ' αυτά γίνεται λόγος για δράσεις και αισθήματα, τα οποία κατά κάποιον τρόπο είναι ήδη γνωστά στους μικρούς ακροατές: ο φόβος, μήπως κάποιος τα σκοτώσει ή και τα φάει ακόμα υπάρχει ήδη μέσα στα παιδιά. Είναι γνωστό το αίσθημα του θανάσιμου φόβου μπροστά σε μια δύναμη που την ενσαρκώνουν δράκισσες

1. Μερακλής Μ.Γ. Περιοδικό «σύγχρονο νηπιαγωγείο», Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000, 20

ή λύκοι. Σε κάθε παιδική βιογραφία εγγράφονται οι οδυνηρές συνέπειες της περιέργειας ή της ανυπακοής. Και το παραμύθι αφηγείται (εξωτερικεύει ή «απεικονίζει») τέτοιες παιδικές προεμπειρίες. Π.χ. η Κοκκινοσκουφίτσα ως εκ θαύματος γλιτώνει από την ψεύτικη γιαγιά. Το παραμύθι με το αρπαχτικό πουλί απεικονίζει το προϋπάρχον στο παιδί άγχος της εγκατάλειψης-έρχεται όμως ο καλός άνθρωπος που παίρνει το παιδί από κοντά του, το κάνει αδελφό-και του δικού του παιδιού. Τα παιδιά μπορούν να καταλάβουν τι σημαίνει μια έμπιστη φιλία και γι' αυτό ανταλλάσσουν μεταξύ τους μυστικά. Το παραμύθι με το αρπαγμένο από το πουλί παιδί «επιτρέπει, χάρη σ' αυτές τις προϋπάρχουσες εμπειρίες να νιώσει το παιδί, ότι υπάρχουν δρόμοι επιστροφής στο σπίτι κι ότι την αταξία που προκάλεσε η μάγισσα, μπορεί κανείς να την ξανακάνει μια νέα τάξη.»

Τα παραμύθια αυτά βιώνονται στην αρχή από τα παιδιά ως αληθινή πραγματικότητα, η οποία έχει τη δυνατότητα να τα κάνει χαρούμενα ή να τους μεταδίδει έντονο άγχος (γι' αυτό και είναι καλό, στην πρώτη συνάντηση των παιδιών με τα παραμύθια, να είναι κοντά τους μεγάλοι και να παρακολουθούν αυτά τα συναισθήματα). Ακούγοντάς τα όμως επανειλημμένα αναγνωρίζουν, ότι οι ιστορίες αυτές υπάρχουν μόνο στην φαντασία και γι' αυτό μπορούν να επαναλαμβάνονται, ότι αποτελούνται από λέξεις, με τις οποίες μπορούν να παίζουν. «Αλλά ακριβώς: οι εικόνες της φαντασίας υπάρχουν ως βιωμένα προηγουμένως στοιχεία της μνήμης κι όχι μόνο ως προϊόν μιας τολμηρής φαντασίας. Τα παραμύθια επιβεβαιώνουν- ανάλογα με το θέμα τους- ότι έχουν ήδη βιώσει τα παιδιά, έστω κι αν αυτό υπάρχει κάποτε στο υποσυνείδητό τους» Ανακαλύπτοντας λοιπόν, θα μπορούσε να πει κανείς, πως ότι στην αρχή πίστεψαν ως πραγματικό, είναι φανταστικό (το παραμύθι δηλαδή) αλλά και ότι το φανταστικό αυτό ανταποκρίνεται σε πραγματικές ήδη μέσα τους προεμπειρίες, τα παιδιά βρίσκουν ένα «τρόπο παιχνιδιού», με τον οποίο τελικά αντιμετωπίζουν και νικούν όπως τονίζει και η ξένη παιδαγωγός και τις πιο τρομακτικές μορφές. Τελικά έτσι καταπολεμείται το ενυπάρχον άγχος. «Συζήτηση, ζωγραφική, θεατρικά παιχνίδια, προσφέρονται ιδιαίτερα γι' αυτό. Το προσχολικό ίδρυμα θα μπορούσε να είναι ο τόπος όπου λαμβάνεται φροντίδα για αυτά τα πράγματα.»

3.ν. Η ψυχαναλυτική προσέγγιση του παραμυθιού¹

«...και τότε οι κάτοικοι του Hamein βλέπουν τον ξένο να βγάζει από τη θήκη τη φλογέρα και, να κατεβαίνει το μονοπάτι. Πίσω χιλιάδες ποντίκια γλίστρησαν από τις χαραμάδες, τις μαύρες τρύπες, τους στάβλους, τις στέγες. Σταχτόχρωμη πλημμύρα, μάζα γλοιώδης και γκρίζα. Τα παρασέρνει στο ποτάμι. Η πόλη ανάσανε.

Γύρισε πίσω να πάρει την πληρωμή του. Οι άνθρωποι δεν τον πρόσεξαν. Μεθυσμένοι γελούσαν, χόρευαν, έπιναν. Κανείς δεν τον άκουγε. Ξέχασαν το χρέος τους, ξέχασαν τον ξένο. Και τότε αυτός ανέβηκε στην κορυφή της πόλης, έσυρε και πάλι από τη θήκη τη φλογέρα του κι άρχισε να παίζει σαν τ'αηδόνι και τον κορυδαλλό, όταν στέλνουν το φλογερό τους κάλεσμα στο ταίρι τους. Ο στεναγμός της φλογέρας του αντήχησε σε ολάκερη την πόλη. Και τα μικρά παιδιά σαν μαγεμένα κατέβαιναν στις στράτες ξωπίσω από τον ξένο, που τα καλούσε στο δικό του, παραμυθένιο κόσμο.»

Μαγεία, όνειρο, παραμύθι. Αντικατοπτρισμοί της ανθρώπινης ψυχής στη λίμνη της συνείδησης. Ξύπνια όνειρα, εκφράσεις της συλλογικής επιθυμίας, τα παραμύθια ξεπήδησαν μέσα από τη φαντασία, το όνειρο, το φόβο και τις εμπειρίες πολλών γενεών και πολλών φυλών τις ανθρωπότητας. Φτάνουν μέχρι την μακρινή εποχή των πρωτόγονων λαών, αλλά κλείνουν μέσα τους την ιδιότητα του σύγχρονου, γιατί είναι προϊόντα της δημιουργικής και ανήσυχης λειτουργίας του ανθρώπινου νού. Δεν θα ήταν υπερβολή να σημειώσουμε αυτό που έλεγε ο Novalis για τους παραμυθάδες: «Ο αληθινός ποιητής παραμυθιών είναι ο οραματιστής του μέλλοντος.»

Οι εθνολόγοι βρήκαν παραλλαγές παραμυθιών σε όλες τις χώρες της γης, γεγονός που δηλώνει την παγκοσμιότητά τους. Παράλληλα, οι διαπολιτιστικές έρευνες, που στηρίζονται στη θεματική ανάλυση του περιεχομένου των διαφόρων παραμυθιών, αποδεικνύουν ότι, ενώ τα βασικά μοτίβα επαναλαμβάνονται, εντούτοις οι τοπικές παραλλαγές σφυρηλατήθηκαν με το ιδιαίτερο προσωπικό ύφος του λαού που τις δημιούργησε. Συγκεκριμένα αναφέρουμε τη φιγούρα του Κοντορεβιθούλη, όπως παρουσιάζεται στην ευρωπαϊκή και αφρικανική παραλλαγή του. Για

1. Καίλα Μ.- Ξανθάκου Γ., «Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας», Αθήνα 1988, 55-58

τον ευρωπαϊκό τρόπο σκέψης αποτελεί μια αρκετά συμπαθητική μορφή, γιατί θριαμβεύει με βοηθό την ευστροφία και την πονηριά του. Στην Αφρική όμως προκαλεί αντιφατικά συναισθήματα: θαυμασμό αλλά και δυσπιστία. Αυτό συμβαίνει γιατί στην αφρικανική κοινωνία οι γεροντότεροι απολαμβάνουν μεγαλύτερης εκτίμησης από τους νεότερους. Έτσι, όταν κάποιο νεότερο μέλος διακριθεί για την σύνεση και την αποτελεσματικότητά του, διαταράσσει την κοινωνική ισορροπία. Η ιδιαιτερότητα της κάθε παραλλαγής προβάλλει τα κοινωνικά-πολιτιστικά χαρακτηριστικά του κάθε λαού και αποτελεί χρήσιμο στοιχείο για τη σφαιρική μελέτη του παραμυθιού από τους εθνολόγους.

Αντίθετα, το χαρακτηριστικό της παγκοσμιότητας των παραμυθιών που ενδιαφέρει άμεσα τη ψυχαναλυτική μελέτη- εκδηλώνεται με τον εντοπισμό κοινών πανανθρώπινων αντιθετικών σχημάτων, που είναι ανθεκτικά μέσα στο χρόνο, όπως : γέρος-νέος, δυνατός-αδύναμος, φτωχός-πλούσιος, ζωντανός-νεκρός , καλός-κακός, αρσενικό-θηλυκό, καθώς και με τις συγκρούσεις που μπορούν να προκύψουν από την συνύπαρξη των παραπάνω σχημάτων μέσα στο οικογενειακό και κοινωνικό πλαίσιο: σύγκρουση γενεών, ένταξη των νεότερων μελών στον κόσμο των ενηλίκων, ανταγωνισμό των δύο φύλων, αδελφική αντιζηλία. Επειδή τα παραμύθια επαναλαμβάνονταν κατά τη διάρκεια αιώνων, είναι γεμάτα νοήματα φανερά ή καλυμμένα, που εκφράζονται σε μια γλώσσα συμβολική. Κι έτσι «σημαίνουν» πολύ περισσότερα από όσα «εξιστορούν»

Το παραμύθι βρίσκεται πολύ κοντά στο μαγικό τρόπο σκέψης του παιδιού, γιατί φτιάχτηκε σε εποχές που ο άνθρωπος, αδύναμος να ερμηνεύσει τα φαινόμενα με καθαρά ορθολογιστικό τρόπο, έβαζε τάξη στις σκέψεις του και ανακουφιζόταν από τους φόβους και τα άγχη του με ανιμιστικές ερμηνείες. Όπως το απέδειξε και ο Piaget, η σκέψη του παιδιού είναι ανιμιστική. Η επιστημονική ερμηνεία των φαινομένων αφήνουν το παιδί εντελώς αδιάφορο, έστω κι αν προσποιείται συχνά ότι την πιστεύει και υποτάσσεται στην ορθολογιστική διδασκαλία. Για το παιδί των οκτώ ετών (παράδειγμα του Piaget), ο ήλιος είναι ζωντανός, γιατί δίνει φως. Αν πούμε στο παιδί ότι η γη κολυμπά μέσα στο διάστημα σύμφωνα με τους νόμους της παγκόσμιας έλξης, θα το δεχτεί ίσως και θα το επαναλαμβάνει, επειδή του το είπαν οι ενήλικοι. Επηρεασμένο όμως από τις άμεσες εμπειρίες του, έχει ανάγκη να γνωρίζει ότι ο κόσμος ακουμπά κάπου σταθερά, όπως μας διηγείται ο μύθος του Ανταίου. Πρέπει να φτάσει σε μια αξιοσημείωτη βαθμίδα πνευματικής ωριμότητας, σε μια κατάσταση μαθησιακής ετοιμότητας, για να κατανοήσει ότι το έδαφος, πάνω στο οποίο πατάμε, περιστρέφεται με καταπληκτική ταχύτητα γύρω από ένα νοητό άξονα. Θα

μπορούσαμε να πούμε ότι τα παραμύθια αποτελούν μια παγκόσμια συμβολική γλώσσα με τις τοπικές ιδιοτυπίες της.

Ένα άλλο στοιχείο, χαρακτηριστικό στα παραμύθια, είναι το στοιχείο της υπερβολής, που μεγεθύνει τις καταστάσεις και ενισχύει τις αντιθέσεις. Οι προσωπικότητες των παραμυθιών δεν είναι αμφίρροπες. Δεν είναι ταυτόχρονα καλές και κακές, όπως συμβαίνει συνήθως στην πραγματικότητα. Τα πάντα είναι διαμετρικά αντιθέτων διαστάσεων και χαρακτήρων. Γι' αυτό και το παραμύθι, όταν απευθύνεται στο παιδί, μιλά σ' αυτό σε μια γλώσσα συμβολική και οικεία. Γίνεται έντονα λειτουργικό για το παιδί και συνεισφέρει στην ανάπτυξη της φαντασίας του, στην αποβολή των φόβων του, στην συμφιλίωση με τις απαγορευμένες επιθυμίες του, στη συναισθηματική του συγκρότηση. Το παραμύθι λοιπόν δεν είναι μόνο ένα παιδαγωγικό εργαλείο, αλλά προσφέρεται και για ψυχαναλυτικούς, διαγνωστικούς και θεραπευτικούς σκοπούς.

Τα παιδιά αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα σ' αυτές τις ιστορίες και οι ενήλικοι βρίσκουν εκεί την παιδικότητά τους.

Υπάρχουν, φυσικά, πολλοί γονείς, εκπαιδευτικοί και ειδικοί επιστήμονες που καταδικάζουν *a priori* τα παραμύθια. Ισχυρίζονται ότι τα παραμύθια είναι:

- μη ρεαλιστικά κατασκευάσματα, γιατί δεν αντικατοπτρίζουν τον πραγματικό πίνακα της ζωής.
- «αρρωστημένες» επινοήσεις που ενεργοποιούν τις επιθετικές τάσεις του παιδιού, ενισχύουν τους φόβους και τα άγχη του, αναπτύσσουν νοσηρά την φαντασία του, δρουν βλαβερά πάνω στη συναισθηματική του συγκρότηση.
- αναχρονιστικά και παρωχημένα, γιατί τα μοντέλα της ψυχολογικής εξέλιξης, που τείνουν να σκιαγραφήσουν, απευθύνονται σε άτομα της προκαπιταλιστικής κοινωνίας.

Οι οπαδοί της πρώτης άποψης προτείνουν την αλήθεια και μόνο την αλήθεια. Αναρωτιούνται κατά πόσο θα μπορούσε να ενδιαφέρει τα παιδιά του 20^{ου} αιώνα η ιστορία της μικρής που την ξύπνησε το φιλί του γοητευτικού πρίγκιπα, όταν έχουν στη διάθεσή τους σωρεία ερεθισμάτων και ένα πλήθος από ηλεκτρονικά παιχνίδια, για να αναπτύξουν τη σκέψη, να καλλιεργήσουν τις δεξιότητες και να εξοικειωθούν με την επιστημονική πραγματικότητα. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης ξεχνούν ότι το «αληθινό» για το παιδί μπορεί να είναι αρκετά διαφορετικό από αυτό του ενηλίκου. Για το μικρό παιδί τίποτα δεν είναι πιο αληθινό από αυτό που επιθυμεί. Επειδή απέχει από τον οργανωμένο τρόπο σκέψης του ενηλίκου, προσπαθεί να καταλάβει τους άλλους και τον εαυτό του συνδέοντας με την φαντασία του μια ολόκληρη σκέψη. Μπορεί να σκέφτεται, δηλαδή, ότι μέσα στο ράδιο υπάρχουν τόσο δα μικρά ανθρωπάκια που μιλούν και τραγουδούν. Με τη φαντασία «παραγεμίζει» τις ελλείψεις. Είναι ο δικός του τρόπος να παίζει με τις ιδέες. Είναι λάθος να πιστεύουμε ότι η πλούσια φαντασία μάς εμποδίζει να δούμε την πραγματικότητα. Ούτε η αφήγηση των παραμυθιών εμποδίζει το παιδί να εξοικειωθεί και με τα αγαθά του σύγχρονου πολιτισμού. Ο Freud έλεγε ότι η σκέψη είναι η εξερεύνηση των πιθανοτήτων, που μας απαλλάσσει από τους κινδύνους μιας άμεσης και πραγματικής εμπειρίας. Ο επιστήμονας, για παράδειγμα, «παίζει» με τις ιδέες πριν αρχίσει να ερευνά την αλήθεια συστηματικά και οργανωμένα, ενώ ο Ιούλιος Βερν κατέληξε επιστημονικός προφήτης με τα φανταστικά διαπλανητικά του ταξίδια. Εξάλλου, τα παραμύθια δεν έχουν πρόθεση να περιγράψουν τον εξωτερικό κόσμο και να καταγράψουν την πραγματικότητα. Ούτε υπάρχει περίπτωση ένα υγιές παιδί να εκλάβει τον φανταστικό κόσμο του παραμυθιού ως πραγματικό. Μεγαλώνοντας, θα εγκαταλείψει τον μαγικό τρόπο σκέψης και το μαγικό κόσμο των παραμυθιών και θα πάψει να ρωτά γοητευμένο τους γονείς, που του

διηγούνται τα παραμύθια : «Μα είναι αλήθεια όλα αυτά;».Θα έχει αποκτήσει την «ασφάλεια» του ενηλίκου και δε θα ανησυχεί τις νύχτες στο κρεβάτι του.Αν πάλι υπάρχουν γονείς που δεν ξέρουν τι να απαντήσουν στην παραπάνω ερώτηση ο Tolkien τους διαβεβαιώνει ότι η μόνη απάντηση που εύχεται να ακούσει εκείνη τη στιγμή το παιδί είναι η ακόλουθη : «Σίγουρα δεν υπάρχουν πια δράκοι στην Αγγλία σήμερα».Γιατί αυτό που βασικά σκέφτεται το παιδί είναι : «Μ'αρέσει πολύ αυτή η ιστορία, αλλά συμβαίνει αυτό και σήμερα; Μπορώ, άραγε, να κοιμάμαι ήσυχα στο κρεβάτι μου;»

Πολλοί γονείς, καλλιεργημένοι, μοντέρνοι, και ανήσυχοι για τη σωστή ανάπτυξη του παιδιού τους, απορρίπτουν τα παραμύθια και στερούν από τα παιδιά τους αυτές τις περίφημες ιστορίες, επειδή φοβούνται ότι είναι πιθανό να επιδράσουν βλαβερά στην ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη τους.Προτιμούν να τους διηγούνται ιστορίες ανώδυνες, φιλτραρισμένες από το άγχος, μέσα στις οποίες δεν παρουσιάζονται παρά μόνο οι ωραίες πλευρές της ζωής.Δεν αφήνουν να φανεί ότι ο άνθρωπος μπορεί πολλές φορές να συμπεριφερθεί επιθετικά, αντικοινωνικά, εγωιστικά, με σκληρότητα και ιδιοτέλεια.Επιδιώκουν να πείσουν τα παιδιά ότι ο άνθρωπος είναι καλός και ότι του αρέσει να είναι καλός.Ένα ωραιοποιημένο παραμύθι, όταν το απογυμνώσει κανείς από το περιεχόμενό του, θα το κάνει αναποτελεσματικό και ανιαρό.

Στο παραμύθι το παιδί ταυτίζεται με τους ήρωες, γιατί βρίσκει μέσα στη διήγηση προβλήματα που θα μπορούσαν να είναι δικά του, χωρίς ούτε να το ξέρει.Η συμβολική μορφή, με την οποία παρουσιάζονται οι καταστάσεις, επιτρέπει στον ακροατή, ενώ αισθάνεται ότι τον αφορούν, να διατηρεί τις επιθυμητές αποστάσεις από αυτές, ώστε να μην αποβούν αγχογόνες.Αρχίζοντας με τις στερεότυπες φράσεις «Ήταν μια φορά κι έναν καιρό» ή «Κάποτε σε κάποιον παλιό πύργο,στη μέση ενός πυκνού δάσους», το παραμύθι μάς απομακρύνει από την άμεση και συγκεκριμένη πραγματικότητα σε αόριστο χρόνο και τόπο.Διευκολύνει την κίνηση μέσα στο παράδοξο και το εξωπραγματικό και δεν αφήνει το παιδί να υποθέσει ότι όλα αυτά το αφορούν και το απειλούν άμεσα.Τα παραμύθια υπαινίσσονται, δεν έχουν πρόθεση να επιβάλουν ένα μοντέλο συμπεριφοράς, όπως οι διδακτικοί μύθοι, δεν παραδίδονται ποτέ με απόλυτη σαφήνεια,παρουσιάζουν διάφορες προοπτικές της ζωής, σε εξοικειώνουν από πριν με διάφορες καταστάσεις προτείνοντας σε μεγέθυνση διάφορα σχήματα συμπεριφοράς.Μ'αυτόν τον τρόπο διευκολύνουν τη λειτουργία των δύο βασικών μηχανισμών :της προβολής και της ταύτισης.Αντίθετα με τους μύθους, που εξιστορούν εξαιρετικά και μεγαλειώδη κατορθώματα από ιδανικές και μοναδικές προσωπικότητες που υπακούν στις απαιτήσεις του

Υπερεγώ, τα παραμύθια ασχολούνται με κοινότυπες καταστάσεις έχοντας για ήρωες απλούς και αδύναμους θνητούς, που αποβλέπουν σε μια γαλήνια, ευτυχισμένη, πολύχρονη ζωή (...και έζησαν αυτοί καλά...). Το κυρίαρχο αίσθημα, που διαχέεται από το μύθο είναι ότι η ιστορία του είναι μοναδική, ποτέ δεν θα μπορούσε να συμβεί σε κάποιον άλλο, οι ήρωες είναι επώνυμοι (Θησέας, Ηρακλής, Περσέας, Κάστορας). Τα επιτεύγματα τους απαιτητικά και άκαμπτα, το τέλος τους σχεδόν πάντα τραγικό. Ο μυθικός ήρωας στοχεύει σε μια ένδοξη μεταθανάτια ζωή, υποτάσσεται σε θείους νόμους. Ο χώρος δράσης του είναι περιορισμένος και η τελική έκβαση της ζωής του εναπόκειται σε εξωτερικές βουλήσεις (Μοίρα, θεοί κλπ.). Αντίθετα, η ωραία και το τέρας, ο μικρός πρίγκιπας, το άσχημο παπί, η κοκκινοσκουφίτσα, ο παπουτσωμένος γάτος, ο πατέρας, η μάγισσα, η μητριά, ο γίγαντας, ο νάνος, η νεράιδα είναι ήρωες που δεν έχουν ένα συγκεκριμένο όνομα, αλλά χαρακτηρίζονται από όρους γενικούς, περιγραφικούς. Και όταν συμβεί ο ήρωας να έχει όνομα, αυτό είναι κοινό, καθημερινό (Χένσελ και Γκρέτελ)

Βασικά, τα παραμύθια εξιστορούν τη διαδικασία της ανθρώπινης ανάπτυξης από την παιδική ως την ώριμη ηλικία. Γι' αυτό θα υπάρχει πάντα κάποιος κοντορεβιθούλης ή μια κοκκινοσκουφίτσα, που θα γεννιούνται αυτή τη στιγμή και θα περιμένουν να ακούσουν την ιστορία τους.

3.ξ. Ανάγκη για ανεξαρτητοποίηση και επιβεβαίωση του Εγώ¹

(Κοντορεβιθούλης-Κοκκινοσκουφίτσα)

Η ιστορία του Κοντορεβιθούλη καταπιάνεται με το πρόβλημα του πιο μικρού, του λιγότερο προικισμένου σωματικά, του εγκαταλειμμένου, του παραγνωρισμένου, που δεν τον έχουν εκτιμήσει σωστά και του αρνούνται τις ανάγκες και τις αξίες του. Μικρότερος από τα αδέρφια του, πνιγμένος μέσα σε μια κοινωνία από μεγάλους, δεν έχει οντότητα, δεν έχει ταυτότητα, προσπαθεί να επιβιώσει. Αλλά για να επιβιώσει, πρέπει να δράσει, να αντισταθεί, να αυτοπραγματοωθεί, να ανεξαρτητοποιηθεί και να επιστρέψει στον κόσμο των μεγάλων με μια ταυτότητα. Μικρός στο σώμα (όπως το παιδί σε αναλογία με τον ενήλικο) μαθαίνει να μάχεται, να διεκδικεί και να αποκτά, αφού πρώτα αποδεχθεί την πρώτη μεγάλη ματαίωση, που απορρέει από την εγκατάλειψη των γονιών του μέσα στο δάσος. Ο Κοντορεβιθούλης, αντιδρά στην απόπειρα απογαλακτισμού, ρίχνει ψίχουλα ή βότσαλα στο δρόμο, για να μπορέσει να επιστρέψει στο σπίτι. Προσπαθεί να διατηρήσει όσο περισσότερο μπορεί το δεσμό με την οικογένεια χρησιμοποιώντας τα ψωμοψίχουλα ως σημείο αναφοράς. Είναι ο ομφάλιος λώρος, που τον κρατά ενωμένο με την οικογενειακή ασφάλεια, ενώ επιχειρεί την πρώτη κοσμική του εξερεύνηση. Τα πουλιά τρώνε τα ψίχουλα, η επιστροφή γίνεται αδύνατη και η ανεξαρτητοποίηση έχει επιβληθεί. Ο ήρωας, με την αποθησαύριση πλούσιων εμπειριών, καταφέρνει να επιβιώσει, να ενηλικιωθεί, να ανεξαρτητοποιηθεί συναισθηματικά, κοινωνικά και οικονομικά, ώστε να λάβει τη σκυτάλη της οικογένειας (διαδοχή γενεών). Κανένα μάθημα πάνω στην πορεία για ανεξαρτησία δεν θα μπορούσε να είναι τόσο αποτελεσματικό όσο αυτό το παραμύθι. Το παιδί ταυτίζεται με τον Κοντορεβιθούλη, ενατενίζει την προοπτική να ζήσει μακριά από την οικογενειακή ασφάλεια.

Η βασική θεματική του Κοντορεβιθούλη αφορά στο άγχος του αποχωρισμού. Ο μεγαλύτερος φόβος του ανθρώπου, όταν είναι μικρός, είναι ο φόβος της εγκατάλειψης ή το άγχος του αποχωρισμού από τα οικεία του πρόσωπα και κυρίως από τη μητέρα, από την οποία εξαρτάται οργανικά στην πρώτη φάση της ζωής του. Αυτή η οργανική σχέση εξηγεί το ρίζωμα της μητρικής imago στα βάθη του ψυχισμού, καθώς και τη δυσκολία της μετουσίωσής της σε μεγαλύτερη ηλικία, που σε ακραίες περιπτώσεις

1. Καίλα Μ.- Ξανθάκου Γ., «Επιθεώρηση παιδική λογοτεχνία», Αθήνα 1988, 58-64

εκδηλώνεται ως προσκόλληση του παιδιού «στη φούστα της μητέρας του». Ο αποθηλασμός αποτελεί συχνά ένα ψυχικό τραυματισμό, που μπορεί να εκδηλωθεί με ψυχογενείς ανορεξίες, γαστρικές νευρώσεις και καθήλωση σε ένα ορισμένο στάδιο ανάπτυξης. (στοματικό). Στο βαθμό που η πρωταρχική σχέση αντιστέκεται στις απαιτήσεις, που αντιπροσωπεύουν την εξέλιξη της προσωπικότητας και τη σύναψη νέων σχέσεων με τα μέλη της κοινωνικής ομάδας, η *imago* αυτή από ενεργητική στην αρχή, γίνεται παράγοντας αποδιοργάνωσης, που μπορεί να εκδηλωθεί με πολλές μορφές, όπως υπέρμετρη προσκόλληση στη μητρική φιγούρα και διαρκής φόβος του ατόμου να μεγαλώσει, έντονη αντίδραση του παιδιού στις απόπειρες ανεξαρτητοποίησης από την πλευρά των γονιών, ψυχογενή ανορεξία, αργός δηλητηριασμός ορισμένων τοξικομανών μέσα από τη στοματική οδό κτλ.

Είναι γνωστό ότι η πιο μεγάλη ανακούφιση του παιδιού προέρχεται από την πεποίθηση ότι δε θα το εγκαταλείψουν ποτέ. Όταν το παιδί είναι εφοδιασμένο με το αίσθημα της συναισθηματικής ασφάλειας και αυτάρκειας, μπορεί να επιχειρήσει στην αρχή σύντομες και αργότερα πιο μακρόχρονες απομακρύνσεις από την οικογενειακή εστία και να ζήσει την ανεξαρτητοποίηση σαν μια επιθυμία για περιπέτεια και εξερεύνηση. Η «τέλεια» ευτυχία, που υπαινίσσεται το τέλος κάθε παραμυθιού, έχει σκοπό να επιβεβαιώσει το άτομο ότι μετά από ένα πλήθος περιπετειών και δυσκολιών θα επακολουθήσει ανακούφιση και θα συμπληρωθεί ο κύκλος, με την ένωση με έναν ιδανικό παρτεναίρ και τη σύναψη ικανοποιητικής σχέσης μαζί του. Σχηματικά, τα παραμύθια που θίγουν το πρόβλημα της ανεξαρτητοποίησης των ηρώων (Κοντορεβιθούλης, Κοκκινοσκουφίτσα, Χένσελ και Γκρέτελ), αφηγούνται την ιστορία μικρών παιδιών, που δίνουν απόδειξη αυτονομίας και κουράγιου, παίρνουν πρωτοβουλίες, προστατεύουν μικρότερα αδέρφια, ικανοποιούν τις βασικές τους ανάγκες και συνάπτουν ικανοποιητικές σχέσεις με τους άλλους. Πολλές φορές ο ήρωας αναγκάζεται να διακόψει τις επαφές του με την ήδη υπάρχουσα κοινωνία και τις νόρμες της, επειδή μπορεί να δρουν αρνητικά πάνω του ή και ανασταλτικά, διακόπτοντας την ομαλή του εξέλιξη. Επανέρχεται όμως καταξιωμένος κατέχοντας την εξουσία και τη γνώση.

Όπως τα περισσότερα παραμύθια, έτσι και η Κοκκινοσκουφίτσα έχει πολλές παραλλαγές. Η πιο δημοφιλής και περισσότερο γνωστή είναι η παραλλαγή των αδερφών Grimm, όπου η Κοκκινοσκουφίτσα και η γιαγιά της σώζονται στο τέλος και επανέρχονται στη ζωή με την παρέμβαση του κυνηγού, ενώ ο κακός λύκος δέχεται την τιμωρία, που του αξίζει. Το παραμύθι αυτό αρχικά καταγράφηκε από τον Perrault, αλλά εγκαταλείφθηκε από τους παιδαγωγούς, γιατί περιείχε έντονα ηθοπλαστικά στοιχεία, που ο συγγραφέας εισήγαγε, με πρόθεση να συμβουλέψει τα νεαρά

κορίτσια της εποχής του. Ο A.Lang, ειδικός στα παραμύθια, υποστηρίζει ότι, «αν όλες οι παραλλαγές αυτού του παραμυθιού τελείωναν όπως τελειώνει η Κοκκινোসκουφίτσα του Perrault, θα ήταν προτιμότερο να το διαγράψουμε από τον κατάλογο των παραμυθιών για παιδιά».

Πριν απορρίψουμε την παραλλαγή του Perrault, θα αναφέρουμε μερικά από τα βασικά μειονεκτήματά της:

- Οι δυο ηρωίδες(Κοκκινোসκουφίτσα,γιαγιά) βρίσκουν στο τέλος το θάνατο.Ο λύκος θριαμβεύει,δεν υπάρχει περιθώριο για επανόρθωση, ηθική ικανοποίηση, τιμωρία του κακού.
- Η παραλλαγή τελειώνει με ένα ποιηματάκι έντονου ηθοπλαστικού χαρακτήρα και φανεράς διδακτικής πρόθεσης:

Βλέπουμε λοιπόν τα νεαρά παιδιά
Κυρίως τα νέα κορίτσια
Όμορφα,καλοκαμωμένα και ευγενικά
Να μην κάνουν καλά
Που ακούν τον κάθε ξένο

Κανείς δε συμβουλεύει το κοριτσάκι, όταν ξεκινά από το σπίτι, να μη «χαζεύει» στο δρόμο και να μην αλλάζει κατεύθυνση, όταν βρίσκεται μέσα στο δάσος.Από την αρχή λοιπόν το κοριτσάκι, δεν έχει να διαλέξει ένα κανόνα συμπεριφοράς, που να υποδεικνύεται από την οικογένεια για το πώς θα πρέπει να χειριστεί την ελευθερία της.

Αντίθετα, στο παραμύθι των Grimm , η μικρή βρίσκεται από την αρχή μπροστά στο δίλημμα δύο βασικών τάσεων: να υπακούσει στις συμβουλές του ενήλικα και να συμμορφωθεί με τις υποδείξεις του ή να αφηθεί στην παρόρμηση και την επιθυμία της για περιπέτεια;Το «δάσος» είναι γοητευτικό και η επιθυμία του παιδιού για περιπλάνηση μεγάλη.Ένας νέος κόσμος απλώνεται μπροστά της και επιτέλους είναι ελεύθερη(χωρίς την παρουσία του ενηλίκου)να τον εξερευνήσει.Υπακούει στην Αρχή της Ηδονής, Αρχή της Πραγματικότητας.Το παιδί επιχειρεί να γνωρίσει τον κόσμο των μεγάλων, να χειραφετηθεί και να κοινωνικοποιηθεί,ενώ δεν είναι έτοιμο να ακολουθήσει τους κοινωνικούς κανόνες.Και τότε φανερώνεται ο λύκος, άγριος και αποφασισμένος να πετύχει το σκοπό του.Η αθωότητα της μικρής έχει να αντιμετωπίσει την έμπειρη αγριότητα του ζώου.Η συμπαθής μορφή του κυνηγού συμβολίζει την άγρυπνη πατρική φιγούρα,που είναι έτοιμη να επέμβει και να προστατέψει το παιδί από τις εξωτερικές επιθέσεις.Η Κοκκινোসκουφίτσα, από την αρχή της περιπλάνησής της, γνωρίζει διάφορες, αντιφατικές πολλές φορές, στάσεις της ανδρικής παρουσίας : τάσεις εγωιστικές, αντικοινωνικές, βίαιες, καταστρεπτικές, αλλά και αλτρουιστικές,κοινωνικοποιημένες και προστατευτικές (λύκος-κυνηγός).Με τη δυσάρεστη εμπειρία της η μικρή καταλαβαίνει ότι δεν είναι

απόλυτα ώριμη, για να αντιμετωπίσει τις επιθετικές διαθέσεις του λύκου-αποπλανητή.

Μέσα στην παραλλαγή των Grimm, η ηρωίδα και η γιαγιά της δεν πεθαίνουν πραγματικά, αλλά αναγεννιούνται. Η αναγέννηση(της Κοκκινοσκουφίτσας), από ένα κατώτερο ζωικό είδος σε ένα ανώτερο(του βασιλιά-βάτραχου), καθώς και η πρόσκαιρη απόσυρση από το στίβο της δράσης(το άσκημο παπί, η ωραία κοιμωμένη) είναι τρία από τα πιο συχνά στοιχεία των παραμυθιών, που επιτρέπουν την πρόσβαση σε ένα ανώτερο επίπεδο ωρίμανσης. Αυτό, φυσικά, πραγματοποιείται ύστερα από κάποια δοκιμασία(συνάντηση με το λύκο), δεν είναι δηλαδή αυτόματη πράξη, αλλά αποτέλεσμα μεγάλων περιπετειών. Ο έφηβος γυρίζει την πλάτη στην ασφάλεια της παιδικής ηλικίας, αποζητά να γνωρίσει καινούριες εμπειρίες και να συνάψει σχέσεις με αντικείμενα αγάπης έξω από το οικογενειακό περιβάλλον έχοντας λύσει επιτυχώς την οιδιπόδεια προτίμηση προς το γονιό του αντίθετου φύλου.

Η Κοκκινοσκουφίτσα ενέπνευσε και σύγχρονους συγγραφείς όπως τον D.Riesman , που έγραψε μια ιστορία παράλληλη μ' αυτή και την ονόμασε «Tootle, το μικρό τρενάκι». Σύμφωνα με τον Bettelheim, που παραθέτει πολύ συνοπτικά την ιστορία, ο Tootle είναι ένα μικρό ανθρωπόμορφο τρενάκι, που πηγαίνει στο σχολείο, γιατί θέλει να γίνει αργότερα ένα ισχυρό αεροδυναμικό τρένο. Ο Tootle ξέρει ότι δεν πρέπει να μετακινείται από τις ράγες(η Κοκκινοσκουφίτσα είχε πάρει εντολή να μην αλλάξει κατεύθυνση), που του έχουν ορίσει. Το μικρό τρένο λαχταρά τους όμορφους αγρούς, θέλει να παίξει, να χαρεί, επομένως επιχειρεί επανειλημμένα ν' αλλάξει δρόμο. Για να εμποδίσουν τον Tootle να «ξεστρατίσει», οι άνθρωποι της πόλης στήνουν κόκκινες σημαίες και αναστέλλουν την επιθυμία του για περιπέτεια. Με την πάροδο του χρόνου, ο Tootle συμμορφώνεται. Είναι σίγουρο ότι μια μέρα θα γίνει ένα καλό τρένο. Βασισμένο στις θεωρίες της συμπεριφοράς, αυτό το σύγχρονο «παραμύθι» επιχειρεί να αναχαιτίσει την ανεπιθύμητη συμπεριφορά με ένα αρνητικό ερέθισμα(κόκκινες σημαίες). Αν όμως το συγκρίνουμε με το αυθεντικό, διαπιστώνουμε ότι περιορίζεται σε μια σταδιακή απόσβεση της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς και μια προσπάθεια κοινωνικοποίησης, με την επιβολή του κοινωνικού «μην αλλάζεις κατεύθυνση στο δρόμο», χωρίς να ενδιαφέρεται για τις εσωτερικές εμπειρίες του ήρωα. Αν ο Tootle μπορεί να χαρακτηριστεί σύγχρονο παραμύθι, δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι ταυτόχρονα και ρεαλιστικό. Η ιστορία είναι επίπεδη. Τα συναισθήματα δεν εκδηλώνονται, όλα γίνονται υπακούοντας σε μια μηχανιστική αναγκαιότητα. Ο ήρωας δεν απειλείται. Απλώς στο τέλος ξεχνά ότι αγαπούσε τα λουλούδια, για να μπορέσει να προσαρμοστεί στο δεδομένο

ρόλο του. Η Κοκκινοσκουφίτσα ξέχασε το λύκο, το δάσος, το μονοπάτι που «ξεστράτισε»; Θα το ξανακάνει; Η ιστορία δεν μας το λέει. Αφήνει το περιθώριο στο κοριτσάκι να επαναλάβει το λάθος του. Τα παραμύθια ελευθερώνουν τα μηνύματά τους σαν μικρές πινελιές, δε είναι φρονηματιστικά κατασκευάσματα μίσους, χαράς και λύπης. Το παιδί δεν καταφέρνει να αισθανθεί ταυτόχρονα υπάκουο και κακό, ότι αγαπιέται και απορρίπτεται. Επειδή δεν μπορεί να καταλάβει ότι υπάρχουν και ενδιάμεσες καταστάσεις σε βαθμό και ένταση, το καθετί είναι, για το παιδί, φως ή σκοτάδι. Με τον ίδιο τρόπο το παραμύθι περιγράφει τον κόσμο. Οι προσωπικότητες είναι είτε η προσωποποίηση της καλοσύνης και της ανιδιοτέλειας είτε η προσωποποίηση της αγριότητας. Κάθε προσωπικότητα είναι μονοδιάστατη, εικόνα απλή και άμεση, γεγονός που βοηθά το παιδί να συνειδητοποιεί τη δράση, να βάζει τάξη στις σκέψεις και τα συναισθήματά του, να εκτίθεται φανταστικά στον κίνδυνο και τον φόβο.

Η διαπαιδαγώγηση που έχει ως στόχο να απωθεί διαρκώς το επιθετικό περιεχόμενο του ασυνείδητου, εμποδίζει το παιδί, «εξαγιάζοντας» το, να εξωτερικεύσει και να ελέγξει αυτά τα συναισθήματα. Ο Bettelheim αναφέρει το παράδειγμα ενός παιδιού, που ενώ γεννήθηκε φυσιολογικό, με την πάροδο του χρόνου, έπαψε να μιλά. Μετά από διαρκή θεραπευτική αγωγή, το παιδί μιλώντας ξανά είπε: «Η μητέρα μου μου έπλενε το στόμα με σαπούνι για όλες τις κακές κουβέντες που έλεγα και πράγματι δεν ήταν καθόλου καλές! Αλλά δεν ήξερε ότι πλένοντας όλες τις κακές μου λέξεις έπλενε μαζί και τις καλές». Οι γονείς, στην προσπάθειά τους να κοινωνικοποιήσουν το παιδί (ζητώντας του να ασπαστεί ορισμένους κανόνες, που πολλές φορές του φαίνονται παράλογοι), του δίνουν συχνά την εντύπωση ότι απειλείται από άτομα πολύ αγαπημένα σε αυτό. Το παιδί αναγκάζεται, για να διατηρήσει την ισορροπία του να διχάσει την εικόνα του πατέρα (δράκος-σοφός βασιλιάς), της μητέρας (μητριά, δύστροπη και φθονερή βασίλισσα, μάγισσα-νεράιδα), της γιαγιάς (γιαγιά Κοκκινοσκουφίτσας-λύκος ντυμένος με τα ρούχα της γιαγιάς) διατηρώντας τη θετική διάσταση και απορρίπτοντας την απειλητική. Η φαντασίωση της μητριάς αφήνει ανέπαφη την εικόνα της ευγενικής-καλής μάνας. «Χωρίς να είναι τέχνασμα που χρησιμοποιείται μόνο στα παραμύθια, αυτός ο διχασμός της προσωπικότητας επιτρέπει στο παιδί να διατηρήσει ανέπαφη και ακέραια τη θετική εικόνα, που έχει για τους άλλους ή και για τον εαυτό του» («δεν την έκανα εγώ τη ζημιά, αλλά η Κικιρίνη, η κούκλα!»). Επειδή το παραμύθι προβάλλει ολόκληρο το οικογενειακό και κοινωνικό πλαίσιο με τις λανθάνουσες συγκρούσεις και φαντασιώσεις («οικογενειακό μυθιστόρημα» για τον Freud), βοηθά το παιδί να συνειδητοποιήσει ή και να εξωτερικεύσει δικές του καταστάσεις, ταυτιζόμενο με τον ήρωα και θριαμβολογώντας φανταστικά.

Σε γενικές γραμμές, το παραμύθι αρχίζει με το «σπάσιμο» της ισορροπίας των δεδομένων. Και ευθύς αμέσως απειλείται η φυσική, η ηθική, η ψυχική του ακεραιότητα και η υλική ασφάλεια του ήρωα(ο ήρωας πάμφτωχος και πεινασμένος). Ο ήρωας είναι συνήθως ένα παιδί ή ένας έφηβος, που, ξεκινώντας άσχημα στη ζωή, αισθάνεται να μισείται, να καταδιώκεται ή να στιγματίζεται από κάποιο φυσικό ή κοινωνικό μειονέκτημα. Τα πρόσωπα, που πλαισιώνουν τον ήρωα, είναι βασικά δύο ειδών: τα επικίνδυνα και αδηφάγα(δράκοι, γίγαντες, μάγισσες) και τα καλοπροαίρετα, τα γενναιόδωρα, τα ενάρετα, που δρουν βοηθητικά και καθοδηγούν το ήρωα στη λύση του προβλήματος(νεράιδες, νάνοι, μαγικά ζώα). Η νίκη των δεύτερων πάνω στα πρώτα συνήθως επιτυγχάνεται με την άσκηση της αυτοπειθαρχίας, την καταστολή των ενστίκτων και την επιβεβαίωση του Εγώ. Η μάγισσα συμβολίζει ή την αρνητική διάσταση ενός ενηλίκου ή γενικότερα κάτι το ακαθόριστο, επενδυμένο με φόβο. Η μάγισσα δεν έχει ούτε πατέρα ούτε μητέρα ούτε οικογένεια. Ζεί μόνη της σαν αφηρημένη έννοια, ακαθόριστη όπως ο φόβος, που δεν μπορεί να κατονομαστεί. Αντίθετα, η καλή νεράιδα συμβολίζει τη θετική διάσταση του ενήλικου και κυρίως τη μορφή της γενναιόδωρης και ευεργετικής μητέρας-τροφού. Ανάλαφρη και όμορφη, αιθέρια σαν πνοή, η νεράιδα γεννιέται από την επιθυμία, υλοποιείται από την ελπίδα. Εμφανίζεται όταν ο ήρωας είναι απελπισμένος, εκπληρώνει την επιθυμία του, αλλά δεν συνάπτει καμιά σχέση μ' αυτόν. Φεύγει διακριτικά, χωρίς να περιμένει ανταπόδοση. Εκφράζει την ανάγκη των ανθρώπων να μεταβάλλουν τις αρνητικές συνθήκες της ζωής τους ανώδυνα και αυτόματα. Η νεράιδα είναι μια υπέρβαση, μια φανταστική λύση, όταν οι πραγματικές συνθήκες δεν επιτρέπουν παρά τον αφανισμό ή την φαντασίωση. Είναι η άγρυπνη παρουσία της μάνας των πρώτων μας χρόνων, που έσπευδε να μας ανακουφίσει όταν κρυώναμε, πονούσαμε ή πεινάγαμε. Όταν το βρέφος είναι βαθιά απελπισμένο από τις βίαιες απαιτήσεις του ανώριμου οργανικά κορμιού του, περιμένει από εξωτερικούς παράγοντες(τη μάνα συνήθως) να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του. Ο άνθρωπος είναι πάντα νοσταλγός αυτής της αυτόματης ανακούφισης, νοσταλγός ενός θαύματος. Η νεράιδα και η μάγισσα είναι δύο μορφές που αλληλοσυμπληρώνονται. Προωθούν τη θεματική του παραμυθιού μέσα από την πάλη του καλού και του κακού.

Εκτός από τις νεράιδες, τις μάγισσες και, φυσικά, τους ήρωες συχνά συναντάμε στα παραμύθια πλάσματα που ανήκουν στο φυτικό ή το ζωικό βασίλειο: μαγικά φυτά, περίεργα ζώα, άνθρωποι που μεταμορφώνονται σε ζώα ή και το αντίθετο. Σύμφωνα με τον B. Bettelheim τα ζώα των παραμυθιών κατατάσσονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες : τα επικίνδυνα, που συμβολίζουν το Εκείνο(ο λύκος της Κοκκινোসκουφίτσας, ο δράκος που

απαιτεί να του θυσιάζουν κάθε χρόνο κι από μία παρθένα) και τα φρόνιμα και συμπαθητικά, που βοηθούν τον ήρωα να ξεπεράσει το πρόβλημα.

Η μεταμόρφωση ενός ανθρώπου σε ζώο ή και το αντίθετο είναι ένα θέμα που μας ενδιαφέρει. Το συναντάμε και στην ψυχοπαθολογία, στην αίσθηση που έχουν μερικές φορές οι ασθενείς πως κρύβουν μέσα τους κάποιο τρομακτικό ζώο. Ο Freud συνάντησε πολλές φορές άτομα που κατά τη διάρκεια της ανάλυσης έδειχναν να φοβούνται τα ζώα ή να αισθάνονται σαν αυτά. Ο μικρός Hans, πέντε χρονών, με φοβική νεύρωση, πανικοβαλλόταν από την θέα των αλόγων. Ο Schreber, που έγινε γνωστός ως κλασσική περίπτωση παράνοιας, είχε εμμονές με τα πουλιά. Ο Freud δεν δίσταζε να ονομάσει τις περιπτώσεις του με τίτλους που θυμίζουν παραμύθια : «Ο άνθρωπος με τους αρουραίους» (l'homme aux rats) και «ο άνθρωπος με τους λύκους» (l'homme aux loups). «Ο άνθρωπος με του αρουραίους» έλεγε συχνά στον Freud ότι αισθάνεται σαν «ένα μικρό αηδιαστικό και βρώμικο ζώο», που όταν θύμωνε, ήξερε να δαγκώνει. Οι αρουραίοι τον φόβιζαν αλλά και ο ίδιος αισθανόταν εν μέρει αρουραίος.

Μέσα στα παραμύθια, η μεταμόρφωση ενός ήρωα σε ζώο συμβολίζει μια παλινδρομική κίνηση, μια επαναφορά του ατόμου σε προγενέστερα στάδια ωριμότητας, με υποταγή στις απαιτήσεις του «Εκείνου», στην Αρχή της Ηδονής. Η μεταμόρφωση αυτή έρχεται σαν τιμωρία, σαν ποινή για την έλλειψη σύνεσης και αρετής. Ο ήρωας οφείλει να επανορθώσει με πράξεις και δοκιμασίες, τα κακώς έχοντα, και κάποιο άλλο άτομο πρέπει να δώσει σημεία αγάπης προς το δυστυχή ήρωα-ζώο, ώσπου να αποκτήσει ο ήρωας την αρχική του μορφή (ο βασιλιάς βάτραχος, η ωραία και το τέρας). Υπάρχουν παραμύθια, όπου όλοι οι ήρωες τους είναι ζώα και τότε δεν έχουμε το φαινόμενο της μεταμόρφωσης, γιατί όλα διαδραματίζονται στο ζωικό βασίλειο ανθρωπομορφικά (τα τρία γουρουνάκια, το άσχημο παπί).

3.ο. Το άσχημο παπί ή η απόρριψη της ιδιαιτερότητας¹

Ο Bettelheim απορρίπτει το παραμύθι του Άντερσεν «το άσχημο παπί». Το θεωρεί ακατάλληλο ,γιατί πιστεύει ότι μπορεί να επηρεάσει το παιδί και να το κάνει να πιστέψει ότι ανήκει σε ένα διαφορετικό είδος. «Η ευκαιρία (του παιδιού) να πετύχει στη ζωή δεν έγκειται στο να περάσει από το ένα είδος στο άλλο, όπως το άσχημο παπί που γίνεται κύκνος, αλλά να βελτιώσει τις ικανότητές του, να πετύχει περισσότερα από ό,τι περιμένουν οι άλλοι από αυτό, διατηρώντας ταυτόχρονα την ίδια φύση με τους γονείς και τα αδέρφια του». Ο Bettelheim εξέλαβε τη μετατροπή της άσχημης πάπιας σε κύκνο ως μετάβαση από το ένα ζωικό είδος στο άλλο. Αν όμως προσέξει κανείς καλά, θα διαπιστώσει ότι στο άσχημο παπί τίγεται το θέμα της ιδιαιτερότητας. Πρόκειται για ένα παιδί που γεννιέται διαφορετικό από τα αδέρφια του και γι' αυτό δεν γίνεται αποδεκτό από το στενό οικογενειακό περιβάλλον. Ο ήρωας (το άσχημο παπί) εκφράζει την άρνησή του να αλλοτριωθεί. Είναι σαν να λέει : «Δεν με καταλαβαίνετε, δεν θέλετε να αναγνωρίσετε την ιδιαιτερότητά μου». Ακολουθεί η αναχώρηση του ήρωα και η αναζήτηση ενός ευνοϊκότερου κοινωνικού περιβάλλοντος, μια και το ήδη υπάρχον του αρνείται το δικαίωμα της διαφοράς. Η μεταμόρφωση του ήρωα από άσχημη πάπια (που δεν ήταν ποτέ, αλλά έτσι το θεωρούσε το περιβάλλον) σε κύκνο (αυτό που πραγματικά ήταν) θα μπορούσε να ήταν ένα τρισωμικό παιδί, που το περιβάλλον το απορρίπτει (ή το κρύβει). Η ιστορία αυτή αποδεικνύει με τρόπο συμβολικό ότι ο καθένας μπορεί να αξιοποιηθεί στο κατάλληλο περιβάλλον αντλώντας από τις δικές του εσωτερικές δυνατότητες.

Εκτός από «το άσχημο παπί» του Άντερσεν, δηλαδή τη μη αναγνώριση μιας ιδιαιτερότητας, οι αδερφοί Grimm μας δίνουν τρία ακόμη παραμύθια, που τίγουν το πρόβλημα της προκατάληψης των γονιών απέναντι στο παιδί που αναμένουν. Στο παραμύθι «Χανς, σκαντζόχοιρέ μου» η μητέρα που επιθυμεί σφοδρά ένα παιδί (που δεν έρχεται) αναφωνεί απελπισμένη: «Θέλω ένα παιδί, το θέλω έστω κι αν είναι σκαντζόχοιρος!» και η επιθυμία της πραγματοποιείται. Στο παραμύθι «Τα εφτά κοράκια» ο πατέρας παρασέρνεται από ασυγκράτητη οργή και φωνάζει στα εφτά αγόρια του : «Μπα, που να γίνετε κοράκια!». Τέλος η μητέρα της Χιονάτης διατυπώνει ακόμα μια ευχή : «Πόσο θα ήθελα μια κόρη λευκή σαν το χιόνι, με μάγουλα κόκκινα σαν το αίμα και μαύρα μαλλιά σαν τον έβενο!». Η ευχή

1. Καίλα Μ.- Ξανθάκου Γ., «Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας», Αθήνα 1988, 65-66

της πραγματοποιείται και η Χιονάτη γίνεται η πιο όμορφη της χώρας.

Πολλές φορές οι γονείς προκαθορίζουν το μέλλον των παιδιών τους υιοθετώντας μια συγκεκριμένη συμπεριφορά απέναντί τους. Η συμπεριφορά αυτή υπαγορεύεται από ένα μοντέλο-πρότυπο παιδιού που έχουν σχηματίσει. Αναμένουν λοιπόν συγκεκριμένα πράγματα από το παιδί και θέτουν ορισμένους στόχους προς εκπλήρωση γι' αυτό, έτσι όπως εύχονται και θέλουν να είναι κι όχι όπως αυτό είναι πραγματικά. Σύμφωνα με τον Άντλερ, ο καθένας έχει συγκεκριμένες προσδοκίες για τα δικά του πρόσωπα (αυτοεκπληρούμενη προφητεία). Η μητέρα δηλαδή περιμένει ότι ο «έξυπνος» και καλός γιος θα γίνει επιστήμονας, η όμορφη κόρη μια πετυχημένη γυναίκα, το «προβληματικό» παιδί της μια μετριότητα, που απλώς θα επιβιώσει. Οι προσδοκίες αυτές μεταβιβάζονται ασυνείδητα στο παιδί, με αποτέλεσμα να εκπληρωθούν. Ο Bettelheim αναφέρει την περίπτωση ενός αυτιστικού κοριτσιού, που, όταν το ρώτησαν ποιους θεωρεί καλούς γονείς απάντησε: «Είναι αυτοί, που ελπίζουν σε εσάς», δηλαδή είναι οι γονείς, που ελπίζουν ότι το παιδί τους θα εξελιχθεί καλά. Είναι ο θετικός τρόπος με τον οποίο ενατενίζουν και καλλιεργούν το μέλλον.

Επανερχόμαστε στο τελευταίο σημείο αμφισβήτησης γονιών και ειδικών, το σχετικό με τα αναχρονιστικά και παρωχημένα μοντέλα στα παραμύθια. Θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς ότι η προσπάθεια ψυχαναλυτικής ερμηνείας των παραμυθιών είναι αναχρονισμός, γιατί έχει ως αντικείμενο την παιδική ηλικία σε μια εποχή, όπου η έννοια του παιδιού (όταν διαμορφώθηκαν τα παραμύθια) ήταν τελείως διαφορετική από σήμερα. Θα μπορούσε επίσης να ισχυριστεί κανείς ότι οι απαιτήσεις του Υπερεγώ ενός παιδιού του 17^{ου} αιώνα δεν είναι ίδιες με αυτές του 20^{ου} αιώνα, οι δομές της οικογένειας και της κοινωνίας έχουν μεταβληθεί. Επομένως, δεν μπορούμε να βοηθήσουμε ένα παιδί της εποχής μας να συνειδητοποιήσει τις ασυνείδητες τάσεις του με νοητικά σχήματα του παρελθόντος. Οι ερμηνείες λοιπόν του Bettelheim απευθύνονται σε ένα παιδί που ανακαλύφθηκε από τη σύγχρονη κοινωνία, αφού πρώτα «ξαναεπινοήθηκε» από τον Freud.

Μολονότι το παιδί σήμερα αποτελεί τον πυρήνα του ενδιαφέροντος όλων των σκεπτόμενων ανθρώπων, θα χρησιμοποιήσουμε ως αφετηρία συλλογισμού την εύστοχη ερώτηση του D. Cooper, ιδρυτή της αντιψυχιατρικής : «Υπάρχει κάτι το πιο μόνο στις μέρες μας από ένα παιδί μέσα στην οικογένειά του;» Οικογένεια μοντέρνα, απομονωμένη. Θα μπορούσε κανείς να μας επιβεβαιώσει ότι το σημερινό παιδί έχει επιλύσει προβλήματα σχετικά με την ανεύρεση της ταυτότητάς του, τον καθορισμό του φύλου, τον αδερφικό ανταγωνισμό, τη συνειδητοποίηση της αδυναμίας

του απέναντι στον κόσμο των μεγάλων, τις επιθετικές του τάσεις, τις φοβίες του, το άγχος του αποχωρισμού και την προσκόλληση προς τα γονικά πρόσωπα.

Το παιδί, αυτός ο μικρός ανασφαλής άνθρωπος, ανακουφίζεται με τις πονηριές και την ευστροφία του Κοντορεβιθούλη, την καταπληκτική μεταμόρφωση που πέτυχε το «άσχημο παπί», τις περιπέτειες του Χένσελ και της Γκρέτελ, της Κοκκινοσκουφίτσας, την επιμονή της Σταχτοπούτας. Τα παιδάκια αυτά, φτιαγμένα από τη συλλογική σοφία, δείχνουν στα παιδιά ότι μπορεί κανείς να ελπίζει ευτυχισμένες εκβάσεις στα προβλήματά του, έστω κι αν φαίνονται χωρίς διέξοδο. Ταυτόχρονα ασκούν τη φαντασία, το λεξιλόγιο και την αφηγηματική ικανότητα του παιδιού, όταν αυτό θα επιχειρήσει να μεταβιβάσει σε ένα άλλο άτομο την ιστορία που το γοήτευσε. Κάτι ακόμα πιο δημιουργικό είναι να ενθαρρύνουμε το παιδί να επινοήσει ένα δικό του παραμύθι, να το δραματοποιήσει, να κατανείμει ρόλους και να το παρουσιάσει με όλη τη σχολική ομάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4.α. Γλωσσική ανάπτυξη¹

Η θεωρητική ερμηνεία και η εμπειρική τεκμηρίωση του τρόπου που το παιδί «μαθαίνει» ή «κατακτά» την μητρική του γλώσσα, έχουν αποτελέσει, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1950 και εντεύθεν, αντικείμενο ζωνρών επιστημονικών συζητήσεων. Γλωσσολόγοι, ψυχολόγοι, ανθρωπολόγοι, και άλλοι επιστήμονες έχουν προτείνει θεωρητικά μοντέλα αναφορικά με την σταδιακή ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας του παιδιού. Ανεξάρτητα όμως από τις διαφορές που παρουσιάζουν οι κατά καιρούς επικρατούσες θεωρίες έχει γίνει γενικότερα αποδεκτό ότι ο ρυθμός ανάπτυξης της γλώσσας στη νηπιακή και προσχολική ηλικία είναι θεαματικός.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο συγκλίνουν πολλοί θεωρητικοί μελετητές είναι ότι, ενώ όλα τα φυσιολογικά παιδιά περνούν από τα ίδια στάδια, παρατηρείται δηλαδή μια ομοιότητα στην πορεία και την σειρά μάθησης της φωνολογίας και της σύνταξης της μητρικής γλώσσας, αντιθέτως σημειώνονται διαφορές στο ρυθμό και τον βαθμό με τον οποίο κατακτώνται ή αποκτώνται τα διάφορα στοιχεία της γλώσσας.

Παρ'όλο που ο ρόλος και η σημασία του περιβάλλοντος στην γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού αποτελεί ένα θεμελιακό σημείο διαφωνίας ανάμεσα στις εμπειριοκρατικές και στις βιολογικές γενετικές θεωρίες της μάθησης ή της κατάκτησης της γλώσσας λίγοι είναι εκείνοι που θα αμφισβητούσαν σήμερα την θετική συμβολή ενός φυσιολογικού γλωσσικού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη των έμφυτων γλωσσικών ικανοτήτων του παιδιού. Στο πλαίσιο αυτού του γλωσσικού περιβάλλοντος εντάσσονται και τα παιδικά βιβλία που μπορούν να αξιοποιηθούν από τους ενήλικους ως απαραίτητα βοηθητικά εργαλεία προκειμένου να επιτευχθεί ο τελικός στόχος που είναι η ανάπτυξη της γλωσσικής, αλλά και της επικοινωνιακής ικανότητας του παιδιού στην νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία.

1. Καρπόζηλου Μάρθα, «Το παιδί στη χώρα των βιβλίων», Αθήνα 1994, 47-58

Τα στάδια από τα οποία περνάει το παιδί ως προς την ανάπτυξη της γλώσσας, εντελώς σχηματικά, μπορούν να συνοψιστούν ως εξής : Ήδη από την ηλικία του ενός έτους το νήπιο αρχίζει να λέει τις πρώτες του λέξεις και από 18 μηνών ως δύο ετών χρησιμοποιεί «τηλεγραφικές προτάσεις» δύο λέξεων, με ουσιαστικά, ρήματα και επίθετα, ενώ στην ηλικία των τριών ετών οι προτάσεις γίνονται πιο σύνθετες με τη χρήση επιρρημάτων, αντωνυμιών και προθέσεων. Στο επόμενο στάδιο, γύρω στα τέσσερα, εμφανίζονται σωστές, γραμματικά, προτάσεις. Η διαδικασία αυτή έχει ολοκληρωθεί για ένα φυσιολογικό παιδί στην ηλικία των πέντε ετών. Στο διάστημα αυτό, δηλαδή, έχει ήδη μάθει τους φωνολογικούς και συντακτικούς κανόνες της μητρικής του γλώσσας. Όπως επισημαίνει ο Ρώσος ποιητής και γλωσσολόγος, Kornei Chukovsky, από την ηλικία των δύο ετών, και για ένα μικρό διάστημα, το παιδί γίνεται μια γλωσσολογική διάνοια.

Οι σχετικές έρευνες δείχνουν ότι η τακτική ανάγνωση, στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, διευκολύνει την μετάβαση από το ένα στάδιο στο επόμενο, στην περίοδο ακριβώς που ο ρυθμός ανάπτυξης είναι εντυπωσιακά γοργός. Εξάλλου, η έμφαση που έχει δοθεί πρόσφατα στην κοινωνική διάσταση της μάθησης, μετά την επανεκτίμηση των θεωριών του Ρώσου ψυχολόγου Vygotsky , και οι θέσεις που έχουν διατυπωθεί για την βοήθεια που μπορεί να προσφέρει ο ενήλικος στην διαδικασία της μάθησης καθιστούν την διαμεσολαβητική του παρουσία ακόμη πιο σημαντική, τουλάχιστον κατά τα πρώτα στάδια της επαφής του παιδιού με το βιβλίο. Η συμμετοχή του ενηλίκου δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην υπόδειξη των κατάλληλων βιβλίων, και στην απλή εκφώνηση των περιεχομένων τους, αλλά να εκτείνονται στην από κοινού ανάγνωση, στην πρόκληση συνομιλιών και συζητήσεων και στην προτροπή για άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με το χρησιμοποιούμενο βιβλίο.

Μερικοί από τους ενεργητικούς τρόπους που μπορούν να υιοθετήσουν γονείς ή παιδαγωγοί, προκειμένου να υποβοηθήσουν το παιδί να αναπτυχθεί γλωσσικά, είναι η δραματοποίηση του περιεχομένου, ο αυτοσχεδιασμός πάνω σε κάποια στοιχεία του κειμένου, η άσκηση στον γραπτό λόγο με ερέθισμα την ιστορία ή το ποίημα που διαβάστηκε, η οργάνωση παιχνιδιών με έμφαση στους ήχους και την σημασία των λέξεων. Φυσικά, η επιλογή μιας συγκεκριμένης τεχνικής ή κάποιου συνδυασμού τους εξαρτάται από την φύση του ίδιου του κειμένου, από τον αριθμό των παιδιών, από το περιβάλλον και βεβαίως από τους στόχους που έχει θέσει ο ενδιαφερόμενος γονιός, παιδαγωγός ή εκπαιδευτικός.

Αφετηρία κάθε τέτοιας στρατηγικής από την πλευρά του ενηλίκου είναι να προσφέρει ερεθίσματα, να ενθαρρύνει και να ενισχύει τις

προσπάθειες του παιδιού, καθώς επίσης να του παρέχει ευκαιρίες για να δοκιμάζει και να επιβεβαιώνει τις ανακαλύψεις του. Η αξιοποίηση των βιβλίων μέσα από αυτή την προοπτική αποκτά μια σπουδαιότητα που προφανώς υπερβαίνει την απλή παροχή πλουσίου λεξιλογίου ή ποικίλων λεκτικών σχημάτων

Ένα ακόμη στοιχείο που θα πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό είναι η συμφωνία των μελετητών ότι η πρόωγη «έκθεση» και επαφή του παιδιού με τη λογοτεχνία συμβάλλει στις μεταγενέστερες επιδόσεις του στον τομέα της γλώσσας και κατ'επέκταση στις ακαδημαϊκές του επιδόσεις.

Εξάλλου, οι Ninio και Bruner έδειξαν ότι η υποστήριξη της γλωσσικής ανάπτυξης παιδιών από οκτώ ως δεκαοκτώ μηνών εκ μέρους των γονέων μπορούσε να πραγματοποιηθεί και με την χρησιμοποίηση εικονοβιβλίων, για τη δημιουργία διαλόγου, στον οποίο σταδιακά και με τις κατάλληλες προσαρμογές μπορούσαν να συμμετέχουν τα νήπια.

Τέλος, η ομάδα του Gordon Wells που ερεύνησε την επίδραση της ανάγνωσης ιστοριών από έναν ενήλικο για ένα ή περισσότερα παιδιά κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μια μεγάλη διαφορά στη σχολική επίδοση ανάμεσα στα παιδιά που από μικρή ηλικία είχαν την ευκαιρία, συχνά και συστηματικά, να ακούσουν και να δουν βιβλία με ιστορίες και εικόνες και στα παιδιά που δεν είχαν παρόμοια εμπειρία. Το βασικό εύρημα αυτής της μακροχρόνιας έρευνας (που είναι γνωστή ως Bristol Language Study) ήταν ότι η συχνότητα με την οποία τα παιδιά άκουγαν κάποιον μεγάλο να τους διαβάζει ιστορίες προδίκιζε σε σημαντικό βαθμό την κατοπινή επίδοσή τους στο σχολείο, και ειδικότερα απέδειξε ότι υπάρχει μια πολύ ισχυρή σχέση ανάμεσα στο επίπεδο της «εγγραματοσύνης» του παιδιού στην ηλικία των 5 ετών και σε όλες τις μεταγενέστερες μετρήσεις της σχολικής επιτυχίας.

Αποκαλυπτικά είναι επίσης τα νεότερα ευρήματα των ψυχολόγων Whitehurst και Falco που πειραματίστηκαν με δύο ομάδες παιδιών ηλικίας δύο και τριών ετών. Οι γονείς της μιας ομάδας είχαν παρακολουθήσει ειδικά σεμινάρια για έναν τρόπο ανάγνωσης που ενθάρρυνε την συμμετοχή των παιδιών με «ανοιχτές ερωτήσεις» (σε αντιδιαστολή με ερωτήσεις του τύπου ναι/όχι) και στην συνέχεια την συζήτηση πάνω στις απαντήσεις. Οι αναγνώσεις και οι συζητήσεις μαγνητοφωνήθηκαν και αντιπαραβλήθηκαν με τις αναγνώσεις σε ένα ανάλογο δείγμα παιδιών που οι γονείς τους τούς διάβαζαν τις ίδιες ιστορίες με την ίδια συχνότητα, δίχως όμως καμία προετοιμασία. Η ανάλυση των ευρημάτων έδειξε ότι στο τέλος ενός μηνός τα παιδιά της πρώτης ομάδας προηγούνταν κατά οκτώμισι μήνες σε ένα τεστ μέτρησης της ικανότητας για προφορική έκφραση και κατά έξι μήνες σε ένα τεστ λεξιλογίου.

Εξάλλου, το 1985, η εθνική αμερικανική επιτροπή για την ανάγνωση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι : «η κατ'εξοχήν σημαντικότερη δραστηριότητα για να οικοδομήσουμε τις γνώσεις που απαιτούνται για την μελλοντική επιτυχία στην ανάγνωση είναι η μεγαλόφωνη ανάγνωση εκ μέρους των ενήλικων για χάρη των παιδιών».

Οι ιστορίες, αλλά και τα βιβλία γνώσεων που διαβάζονται στο παιδί της προσχολικής ηλικίας του δίνουν την ευκαιρία όχι μόνο να ακούσει γνωστές ή καινούριες λέξεις ,αλλά κυρίως να τις ακούσει και να τις επαναλάβει στη συνάφεια του κειμένου.Ένα βιβλίο με εικόνες γνωστών αντικειμένων που συνδέονται από τις αντίστοιχες λέξεις μπορεί να δώσει στο παιδί την ευχαρίστηση της αναγνώρισης των αντικειμένων, ενώ σε ένα επόμενο στάδιο ένα παρόμοιο βιβλίο με πιο σύνθετες εικόνες του προσφέρει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει π.χ. τα στάδια μιας καθημερινής δραστηριότητας χρησιμοποιώντας,αρχικά, οικεία στο παιδί αντικείμενα και περιβάλλοντα και προχωρώντας σε άγνωστες και πιο πολύπλοκες ή φανταστικές καταστάσεις.

Τα βιβλία που προαναφέρθηκαν μπορούν να είναι δίχως καθόλου κείμενο και παραδόξως να συμβάλλουν ακριβώς στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού, εφόσον κάποιος ενήλικος αρχικά τα «διαβάζει» μαζί με το παιδί και αργότερα το παιδί επαναλαμβάνει σχεδόν verbatim αυτά που άκουσε γυρίζοντας ακόμα και τις σελίδες σαν να διάβαζε είτε το υπάρχον, αλλά απρόσιτο σε εκείνο κείμενο είτε «διαβάζοντας» τις εικόνες.Και εδώ θα πρέπει βεβαίως να επισημανθεί το γεγονός ότι παρόλο που όταν αναφερόμαστε στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού σε σχέση με το βιβλίο συνήθως ο νους μας πάει σε κάποιο γραπτό κείμενο, η επίδραση που μπορεί να έχει το βιβλίο ξεκινάει στις μικρότερες ηλικίες με τα εικονοβιβλία και στη συνέχεια, στα πρώτα σχολικά χρόνια,με τη συζήτηση που προκαλείται με αφορμή το κείμενο και τις εικόνες, και φυσικά από την δυνατότητα που προσφέρεται στο παιδί να εκφραστεί στην αρχή προφορικά και αργότερα γραπτά με κύριο ερέθισμα την ιστορία που άκουσε, «διάβασε» βλέποντας εικόνες ή διάβασε κανονικά.

Αν και σχεδόν όλα τα βιβλία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας του παιδιού, υπάρχουν ορισμένα που κατ'εξοχήν προσφέρονται σε τέτοιου είδους αξιοποίηση.Μερικά από αυτά, μάλιστα, προβάλλουν αυτό το στοιχείο στον τίτλο ή στον υπότιτλό τους όπως π.χ. το λιτό παιδικό βιβλίο των Ραΐση-Βολανάκη και Λενουδία, παίζοντας με τις λέξεις, που όμως απευθύνεται κυρίως στους εκπαιδευτικούς, ή ιστορίες για παιχνίδι και γέλια: αστείες ιστορίες με λεκτικά παιχνίδια και ασκήσεις της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, ή τα παιχνιδόλεξα της Θέτης Χορτιάτη.Μάλιστα η τελευταία έχει εργαστεί με

ιδιαίτερο ζήλο και ενθουσιασμό προς αυτή την κατεύθυνση, όπως το ομολογεί η ίδια, άλλα όπως το πιστοποιούν και τα έργα της. Τα μήλα, τα φύλλα (1978), τα παιχνιδόλεξα(1986), τα παιχνιδόγελα(1988), η κούνια μπελά(1989), ο Αλέξης ο παλαβολέξης, όλα παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον επειδή τα συνήθως κεφάλτα και χιουμοριστικά στιχουργήματά τους είναι, αφενός, αυτά καθαυτά μια σειρά από λεκτικά παιχνίδια και αφετέρου δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά να πειραματιστούν και να συμμετάσχουν μαντεύοντας, αλλάζοντας, συμπληρώνοντας κενά και ,γιατί όχι, σκαρώνοντας τα δικά τους παιχνιδόλεξα.

Ένας άλλος συγγραφέας που εκμεταλλεύεται στο έπακρον τα λεκτικά παιχνίδια συχνά με θαυμάσια αποτελέσματα είναι ο Ευγένιος Τριβιζάς. Στη Ζωγραφιά της Χριστίνας, επί παραδείγματι, εκτός από τα ηχητικά και γλωσσικά παιχνίδια, οι συναντήσεις και οι συνομιλίες που έχει η ηρώida με τους χαρακτήρες που την πλαισιώνουν της δίνουν την ευκαιρία να ακούσει, και εν μέρει να χρησιμοποιήσει διαφορετικούς κώδικες επικοινωνίας. Αλλιώς της μιλούν τα μανέκέν που καμαρώνουν μέσα σε ένα φιγουρίνι, αλλιώς ο Παρλαβίδας, ο πολιτικός που κατοικεί στις στήλες μιας εφημερίδας, αλλιώς τα τρίγωνα και τα τετράγωνα που εδρεύουν στο βιβλίο των μαθηματικών, αλλιώς τα φαγώσιμα που καταλαμβάνουν έναν οδηγό μαγειρικής και αλλιώς η Λέξη που βασιλεύει σε ένα λεξικό. Αυτή η συνεχής εναλλαγή των περιστάσεων και των συνομιλητών, συνοδεύεται από μια πολυμορφία στον τόνο και στο ύφος της γλώσσας που είναι οργανικά συνδεδεμένη με τα επεισόδια και τους χαρακτήρες του έργου. Η προσαρμογή του λόγου της Χριστίνας στις εκάστοτε περιστάσεις φαίνεται ιδιαίτερα στο 13^ο κεφάλαιο του βιβλίου όπου η Χριστίνα τρυπώνει σε ένα χοντρό δερματόδετο τόμο, στο λεξικό και εκεί συναντά την βασίλισσα του λεξικού την Λέξη. Οι προτάσεις της Λέξης είναι, όπως θα το περίμενε κάποιος, γεμάτες από συνώνυμα:

-Και τι κάνετε όλοι μέσα στο λεξικό;(ρωτάει η Χριστίνα)

-Περιμένουμε, αναμένουμε, καρτερούμε, προσμένουμε και αδημονούμε !

-Τι αναμένετε, περιμένετε, καρτερείτε, προσμένετε και αδημονείτε; (επαναλαμβάνει ως καλή μαθήτρια η Χριστίνα).

-Να ανοίξει κάποιος το λεξικό και να το ψάξει, να το ερευνήσει, να το ξεφυλλίσει, να το φυλλομετρήσει, να μας αναζητήσει, να μας βρει, να μας εντοπίσει και να δει πως γραφόμαστε.

Όταν στη συνέχεια η εξαγριωμένη βασίλισσα(που η συμπεριφορά της θυμίζει την βασίλισσα Κούπα της Αλίκης) καλεί την λέξη «έξω» για να διώξει τη Χριστίνα από το λεξικό και ο κλόουν την ρωτάει πως τα πέρασε, η απάντηση είναι η αναμενόμενη: «Άσχημα, χάλια, κακά,

στραβά κι ανάποδα». Ο περιπαικτικός τόνος στην απάντηση της Χριστίνας ακριβώς επειδή έχει προηγηθεί αυτή η υπερβολική χρήση των συνωνύμων, γίνεται εύκολα αντιληπτός από τα παιδιά, παρόλο που κατά κανόνα δεν εκτιμούν ιδιαίτερα την ειρωνεία στα αναγνώσματά τους. Αν και τα συνεχή ηχητικά και γλωσσικά παιχνίδια μπορούν εν τέλει να κουράσουν, να καταπονήσουν, να απομακρύνουν, να αποδιώξουν και να ξαποστείλουν τον αναγνώστη, αυτό δεν συμβαίνει στα έργα του Τριβιζά, που σε καμιά περίπτωση δεν στηρίζονται αποκλειστικά στο λεκτικό χιούμορ, το χρησιμοποιούν όμως με άκρα επιτυχία.

Οι δυνατότητες που προσφέρουν τα παιδικά αναγνώσματα στην ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα: Πρώτον, φέρνουν το παιδί σε επαφή με πιο αναπτυγμένες μορφές και δομές της γλώσσας, μορφές και δομές που δεν έχει την ευκαιρία να ακούσει στο οικογενειακό, σχολικό και ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, και δεύτερο, αναπτύσσουν με την κατάλληλη καθοδήγηση, την ικανότητα του να εκτιμήσει την λειτουργική πολυμορφία της γλώσσας. Έτσι και παρ' όλη την ενδεχομένως εύλογη επιφύλαξη που έχει πρόσφατα διατυπωθεί για το «αν και με ποιο τρόπο κατακτά κανείς με την ανάγνωση λογοτεχνικών έργων το μη πυρηνικό λεξιλόγιο (non nuclear vocabulary), αυτό δηλαδή που καθορίζει σε τελευταία ανάλυση την γλωσσική καλλιέργεια και την εκφραστική πληρότητα».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορούμε άφοβα να επαναλαμβάνουμε την κοινοτοπία ότι στα παιδιά πρέπει να προσφέρουμε κείμενα με πλούσια και ποικίλα δείγματα της γλώσσας.

4.β.Γνωστική ανάπτυξη¹

Η γνωστική ανάπτυξη οφείλεται στην ωρίμανση του παιδιού και επηρεάζεται από τις σχέσεις του με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον. Οι παράγοντες που επιδρούν στην ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων του παιδιού αποτελούν αντικείμενο μελετών και θεωριών. Οι δυνατότητες που προσφέρουν τα παιδικά βιβλία στην κατανόηση και επεξεργασία ορισμένων βασικών εννοιών και διαδικασιών καθώς και οι τρόποι που τα εξωσχολικά βιβλία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βοηθήματα για την σταδιακή ανάπτυξη της σκέψης και της νοημοσύνης.

Οι ικανότητες που μπορούν να εξασκηθούν μέσω των παιδικών βιβλίων αφορούν κυρίως στους τομείς της παρατήρησης, της σύγκρισης, της οργάνωσης, της σύμπτυξης-περίληψης, της κριτικής.

- Παρατήρηση: Η ικανότητα της παρατήρησης παίζει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού καθώς είναι απαραίτητη προϋπόθεση για πολλές άλλες λειτουργίες όπως αυτές της σύγκρισης, της ταξινόμησης κτλ. Τα βιβλία με πλούσια εικονογράφηση είναι ένας θαυμάσιος τρόπος για την άσκηση της παρατηρητικότητας. Οι μεγάλες εικόνες προσφέρουν στο μικρό παιδί την δυνατότητα να «δει» καινούρια πράγματα και νέες καταστάσεις ή γνωστά και οικεία θέματα μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα. Επι παραδείγματι, η πορεία που ακολουθεί ο πατέρας με τα δύο παιδιά στο χαριτωμένο βιβλίο των Μακ Κι, το μυστήριο με τα μπλε βέλη, είναι γεμάτη από πλήθος ζωντάνειες που «μας μεταφέρουν σε βενετσιάνικους δρόμους και πλατείες, σε τουριστικά αξιοθέατα, σε λαϊκές αγορές, σε πάρκα, εξοχές και δάση, όπου πλήθος πράγματα συμβαίνουν και περιμένουν το προσεκτικό μάτι να τα παρατηρήσει».

1. Καρπόζηλου Μάρθα, «Το παιδί στη χώρα των βιβλίων», Αθήνα 1994, 63-67

- Σύγκριση: Η ικανότητα της σύγκρισης μπορεί να καλλιεργηθεί ποικιλοτρόπως με την χρησιμοποίηση τόσο των βιβλίων γνώσεων, όσο και των λογοτεχνικών έργων.

Οι παραλλαγές ή οι διασκευές της ίδιας ιστορίας ή παραμυθιού, όπως π.χ. της Κοκκινοσκουφίτσας ή της Σταχτοπούτας, προσφέρονται σε κάθε είδους συγκρίσεις, όπως άλλωστε και οι ιστορίες με παραπλήσια θέματα, στις οποίες οι ήρωες αντιδρούν διαφορετικά επηρεάζοντας την έκβαση της πλοκής. Το λαϊκό παραμύθι «Τα τρία γουρουνάκια» μπορεί να διαβαστεί πριν ή μετά από «Τα τρία μικρά λυκάκια» του Ευγένιου Τριβιζά. Παρ'ότι οι δύο ιστορίες έχουν τον ίδιο θεματικό άξονα με την οικοδόμηση και την καταστροφή των σπιτιών στο επίκεντρό τους, οι διαφορές και οι προεκτάσεις που αυτές σηματοδοτούν είναι τόσες και τέτοιες που μπορούν να απασχολήσουν πολύπλευρα και δημιουργικά ενηλίκους και παιδιά. Στο σύγχρονο παραμύθι τα υλικά κατασκευής των σπιτιών έχουν εκσυγχρονιστεί, όπως άλλωστε και οι μέθοδοι και τρόποι της καταστροφής τους. Οι ρόλοι έχουν αναστραφεί (τα λυκάκια είναι αυτά που απειλούνται από το γουρουνάκι), οι σκέψεις και πράξεις των ηρώων σηματοδοτούν μια άλλη νοοτροπία και αντιμετώπιση των πραγμάτων και οδηγούν την πλοκή σε ένα αισθητά διαφοροποιημένο τέλος.

Στο λαϊκό παραμύθι, σύμφωνα με το σχέδιο που έχουν καταστρώσει τα γουρουνάκια, ο κακός λύκος καίγεται στην τελική προσπάθειά του να εισχωρήσει στο τούβλινο σπιτάκι, από την καμινάδα. Αντιθέτως στο έργο του Τριβιζά, το κακό γουρουνάκι αφού γκρεμίσει τα τρία σπιτάκια τελικά αναθεωρεί την στάση του όταν έρχεται αντιμέτωπο με το τέταρτο λουλουδένιο σπίτι που τα τρία λυκάκια έχουν οικοδομήσει με νεωτεριστική αντισυμβατικότητα και ουτοπική υψηλοφροσύνη. Πάντως το αίσιο τέλος του λαϊκού παραμυθιού (με την δίκαιη τιμωρία του κακού) έχει γίνει ακόμα αισιότερο, εφόσον «όλοι» έζησαν καλά σε μια ατμόσφαιρα ειρήνης και φιλίας.

- Οργάνωση: Η ικανότητα των παιδιών να τοποθετήσουν γεγονότα τόσο σε μια λογική όσο και σε μια χρονολογική σειρά μπορεί να καλλιεργηθεί και οξυνθεί με την ανάγνωση παιδικών βιβλίων. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος κάποτε είναι αναγκαίο να επιστρατευθεί το παράλογο. Η λογική οργάνωση στο μυαλό των παιδιών συχνά έχει την σχηματική μορφή αιτίας και αποτελέσματος. Αυτό που μας ενδιαφέρει δεν είναι η απλή απομνημόνευση της σειράς των γεγονότων, αλλά η τοποθέτησή τους σε μια λογική σειρά αιτιότητας. Αυτός ο τρόπος

σκέψης μπορεί να ενεργοποιηθεί με την ανάγνωση ιστοριών που προϋποθέτουν μια λογική και χρονολογική σειρά.

Η παρουσίαση παράλογων καταστάσεων προσφέρει στα παιδιά την ευκαιρία να δώσουν τη δική τους λογική εξήγηση. Έτσι πολλές από τις 28 αστείες ιστορίες (για παιδιά 3-6 ετών) ή τις 29 τρελές ιστορίες (για παιδιά 5-10 ετών) βασίζονται ακριβώς στην ικανότητα του παιδιού να δει το παράλογο των καταστάσεων και να αισθανθεί μεγάλη ικανοποίηση επειδή ακριβώς αναγνωρίζει τι είναι λογικό και τι όχι. Ας σταθούμε στην ιστορία της γυναίκας που ήθελε να αδυνατίσει ακολουθώντας μια εντελώς πρωτότυπη δίαιτα. Κάθε γεύμα της το αναπλήρωνε με την ανάγνωση μιας συνταγής, ώσπου μια μέρα οι συνάδερφοί της την βρήκαν να έχει γίνει σελιδοδείκτης σε έναν οδηγό μαγειρικής. Το προφανές δίδαγμα της αιτιότητας (όποιος δεν τρώει πεθαίνει) μέσα από αυτή την απίθανη και παράλογη ιστορία, δεν χρειάζεται ιδιαίτερες επεξηγήσεις, ακόμα και για τις μικρότερες ηλικίες.

Οι ιστορίες που βασίζονται σε μια αυστηρά χρονολογική σειρά τονίζοντας τις έννοιες του παρελθόντος και του μέλλοντος, προφανώς υποβοηθούν το παιδί να αντιληφθεί την έννοια του χρόνου. Τα παιδιά, αφού ακούσουν ή διαβάσουν μια ιστορία προτρέπονται να ζωγραφίσουν το καθένα ένα διαφορετικό συμβάν, γεγονός ή στιγμιότυπο και στη συνέχεια να τοποθετήσουν τις ζωγραφιές σε μια χρονολογική και λογική σειρά, όπως παρουσιάζονταν στην ιστορία που άκουσαν ή διάβασαν. Την ίδια τακτική ακολουθούν τα λυτά βιβλία, τα «βιβλία στο κουτί», που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και μπορούν να χρησιμοποιηθούν με παρόμοιο τρόπο. Το κάθε λυτό φύλλο τους απεικονίζει στη μια πλευρά μια σκηνή της ιστορίας και στην άλλη το αντίστοιχο κείμενο. Αφού το βιβλίο διαβαστεί από τον ενήλικο, τα φύλλα ανακατεύονται και τα παιδιά με βάση τις εικόνες τα βάζουν στη λογική σειρά.

- Σύμπτυξη-Περίληψη: Όλες οι ιστορίες ανεξάρτητα από το πόσο απλές ή πολύπλοκες είναι, προσφέρονται, ως ένα βαθμό, για άσκηση στους τομείς της περίληψης ή της σύνοψης. Αυτό μπορεί να γίνει γραπτά ή προφορικά, με έμφαση στα σπουδαιότερα ή σημαντικότερα σημεία. Μια τέτοια επιλογή επιτρέπει στο παιδί να ξεχωρίσει το σημαντικό από το ασήμαντο, την συνολική εικόνα από την λεπτομέρεια, το ουσιώδες από το επουσιώδες. Αν μια τέτοια προσέγγιση είναι πλέον συνηθισμένη, βεβαίως δεν είναι και η μοναδική, διότι με την μετατόπιση της έμφασης μπορούμε να ζητήσουμε μια περίληψη των αστείων περιστατικών μιας ιστορίας.
- Κριτική: Η ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας των παιδιών είναι ένας από τους βασικούς στόχους κάθε εκπαιδευτικού προγράμματος. Τα παιδικά αναγνώσματα προσφέρουν την δυνατότητα να καλλιεργηθεί και να οξυνθεί η κριτική εικόνα η οποία αφορά κυρίως στην αξιολόγηση τόσο του περιεχομένου όσο και της μορφής. Για να φτάσει όμως κανείς στο σημείο να αξιολογεί τεκμηριωμένα πρέπει πρώτα να είναι σε θέση να εντοπίζει σχέσεις ανάμεσα σε πράγματα και καταστάσεις, να ερμηνεύει, να αναλύει και να συνθέτει. Με άλλα λόγια να φτάσει να σκέπτεται και να αντιμετωπίζει τα πράγματα κριτικά και να μη δέχεται αβασάνιστα και ασχολίαστα όλα όσα ακούει ή διαβάζει.
 - Για να ενθαρρύνουμε και να καλλιεργήσουμε την κριτική ικανότητα, μπορούμε να υποβάλλουμε ερωτήσεις που δεν απαιτούν την απομνημόνευση, αλλά αποσκοπούν στην εξάσκηση της κρίσης. Οι ερωτήσεις αυτού του είδους μπορούν να διακριθούν στις ακόλουθες: Ερωτήσεις μεταφοράς- Πρόκειται για ερωτήσεις που ζητούν από το παιδί να μετατρέψει μια ιδέα του βιβλίου σε μια διαφορετική μορφή, π.χ. να ζωγραφίσει μια σκηνή της ιστορίας ή να την διηγηθεί με δικά του λόγια.
 - Ερωτήσεις ερμηνείας- Αυτές προϋποθέτουν γνώσεις της ιστορίας και απαιτούν την εξαγωγή συμπερασμάτων, την εξήγηση των αιτίων και των αποτελεσμάτων, την σύγκριση γεγονότων.
 - Ερωτήσεις εφαρμογής- Οι ερωτήσεις αυτές ζητούν από τα παιδιά να εφαρμόσουν τις ιδέες ενός λογοτεχνικού έργου σε νέες καταστάσεις
 - Ερωτήσεις ανάλυσης και σύνθεσης- Αυτές βασίζονται στην ικανότητα του παιδιού να κατανοήσει τις λογικές διαδικασίες

και να συσχετίσει τις πληροφορίες σε ένα καινούριο περιεχόμενο,

- Ερωτήσεις αξιολόγησης- Πρόκειται για ερωτήσεις που ζητούν από το παιδί να αναπτύξει κριτήρια και να τα εφαρμόσει στην αξιολόγησή του.Είναι ευνόητο ότι τέτοιου είδους ερωτήσεις επιδέχονται διαφορετικές απαντήσεις, ενώ ταυτόχρονα δίνουν την ευκαιρία στο παιδί να σκεφτεί και να εκφράσει διαφορετικές δυνατότητες και εναλλακτικές λύσεις.

4.γ. Ανάπτυξη προσωπικότητας¹

Οι αμεσότερες επιδράσεις της ανάγνωσης λογοτεχνικών έργων γίνονται αποδεκτές από πολλούς μελετητές της εξελικτικής ψυχολογίας.Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι η ανάγνωση λογοτεχνικών έργων μπορεί να βοηθήσει το παιδί στην κατανόηση και αποδοχή των συναισθημάτων του, στην πρόσκτηση νέων αντιλήψεων και στην απόκτηση ταυτότητας.

Η παιδική λογοτεχνία μπορεί να διαδραματίσει κατά περίπτωση έναν παραπληρωματικό-συμπληρωματικό ρόλο λιγότερο ή περισσότερο σημαντικό. Η ταύτιση με τους χαρακτήρες μιας ιστορίας δίνει στο παιδί την ευκαιρία να κατανοήσει τα συναισθήματα άλλων, όμοια ή εντελώς διαφορετικά από τα δικά του.Επίσης του παρέχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει αντιδράσεις και συμπεριφορές που μοιάζουν με τις δικές του, τον τρόπο που οι χαρακτήρες ενός έργου χειρίζονται καταστάσεις παρόμοιες με αυτές που ζει το ίδιο είτε στον κόσμο της φαντασίας είτε στην καθημερινότητα.Ορισμένα είδη έργων, ιδιαίτερα η φανταστική λογοτεχνία, το ιστορικό μυθιστόρημα,τα παραμύθια κ.ά. του επιτρέπουν να μεταφερθεί σε έναν διαφορετικό κόσμο και να εκτονώσει επιθυμίες και συναισθήματα που δεν είναι αποδεκτά στην πραγματικότητα.Η θέση το παιδιού , απέναντι στα αναγνώσματά του είναι δυσυπόστατη.Άλλοτε το παιδί συμμετέχει και ενδεχομένως ταυτίζεται πλήρως με τα δρώμενα κι άλλοτε παραμένει απλός θεατής, διατηρώντας μια απόσταση ασφαλείας.

Μια καλή ιστορία πάντως θα πρέπει να βοηθάει το παιδί να ξεκαθαρίσει τα συναισθήματά του.Αυτό μπορεί να επιτευχθεί όταν αφενός αναγνωρίζεται πλήρως, και δίχως ίχνος συγκατάβασης, η σοβαρότητα των δυσκολιών που αντιμετωπίζει το παιδί, και αφετέρου προτείνονται λύσεις για τα προβλήματα που το αναστατώνουν.Παρόλο που τα παραμύθια, εκ

1. Καρπόζηλου Μάρθα , «Το παιδί στην χώρα των βιβλίων», Αθήνα 1994, 73-79

πρώτης όψεως, δεν δείχνουν να αναφέρονται στα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνικής ζωής,εντούτοις ασχολούνται με ζητήματα και καταστάσεις που έχουν μια διαχρονική επικαιρότητα και πανανθρώπινη σημασία υπερβαίνοντας τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες.Αυτός είναι, άλλωστε, κι ο κυριότερος λόγος που επιβίωσαν για αιώνες και εξαπλώθηκαν ή δημιουργήθηκαν σε διαφορετικούς πολιτισμούς.

Τα παιδικά αναγνώσματα μπορούν να συνεισφέρουν στη συναισθηματική ανάπτυξη ποικιλοτρόπως, παρέχοντας στο παιδί:

- Την ευκαιρία να αντιληφθεί ότι αισθήματα όπως η επιθετικότητα, η αρνητική στάση απέναντι σε γονείς και αδέρφια, όπως επίσης και οι παρορμητικές ενέργειες που απορρέουν από συναισθήματα και συνήθως δε υπακούουν στην αυστηρή λογική, είναι φυσιολογικές και κοινές αντιδράσεις που βιώνονται και από ομηλίκους τους,
- Την δυνατότητα να αποδεχτεί το παιδί ότι ένα άτομο μπορεί να έχει πολλά και αντιφατικά συναισθήματα απέναντι στο ίδιο πρόσωπο ή σε μια κατάσταση π.χ. αγάπη και ζήλια για το νεογέννητο αδελφάκι και ταυτόχρονα φόβο για την απώλεια της αγάπης των γονιών.
- Πέρα από την κατανόηση και αποδοχή των δικών του συναισθημάτων μέσα από τα λογοτεχνικά έργα, το παιδί έχει επίσης την ευκαιρία να κατανοήσει και τα συναισθήματα των άλλων, ιδιαίτερα μάλιστα στην σημερινή κοινωνία που η πολυμελής παραδοσιακή οικογένεια έχει συρρικνωθεί και το παιδί στερείται ορισμένες εμπειρίες που παλαιότερα τις αποκτούσε μέσα από την συμβίωση και την συνύπαρξη με το μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, διαφορετικών ηλικιών και συγγενικών σχέσεων

Τα λογοτεχνικά βιβλία μπορούν επίσης να λειτουργήσουν ως βοηθήματα για την διαμόρφωση της αυτοεκτίμησης του παιδιού.Ήδη μέχρι την σχολική ηλικία τα περισσότερα παιδιά έχουν διαμορφώσει κάποια ταυτότητα και μια αντίληψη για τον εαυτό τους, συναισθηματικά φορτισμένη, κυρίως μέσα από τις σχέσεις τους με το ενδοοικογενειακό περιβάλλον.Αλλά και άλλοι εξωτερικοί παράγοντες παίζουν έναν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας θετικής εκτίμησης της έννοιας του εαυτού.Για να αναπτυχθούν ομαλά και να αποκτήσουν μια θετική αυτοεκτίμηση πρέπει να ξέρουν ότι το άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον τους τα αποδέχεται και τα εκτιμά.Σ'αυτήν την κατεύθυνση μπορούν να συμβάλλουν ως ένα βαθμό τα βιβλία που ασχολούνται με τις οικογενειακές και διαπροσωπικές σχέσεις.Μέσα από τις ιστορίες το παιδί μπορεί να ενισχύσει την αυτοεκτίμησή του ταυτιζόμενο με τους ήρωες που αγωνίζονται και επιβάλλονται τελικά, όχι απαραίτητως με το μέγεθός τους, αλλά με την εξυπνάδα τους και την καλοσύνη τους.Το

θεμελιακό μήνυμα που μεταδίδει το λαϊκό παραμύθι είναι ότι ο αγώνας ενάντια στις τεράστιες και ενίοτε άδικες δυσκολίες της ζωής είναι αναπόφευκτος και ότι ο ήρωας δεν παραιτείται αλλά τις αντιμετωπίζει, υπερπηδώντας όλα τα εμπόδια για να αναδυθεί εν τέλει νικητής.

4.δ. Παιδική δημιουργία και δημιουργικότητα(οι απόψεις του Bruno Bettelheim)¹

Ο Bruno Bettelheim στο βιβλίο του «the uses of enchantment» αναφέρει ότι «...το παραμύθι είναι μια μορφή τέχνης» και αποδεικνύει με αριστοτεχνικό τρόπο την μεγάλη αξία που έχουν τα παραμύθια σε σχέση με την ομαλή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών.

Ο Bettelheim² υποστηρίζει ότι το παιδί από την παιδική ηλικία ήδη των τριών χρόνων αντιμετωπίζει προβλήματα προσωπικής ταυτότητας ζώντας μέσα στον κόσμο των μεγάλων, που αισθάνεται να τον απειλούν. Το παραμύθι μεταγγίζει στο παιδί εμπιστοσύνη για τον εαυτό του και την πεποίθηση ότι θα αντεπεξέλθει στις δυσκολίες δείχνοντας ότι οι μικροί, οι αδύναμοι και οι χαζούληδες πολύ συχνά θριαμβεύουν παραμερίζοντας τους μεγάλους και τους δυνατούς. Έτσι προσφέρει την αίσθηση ασφάλειας που έχει ανάγκη το παιδί οργανώνοντας συγχρόνως την αντίληψη του για τον κόσμο σε ζεύγη αντιθέσεων, όπως καλό-κακό, επιτυχία-αποτυχία κ.ά. Η μεγάλη συμβολή του παραμυθιού όμως είναι ότι βοηθά το παιδί να οργανώσει τις χαοτικές δυνάμεις που συγκρούονται στη ψυχή του υποδεικνύοντας με ποιόν τρόπο μπορεί να ξεπερνά τις συγκρούσεις του μέσα από φαντασιώσεις, τις οποίες δεν θα μπορούσε να επινοήσει μόνο του. Το παραμύθι μεταπλάθει τις εντάσεις και τις συγκρούσεις που προέρχονται από το Αυτό(id) σε ηπιότερες σχέσεις και εικόνες που διέπονται από το Εγώ(ego) και το Υπερεγώ (Superego). Έτσι προσφέρει πολύτιμη ανακούφιση στην παιδική ψυχή δίνοντας υποσχέσεις για επιτυχία του καλού και εξόντωση του κακού.

Ο συγγραφέας³ υποστηρίζει επίσης ότι το παραμύθι δίνει τις ίδιες απαντήσεις με την ψυχανάλυση. Οδηγεί δηλαδή στις κατάλληλες απαντήσεις μέσω της ενσωμάτωσης των αμφιθυμικών τάσεων που συγκρούονται στην ψυχή του παιδιού. Παράλληλα καλλιεργεί την φαντασία του παιδιού, γεγονός το οποίο θεωρεί εξαιρετικής αξίας, αφού πιστεύει ότι «για να κάνουμε ευχάριστη τη ζωή μας πρέπει να έχουμε μια πλούσια φαντασιωσική ζωή».

1,3. Τσιαντής Γιάννης, Περιοδικό «Διαβάζω», Μάρτιος 1996, 86-87

2. Δαμιανού Δέσποινα Περιοδικό «Διαβάζω», Μάρτιος 1996, 145-146

Για να μπορέσει ένα παιδί να κατακτήσει τα διάφορα αναπτυξιακά στάδια και να υπερνικήσει τα φυσιολογικά ψυχολογικά προβλήματα της ανάπτυξης, δηλαδή να ξεπεράσει τις οιδιποδειακές συγκρούσεις, τις αδερφικές ζήλιες και αντιπαλότητες, τις συναισθηματικές εξαρτήσεις και προκειμένου να αποκτήσει μια αίσθηση του εαυτού του, χρειάζεται να κατανοήσει τι συμβαίνει στη συνειδητή πλευρά της προσωπικότητάς του. Όταν αυτό επιτευχθεί, τότε το παιδί θα είναι σε θέση να αντιμετωπίζει το ότι συμβαίνει στις ασυνείδητες πλευρές του εαυτού του.

Οι ασυνείδητες αυτές πλευρές του εαυτού του περιέχουν έντονες φαντασιώσεις με αρχαϊκά στοιχεία και έντονο συμβολισμό. Η κατανόηση της ασυνείδητης αυτής κατάστασης δεν γίνεται μέσα από λογικές διεργασίες, αλλά μέσα από την εξοικείωση του παιδιού με την αθέατη αυτή πλευρά του εαυτού του, μέσα από τις ονειροπολήσεις και τις φαντασιώσεις του τις οποίες βιώνει συνεχώς και συνάμα τις διεργάζεται, τις ελέγχει, τις τροποποιεί.

Ένα καλό βιβλίο διευκολύνει το παιδί προς αυτή την κατεύθυνση γιατί μέσα από το περιεχόμενό του δίνονται στο παιδί στοιχεία που ανταποκρίνονται στις φυσιολογικές φαντασιώσεις του και στις συναισθηματικές πιέσεις που αυτές του προκαλούν. Έτσι το παιδί έχει την δυνατότητα να συνταιριάζει το ασυνείδητό του στις συνειδητές φαντασιώσεις του μέσα από το περιεχόμενο των παραμυθιών.

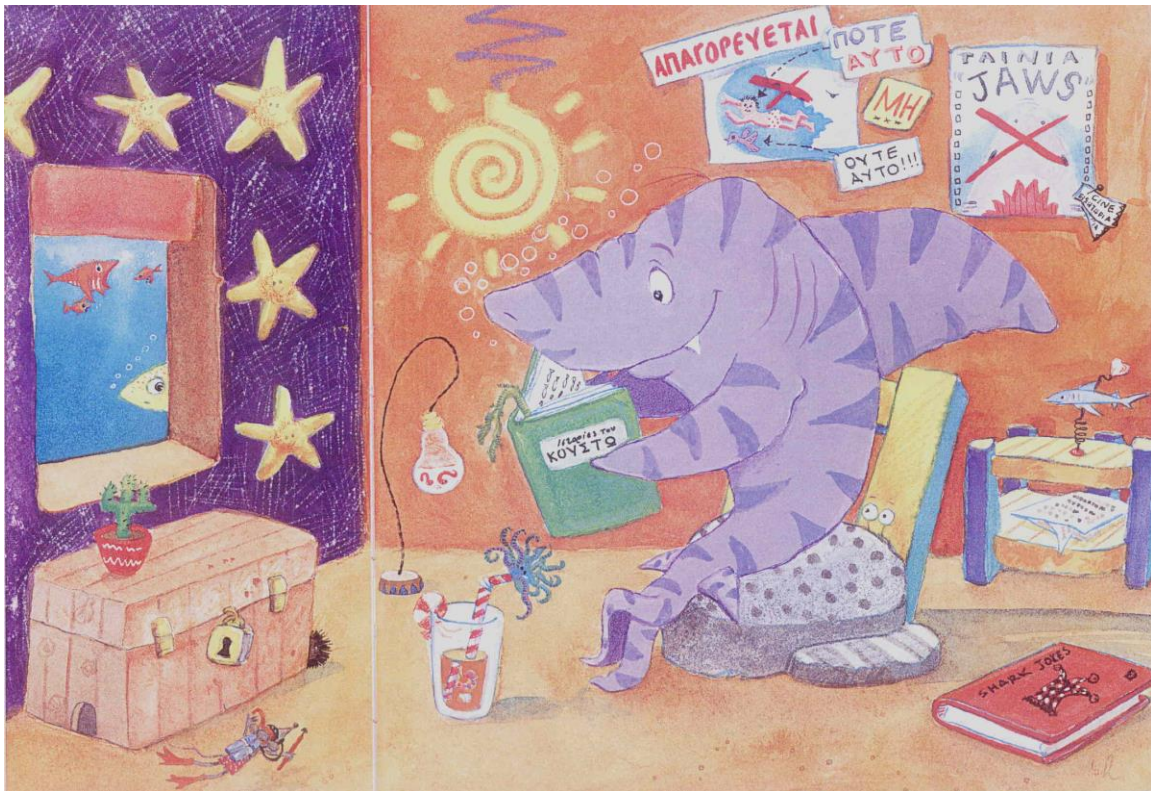
Ο μαγικός κόσμος του ασυνείδητου με τους δράκους, τις μάγισσες, τις Χιονάτες, τους πρίγκιπες συναντιέται με την πραγματικότητα και ξαναδουλεύεται. Το κακό συναντιέται με το καλό και έτσι εξουδετερώνεται.

Το παιδί ταυτίζεται με τον ήρωα και έτσι τα βγάζει πέρα, παράλληλα όμως με το να κατανοεί τις δυσκολίες της ζωής αναγνωρίζει τη βία και την επιθετικότητα που υπάρχει γύρω του. Σ' όλους υπάρχει μια τάση να θέλουμε να πιστεύουμε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι καλοί και αυτό προσπαθούμε να το περάσουμε και στα παιδιά μας. Τα παιδιά όμως γνωρίζουν ότι τα πράγματα δεν είναι ακριβώς έτσι. Και αυτό το γνωρίζουν από τις φαντασιώσεις τους που πολλές φορές είναι βίαιες, επιθετικές ή και απαγορευμένες. Φυσικά αν τα πράγματα πάνε καλά και αν το παιδί έχει ένα καλό οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον έτσι ώστε οι προϋπάρχουσες φαντασιώσεις του να μην συνδέονται με τραυματικές εμπειρίες της πραγματικότητας, τότε θα υπάρξει ομαλή ανάπτυξη. Το τελευταίο όμως δεν αναιρεί ότι υπάρχει και μια σκοτεινή πλευρά του εαυτού μας και ακριβώς η δυνατότητα να κατανοηθεί και να κρατηθεί αυτή η πλευρά είναι εκείνο που διευκολύνει την ωρίμανση και την ανάπτυξη. Η ψυχανάλυση βοηθάει τον άνθρωπο να κατανοήσει αυτή τη σκοτεινή πλευρά του εαυτού του καθώς και τις προβληματικές πλευρές της ανθρώπινης φύσης. Επίσης, βοηθάει τον

άνθρωπο να μην παραιτείται μπροστά στις δυσκολίες και του παρέχει την δυνατότητα της εκλογής.

Το καλό παιδικό βιβλίο βοηθάει το παιδί να ξεπεράσει τις φυσιολογικές δυσκολίες της ανάπτυξης και για ένα άλλο λόγο. Επειδή το φέρνει σε επαφή με τις δύσκολες πλευρές της ζωής, διευκολύνοντάς το έτσι να δει ότι οι δυσκολίες είναι μέρος της πραγματικότητας και της ανθρώπινης φύσης και ότι είναι δυνατόν να ξεπεραστούν.

Έτσι πέρα από τη γνώση και την ανάπτυξη της αισθητικής που αναμφισβήτητα προσφέρει στο παιδί το καλό βιβλίο, μια από τις σπουδαιότερες λειτουργίες του είναι ότι βοηθάει στην ωρίμανση της προσωπικότητας του παιδιού, στην απόκτηση κοινωνικής ευαισθησίας, στην απόκτηση ηθικής συνείδησης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι¹ λέξεις «ας πούμε πως είμαστε» είναι το κλειδί που ανοίγει τις πύλες του κόσμου της φαντασίας. Τα παιδιά ντύνονται και ξεντύνονται με φοβερή ευκολία τις προσωπικότητες που κατοικούν σε αυτήν την τόσο γνωστή και ωστόσο τόσο παράξενη χώρα όπου όλα μπορούν να συμβούν. Εδώ, στο κατώφλι της μαγικής χώρας, το παιδί μπορεί να διαλέξει την ονειροπόληση που θα τον συντροφεύει στο ταξίδι του και η εκλογή της συντροφιάς του μπορεί να μας δώσει ενδείξεις για την εσωτερική φύση του παιδιού, τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα που αντιμετωπίζει και τη βαθιά θαμμένη αλλά ουσιαστική στάση του απέναντι στα προβλήματα αυτά ακόμη και απέναντι στα προβλήματα της ίδιας της ζωής. Γιατί ακόμα και τα πολύ μικρά παιδιά έχουν μια στάση απέναντι στη ζωή που τα ωθεί προς τη δημιουργικότητα ή την καταστροφή. Μέσα σ' αυτή τη μαγική χώρα της φαντασίας συμβαίνουν περίεργα και αποκαλυπτικά πράγματα.

Το να διεισδύσει κανείς στη φανταστική πλευρά της παιδικής ζωής χωρίς να βιάσει τα συναισθήματα του παιδιού είναι πολύ δύσκολο έργο. Η έγνοια μας για το καλό του παιδιού πρέπει πάντα να προηγείται της επιθυμίας μας για επιστημονική γνώση. Μια γνώση των δικών μας προβλημάτων και μια σχέση αγάπης και εμπιστοσύνης με το παιδί καθώς και μια συνεχής προσπάθεια προς όλο και μια μεγαλύτερη συνειδητότητα πρώτα για τον εαυτό μας και μετά για τη δική του αναπτυσσόμενη ζωή, είναι τα πράγματα που πρέπει να αναζητήσουμε αν θέλουμε να βοηθήσουμε στην διαμόρφωση της παιδικής ζωής.

Μέσα² στον αιώνα που μόλις τελείωσε, οι συνθήκες ζωής και οικονομίας άλλαξαν ριζικά, και μαζί άλλαξαν οι ανάγκες των ανθρώπων και οι προοπτικές του πολιτισμού, τόσο, που να οδηγήσουν στη στασιμότητα την παραγωγή λαϊκών παραμυθιών. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι χάθηκε και η ανάγκη των ανθρώπων για παραμύθι. Οι συγγραφείς μαζεύουν τα μαγικά φτερά, τα όνειρα, τις μνήμες και το αλάτι της φαντασίας, για να ξορκίσουν την ασχήμια, να διώξουν την απειλή, να κρατήσουν, αθάνατο, πάντα νέο και πάντα επιθυμητό, το ποιητικό νόημα του κόσμου.

**«Αν ξέρεις παραμύθια,
μην τα κρατάς για τον εαυτό σου»**

1. Γούικς Τζ. Φράνσις, «Ο εσωτερικός κόσμος της παιδικής ηλικίας», Αθήνα 1982, 320

2. Βαλάση Ζώη, Καθημερινή Ένθετο «Επτά ημέρες», Ιούνιος 2002, 25

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναγνωστόπουλος Β.Δ. «Θέματα παιδικής λογοτεχνίας», Α΄ Ανιχνεύσεις, εκδόσεις Καστανιώτη, Γ΄ έκδοση, Αθήνα 1992
- Αναγνωστόπουλος Β.Δ. «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας την δεκαετία ’70-’80», Β΄ έκδοση, Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα 1983
- Αναγνωστόπουλος Β.Δ. «Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού», εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1987
- Βαλάση Ζωή, Καθημερινή, ένθετο «Επτά ημέρες», «Συνταγές αθανασίας για χύτρα ταχύτητας», Κυριακή 9 Ιουνίου 2002
- Bettelheim Bruno, «Η γοητεία των παραμυθιών», Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση, μετάφραση: Αστερίου Ελένη, εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1995
- Γκρέμμινγκερ Άρνολντ, «Το παιδί και το βιβλίο», εκδόσεις NOTOS, Αθήνα 1979
- Γούικς Τζ. Φράνσις, «Ο εσωτερικός κόσμος της παιδικής ηλικίας», εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1982
- Δαμιανού Δέσποινα, Τσιαντής Γιάννης, περιοδικό «Διαβάζω», «Μηνιαία Επιθεώρηση του βιβλίου», «Κριτικές», «Παιδική δημιουργία και δημιουργικότητα(οι απόψεις του Bruno Bettelheim)», τεύχος 361, Μάρτιος 1996
- Δαραδήμου-Ράπτη Βιολέτα, «Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο: έργο τέχνης; Μέσο αγωγής;», εισηγήσεις στο Α΄ Σεμινάριο του «Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου», εκδόσεις Πατάκη, Θεσσαλονίκη 18-20 Οκτωβρίου 1985, Αθήνα 1987

- Δελώνης Αντώνης, Ελληνική παιδική λογοτεχνία 1935-1985. Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα, Β' έκδοση, εκδόσεις Ηράκλειτος, Αθήνα 1990
- Καΐλα Μ, Καρούσου Δ., Μιχαηλίδης Α. Νουάρος , Ξανθάκου Γ. Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας, Το παραμύθι και οι παραμυθάδες, Αφιέρωμα, 3^{ος} τόμος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988
- Καρπόζηλου Μάρθα, «Το παιδί στη χώρα των βιβλίων», εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1994
- Κοντολέων Μάνος, «Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία», εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1988
- Κουκουλομάτη Δημ.Ιω., «Λογοτεχνία και εικονογράφηση, η παιδευτική τους διάσταση», εκδόσεις βιβλιογονία, Αθήνα 1993
- Λουκάτος Δ. «Εισαγωγή στην ελληνική Λαογραφία», Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Β' έκδοση, Αθήνα 1978
- Μαραγκουδάκη Ελένη «Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων», Παιδικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1993
- Μάστορη Βούλα, Πρακτικά Δ' Σεμιναρίου του «Κύκλου του ελληνικού παιδικού βιβλίου», «Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την ελληνική παιδική λογοτεχνία», Αθήνα 9-10 Δεκεμβρίου 1989, εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 1991

- Μερακλής Μ.Γ. Περιοδικό «Σύγχρονο νηπιαγωγείο» Για το λαϊκό παραμύθι, «Παραμύθι και ψυχοβιολογία» τεύχος 17, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000
- Μερακλής Μ.Γ. Περιοδικό «Σύγχρονο νηπιαγωγείο» «Για το λαϊκό παραμύθι», «Ενάρξεις και κατακλείδες», τεύχος 26, Μάρτιος-Απρίλιος 2002
- Νάκου Ηλ.Αρετή, «Το παραμύθι στην προσχολική ηλικία και επιλογή 50 παραμυθιών», Ιωάννινα 1992
- Παπανικολάου Ρ.-Τσιλιμένη Τ «Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο», θεωρία και πράξη, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1992
- Ρόνταρι Τζιάνι, «Γραμματική της φαντασίας», μετάφραση: Βερτσώνη-Κοκόλη Μ. , Αγγουρίδου-Στρίντζη Λ. , εκδόσεις τεκμήριο, Αθήνα 1985

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	σελ.1-2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
1.α.Ορισμός και περιεχόμενο του παραμυθιού.....	σελ.4-5
1.β.Ιστορική εξέλιξη του παραμυθιού-Διάσημοι παραμυθάδες.....	σελ.5-10
1.γ.Τα είδη των παραμυθιών ανάλογα με την προέλευση και το περιεχόμενό τους.....	σελ.11-12
1.δ.Ο χαρακτήρας και οι κύριες τάσεις του σύγχρονου παραμυθιού.....	σελ.12-16
1.ε.Χαρακτηριστικά των Νεοελληνικών παραμυθιών.....	σελ.16-17
1.στ.Δομικά και λειτουργικά στοιχεία του παραμυθιού.....	σελ.18-23
1.ζ.Η ώρα του παραμυθιού στο προσχολικό ίδρυμα.....	σελ.24-25
1.η.Η διήγηση.....	σελ.25-26
1.θ.Τέχνη και τεχνική της ανάγνωσης.....	σελ.26-28
1.ι.Μορφές προσέγγισης του παραμυθιού.....	σελ.29-34
1.κ.Η αξία του παραμυθιού.....	σελ.35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
2.α.Η εικονογράφηση στο παραμύθι.....	σελ.37-40
2.β.Το πρώτο εικονογραφημένο βιβλίο.....	σελ.40-41
2.γ.Το παιδί μαθαίνει από τα εικονογραφημένα βιβλία.....	σελ.41-42
2.δ.Κριτήρια επιλογής βιβλίων.....	σελ.42-44
2.ε.Τα φύλα στην εικονογράφηση των βιβλίων.....	σελ.45-48
2.στ.Προτάσεις.....	σελ.49-51
2.ζ.Η διαπολιτισμική αγωγή μέσα από το παραμύθι.....	σελ.51-54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
3.α.Το παραμύθι και ο ψυχικός κόσμος του παιδιού.....	σελ.55-58
3.β.Το παιδί που ακούει παραμύθια.....	σελ.59-62
3.γ.Τα παραμύθια και οι υπαρξιακές δυσκολίες.....	σελ.62-68
3.δ.Η ανάγκη του παιδιού για τη μαγεία.....	σελ.69-78
3.ε.Παραδείγματα παραμυθιών και πως αυτά επιδρούν στα παιδιά.....	σελ.79-85
3.στ. Ικανοποίηση μέσα από την ταύτιση και την υποκατάσταση έναντι συνειδητής αναγνώρισης.....	σελ.86-91

3.ζ.Η σημασία της εξωτερίκευσης(πρόσωπα και γεγονότα των φαντασιώσεων).....σελ.92-97	
3.η.Η φαντασίωση της μοχθηρής μητριάς.....σελ.98-107	
3.θ.Βάζοντας τάξη στο χάος.....σελ.108-110	
3.ι.Οιδιπόδειες συγκρούσεις και λύσεις.....σελ.111-117	
3.κ.Υπερβαίνοντας τη νηπιακή ηλικία με τη βοήθεια της φαντασίωσης.....σελ.118-131	
3.λ.Η παιδική ψυχή και το παραμύθι.....σελ.132-137	
3.μ.Παραμύθι και ψυχοβιολογία.....σελ.138-139	
3.ν.Η ψυχαναλυτική προσέγγιση του παραμυθιού.....σελ.140-145	
3.ξ.Ανάγκη για ανεξαρτητοποίηση του Εγώ.....σελ.146-153	
3.ο.Το άσχημο παπί ή η απόρριψη της ιδιαιτερότητας.....σελ.154-156	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
4.α.Γλωσσική ανάπτυξη.....σελ.157-163	
4.β.Γνωστική ανάπτυξη.....σελ.164-169	
4.γ.Ανάπτυξη προσωπικότητας.....σελ.169-171	
4.δ.Παιδική δημιουργία και δημιουργικότητα (οι απόψεις του Bruno Bettelheim).....σελ.171-173	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....σελ.174	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	

